

1920

Генерал
Юзеф Пілсудський

Головний отаман УНР
Симон Петлюра

**„...У ХХ сторіччі Польща не дотримала супроти українців
ні одного договору, ні одної умови, ні одної обіцянки“.**

Іван Кедрин-Рудницький,
„1917-1920 роки в Україні“

Альманах УНСоюзу 2020

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

2020

РІЧНИК 105-ий

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“
Парсипані, Нью-Джерзі

W

ALMANAC OF THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

2020

SVOBODA PRESS
Parsippany, New Jersey

Стефан Качарай – Президент Українського Народного Союзу
Рома Гадзевич – Головний редактор „The Ukrainian Weekly”
і „Свободи”

Редактор Альманаху-2020 – Петро Часто

Svoboda–P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ, 07054

www.svoboda-news.com

Printed in United States of America

Григоріянський		Січень ❀ 2020		❀ January		Gregorian	
Нед.—Суб.	Пон.—Сон.	Вів.—Тис.	Сер.—Сре.	Чет.—Тур.	П'ят.—Фрі.	Суб.—Сат.	
			1	2	3	4	Пер. ПРОСВІЩЕННЯМ Before THEOPHANY Собор 70 Апостолів Synaxis 70 Apostles
5 🐟 Гл. 5 Єв. 8			8	9	10 🐟	11 🐟	По ПРОСВІЩЕННІ After THEOPHANY ☩ Ієродос, пр. ☩ Theodosius, Ven.
12 По ПРОСВІЩЕННІ After THEOPHANY Татіани, мч. Tatiana, Mrt.	6 БОГОЯВЛЕННЯ THEOPHANY	7 Собор Івана Хр. Synaxis John Baptist	15	16	17 🐟	18 🐟	Атанасія і Кирила, святи. Athanasius & Cyril, Bishops
19 Єв. 10 31 т. ЗІСПЛАННЯ 31st after PENTECOST Макарія, пр. Macarius, Ven.	20 Єрмила й Стра., мч. Hermylus & Strat., Mrt.	21 Отців із Синаю Fathers of Sinai	22	23 13 мчч. Пратулина 13 Pratulim Martyrs	24 🐟	25	☩ Григорія, Богослов. ☩ Gregory, Theolog.
26 Гл. 8 Єв. 11 ЗАХХЕЯ ZACHAEUS Ксенофонта, пр. Xenophon, Ven.	27 ☩ Мошії Івана Зол. ☩ Relics, St. J. Chrys.	28 Єфрема, пр. Ephrem, Ven.	29 Мошії Ігнатія Relics of Ignatius	30	31 🐟		Кира й Івана Cyrus & John

* = Holidays on which Divine Services are held in most parishes.

СІЧЕНЬ - 2020 - JANUARY

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
5 Sunday before Nativity 10 Martyrs of Crete 10 мчч Криті Heb 11:9-10, 17-23, 32-40, Matt 1:1-25	6 Strict Fast Nativity Vigil Святеччю Heb 1:1-12 Luke 2:1-20	 7* NATIVITY OF CHRIST Гал 4:4-7 Matt 2:1-12	1 Civil New Year Martyr Boniface мч Боніфатія Heb 5:11-6:8 Mark 10:11-16	2 HMartyr Ignatius сщмч Ігнатія Heb 7:1-6 Mark 10:17-27	3 Martyr Juliana мч Юліанії Heb 7:18-25 Mark 10:23-32	4 Saturday before Nativity GrMartyr Anastasia велимц Анастасії Gal 3:8-12 Luke 13:18-29
12 Sunday after Nativity Virgin Martyr Anyisia мч Анисії Gal 1:11-19 Matt 2:13-23	13 Venerable Melania преп Меланії Heb 11:17-23, 27-31 Mark 12:13-17	14 Julian New Year Hwasri Psk Circumcision Обріз Христ Col 2:8-12 Lk 2:20-21, 40-52	15 No Fast Saint Sylvester свт Сильвестра James 1:1-18 Mark 12:28-37	16 Prophet Malachi пророка Малахії James 1:19-27 Mark 12:38-44	17 No Fast Synaxis 70 Apostles Собор 70 апостолів James 2:1-13 Mark 13:1-8	18 Strict Fast Theophany Vigil навеч Богоявлення 1 Cor 9:19-27 Luke 3:1-18
 19 THEOPHANY Ті-11-14: 3:4-7 Matt 3:13-17	20 Synaxis John Bapt Асв 19:1-8 John 1:29-34	21 George the Chozobite преп Георгія Heb 12:25-26, 13:22-25 Mark 10:2-12	22 Martyr Polyuctus мч Полієукста James 1:11-16 Mark 10:17-27	23 Gregory of Nyssa Григорія з Нис Mark 10:17-27	24 Venerable Theodosius преп Теодосія James 1:1-13 Mark 10:23-32	25 Saturday after Theophany Martyr Tatiana мч Тетяни Eph 6:10-17 Matt 4:1-11
26 Sunday after Theophany Martyr Hermylus мч Єрміла Eph 4:7-13 Matt 4:12-17	27 Saint Nina свт Ніни James 2:14-26 Mark 10:46-52	28 St Paul of Thebes Павла Фівеїського James 3:1-10 Mark 11:17-23	29 Chains Saint Peter Оков свт Петра James 3:11-4:6 Mark 11:23-26	 30 Ven Anthony the Great Heb 13:17-21 Luke 6:17-23	31 Athanasius & Cyril Атанасіє і Кирила 1 Peter 1:1-2, 10-12 2:6-10, Mark 12:1-12	

Prepared under Ecclesiastical Supervision

GUIDE NO. 3 - У

©2019 by Vestal, Cliffwood, N.J., U.S.A.

Григоріянський		Лютий 2020		February		Gregorian	
Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.	
2 СТРІТЕННЯ ENCOUNTER МИТЯРІ І ФАРИСЕЯ PUBLICAN & PHARISEE	3 Симеон і Анни Simeon & Anna	4 Ісидора, пр. Isidore, Ven.	5 Агафії, мч. Agatha, Mrt.	6 Вукола, свят. Bukolus, V-Bish.	7 Партенія, свят. Parthenius, Ven.	8 Теодора Страт., вмч. Theodore, sold., G-Mrt.	1 Навеч. Стрітєння Vigil of Encounter Трифона, мч. Tryphon, Mrt.
9 БЛУДНОГО СІНА PRODIGAL SON Никифора, мч. Nicephorus, Mrt.	10 Харалампія, мч. Charalampus, Mrt.	11 Власія, свмч. Blaise, B-Mrt.	12 Мелетія, свят. Meletius, V-Bish.	13 Мартиніяна, пр. Martinian, Ven.	14 ЄКирила, ап. ЄCyril, Apos.	15 Онисима, ап. Onesimus, Apos.	
16 М'ЯСОТУЩА MEAT-FARE Памфіла, мч. Pamphilus, Mrt.	17 Теодора Тирона, вмч. Theodore, Rct., G-Mrt.	18 Льва, папи, свя. Leo, Pope, Bish.	19 Архипа, ап. Archippus, Apos.	20 Льва, пр. Leo, Ven.	21 Тимофея, пр. Timothy, Ven.	22 Мчч. у Євгенії Mrt. of Eugenia	
23 СИРОПИЩА CHEESE-FARE є182. Гол. Ів. Христ. є182. Hol. Iv. Christ.	24 Єв. 4 Полікарпа, свмч. Polycarp, B-Mrt.	25 Тарасія, свят. Tarasius, Bish.	26 Порфірія, свят. Porphyrius, Bish.	27 Прокопія, ісп. Procopius, Conf.	28 Василія, ісп. Basil, Conf.	29 Касіяна, пр. Cassian, Ven.	

* ☩ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ЛЮТИЙ - 2020 - FEBRUARY

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
2 Venerable Euthymius преп Євтимія 1 Tim 4:9-15 Luke 19:1-10	3 Confessor Maximus Максима ісповід 1 Peter 2:21-3:9 Mark 12:13-17	4 Apostle Timothy апостола Тимофія 1 Peter 3:10-22 Mark 12:18-27	5 H.Martyr Clement сщчч Климента 1 Peter 4:1-11 Mark 12:28-37	6 Venerable Xenia преп Ксенії 1 Peter 4:12-5:5 Mark 12:38-44	7 St Gregory Theologian Григорій Богослов 1 Cor 12:7-11 John 10:9-16	1 Venerable Macarius преп Макарія 1 Thess 5:14-23 Luke 17:3-10
9 Publican & Pharisee Митаря і фарисея 2 Tim 3:10-15 Luke 18:10-14	10 Ephraim the Syrian Єфрема Сирина 2 Peter 1:20-2:9 Mark 13:9-13	11 Relics St Ignatius мощ свт Ігнатія 2 Peter 2:9-22 Mark 13:14-23	12* Three Saints Святителів Heb 13:7-16 Matt 5:14-19	13 Sis Cyrus & John свв Кіра і Іоана 1 John 1:9-2:6 Mark 13:31-14:2	14 No Fast Martyr Tryphon мч Трифона 1 John 2:7-17 Mark 14:3-9	8 Venerable Xenophon преп Ксенофонта 2 Tim 2:11-19 Luke 18:2-8
16 Prodigal Son Блудного Сина 1 Cor 6:12-20 Luke 15:11-32	17 Venerable Isidore преп Ісидора 1 John 2:18-3:10 Mark 11:1-11	18 Martyr Agatha мч Агатії 1 John 3:11-20 Mark 14:10-42	19 Venerable Bucolus преп Букола 1 John 3:21-4:6 Mark 14:43-15:1	20 Venerable Parthenius преп Парфенія 1 John 4:20-5:21 Mark 15:1-15	21 G.Martyr Theodore всщчч Теодора 2 John 1:1-13 Mark 15:22-25, 33-41	15* Meeting of Lord Heb 7:7-17 Luke 2:22-40
23 Meat-Fare Sunday неділя Маслоусна 1 Cor 8:8-9:2 Matt 25:31-46	24 H.Martyr Blaise сщчч Власія 3 John 1:1-15 Luke 19:28-40; 22:7-39	25 Saint Meletius свт Мелетія Jude 1:1-10 Luke 22:39-42, 45-23:1	26 Venerable Martinian преп Мартиніана Joel 2:12-28 Joel 3:12-21	27 Isapostle Cyril рівн-апостола Кирила Jude 1:11-25 Luke 23:1-34, 44-56	28 Apostle Onesimus (70) апостола Онисима (70) Zachariah 8:7-17 Zachariah 8:19-23	22* Soul Saturday Martyr Nicephore мч Никифора 1 Cor 10:23-28 Luke 21:8-9, 25-27, 33-36

Prepared under Ecclesiastical Supervision

GUIDE NO. 3 - UJ

©2019 by Vestal, Clifford, N.J., U.S.A.

Григоріянський		Березень 2020		March		Gregorian	
Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.	
1 Дл. 5 Єв. 5 1-ша НЕДІЛЯ ПОСТУ 1st SUNDAY of LENT Євдохії, примч. Eudoxia, V-Mrt.	2 Теодота, свмч. Theodotus, B-Mrt.	3	4 Герасима, пр. Gerasimus, Ven.	5 Конона, мч. Conon, Mrt.	6 42 мчч. в Аморії Mrts. of Ammorium	7 Мчч. в Херсоні Mrts. of Kherson	
8 Дл. 6 Єв. 6 2-та НЕДІЛЯ ПОСТУ 2nd SUNDAY of LENT Теофілакта, свят. Theophylactus, Bish.	9 40 Мчч. із Севасті 40 Mrts. of Sebaste	10 Євтропія, мч. Eutropius, Mrt.	11 Софронія, свят. Sophronius, V-Bish.	12 Теофана, ісп. Theophanes, Conf.	13 Моші Нікифора Relics of Nicephorus	14 Бенедикта, пр. Benedict, Ven.	
15 Дл. 7 Єв. 7 ХРЕСТОПОКЛІННА VEN. of CROSS Агапія, мч. Agapius, Mrt.	16 Савина і Папи, мчч. Sabina & Papas, Mrts.	17 Олексія, пр. Alexis, Ven.	18 Кирила, свят. Cyril, V-Bish.	19 Хризанта і Дарії, мчч. Chrysanthus & Daria, Mrts.	20 Отчії Сави, пр. Frs. of Sabbas, Ven.	21 Якова, ісп. James, Conf.	
22 Дл. 8 Єв. 8 4-та НЕДІЛЯ ПОСТУ 4th SUNDAY of LENT Василія, свмч. Basil, P-Mrt.	23 Поклони Нікона, примч. Nicon, V-Mrt.	24 Захарії, пр. Zacharius, Ven.	25 БЛАГОВІЩЕННЯ ANNUNCIATION	26 Собор Арх. Гавріїла Synaxis Arch. Gabriel	27 Матрони, мч. Matrona, Mrt.	28 Акафістова субота Akathistos Saturday Іларіона, пр. Hilarion, Ven.	
29 Дл. 9 Єв. 9 5-та НЕДІЛЯ ПОСТУ 5th SUNDAY of LENT Марка і Кирила, свмчч. Mark & Cyril, P-Mrts.	30 Івана Ліст, пр. John Climacus, Ven.	31 Іпатія, свят. Hypatius, V-Bish.					

БЕРЕЗЕНЬ - 2020 - MARCH						
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІТРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
1 Cheese-Fare Sunday неділя Сирюсна Rom 13:11-14:4 Matt 8:14-21	2 Great Fast Begins Great Canon Presanctified Venerable Leo преп Льва Isa 1:1-20, Gen 1:1-13 Proverbs 1:1-20	3 Great Canon Apostle Archippus апостола Архіпа Isa 1:19-23, Gen 1:14-23 Proverbs 1:20-33	4 Presanctified Great Canon Ven Leo of Catania пр Льва Катан Isa 2:3-11, Gen 1:24-23 Proverbs 2:1-22	5 Great Canon Venerable Timothy преп Тимотея Isa 2:11-21, Gen 2:4-19 Proverbs 3:1-18	6 Presanctified Martyrs in Eugenius мчч Євгенієвих Isa 3:1-14, Gen 2:20-3:20 Proverbs 3:19-34	7 Theodore Saturday H-Martyr Polycarp сщмч Полікарпа Heb 1:1-12 Mark 2:23-35
8 Orthodoxy Sunday неділя Православля Heb 11:24-28, 32-122 John 1:43-51	9 Saint Tarasius свт Тарасія Isa 4:2-5:7, Gen 3:21-4:7, Proverbs 3:34-4:22	10 Venerable Porphyrius преп Порфирія Isa 5:7-16, Gen 4:8-15 Proverbs 5:1-15	11 Presanctified Venerable Procopius преп Прокопія Isa 5:16-25, Gen 4:16-26 Proverbs 5:15-6:3	12 Confessor Basil сщмч Василя Isa 6:1-12, Gen 5:1-24 Proverbs 6:3-20	13 Presanctified Ven John Cassian преп Іоана Кассіана Isa 7:1-14, Gen 5:32-6:8 Proverbs 6:20-7:1	14 ✕ Soul Saturday Martyr Eudocia мч Євдокія Heb 3:12-16 Mark 1:35-44
15 Sunday 2 Great Fast неділя 2 Великого Посту Heb 1:10-2:3 Mark 2:1-12	16 Martyr Eutropius мч Євтропія Isa 8:13-9:7, Gen 6:9-22 Proverbs 8:1-21	17 Venerable Gerasimus преп Герасима Isa 9:9-10:4, Gen 7:1-5 Proverbs 8:32-9:11	18 Presanctified Martyr Conon мч Конона Isa 10:12-20, Gen 7:6-9 Proverbs 9:12-18	19 42 Ammonia Martyrs 42 мчч Амвонії Isa 11:10-12:2, Gen 7:11-8:3, Proverbs 10:1-22	20 Presanctified Cherson Martyrs сщмч в Херсонесі Isa 13:2-13, Gen 8:4-21 Proverbs 10:31-11:12	21 ✕ Soul Saturday Ven Theophylactus преп Теофілакта Heb 10:32-38 Mark 2:14-17
22 Cross Veneration Хрестопоклонна Heb 4:14-5:6 Mark 8:34-9:1	23 Martyr Codratus мч Кодрата Isa 14:24-32, Gen 8:21-9:7, Proverbs 11:19-12:6	24 Saint Sophronius свт Софронія Isa 25:1-9, Gen 9:8-17 Proverbs 12:5-22	25 Presanctified Ven Theophanes преп Теофана Isa 26:21-27:9, Gen 9:18-10:1 Proverbs 12:23-13:9	26 Relics St Nioephorus мощ Никифора Isa 28:14-22, Gen 10:32-11:9 Proverbs 13:20-14:6	27 Presanctified Venerable Benedict преп Венедикта Isa 29:13-23, Gen 12:1-7 Proverbs 14:15-26	28 ✕ Soul Saturday Martyr Agapius мч Агапія Heb 6:9-12 Mark 7:31-37
29 Sunday 4 Great Fast неділя 4 Великого Посту Heb 6:13-20 Mark 9:17-31	30 Venerable Alexius преп Олексія Isa 37:33-38:6, Gen 13:12-18, Proverbs 14:27-15:4	31 Saint Cyril свт Киріла Isa 40:18-31, Gen 15:1-15 Proverbs 15:7-19				

Григоріянський		Квітень 2020		April		Gregorian	
Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.	
			1	2	3	4	Лазарева субота Lazarus Saturday Йосифа, пр. Joseph, Ven.
5	6	7	8	9	10	11	
КВІТНА НЕДІЛЯ PALM SUNDAY Теодула, мч. Theodulus, Mrt.	єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31	Юрія, свят. George, V-Bish.	Марії Єгип., пр. Mary of Egypt, Ven.	Тита, пр. Titus, Ven.	Микити, пр. Nicetas, Ven.	Велика субота HOLY SATURDAY	
12	13	14	15	16	17	18	Велика П'ятниця GOOD FRIDAY
Воскресіння EASTER SUNDAY	Світлий Понеділок EASTER MONDAY Артемона, свмч. Artemon, P-Mrt.	Світлий Вівторок EASTER TUESDAY Мартина, папи, ісп. Martin, Pope, Conf.	Іродіона, ап. Herodion, Apos.	Великий Четвер HOLY THURSDAY	Симеона, свят. Simeon, Ven.	Івана, пр. John, Ven.	
19	20	21	22	23	24	25	
Томіна Неділя THOMAS SUNDAY Івана Печерника, пр. John the Hermit, Ven.	Теодора Трехіни, пр. Theodore Trichinas, Ven.	Януарія, свмч. Januarius, P-Mrt.	Теодора і Віталія, пр. Theodore & Vitaly, Ven.	єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31	Сави, мч. Sabbas, Mrt.	єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31	єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31
26	27	28	29	30			єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31
Мироносиць MYRRH-BEARING WOMEN Басіл, в-мрт. Basil, B-Mrt.	Симеона, свмч. Simeon, P-Mrt.	Ясона, ап. Jason, Apos.	9 Муч. у Кизичі 9 Mrts. of Cyzicus	єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31	єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31	єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31	єв. 1 єв. 2 єв. 3 єв. 4 єв. 5 єв. 6 єв. 7 єв. 8 єв. 9 єв. 10 єв. 11 єв. 12 єв. 13 єв. 14 єв. 15 єв. 16 єв. 17 єв. 18 єв. 19 єв. 20 єв. 21 єв. 22 єв. 23 єв. 24 єв. 25 єв. 26 єв. 27 єв. 28 єв. 29 єв. 30 єв. 31

Юліанський календар (старий стиль)

КВІТЕНЬ - 2020 - APRIL						
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
* ☩ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes. 5 Sunday 5 Great Fast неділя 5 Великого Посту Heb 9:11-14 Mark 10:32-45 Mary of Egypt нея Катина	6 Venerable Zachariah преп Захарія Isa48:17-49:4, Gr27:1-47 Proverbs 19:16-25	 7 ANNUNCIATION Heb 2:11-18 Luke 1:24-38	1 Presanctified Andrew's Canon Martyr Chrysanthus мч Христант Isa 41:4-14, Gen 17:1-9 Proverbs 15:20-16:9	2 Fathers of Sabbas преп мчч в Сава Isa42:5-16, Gen18:20-33 Proverbs 16:17-17:17	3 Presanctified Confessor James Якова ісповідника Isa 45:11-17, Gr 22:1-18 Proverbs 17:17-18:5	4 HMartyr Basil сщмч Василія Heb 9:24-28 Mark 8:27-31
12 Entry Jerusalem Passion Week нея Катина 13 HMartyr Hypatius сщмч Іпатія Ex 1:1-20, Job 1:1-12 Matt 24:3-35	14 Presanctified Holy & Great Tuesday Ven Mary of Egypt преп Марія Єгипет Ex 2:5-10, Job 1:13-22 Matt 24:36-28:2	15 Presanctified Holy & Great Wednesday Venerable Titus преп Тита Ex 2:11-22, Job 2:1-10 Matt 26:6-16	16 Liturgy of St. Basil 12 Passion Gospels GREAT THURSDAY Велик Четверг 1 Cor 11:23-32 Matt 26:1-27:2	17* Holy & Great Friday 1 Cor 1:18-22 Matt 27:1-61	18 Liturgy of St. Basil GREAT SATURDAY Вели Субота Rom 6:3-11 Matt 28:1-20	19 Resurrection XC Bright Week Великдень
19 Resurrection XC Bright Week Великдень 20 No Fast All Week BRIGHT MONDAY Світлий Понеділок Acts 1:12-17, 21-26 John 1:18-28	21 BRIGHT TUESDAY Світлий Вівторок Acts 2:14-21 Luke 24:12-35	22 Martyr Euphychius мч Євфсихія Acts 2:22-36 John 1:35-51	23 Martyr Terence мч Терентія Acts 2:38-43 John 3:1-15	24 HMartyr Antipas сщмч Антіп Acts 3:1-8 John 2:12-22	25 Confessor Basil Василія ісповідника Acts 3:11-16 John 3:22-33	
26 Apostle Thomas Sun нед Апост Томина Acts 5:12-20 John 20:19-31	27 Confessor Martin Мартіна ісповідника Acts 3:19-26 John 2:1-11	28 Apostle Aristarch (70) апост Аристарх (70) Acts 4:1-10 John 3:16-21	29 Virgin Martyr Agape мц Агати Acts 4:13-22 John 5:17-24	30 HMartyr Simeon сщмч Симеона Acts 4:23-31 John 5:24-30		

Prepared under Ecclesiastical Supervision

GUIDE NO. 3 - UJ

© 2019 by Vestal, Cliffwood, N.J., U.S.A.

Григоріянський		Травень 2020					Gregorian	
Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.		
3 Гл. 3 Єв. 4 РОЗСЛАБЛЕННЯ PARALYTIC ☩ Теодосія Печ., пр. ☩ Theodosius, Ven.	4 Пелагії, мч. Pelagia, Mrt.	5 Ірини, мч. Irene, Mrt.	6 Переполовинення Mid-Pentecost Йова, Прав. Job the Just	7	8 Єремії, прор. Jeremiah, Proph.	9 Атанасія, свят. Athanasius, Bish.		
10 Гл. 4 Єв. 7 САМАРЯНИ SAMARITAN WOMAN ☩ Симона Зилота ☩ Simon the Zealot	11	12	13	14 Поява Чесн. Хр. Rev., Holy Cross	15 ☩ Івана, єван. ☩ John, Evangelist	16 ☩ Мощі Миколая ☩ Relics of Nicholas		
17 Гл. 5 Єв. 8 СЛІПОНАРОДЖЕН. MAN BORN BLIND Андроніка, ап. Andronicus, Apos.	18 ☩ Кирила і Методія ☩ Cyril & Methodius	19 Епіфанія, свят. Epiphanius, Ven.	20 Глиkerії, мч. Glyceria, Mrt.	21 Ісидора, мч. Isidore, Mrt.	22 Пахомія Вел., пр. Pachomius the Great	23 Теодора Освещ., пр. Theodore, Sanct., Ven.		
24 Гл. 6; Єв. 10 H. FATHERS OF NICEA Simon, Ven.	25 Теодота, мч. Theodotus, Mrt.	26 Патрікія, свмч. Patrick, B-Mrt.	27 Віддання Пасхи Leave of Pascha Талалея, мч. Thaleleus, Mrt.	28 ☩ Костянтина, Олени ☩ Constantine, Helen	29 Василіска, мч. Basiliscus, Mrt.	30 Михайла, свят. Michael, B-Conf.		
31 PENTECOST Hermas, Apos.	☩ 3н. Гол. Ів. Христ. ☩ 3rd. Hd. of Jn. Bapt.	Карпа, ап. Carpus, Apos.	Терапонта, свмч. Therapontus, P-Mrt.	Микити, свят. Nicetas, Ven.	Теодосії, примч. Theodosia, Y-Mrt.	Ісаакія, пр. Isaac, Ven.		

Юліанський календар (старий стиль)

ТРАВЕНЬ - 2020 - MAY

* = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

* Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
3 Muirbearing Women Мироносиць Acts 6:1-7 Mark 15:43-16:8 Sun 3 of Pascha Tone 2	4 HMartyr Januarius сщмч Януарія Acts 6:8-7:5, 47-50 John 4:46-54	5 Theodore Sykeote феодора епикх Acts 8:5-17 John 6:27-33	 GrMartyr George Acts 12:1-11 John 15:17-16:2 6*	7 Martyr Sabbas мч Савви стрпат Acts 8:26-39 John 6:40-44	1 John of Decapolis іоана Декаполита Acts 5:1-11 John 5:30-6:2	2 John the Hermit іоана Печерника Acts 5:21-33 John 6:14-27
10 Mother's Day Paralytic Послабленого Acts 9:32-42 John 5:1-15	11 Apostle Jason (70) апостола Ясона (70) Acts 10:1-16 John 6:56-69	12 9 Martyrs Cyzicus 9 муч у Кизикі Acts 10:21-33 John 7:1-13	13 Mid Pentecost Ap James Zebedee апостола Якова Зев Acts 14:8-18 John 7:14-30	14 Prophet Jeremiah пророка Єремії Acts 10:34-43 John 8:12-20	8 Apostle Evangelist Mark 1 Peter 5:6-14 Mark 6:7-13	9 HMartyr Basil сщмч Василія Acts 9:20-31 John 15:17-16:2
17 Samaritan Woman Самарянки Acts 11:19-26, 29-30 John 4:5-42 Sun 5 of Pascha Tone 4	18 GrMartyr Irene вельмц Ірини Acts 12:12-17 John 8:42-51	19 Righteous Job праведного іова Acts 12:25-13:12 John 8:51-59	20 Sign of Cross Поява Хреста Acts 13:13-24 John 6:5-14	 Apostle/Evangelist John 1 John 1:17-19 19:25-27, 21:24-25	15 Saint Athanasius свт Атанасія Acts 10:44-11:10 John 8:21-30	16 Martyr Timothy мч Тимофія Acts 12:1-11 John 8:31-42
24 Samaritan Woman Самарянки Acts 16:16-34, John 8:1-39 Sunday 6 Tone 5	25 Saint Epiphanius свт Єпіфанія Acts 17:1-15 John 11:47-57	26 Martyr Glyceria мч Гликерії Acts 17:19-28 John 12:19-36	27 Martyr Isidore мч Ісидора Acts 18:22-28 John 12:36-47	 Вознесіння Acts 1:1-12 Luke 24:36-53	22 Relics St Nicholas мощ свт Миколая Acts 15:3-34 John 10:17-28	23 Ap Simon Zealot апост Симона Зил Acts 15:35-41 John 10:27-38
31 Fris 1st Council Отулі 1-а Соб Acts 20:17-18, 28-29 John 17:1-13 Sunday 7 Tone 6					29 Venerable Theodore грен Теодора Acts 19:1-8 John 14:1-11	30 Ap Andronicus (70) ап Андроніка (70) Acts 20:7-12 John 14:10-21

Prepared under Ecclesiastical Supervision

GUIDE NO. 3 - UU

© 2019 by Vestal, Cliffwood, N.J., U.S.A.

Григоріянський		Червень 2020 ☀ June					Gregorian
Нед. — Sun.	Пон. — Mon.	Вів. — Tues.	Сер. — Wed.	Чет. — Thur.	П'ят. — Fri.	Суб. — Sat.	
	1 Пресв. Трійці Holy Trinity Юстина, мч. Justin, Mrt.	2 Никифора, ісп. Nicephorus, Conf.	3 Лукиліяна, мч. Lucillian, Mrt.	4 Митрофана, свят. Metrophanes, Bish.	5 Доротея, свмч. Dorotheus, B-Mrt.	6 Висаріона, пр. Besarion, Ven.	
7 Гл. 8 Єв. 1 ВСІХ СВЯТИХ ALL SAINTS Теодота, свмч. Theodotus, P-Mrt.	8 Моці Теодора Relics of Theodore	9 Кирила, свят. Cyril, Bish.	10 Тимотея, свмч. Timothy, B-Mrt.	11 ПРЕС. ЕВХАРИСТІЇ HOLY EUCCHARIST єВарт. і Варнава, апл. єBart & Barnab, Apos.	12 Онуфрія, пр. Onufrius, Ven.	13 Акиліни, мч. Aquilina, Mrt.	
14 Гл. 1 Єв. 2 2 п. ЗІСЛАННЯ 2nd after PENTECOST Елишея, прор. Elisha, Proph.	15 Амоса, прор. Amos, Proph.	16 Тихона, свят. Tychon, Bishop	17 Поч. Петріяки Peter & Paul Fast Мануїла, мч. Manuel, Mrt.	18 Леонтія, мч. Leontius, Mrt.	19 ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ CHRIST, LOVER OF MANKIND	20 Співстражд. Бгр. Agony of BVM Методія, свмч. Methodius, B-Mrt.	
21 Гл. 2 Єв. 3 3 п. ЗІСЛАННЯ 3rd after PENTECOST Юліана, мч. Julian, Mrt.	22 Євсевія, свмч. Eusebius, B-Mrt.	23 Агрипини, мч. Agrippina, Mrt.	24 єРізд. Ів. Христ. єNativity Jn. Baptist	25 Февронії, прмч. Febronia, V-Mrt.	26 Давида, Солун., пр. David, Thess., Ven.	27 єBl. Nicholas Charnesky & Bl. Mtrs of Ukraine Самсона, пр. Sampson, Ven.	
28 Гл. 3 Єв. 4 СВ. УКР. НАРОДУ STS OF UKRAINE Моці Кира й Івана Relics of Cyrus & John	29 ПЕТРА і ПАВЛА PETER & PAUL	30 єСобор 12 Ап. єSynaxis 12 Apostles					

* = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ЧЕРВЕНЬ - 2020 - JUNE

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
7 Trinity Sunday Tone 7 Троїцязь Acts 2:1-11 John 7:37-38; 8:12	1 HMartyr Patrick сщчч Патрік Acts 21:37-41 John 14:27-15:7	2 Martyr Thalelaeus мч Талалей Acts 21:26-32 John 16:2-13	3 Константинопольський собор Constantine & Helen Acts 26:1-5; 12-20 John 10:1-9	4 Martyr Basiliscus мч Василіска Acts 25:13-19 John 16:23-33	5 Confessor Michael Михайло Ісповідника Acts 27:1-44 John 17:18-26	6 ✠ Soil Saturday Symeon the Stylite Симеона стовпника Acts 28:1-31 John 21:15-25
14 All Saints Божі Святих Heb 11:33-12:2, Matt 10:32-33, 37-38; 19:27-30	8 Holy Spirit Day Ефн 5:3-19 Matt 18:10-20	9 HMartyr Therapontes сщчч Терапонта Rom 1:1-7, 13-17 Matt 4:25-5:13	10 Venerable Nicetas преп Нікити Rom 1:18-27 Matt 5:20-26	11 VnMartyr Theodosia прмц Теодосія Rom 1:28-29 Matt 5:27-32	12 Venerable Isaac преп Ісаакія Rom 2:14-29 Matt 5:33-41	13 Apostle Hermas (70) апостола Єрма (70) Rom 1:7-12 Matt 5:42-48
15 Saint Niphon свт Ніфону Rom 2:28-3:18 Matt 6:31-34; 7:9-11	15 Apostles' Fast Begins	16 Martyr Lucilian мч Луціліана Rom 4:4-12 Matt 7:15-21	17 Saint Metrophanes свт Митрофана Rom 4:13-25 Matt 7:21-23	18 HMartyr Dorotheus сщчч Доротей Rom 5:10-16 Matt 8:23-27	19 Venerable Bessarion преп Висаріона Rom 5:17-6:2 Matt 9:14-17	20 Martyr Theodotus мч Теодота Rom 3:19-26 Matt 7:1-8
21 All Saints of Ukraine Relics St Theodore мощ Теодора Rom 2:10-16 Matt 4:18-23	22 St Cyril of Alexandria свт Кирила Алексан Rom 7:1-13 Matt 9:36-10:8	23 HMartyr Timothy сщчч Тимотея Rom 7:14-8:2 Matt 10:9-15	24 Apostle Bartholomew апост Вартоломея Rom 8:2-13 Matt 10:16-22	25 Onuphrius the Great преп Онупфрія вел Rom 8:22-27 Matt 10:23-31	26 Martyr Aquilina мч Акіліни Rom 9:8-19 Matt 10:32-36; 11:1	27 Prophet Elisha пророка Єлисея Rom 3:28-4:3 Matt 7:24-8:4
28 Prophet Amos пророка Амоса Rom 5:1-10 Matt 6:22-33	29 Saint Tychon свт Тихона Rom 9:18-33 Matt 11:2-15	30 Martyr Manuel мч Мануїла Rom 10:11-11:2 Matt 11:16-20				

Prepared under Ecclesiastical Supervision

GUIDE NO. 3 - U

© 2019 by Vestal, Cliffwood, N.J., U.S.A.

Григоріянський Липень 2020 July							Gregorian
Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.	
5 5th after PENTECOST Mother of Rep. Help «Атанасія, пр. «Athanasius, Ven.	6 Сісія Великого, пр. Sisoes the Great, Ven.	7	8 Косми і Дам'яна Cosmas & Damian	9 «Ризи Богородиці «Robe of the BVM	10 Якінта, мч. Hyacinth, Mrt.	11 Андрія Критсь., свят. Andrew of Crete, Bish.	
12 6 п. ЗІСЛАВЛЯ 6th after PENTECOST Прокла, мч. Proclus, Mrt.	13 Собор Гавриїла Synaxis of Gabriel Стефана Савайта, пр. Stephen the Sabbaite	14	15 Прокопія, вчч. Procorpius, G-Mrt.	16 Панкратія, свмч. Pancratius, B-Mrt.	17 Бл. Тарсикії Bl. Tarsykia Марини, вчч. Marina, G-Mrt.	18 Якінта й Еміліана, мчч. Hyacinth & Emilian, Mrts.	
19 7th after PENTECOST 6th COUNCIL FATHERS Макрими, пр. Macrina, Ven.	20 «Іллі, прор. «Elias, Proph.	21	22 Марії Магдалини Mary Magdalene	23 Чудо в Почаєві Pochaiv Miracle Трофіма і Теоділа, мч. Trophimus & Theofil, Mrt.	24 «Бориса і Гліба «Borys & Hlib Христини, вчч. Christina, G-Mrt.	25 «Успіння Анни «Dormition of Anna	
26 8 п. ЗІСЛАВЛЯ 8th after PENTECOST Гермолаус і Параскеве, мчч. Hermolaus & Parasceve, Mrts.	27 «Пантелеїмона, вчч. «Panteleimon, G-Mrt.	28	29 Калініка, мч. Callinicus, Mrt.	30 Сили і Силуана, ап. Silas & Silvanus, Apos.	31 Євдокіма, пр. Eudocimus, Ven.		

Юліанський календар (старий стиль)

ЛИПЕНЬ - 2020 - JULY						
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
5 H'Martyr Eusebius свщч Євсевія Rom 6:18-23 Matt 8:5-13 Sun 4 after Pent Tone 3	6 Martyr Agripina мч Агрипини Rom 12:4-5, 15-21 Matt 12:9-13	 Birth John Baptist Rom 13:11-14; Lk 1:1-25, 57-66, 76, 80 7*	1 Martyr Leontius мч Леонтія Rom 11:12-12 Matt 11:20-26	2 Apostle Jude ап Юди брата Гос Rom 11:13-24 Matt 11:27-30	3 H'Martyr Methodius свщч Методія Rom 11:25-36 Matt 12:1-8	4 Julian of Tarsus Юліана Тарсійського Rom 8:11-17 Matt 8:14-23
12 Apostles Peter & Paul 2 Cor 11:21-12:9 Matt 16:13-19 Sun 5 after Pent Tone 4	13 Synaxis 12 Apostles Собор 12 апостолів Rom 16:17-24 Matt 13:10-23	14 Cosmas & Damian Косми і Даміана 1 Cor 1:1-9 Matt 13:24-30	8 V'Martyr Febronia грциц Фебронії Rom 15:7-16 Matt 12:38-45	9 David of Salonica Давида Солонського Rom 15:17-29 Matt 12:46-13:3	10 Venerable Sampson преп Сампсона Rom 16:1-16 Matt 13:4-9	11 Relics Cyrus & John мощ Кира и Іоана Rom 8:14-21 Matt 9:9-13
19 Siscoes the Great преп Сисоя велич Rom 12:6-14 Matt 9:1-8 Sun 6 after Pent Tone 5	20 Thomas of Maleon Томи з Малей 1 Cor 5:9-6:11 Matt 13:54-58	21 G'Martyr Procopius велич Проконія 1 Cor 6:20-7:12 Matt 14:1-13	15 Placing Robe MG Пол ризи Борог 1 Cor 12:9-38 Matt 13:31-36	16 Martyr Hyacinth мч Якінта 1 Cor 3:18-23 Matt 13:38-43	17 St Andrew of Crete свт Андрія у Криті 1 Cor 4:5-8 Matt 13:44-54	18 Ven Athanasius преп Атанасія Rom 9:1-5 Matt 9:16-26
26 Synaxis of Gabriel Собор Гавриїла Rom 15:1-7 Matt 9:27-35 Sun 7 after Pent Tone 6	27 Apostle Aquila (70) апостол Ахілла (70) 1 Cor 9:13-18 Matt 16:1-6	 St Vladimir the Great Gal 1:11-19 John 10:1-9 28*	22 H'Martyr Pancratius свщч Панкратія 1 Cor 7:12-24 Matt 14:35-15:11	23 Anthony of Kiev Cave Антонія Києво-Печер 1 Cor 7:24-35 Matt 15:12-21	24 Blessed Olga блаж Ольги 1 Cor 7:35-8:7 Matt 15:29-31	25 Theodore & John Теодора и Іоана Rom 12:1-3 Matt 10:37-11:1
26 Synaxis of Gabriel Собор Гавриїла Rom 15:1-7 Matt 9:27-35 Sun 7 after Pent Tone 6	27 Apostle Aquila (70) апостол Ахілла (70) 1 Cor 9:13-18 Matt 16:1-6	29 H'Martyr Athenogenes свщч Атіногена 1 Cor 10:12-22 Matt 16:20-24	30 G'Martyr Marina велич Марини 1 Cor 10:28-11:7 Matt 16:24-28	31 Martyr Emilian мч Ємільяна 1 Cor 11:8-22 Matt 17:10-18		

© 2019 by Vestal Cliffwood, N.J., U.S.A.

GUIDE NO. 3-111

Prepared under Ecclesiastical Supervision

Shaded Days = Fast periods
& days of strict fast.* = Holydays on which Divine Services
are held in most parishes.

© www.OSBApublications.ca

Юліанський календар (старий стиль)

* ☩ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

СЕРПЕНЬ - 2020 - AUGUST

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІТРОПОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
 2 Sun 8 after Pent Tone 7	3 Venerable Simeon преп Симеона 1 Cor 11:31-12:6 Matt 18:1-11	4 Mary Magdalene Марії Магдалини 1 Cor 12:12-28, Matt 18: 18-22; 19:1-2, 13-15	5 Martyr Trophimus мч Трофіма 1 Cor 13:4-14:5 Matt 20:1-16	6 Sts Boris & Gleb Бориса і Гліба 1 Cor 14:6-19 Matt 20:17-28	7 Repose of St Anne Успіння св Анни 1 Cor 14:26-40 Matt 21:12-14, 17-20	1 Venerable Macrina преп Макрини Rom 13:1-10 Matt 12:30-37
 9 Sun 9 after Pent Tone 6	10 Apostle Prochorus апостола Прохора 1 Cor 15:12-19 Matt 21:18-22	11 Martyr Callinicus мч Калиніка 1 Cor 15:29-38 Matt 21:23-27	12 Apostle Silas (70) апостола Сили (70) 1 Cor 16:4-12 Matt 21:28-32	13 Righteous Eudocimus прав Євдокіма 2 Cor 1:1-7 Matt 21:43-46	14 Dormition Fast begins Початок Спасаки 2 Cor 1:12-20 Matt 22:23-33	8 H-Martyr Hermolus свмч Єрмолає Rom 14:6-9 Matt 15:32-39
16 Venerable Isaac преп Ісаакія 1 Cor 4:9-16 Matt 17:14-23	17 7 Youths Ephesus 7 отроків Ефесу 2 Cor 2:4-15 Matt 23:13-22	18 Martyr Eusebius мч Євсигнія 2 Cor 2:14-33 Matt 23:23-28	 19 EXTRANSFIGURATION 2 Pet 1:10-19 Matt 17:1-9	20 Martyr Dometius мч Дометія 2 Cor 4:1-6 Matt 24:13-28	21 Confessor Emilian Ємільяна ісповідника 2 Cor 4:13-18 Matt 24:27-33, 42-51	22 Apostle Matthias апостола Матвія 1 Cor 1:3-9 Matt 19:3-12
23 Martyr Lawrence мч Лаврентія	24 Martyr Euplus мч Єупла	25 Martyr Photius мч Фотія 2 Cor 5:15-21 Mark 1:16-22	26 Confessor Maximus Максима ісповідника 2 Cor 6:11-16 Mark 1:23-28	27 Prophet Micah пророка Михей 2 Cor 7:1-10 Mark 1:29-35	 28 DORMITION 2 Pet 2:5-11, 14:10-16 38-42, 11:27-28	29 Image of Lord Образ Іс Хр 1 Cor 1:26-29 Matt 20:29-34
30 Martyr Myron мч Мирона	31 Florus & Laurus Флора і Лаура					

Prepared under Ecclesiastical Supervision

GUIDE NO. 3 - U

©2019 by Vestal, Cliffwood, N.J., U.S.A.

Григоріянський		Вересень		2020		September		Gregorian	
Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.			
		1	2	3	4	5			
		✙Поч. Церк. Року ✙Begin. Lit. Year	Маманта, мч. Mammas, Mrt.	Антима, свмч. Anthimus, B-Mrt.	Вавили, свмч. Babylas, B-Mrt.	Захарії, прор. Zachariah, Proph.			
6 Гл. 3 Єв. 3 14 п. ЗІСЛАННЯ 14th after PENTECOST Miracle of the Archangel Michael	7	8	9	10	11	12			
	Созонта, мч. Sozon, Mrt.	РІЗДВО П.Б. NATIVITY OF BVM	Йоакима й Анни Joachim & Anna	Минодори, мч. Menodora, Mrt.	Теодори, пр. Theodora, Ven.	Пер. Воздвиженням Before Exaltation Автонома, свмч. Autonomous, Mrt.			
13 Гл. 6 Єв. 4 Пер. ВОЗДВИЖЕННЯМ Before EXALTATION Корнілія, свмч. Cornelius, P-Mrt.	14	15	16	17	18	19			
	ВОЗДВИЖЕННЯ EXALTATION	Микити, вмч. Nicetas, G-Mrt.	Євфимії, вмч. Euphemia, G-Mrt.	Софії, Віри, Надії, і Любови, мчч. Sophia, Faith, Hope, & Charity, Mrt.	Євменія, пр. Eumenius, Ven.	По Воздвиж. After Exaltation Трофіма, мч. Trophimus, Mrt.			
20 Гл. 7 Єв. 5 По ВОЗДВИЖЕННІ After EXALTATION Остапа, вмч. Eustathius, G-Mrt.	21	22	23	24	25	26			
	Кондрата, ап. Codratus, Apos.	Йони, прор. Jonah, Proph.	Зачат. Ів. Христ. Conc. of Jn. Baptist	Теклі, первомч. Thekla, Protomrt.	Євфросинії, пр. Euphrosina, Ven.	Івана, Бого. John, Theologian			
27 Гл. 8 Єв. 6 17 п. ЗІСЛАННЯ 17th after PENTECOST Калістрата, мч. Calistratus, Mrt.	28	29	30						
	✙Харитона, ієр. ✙Chariton, Conf.	Киріяка, пр. Cyrilacus, Ven.	Григорія, свмч. Gregory, B-Mrt.						

Юліанський календар (старий стиль)

* = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

ВЕРЕСЕНЬ - 2020 - SEPTEMBER

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
		1 Andrew Stratelates Андрія стратилата 2 Cor 8:16-9:5 Mark 3:13-19	2 Prophet Samuel пророка Самуїла 2 Cor 9:12-10:7 Mark 3:20-27	3 Apostle Thaddeus (70) апостола Таддея (70) 2 Cor 10:7-18 Mark 3:28-35	4 Martyr Agathonicus мч Агатоніка 2 Cor 11:5-21 Mark 4:1-9	5 HMartyr Irenaeus сщчм Іринея 1 Cor 2:6-9 Matt 22:15-22
6 HMartyr Eulychius сщчм Єлїхїя 1 Cor 16:13-24 Matt 21:33-42	7 Apostle Bartholomew апостола Вартоломея 2 Cor 12:10-19 Mark 4:10-23	8 Adrian & Natalia Адріана і Наталїї 2 Cor 12:20-13:2 Mark 4:24-34	9 Poemen the Great преп Пимена великого 2 Cor 13:3-13 Mark 4:35-41	10 Felices Job Pochaev Іоанн Почаївський Gal 1:1-10, 20-2:5 Mark 5:1-20	11 * Behead John Baptist Авдїя 13:25-32 Mark 6:14-30	12 Saint Alexander свт Олександр 1 Cor 4:1-5 Matt 23:1-12
13 Sash of Theotokos Полїноса Богородиці 2 Cor 1:21-24 Matt 22:1-14	14 Church New Year Symeon the Stylite Симеона стовпника Gal 2:11-16 Mark 5:24-34	15 Martyr Manas мч Манаста Gal 2:21-37 Mark 6:1-7	16 HMartyr Anthimus сщчм Антїма Gal 3:15-22 Mark 6:7-13	17 HMartyr Babylos сщчм Вавїлї Gal 3:23-4:5 Mark 6:30-45	18 Zachariah & Elizabeth Захарїї і Єлісавети Gal 4:8-21 Mark 6:45-53	19 Miracle St Michael чудо св Михаїла 1 Cor 4:17-5:5 Matt 24:1-13
20 Sunday Before Cross Elevation Martyr Sozon мч Созонта Gal 6:11-18 John 3:13-17	21 * Patriarch Tiphon Патріарх Тїфїон Phil 2:5-11, Luke 10:38-42, 11:27-28	22 Joachim & Anna Іоакїма і Анни Gal 5:11-21 Mark 7:5-16	23 Martyr Menodora мч Менодора Gal 6:2-10 Mark 7:14-24	24 Venerable Theodora преп Теодора Eph 1:1-9 Mark 7:24-30	25 HMartyr Autonomus сщчм Автонома Eph 1:7-17 Mark 8:1-10	26 Saturday before Cross Elevation Centurion Cornelius сщчм Корнелїя 1 Cor 2:6-9 Matt 10:37-11:1
27 Cross Elevation 10:15-24, 11:18-11 13:20-25, 28, 30-35	28 GrMartyr Nicetas велич Нїкїти Eph 1:22-23 Mark 10:46-52	29 GrMartyr Euphemia велич Євфїмїї Eph 2:19-3:7 Mark 11:11-23	30 Sophia & daughters Софїї і 3 дочок Eph 3:8-21 Mark 11:23-26			

Prepared under Ecclesiastical Supervision

GUIDE NO. 3 - UJ

© 2019 by Vestal, Cliffwood, N.J., U.S.A.

Григоріянський				Жовтень		2020		October		Gregorian	
Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.					
4 18 п. ЗІСЛАННЯ 18th after PENTECOST Франціська, пр. Francis, Ven.				1 ПОКРОВ П.Б. PROTECTION OF BVM Бл. Никити Будки Bl. Nykyta Budka	2 Кипріяна, свмч. Cyprian, P-Mrt. Юстина, мч. Justina, Mrt.	3 Діонісія, свмч. Dionysius, Mrt.					
5	Харитини, мч. Charitina, Mrt.	6	7	8	9	10					
11 19 п. ЗІСЛАННЯ 19th after PENTECOST Отців 7-го Собору 7th Council Fathers	12	13 ✙Томи, ап. ✙Thomas, Apos.	14 Сергія й Вахха, мчч. Sergius & Vachus, Mrt.	15 Пелагії, пр. Pelagia, Ven.	16 ✙Якова, ап. ✙James, Apos.	17 Євлампія, мч. Eulampius, Mrt.					
18 20 п. ЗІСЛАННЯ 20th after PENTECOST ✙Луки, еван. ✙Luke, Evangelist	19	20	21	22	23	24					
25 ХРИСТ ЦАРЯ CHRIST the KING Маркіана, мч. Marcian, Mrt.	26	27	28	29	30	31					
	✙Димитрія, вмч. ✙Demetrius, G-Mrt.	Нестора, мч. Nestor, Mrt.	Терентія, мч. Terence, Mrt.	Анастасії, прмч. Anastasia, V-Mrt.	Зиновія, мч. Zenobius, Mrt.	Стахія, ап. Stachys, Apos.					

Юліанський календар (старий стиль)

ЖОВТЕНЬ - 2020 - ОСТОВЕР						
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
4 Sunday After Cross Elevation Apostle Codratus (70) апостола Кодрата (70) Gal 2:16-20 Mark 8:34-9:1	5 HMartyr Phocas сщмч Фоки Eph 4:25-32 Luke 3:19-22	6 Conception JohnBapt Зачаття Івана Хр Eph 5:20-26 Luke 3:23-4:1	7 Isapostle Thecla рівноапост Фекли Eph 5:25-33 Luke 4:1-15	8 Ven Euphrosyne преп Евфросинії Eph 5:33-6:9 Luke 4:16-22	9 Repose Apostle John прес апостола Іоана Eph 6:18-24 Luke 4:22-30	10 Martyr Callistratus мч Калістрата 1 Cor 15:39-45 Luke 4:31-36
11 Venerable Chariton преп Харитона 2 Cor 9:6-11 Luke 5:1-11	12 Venerable Cyprianus преп Кипріана Philippians 1:1-7 Luke 4:37-44	13 Gregory of Armenia Григорія Арменії Philippians 1:8-14 Luke 5:12-16	14* Protection Mother of God Ho 8:1-7, Lk 10:38-42, 11:27-28	15 HMartyr Cyprian сщмч Кипріана Philippians 1:20-27 Luke 6:12-19	16 HMartyr Dionysius сщмч Діонісія Philippians 1:27-2:4 Luke 6:17-23	17 HMartyr Hierotheus сщмч Єротей 1 Cor 15:38-16:3 Luke 5:17-26
18 Martyr Charitina мч Харитини 2 Cor 11:31-12:9 Luke 6:31-36	19 Apostle Thomas апостола Томи Philippians 2:12-16 Luke 6:24-30	20 Martyr Sergius мч Сергія Philippians 2:17-23 Luke 6:37-45	21 Venerable Pelagia преп Пелатії Philippians 2:24-30 Luke 6:46-7:1	22 Ap James Alphaeus ап Якова алфея Philippians 3:1-8 Luke 7:1-30	23 Martyr Eulampius мч Єлампія Philippians 3:8-19 Luke 7:31-35	24 Apostle Philip (70) ап філіппа (70) 2 Cor 1:8-11 Luke 5:27-32
25 Martyr Probus мч Прова Gal 1:11-19 Luke 7:11-16	26 HMartyr Carpus сщмч Карпа Philippians 4:10-23 Luke 7:36-50	27 Martyr Nazarius мч Назарія Col 1:1-2, 7-11 Luke 8:1-3	28 Venerable Euthymius преп Евтимія Col 1:18-23 Luke 8:22-25	29 Martyr Longinus мч Лонгіна Col 1:24-29 Luke 9:7-11	30 Prophet Hosea пророка Осії Col 2:1-7 Luke 9:12-18	31 Apostle Luke Col 4:5-9, 14, 18 Luke 10:16-21

©2019 by Vestal, Cliffwood, N.J., U.S.A.

GUIDE NO. 3 - U

Prepared under Ecclesiastical Supervision

Григоріянський							Листопад ❄️		2020 ❄️		November		Gregorian
Нед. — Sun.	Пон. — Mon.	Вів. — Tues.	Сер. — Wed.	Чет. — Thur.	П'ят. — Fri.	Суб. — Sat.							
1 Гл. 5 Єв. 11 22 п. ЗІСПАННЯ 22nd after PENTECOST Косми і Дам'яна Cosmas & Damian	2	3	4	5	6 	7 33 Муч. в. Мелітуні 33 Mtrs. of Melitene							
8 Гл. 6 Єв. 1 23 п. ЗІСПАННЯ 23rd after PENTECOST Собор Арх. Михаїла Synaxis Arch. Michael	9 Акендіна, мч. Acindynus, Mrt.	10 Акепсима, мч. Acephimas, Mrt.	11 Йоаннісія, пр. Joannicius, Ven.	12 Галактіона, мч. Galaction, Mrt.	13 Павла, ісп. Paul, Conf.	14 33 Муч. в. Мелітуні 33 Mtrs. of Melitene							
15 Гл. 7 Єв. 2 24 п. ЗІСПАННЯ 24th after PENTECOST Гурія, ісп. Gurias, Mrt.	16 Матрони, пр. Matrona, Ven.	17 Ераста, ап. Erastes, Apos.	18 Теодора Студ., пр. Theodore Studite, Ven. Віктора, мч. Victor, Mrt.	19 ❄️ЙОСАФАТА, свмч. ❄️IOSAPHAT, B-Mrt.	20 Григорія, пр. Gregory, Ven. Бл. Йосафати Bl. Josaphata	21 ВХІД В ХРАМ Пресв. Богородиці ENTRANCE of BVM into TEMPLE							
22 Гл. 8 Єв. 3 25 п. ЗІСПАННЯ 25th after PENTECOST Філімона, ап. Philemon, Apos.	23 ❄️Матей, сван. ❄️Matthew, Evangelist	24 Григорія, свят. Gregory, V-Bish.	25 Платона і Романа, мч. Platon & Roman, Mrts.	26 Авдія, прор. Obadiah, Proph.	27 	28 Григорія, пр. Gregory, Ven. Бл. Йосафати Bl. Josaphata							
29 Гл. 1 Єв. 4 26 п. ЗІСПАННЯ 26th after PENTECOST Парамона, мч. Paramon, Mrt.	30 Амфілохія, свят. Amphilochius, V-Bish.	❄️Катерини, вмч. ❄️Catherine, G-Mrt.	❄️Климента, папи, свмч. ❄️Clement Pope, B-Mrt.	❄️Алінія, стовп., пр. ❄️Alypius the Stylite, Ven.	❄️Якова, вмч. ❄️James, G-Mrt.	❄️Григорія Нового, вмч. ❄️Stephen the Young, V-Mrt.							

Юліанський календар (старий стиль)

Листопад - 2020 - NOVEMBER						
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
1 Prophet Joel пророка Іоїля Gal 2:16-20 Luke 8:5-15	2 GrMartyr Artemius величч Артемія Col 2:13-20 Luke 9:18-22	3 Hilarion the Great Іларіона великого Col 2:20-33 Luke 9:23-27	4 Isapostle Abercius рівноапостол Аберкія Col 3:17-4:1 Luke 9:44-50	5 Apostle James ап Якова бр Гос Col 4:2-9 Luke 9:48-56	6 Martyr Arethas мч Арети Col 4:10-18 Luke 10:1-15	7 ✠ Demetrius Святий Martyr Marcin мч Маркіана 2 Cor 5:1-10 Luke 7:1-10
8 GrMartyr Demetrius мч Димитрій 2 Tim 2:1-10 John 15:17-16:2	9 Martyr Nestor мч Нестора 1 Thess 1:1-5 Luke 10:22-24	10 GrMartyr Parasceve величч Параскеви 1 Thess 1:6-10 Luke 11:1-10	11 Martyr Anastasia мч Анастасії 1 Thess 2:1-8 Luke 11:9-13	12 HMartyr Zenobius святий Зинобія 1 Thess 2:9-14 Luke 11:14-23	13 Apostle Stachys (70) апостола Страхія (70) 1 Thess 2:14-19 Luke 11:23-28	14 Cosmas & Damian мч Косма і Дам'яна 1 Cor 12:27-13:8 Matt 10:1, 5-8
15 Martyr Acindynus мч Акіндіна Eph 2:4-10 Luke 8:26-39	16 Princess Anna принцеса Анни 1 Thess 2:20-3:8 Luke 11:29-33	17 Venerable Joannicius преп Іоаннікія 1 Thess 3:9-13 Luke 11:34-41	18 Martyr Galacteon мч Галактіона 1 Thess 4:1-12 Luke 11:42-46	19 Confessor Paul Павла ісповідника 1 Thess 5:1-8 Luke 11:47-12:1	20 33 Martyrs of Melitine 33 мчч у Меліттині 1 Thess 5:9-13, 24-28 Luke 12:2-12	21 ✠ Synaxar Archangel Michael Синаксар Архангела Михаїла Heb 2:2-10 Luke 10:16-21
22 Martyr Onesiphorus мч Онисифора Eph 2:14-22 Luke 8:41-56	23 Apostle Erastus (70) апостола Ераста (70) 2 Thess 1:1-10 Luke 12:13-15, 22-31	24 GrMartyr Menas величч Мени 2 Thess 1:10-2:2 Luke 12:42-48	25 John the Merciful Іоана милостивого 2 Thess 2:1-12 Luke 12:48-59	26 St John Chrysostom святий Іоанн Христоном Heb 7:26-8:2 John 10:3-16	27 Apostle Philip апостола Філіппа 1 Cor 4:9-16 John 1:43-51	28 Naivety Fast Begins Martyr Gurlas мч Гурлія Gal 1:3-10 Luke 9:37-43
29 Apostle Matthew апостола Матфея 1 Cor 4:9-16 Matt 9:9-13	30 Wonderwkr Gregory святий Григорій 1 Tim 1:1-7 Luke 14:12-15					

Григоріанський		Грудень ❄️		2020 ❄️		December		Gregorian
Нед.—Sun.	Пон.—Mon.	Вів.—Tues.	Сер.—Wed.	Чет.—Thur.	П'ят.—Fri.	Суб.—Sat.		
		1	2	3	4	5		
		Наума, прор. Nahum, Proph.	Аввакума, прор. Habakkuk, Proph.	Софонії, прор. Zephaniah, Proph.	Варвари, вмч. Barbara, G-Mrt. Івана Дамаскина, пр. John Damascene, Ven.	❄️		
6	7	8	9	10	11	12		
27 л. 3 Єв. 3 27 л. ЗІСЛАННЯ 27th after PENTECOST ❄️МИКОЛАЯ, чудов. ❄️NICHOLAS, w.wrk	Амвросія, свят. Ambrose, Bish.	Патапія, пр. Patrius, Ven.	НЕПОРОЧ. ЗАЧАТТЯ IM. CONCEPTION	Мини, мч. Menas, Mrt.	Даниїла, стов., пр. Daniel the Stylite, Ven.	❄️		
13	14	15	16	17	18	19		
ПРАОЦІВ FOREFATHERS ❄️Евстрація, мч. ❄️Eustratius, Mrt.	Тирса, мч. Thyrus, Mrt.	Елевтерія, свмч. Eleutherius, Mrt.	Аггея, прор. Haggai, Proph.	Даниїла, прор. Daniel, Proph.	Севастіана, мч. Sebastian, Mrt.	Пер. Різдом Before Christmas Боніфатія, мч. Boniface, Mrt.		
20	21	22	23	24	25	26		
20 л. 4 Єв. 7 Перед РІЗДВОМ Before CHRISTMAS Ігнатія, свмч. Ignatius, B-Mrt.	Юліани, мч. Juliana, Mrt.	Анастасії, вмч. Anastasia, G-Mrt.	10 Муч. у Крвті 10 Mrt. of Crete	СВЯТ. ВЕЧІР CHRISTMAS EVE Євгенії, прмч. Eugenia, V-Mrt.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ CHRISTMAS	Собор Богородиці Synaxis of BVM По Різді After Christmas		
27	28	29	30	31				
27 л. 5 Єв. 8 По РІЗДВІ After CHRISTMAS Грефана, первомч. Stephen, Protomrt.	Муч. у Нікомидії Martyrs of Nicomedia	Дітей Вифлєму Holy Innocents	Анісії, мч. Anysia, Mrt.	Віздання Різдва Leave of Christmas Меланії, пр. Melania, Ven.				

Юліанський календар (старий стиль)

ГРУДЕНЬ - 2020 - DECEMBER						
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІТРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
		1 Martyr Platon мч Платона 1 Tim 1:3-14 Luke 14:25-35	2 Prophet Obadiah пророка Авдія 1 Tim 1:18-20; 2:8-15 Luke 15:1-10	3 Saint Theoctistus свт Теоктиста 1 Tim 3:1-13 Luke 16:1-9	 Всесвятини Богородиці 4* Entry, Theotokos Feb 3:1-7, Luke 10: 38-42, 11:27-28	5 Ap Philemon (70) ап Филимона (70) Gal 3:8-12 Luke 9:57-62
6 St Amphilocheus свт Амфілохія Епф 5:9-19 Luke 12:16-21	7 GrMartyr Katherine вельц Катерини 1 Tim 5:1-10 Luke 17:20-25	8 H-Martyr Clement сщмч Климента 1 Tim 5:11-21 Luke 17:26-37	9 Alypius the Stylite Аліпія стовпника 1 Tim 5:22-6:11 Luke 18:15-17, 28-30	10 James the Persian Якова персянина 1 Tim 6:17-21 Luke 18:31-34	11 Stephen the New мч Стефана нового 2 Tim 1:1-2, 8-18 Luke 19:12-28	12 Martyr Paramon мч Парамона Gal 5:22-6:2 Luke 10:19-21
 Андріян апостол 2 Tone 2 Apostle Andrew, First-called 1 Cor 4:9-16 John 1:35-51	14 Prophet Nahum пророка Наума 2 Tim 2:20-26 Luke 19:37-44	15 Prophet Habakkuk пророка Авакума 2 Tim 3:16-4:4 Luke 19:45-48	16 Prophet Sophronias пророка Софронії 2 Tim 4:9-22 Luke 20:1-8	17 GrMartyr Barbara вельц Варвари Titus 1:5-2:1 Luke 20:9-18	18 Sabbas the Sanctified преп Сави освя Titus 1:15-2:10 Luke 20:19-26	 Миколай свт Wonderworker Nicholas Feb 13:17-21 Luke 6:17-23
20 St Ambrose of Milan свт Амаросія Медіон Col 1:12-18 Luke 17:12-19	21 Venerable Paterapius преп Патанія Feb 3:5-11, 17-19 Luke 20:27-44	22 Conception by Anna Зачаття пр Анни Feb 4:1-13 Luke 21:12-19	23 Martyr Menas мч Мени Feb 5:11-6:8, Luke 21: 5-7, 10-11, 20-24	24 Daniel the Stylite Данііла стовпника Feb 7:1-6 Luke 21:28-33	25 Wonderworker Spyridon свт Спиридона Feb 7:18-25 Luke 21:37-22:3	26 Martyr Eustratius мч Евстратія Eph 2:11-13 Luke 13:18-29
27 Forefathers Martyr Thyrsus мч Тирса Col 3:4-11 Luke 14:16-24	28 H-Martyr Eleutherius сщмч Єлєутерія Feb 8:7-13 Mark 8:11-21	29 Prophet Haggai пророка Аггея Feb 9:8-10, 15-23 Mark 8:22-26	30 Prophet Daniel пророка Данііла Feb 10:1-18 Mark 8:30-34	31 Martyr Sebastian мч Севастіана Feb 10:35-11:7 Mark 9:10-16		

Prepared under Ecumenical Supervision

GUIDE NO. 3 - UJ

© 2019 by Vestal, Cliffwood, N.J., U.S.A.

* = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

Іван КЕДРИН-РУДНИЦЬКИЙ

РЕФЛЕКСІЇ ПРО ЗДВИГ І ПРОГРУ

...Від'їжджав я з України з розпачем у серці. Я вже згадував раніше, що до Галичини мене не тягнуло. Мене полонила Наддніпрянська Україна з її просторами, її природою, її розмахом. Правда, я бачив вже тоді своїми молодими й недосвідченими очима аматорщину й імпровізовані експерименти будівничих Української Народної Республіки, але теж бачив і розумів, що вони творили державу з пустки, без підготовки, без потрібних для цього кадрів, без досвіду і – без свідомого свого „я“ народу.

Так, інтелігенти з тодішньої провідної верстви, які мусіли творити державу, були аматорами, імпровізаторами й експериментаторами. Але відкіля вони мали набратися державницької мудрости й адміністраційної здбности? Від скасування Гетьманщини у

1764 році („добровільне“ зречення Кирила Розумовського) чи пак від встановлення вперше Малоросійської Колегії 1722 року Україна втратила свою державність й опинилася під російською адміністрацією. Після доби національного відродження, що почалось від літератури й революції у площині духу, що її перевів Шевченко, у 1863 році вийшов указ Валуєва, що „ніякої малоросійської мови не було, нема й бути не може“.

З вибухом революції у 1917 році не було в Україні ні одної народної ані будь-якої іншої української школи, не було ні одної української газети. І ще жили люди, які тямили панцину, що її скасовано заледве 1861 року, в рік смерті Шевченка. Здійснилося віще слово Шевченка, що „Україну злії люди присплять, лукаві, і в огні її окрадену збудять...“. Збудилась Україна 1917 року окрадена зі своєї провідної верстви, зі своєї національно-державної свідомости, з тієї національної гордості, яка вимагає боротися за свою політичну волю.

Тому все те, що сталось в Україні, і так було чудом. Коли перед 1917 роком ніхто на вулицях будь-котрого міста в Україні не міг почути українського слова, а 1 квітня 1917 року стотисячна маса йшла вулицею Великою Володимирівською на Софійську площу зі співом „Заповіту“, то це було чудо. Чудом були військові З'їзди з делегатами, що ніби репрезентували мільйони українських вояків.

Але знаємо, що коли прийшла трудна для України година, то не тільки мільйонів, а тисяч вояків не знайшлося, зате були мільйони чоловіків у силі віку в уніформах і без уніформ, які були „невтральними“. Жменя вояків з Армії УНР проходила селами, де з-поза плотів, бувало, скося дивилися на них селяни, невдоволені, що петлюрівці стягнуть на село большевиків, і буде селу біда. Не було національно-державницької свідомости в масах, і тому мусіла прийти програ.

По нинішній день іде в українській політичній публіцистиці спір: чи в упадку української державности завинив провід, чи низи. У проводі не було полководців і організаторських геніїв типу Богдана Хмельницького, і провід неначе автоматично, з konieczности, опинився в руках інтелігенції молодोї і середущої генерацій. Серед тих провідників української революції були й гістерики типу Винниченка, який у часі, коли над державою горів дах, писав драму „Між двох сил“, про дилему національного і соціального в

революції. Але той же Винниченко, який своєю комуністичною „Новою Добою“ на першій еміграції у Відні і пасквільним твором „Відродження нації“ паскудив своє ім'я, як першого українського прем'єра, у першій добі Центральної Ради таки поведився як справжній український патріот-державник і виявив багато мужности та гідности у переговорах з російським Тимчасовим Урядом, що довели були до Другого Універсалу, та брав активну участь у революції, яка дала всі чотири Універсали.

І хоча Михайло Грушевський оточив себе на еміграції у Відні і Празі „младенцями“, як їх називав Піснячевський, і сіяв баламуцтво „радянськості“, проте, Михайло Грушевський здобув собі таки в Україні величезний авторитет і записав себе світлими літерами у новітній історії України, коли 29 квітня 1918 року спокійно сидів за столом голови Української Центральної Ради і самотній з її членів не схопився з місця, коли на залю увійшов німецький старшина з відділом війська, щоб розігнати український революційний парламент.

Це була революція з усіма своїми величними і нікчемними проявами. Але ми, молоді галичани, які опинилися на Наддніпрянщині, втікаючи з російських таборів полонених, відчували тамтешній розмах, відчували могутню потенціальну силу, що криється ще приспана у тому народному велетні. І тому й мене „не тягнуло“ до Галичини, яка у моїм понятті, й інших подібних до мене галичан, що тоді перебували в Наддніпрянській Україні, була провінцією з провінціями. Це ніяка не образа, а ствердження природного стану.

Вдача народу і вдача окремих осіб формується під впливом багатьох чинників, у першій черзі – географії, топографії, кліматичних умовин країни, в якій вони живуть. Мешканці країни, стисненої поміж Карпатами на півдні, Сяном на заході, Збручем на сході та „зеленим кордоном“ в сторону Волині і болотами на півночі – вдача таких мешканців не могла бути розмашистою, їхній світогляд не міг бути широким.

Вдача ж наддніпрянців формувалася не тільки на великих просторах від Збруча по Дін і від Прип'яті до Чорного моря, але й свідомим чи підсвідомим зв'язком з минулим Київської княжої держави й усього періоду Козаччини. Затратилось почуття національно-державного патріотизму, але зберігся сентимент до мину-

лого: за іконами нащадків колишніх козаків, тепер простих селян, зберігались козацькі грамоти, – був сентимент до колишньої козацької одежі. Звичайно – шлики й широкі козацькі шаравари та криві шаблюки у роки визвольної війни-революції були театральщиною, яка не приносила користі державній справі. Але це таки був вияв того підсвідомого сентименту до минулого.

Були такі й інші конструктивні факти, які мусіли мені імпонувати. Наприклад, Київ був оточений, але в ньому появлялись газети. Машиніст кожного поїзду, що відходив з головної станції чи з Посту Волинського, забирав пачку газет, і коли вертався, хай навіть кілька тижнів пізніше, шукав тих, з ким міг би розрахуватись. І не було у Києві газети, яка появлялась би меншим накладом, як 60 тис. примірників.

Або такий приклад. Вже не тямлю, коли це було, але тямлю, що це було в одному з численних періодів харчової кризи у Києві чи, простіше кажучи, – тамтешнього голоду. Один з лідерів української кооперації, могутньої організації, яка боролася проти знищення її однаково денікінцями, як і більшовиками, Дмитро Вікторович Коліух, розіслав до довколишніх сіл заклик-наказ, щоб на такий-то день вони привезли Києву харчі. І в той день в'їхала до Києва кругло одна тисяча возів, навантажених салом, мукою та крупами. Це був могутній вид, і залишилось мені в пам'яті могутнє враження від тієї маніфестації організаційного хисту й розмаху.

Критики провідників української революції закидають їм, що вони не вміли використати народної стихії і народного ентузіазму, які проявилися в перших часах революції. Це правда, але для такої речі треба було власне генія Богдана Хмельницького. А генії родяться рідко, і їх не можна створити виборами. Українська революція таки висунула вгору цілий ряд видатних діячів, світлих постатей, безперечних індивідуальностей. Між ними на першому місці треба назвати Симона Петлюру, мало кому відомого перед революцією журналіста, редактора російськомовної „Української Жизні“ у Москві, людини цивільної, без військової освіти. А втім – він став лідером революції і визвольної війни, поставивши її під прапор послідовної і безперервної збройної боротьби проти Москви як найпершого ворога України.

У своїй статті „Роковини Української ревлюції“, що появилася у львівському „Ділі“ 27 березня 1937 року, я признавав історичний

– жалюгідний – „факт первісного браку розуміння у Центральній Раді, зокрема її голови, для організації української регулярної армії, опертого на засадах примусового її набору і строгої дисципліни“. Щойно 19 березня 1918 року на похороні жертв трагічної битви під Крутами Михайло Грушевський прославляв „українських тернопільців“, які заступали дорогу ворогові до Києва. Отож в атмосфері недовір'я і байдужности до рідної регулярної збройної сили, яку мала б заступити тільки „міліція“ – в атмосфері нерозуміння у народних масах конечности збройно боротися за свою державність Симон Петлюра підніс гасло такої боротьби і став її символом для майбутніх поколінь.

У тій своїй статті я пригадував моїм галицьким землякам історичний факт, що галицько-українська політична думка, відроджена за Галицької Руської Ради у 1848 році, дійшла у 1914 році найвище до „концепції коронного краю при австро-угорській монархії, зложеного з української частини Галичини і Північної Буковини“. І щойно у 1914 році Українські Січові Стрільці стали носієм ідеї збройної боротьби за Україну, без уваги на те, в яких уніформах і в межах якої армії.

Але всеукраїнський державницький патріотизм не просякнув до світогляду чільних галицьких діячів на найвідповідальніших становищах у тому часі: вони залишилися галичанами, задивленими в Галичину з її Святоюрською горою та Високим Замком, а не в державу, яка могла бути тільки українською, а не галицькою.

Гасло „Черз Київ до Львова“ було прегарним гаслом, що ним виправдувалося перехід Української Галицької Армії за Збруч 17 липня 1919 року та похід об'єднаних українських армій на Київ. Але це гасло забулося у Зятківському дововорі і остаточно похоронив його центр Галицької Диктатури своєю кампанією проти уряду УНР, спершу за свого перебування у Кам'янці і після того – за свого перебування у Відні. Тоді, літом 1920 року, в наших умах на першому місці стояла нещасна історія союзу з Польщею і погром, що його зазнала Україна, як епілог того союзу. Тоді, в червні 1920 року, ми переживали катастрофу української держави. І відтоді по нинішній день турбує аналітиків новітньої історії України, зокрема нашу молодь, питання: чому ми програли?

Коли на поняття держави складаються три компоненти – територія, нарід і влада – то у роках 1917-1920-их не було в Україні

народу, свідомого потреби рідної, ні від кого не залежної держави. І це була головна причина прогри нашої визвольної війни-революції. У Галичині нарід безумовно був свідоміший й пропорційно до числа всього населення було більше освіченої української інтелігенції. Але однаково на Наддніпрянщині і в Галичині не вдавалася мобілізація, тут і там була дезерція, тут і там зголошувалися до війська парубки, щоб дістати взуття і кріса і зникнути додому, і можна тільки сперечатися, чи це було масове явище, чи тільки одиничне, виняткове. Фактом є, що й у Галичині творились льокальні „республіки“, що й у Галичині треба було висилати дисциплінарні військові відділи для запевнення порядку у збунтованому повіті. І фактом є, що не тільки на Наддніпрянщині не було рідних кадрів для адміністраційного апарату в будь-котрій губернії, але й у Галичині не було таких кадрів для окремих повітів. І коли галичани мали, пропорційно до загалу населення, більше освіченої інтелігенції, то після переходу УГА за Збруч – вона, та галицька інтелігенція, нічим або страшенно мало причинилася до покращення державно-адміністраційного апарату в Українській Народній Республіці.

І тут друга найповажніша причина невдачі нашої війни-революції: дві держави в одній, двоєвластя, дві армії, два командування, дві психіки. Акт 22 січня 1919 року формально уводив соборність і перетворював Західню Українську Народну Республіку в „Область“. У склад Директорії входив президент, чи пак диктатор, д-р Євген Петрушевич. Штаб Головного Отамана та Генеральний штаб Армії УНР ніби утворював одне командування для єдиної армії. Насправді поділ існував весь час: були два уряди, два командування, не було взаємного довір'я, були дві політики.

Головною причиною того стану були власне дві психіки, створені у західніх і східніх українців під впливом перебування впродовж сторіч під різними чужинецькими окупаціями. Одні й другі вбачали в Україні свою батьківщину, одні й другі бажали волі Україні, одні й другі прославляли Шевченка з його „Заповітом“ і „Кавказом“, одні й другі пов'язували відродження новітньої української політичної думки з творами публіцистики і першими політичними партіями XIX і XX сторіччя – по обох боках Збруча.

Але психіка одних і других була різна. І нещастям було те, що у проводі галичан стали у 1918 році люди, які були добрими ав-

стрійськими парламентаристами, гарними промовцями, чесними людьми, активними громадянами-патріотами, але не були державними мужами й індивідуальностями, що їх вимагала тодішня історична хвилина й тодішня історична ситуація. Д-р Лонгін Цегельський чудово читав Акт злуки 22 січня 1919 року на одному з рогів Софійського майдану. Але у своєму творі „Від легенди до правди“, виданому вже в Америці 1960 року, відверто визнав, що він був одним з тих, які радили до останньої хвилини, коли вже розпадалася Австрія, „триматися австрійської клямки“.

І д-р Євген Петрушевич безумовно був українським патріотом, але у ще більшій мірі – патріотом галицьким. Він мав безумовно добру волю, але він, як і його найближчі співробітники, розгубився, прибувши на Наддніпрянщину після переходу УГА за Збруч, не зрозумів тамтешньої революції, ані не розумів людей, що їх ви-несла революція до керми УНР, не вмів і не міг переставитися з психіки адвоката у Скольому на психіку державного мужа єдиної Української Народної Республіки.

І цей двоподіл був, здається, другою найважливішою причиною прогри нашої визвольної війни-революції. Очевидно, вона проходила серед невимовно тяжких умовин. Але згадані внутрішні українські хиби і недоліки були вирішальними, а так звані зовнішні обставини тільки доконали решти, тільки причинилися до повної катастрофи.

Останній період визвольної війни-революції пов'язаний з Польщею і Варшавським договором Петлюри-Пілсудського. Похід на Київ і його трагічний епілог для Дієвої армії, після 21 листопада 1920 року, коли вона опинилася за дротами польських таборів інтернованих, – ці події мають вже багату літературу. Трагічний для України політичний епізод відбувся 18 березня 1921 року у Ризі, коли-то підписано там польсько-більшевицький договір, формально „між Україною і Росією з одного боку та Польщею з другого“, – а фактично між Польщею і Москвою про замирення між ними коштом України, що її землями вони поділились. У моїй брошурі „Паралелі з історії України“ я подав повні тексти Варшавської конвенції разом з її військовою частиною, як і Ризького договору. Я порівнював Варшавський договір Петлюри-Пілсудського з Гадяцьким договором гетьмана Виговського з емісарами польського короля Яна Казимира з 1658 року і стверджував, що ті оби-

два договори стали клясичними зразками української політичної думки, що орієнтувалася на союз України з Польщею проти Росії.

Для польських істориків Варшавський договір є виявом так званої Прометеївської ідеї, чи Прометеївської концепції союзу всіх колишніх поярмлених Москвою народів, – для інших, знову ж, це вияв відновлення в іншій формі „федералістичної“ польської концепції, з навіязуванням до Люблинської унії з 1569 року (найкращий і найприступніший твір про Люблинську унію – „Дзее Унії Ягельонскей“ проф. О. Галецького, померлого на 80-му році життя в Америці, дійсного члена НТШ, справжнього приятеля українців).

У згаданій своїй брошурі я подав аналізу обох тих переважливих для історії України договорів – Варшавського і Ризького. Як уже згадано, Варшавський договір породив бурю з боку галичан, як ніби „зрада“, що її допустився Симон Петлюра, який „продав“ Галичину за союз з Польщею проти большевиків.

По-перше, не було що „продавати“ ані „відступати“, бо Україна не мала вже тоді Галичини: Польща зайняла Галичину по Збручу на підставі дозволу від Найвищої Ради в Парижі з 25 червня 1919 року. По-друге, Петлюра знаходився у переговорах з поляками більш-менш так само, як українська делегація у переговорах з центральними державами у Бересті: не маючи державної території, не маючи війська, шукаючи союзу з даним контрагентом – у Бересті Литовському з Австрією і Німеччиною, у Варшаві – з Польщею – як єдиного у тодішніх обставинах рятунку від повної загибелі. Це не були „переговори з позиції сили“, ані з позиції рівного з рівним, а з позиції наймізернішої слабости, яку тільки можна уявити.

Таке саме було в Бересті Литовському. Тоді треба було подивляти молодих, без ніякого попереднього досвіду українських представників-делегатів, насправді аматорів, які опинилися в Бересті супроти таких контрагентів, як австрійські й німецькі дипломати, між ними австрійський міністер закордонних справ Оттокар граф Чернін, та супроти таких старих партійних демагогів, як Йоффе і згодом „сам“ Троцький – і блискуче склали іспит. Вони зрозуміли, що Австрія і Німеччина потребують миру на Сході Європи та потребують України для двох цілей – щоб розбити російську імперію і щоб дістати з України хліба – і використали ту ситуацію, як не можна було краще. І хоча Варшавського договору з квітня 1920

року не можна прирівнювати до Берестейського, хоч Варшавський договір за своїм текстом був куди гірший, проте не можна карати за це української делегації. Вона була так само у примусовій ситуації, а при цьому не можна було обдурювати польської делегації так, як це вдалося зробити у Берсті щодо української воєнної ситуації. Поляки знали дуже добре, що без їхньої допомоги українській армії, а з нею й українській державі загрожує повний загин.

Тому у критичній аналізі тексту Варшавського договору треба ствердити, що: 1) текст був такий, як його можна було в тих обставинах дістати, 2) не у подробицях тексту була справа, а в концепції українсько-польського союзу проти Росії, 3) навіть того дуже бідного і скромного з погляду зобов'язань Польщі договору – Польща не дотримала.

Це цікавий історичний феномен – віроломство Польщі. Поминувши вже Люблинську унію і бундючне-великодушне гасло „за нашу і вашу свободу“, яке стало цинічною вивіскою, за якою у практиці велась була безскрупульна політика колонізації і експлуатації, поминаючи вже історичні паралелі, у XX сторіччі Польща не дотримала супроти українців ні одного договору, ні одної умови, ні одної обіцянки. Докладніше буде про це мова, коли дійдемо у цих своїх споминах до часу між 1913 і 1939 роками. Тепер же тільки можна ствердити, що похід польського і українського військ в Україні, після першого успіху і здобуття Києва, закінчився трагічно переважно тому, що Польща не виконала свого зобов'язання, прийнятого у військовому додатку до Варшавського договору. Згідно з параграфом 12-им військової конвенції Польща зобов'язалася доставити зброю і виряд для трьох дивізій, що їх українська влада мала організувати на звільненому від ворога Правобережжі. Замість тієї допомоги – польська сторона загарбувала і вивозила з Правобережжя все, що тільки можна було захопити. Того маєтку було так багато і факт загарбання його Польщею був так загальновідомий і наявний, що коли після підписання Ризького миру польський уряд „делікатно“ видалив з своїх кордонів Симона Петлюру, але вирішив толерувати у Варшаві закордонний уряд УНР, уділював йому субвенцію – титулом відшкодування за маєток, що його поляки вивезли з України у 1920 році...

Були різні причини прогри „Київської виправи“ – як її назвав у своєму творі під таким титулом ген. Тадеуш Кутшеба (найкращий

твір для студій тієї воєнної кампанії), але за винятком згаданого вгорі світлого моменту прогнання з Києва большевиків у травні 1920 року, весь той союз України з Польщею був новою трагічною повчальною лекцією, що союзи з чужими державами, оперті на власній слабкості, закінчуються трагічно.

У Ризькому мировому договорі Польща перекреслила Варшавський договір і замість концепції союзу з поярмленими Росією народами проти Росії – Польща вернувся до концепції Андрусівського договору з 13 січня 1667 року: поділу українськими і білоруськими землями з Росією та поділу Східньої Європи на сфери впливів Польщі і Росії.

Головний автор Ризького договору Ян Домбський, той самий, що 21 квітня 1920 року підписав був Варшавський договір разом з Андрієм Лівіцьким, був дуже гордим за Ризький договір та виправдував його „конечністю“ того часу, втомою Польщі у війні проти большевиків, неможливістю продовжувати війну і т. п. Вся польська преса і все польське суспільство у післяверсальській Польщі схвалювали Ризький мир й уважали союз Пілсудського з Петлюрою радше за невдачну й непродуману романтичну авантюру, ніж державницьку концепцію.

З перспективи років такі поважні польські історики, як професори американських університетів Пйотр Вандич, М. К. Дзевановський і гурт польських інтелектуалів довкола паризького журналу „Культура“, оцінюють Ризький мир інакше: як не тільки для України, але й для Польщі трагічну подію, яка дала „передешку“ Москві, дозволила їй скріпитися і підготуватися до союзу з другим історичним ворогом Польщі, Німеччиною, щоб дозволити Німеччині Гітлера напасти на Польщу й розбити її так, щоб, з черги, промостити шлях Росії до перетворення Польщі на свого невольничого сателіта...

З українського погляду Ризький мир був тим яскравішою зрадою, що підписали його поляки з большевиками не після прогри веденої в союзі з Україною війни, а вигри, бо переможна битва під Варшавою 18 серпня 1920 року з Дієвою Армією УНР на правому крилі фронту давала змогу продовжувати війну. Визнавав це сам Пілсудський, але він піддався натискові з боку русофільської і протукраїнської більшості тодішнього (як і пізнішого) польського суспільства. Шевченко правильно бідкався – „Польща впала і нас

задавила“ – перестерігаючи проти тих українських синів і доньок, які керуються у відношенні до Польщі ресентиментами, а не політичним розумом, який диктує вбачати інтерес України у союзі з усіма поярмленими Росією народами.

Алер покищо нема ще такого польського велетня духу, який стрепенув би польськими умами й душами, звернувши їм увагу, що упадок України у Ризькому договорі був започаткуванням упадку й Польщі, і щоб поляки не думали про „відсискання“ Львова і Вільна, а про союз з Україною і Литвою як єдиним гарантом польської незалежности...

(Уривок зі споминів Івана Кедрина-Рудницького „1917-1920 роки в Україні“, вміщених у виданій „Червоною калиною“ в 1976 році в Нью-Йорку книжці цього знаменитого автора й учасника Української національно-визвольної революції 1917-1921 років „Життя. Події. Люди“)

22 квітня 1992 року. Свободівці відзначають день народження свого легендарного колеги-редактора Івана Кедрина-Рудницького (сидить). Зліва: головний редактор Зенон Снилик, Раїса Руденко, Людмила Волянська, Любов Коленська, Петро Часто, Оля Кузьмович, Галина Колесса, Христина Ференцевич.

Петро КРАЛЮК

ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР 1920 РОКУ – УКРАЇНСЬКИМИ ОЧИМА

Останнім часом ваємини між Польщею і Україною на „історичному фронті“ складаються не найкраще. Та все ж іноді сторони ніби шукають порозуміння. Принаймні польські історики й політики намагаються подавати Варшавський договір, підписаний Юзефом Пілсудським і Симоном Петлюрою 21 квітня 1920 року, як своєрідний приклад „польсько-української співпраці“.

Чи справді це так? І чи може цей договір стати для нас таким прикладом?

У книжці "Польща: нарис історії" (видання 2015 рпк), що її підготував Польський інститут національної пам'яті, певну увагу приділено польсько-українському союзові 1920 року. Зокрема читаємо в ній таке: „У квітні 1920 року Польща й уряд Української Народної Республіки підписали військовий союз, суттю якого була спільна боротьба за витіснення більшовиків з України й утвердження незалежності УНР зі столицею в Києві. Наступ, що розпочався 25 квітня (т. зв. Київський похід), попри початкові успіхи і здобуття Києва, захлинувся. Польсько-український союз

1920 року оцінюють в Україні невисоко. Його критики вказують на цинічне використання Польщею складної ситуації Петлюри для здобуття значних поступок у територіальних і політичних питаннях, протекціоністське трактування української сторони сильнішим партнером і на необґрунтований оптимізм щодо мілітарної сили польської армії. Не заперечуючи цих обставин, можна, однак, подивитися на союз Пілсудського—Петлюри як на спробу порозуміння і співпраці „попри все“ й задля вищої мети, якою була свобода обох народів. У цьому контексті, можливо, слід повернутися до цих подій як до символу тяглости прагнень до польсько-української співпраці, а водночас важливої вказівки, що спроби порозумітися без визнання певної рівності обох сторін були, є і будуть приречені на поразку“.

Ці міркування відносно адекватно відображають ситуацію з оцінками Варшавського договору як поляками, так і українцями. Польська сторона трактує договір не просто позитивно, а навіть як певний зразок польсько-українського порозуміння. Натомість українська сторона більше схильна трактувати його негативно, вказуючи на цинізм польських оцінок. Звісно, і одна, і друга обстоюють „свою правду“, що зумовлена національними інтересами.

Порозуміння наприкінці 1919-го — першій половині 1920 року між польською і українською сторонами різко негативно оцінюється в численних статтях і працях провідних українських політиків періоду Визвольних змагань 1917–1920 рр. Насамперед — галицьких політичних діячів, що цілком зрозуміло. Адже за Варшавським договором землі Західньої України, зокрема Галичини, переходили під владу Польщі. Тому галицькі політики трактували його як зраду національних інтересів. Ісаак Мазепа, який очолював уряд УНР періоду Директорії від серпня 1919-го до травня 1920 року (тоді, коли велися перемовини про польсько-український союз і, власне, відбулося його укладення), так писав про реакцію галичан на згаданий договір: „...Коли був підписаний Варшавський договір і Наддніпрянська армія почала похід на Україну спільно з поляками, всі вони, за винятком М. Ганкевича, стали казати, що дальша боротьба з большевиками безвиглядна і що, мовляв, режим польський у Галичині далеко гірший, ніж режим на Наддніпрянській Україні під совітською владою.

Приблизно такими самими настроями в той час жили майже всі українці в Галичині“.

Негативно оцінювали польсько-український союз і багато інших провідників УНР — наприклад, конкурент Симона Петлюри Володимир Винниченко. У третій частині своєї книжки „Відродження нації“ він писав про укладену 2 грудня 1919 року угоду між Петлюрою і польською стороною, що передувала Варшавському договору 1920 року, як про останні конвульсії „отаманщини“: „Отаманщина в лиці С. Петлюри й його „ідейного“ підлизи „соціалдемократа“ А.Лівицького робила ще заходи в Варшаві для врятування

своєї влади, оббивала ще пороги в польської імперіялістичної шляхти, канючила, випрохувала й навіть віддавала землю польським поміщикам на Поділля й Волині... за польську поміч, були навіть спроби С. Петлюри й А. Лівицького скласти цілком правий уряд у Варшаві... і за допомогою поляків здобувати загублену владу. Але це вже були тільки останні конвульсії“.

Попри відверту заангажованість й очевидну тенденційність Винниченка, все ж таки віддамо йому належне: у цьому випадку його оцінка не є безпідставною. Перед Петлюрою, чие становище було на той час дуже хитким, стояло питання збереження влади, і він, не маючи належного оперття на внутрішні сили, змушений був вдаватися до сил зовнішніх. І знайшов союзників, якими стали поляки. При цьому ладен був іти їм на значні поступки. Тож „процтво“ Винниченка, що союз з поляками — це останні конвульсії „отаманщини“, справдилося. Інша річ, що ті конвульсії не без допомоги польських союзників затягнулися.

Правда, у своїх міркуваннях Винниченко не враховує іншого питання. На той час УНР як державно-політична структура деградувала. Микита Шаповал, що певний час працював міністром земельних справ в уряді Директорії (грудень 1918 — лютий 1919 років), писав з цього приводу:

- „1. УНР зникла фактично і юридично ще восени 1919 року.
2. Директорію скасовано тоді ж.
3. Петлюра вживав назву „голови Директорії“, як і титул УНР, далі цілком противозаконно...”

За всієї різкості оцінок Шаповал загалом мав рацію. У час підготування й укладення Варшавського договору „головний отаман“

міг би сказати: держава (УНР) — це я. Тому збереження влади Петлюри у певному сенсі було й збереженням УНР. Поляки, підтримавши „головного отамана“, ніби давали шанс і державі. Питання, однак, було в тому, чи вдасться цей шанс реалізувати.

Переговори Петлюра і Пілсудський вели таємно. Про них не мав достатньої інформації навіть тодішній голова уряду УНР Ісаак Мазепа. Про це він написав у мемуарах:

„...На другий день в Бершаді я одержав від М.Шедлуна з Кам'янця дуже тривожного листа в справах наших переговорів у Варшаві. Це був перший лист „з-за кордону“, який я одержав за всю свою подорож до армії. В своєму листі Шадлун повідомляв мене, що 15 квітня з Варшави приїздив до Кам'янця А. Лівіцький для наради з політичними партіями та членами уряду в справі проєкту договору, запропонованого поляками. Як видно з тексту цього проєкту, доданого до листа, зміст його рішуче розходився з директивами, які мала наша місія від уряду. Так, наприклад, в проєкті говорилося про військову конвенцію з Польщею, про кордон по Збруч, про урегулювання юридичного становища польських землевласників в Україні й навіть згадувалось про кордони Польщі з 1772 року, немов би український уряд визнавав „історичні права“ Польщі на ці території.

Ці інформації Шадлуна були для мене наче громом з ясного неба. Я був дуже ними занепокоєний. Знаючи А. Лівіцького як гнучкого опортуніста, я боявся, що він піде на великі уступки полякам. Правда, Шадлун писав у своєму листі, що представники соціалістичних партій у Кам'янці (українські соц.-демократи і соц.-революціонери) висловилися категорично проти підписання такого договору. Але він не зазначив, як поставилися до цього проєкту представники інших українських партій. Повідомляв, що Лівіцький 18 квітня виїхав назад до Варшави.

Моя тривога зросла ще більше після того, як я того ж дня довідався з большевицьких газет, що поляки „разом з Петлюрою“ почали наступ на Україну. Я зараз же подумав, що це, очевидно, наслідок підписання Лівіцьким того договору, про який писав у своєму листі Шадлун. Але в душі я все ще продовжував вірити, що ні Петлюра, ні Лівіцький не підуть на підписання такого договору.

Так в повному незнанні того, що сталося в Варшаві, наша армія почала свій останній марш, щоб пробитися на захід через большевицький фронт“.

Про те, що Варшавський договір готувався таємно і не був відомий багатьом очільникам УНР, писали також інші свідки тогочасних подій. Зокрема згадуваний Микита Шаповал вважав, що договір з поляками готувався в глибокій таємниці, а про існування дипломатичних актів „ніхто не знав, опріч кількох змовників“.

Такий стан речей, коли керівник держави не має нормальної комунікації з іншими державними очільниками, видається дивним. Хоча це можна списати на дезорганізацію структур УНР. Проте і так було зрозуміло, що союз Петлюри з поляками (тим паче на умовах, які передбачалися) не буде підтриманий багатьма керівниками Української держави і може привести лише до розколу й непорозумінь.

Юрій Тютюнник, який у той час був одним з провідних військових діячів УНР, так оцінював зближення Пілсудського і Петлюри: „Для політично-активного українського громадянства так звана польсько-українська концепція чи українське полонофільство було громом з ясного неба і залишається загадкою понині. Даремна праця шукати ідеологічних підстав чи обґрунтування того полонофільства... коли українське громадянство не стало перед фактом союзу: Петлюра—Пілсудський“.

Звісно, треба враховувати те, що цитовану книжку „З поляками проти України“ Тютюнник опублікував у той час, коли він пішов на співробітництво з радянською владою і його поглядам були притаманні антипольські настрої. Наприклад, він писав: „Поляки полюбили Україну, як кіт любить сало. Ласий шматок, і хочеться їм цілого того шматка прибрати до своїх рук. А коли останнє не поводитьься, то вони намагаються хоч невеликий кусник урвати для себе. Краще трохи, ніж зовсім нічого. Є то послідовний ворог Української державности як такої, незалежно від форми політичної влади“. Попри тенденційність згаданої книжки, чимало наведених у ній фактів та міркувань перегукуються з тим, що писали й інші українські автори, опинившись в еміграції.

Ісаак Мазепа, уперше зустрівшись з Юзефом Пілсудським 16 травня 1920 року, сказав, що з ним можна було б домовитися на значно почесніших для українців умовах. Чи справді це так — га-

дати не будемо. Але те, що про умови Варшавського договору 1920 року в середовищі українських політиків була негативна думка, — факт.

На що розраховував Петлюра? Очевидно, на те, що цей союз матиме позитивні результати і дасть змогу зберегти УНР. Відтак „головний отаман“ виглядатиме як переможець. А переможців не судять.

Не виключено також, що Варшавський договір не зводився лише до польсько-українських взаємин, а мав ширший — міжнародний контекст. Так, Петлюра під час зустрічі з Мазепою заявив: „Наш договір з поляками підписаний при активній допомозі Франції“. Це видається цілком вірогідним, бо саме тоді на Заході шукали військово-політичні сили, які згодні були б якнайактивніше боротися проти більшовизму. Помітне місце в цих планах відводилося Польщі. Тому союз поляків з антибільшовицькими силами лише вітався. Можливо, Петлюра, підписуючи цей договір, сподівався, що західні держави визнають УНР і нададуть їй підтримку.

Назвати спільний наступ польських та українських сил наприкінці квітня — початку травня 1920 року успішним проблематично. Хоча союзникам і вдалося очистити значну частину Правобережної України від більшовиків, однак, основні сили противника (12-та й 14-та армії) не були розгромлені. Більшовики, обороняючись, уникали масштабних боїв. Не вибухнуло й повстання у більшовицькому тилу, на що сподівалися Петлюра і його оточення. Водночас українське населення Правобережної України зазнало з боку польської армії масштабних реквізицій. Це породжувало негативне ставлення до неї, а відтак і до Петлюри як союзника поляків. Тютюнник не без іронії писав: „Пілсудський виявив не аби-які господарські здібності. Потяг за потягом пихтів з України, вивозячи цукер, борошно, збіжжя, худобу, коней і все инше, чим багата Україна“.

Наприкінці травня 1920 року більшовицька Червона армія перейшла в контрнаступ. Протягом літа і аж до початку жовтня тривали криваві бої між більшовицькими силами з одного боку і польськими й українськими — з іншого. Червоноармійцям вдалося вийти до Львова і Варшави. Виникла загроза знищення не лише УНР, а й Польської держави. Проте катастрофи вдалося уникнути. Більшовицькі війська були відкинуті назад. У цих умовах україн-

цям довелося воювати не так за свою державу, як за Польщу. Не скажемо, що внесок армії УНР став вирішальним, але таки був істотним. Хто знає, як би розгорталися події, коли б не було польсько-українського союзу.

У ситуації, що склалася на осінь 1920 року, польська сторона вирішила відмовитися від Варшавського договору. 12 жовтня 1920 року у Ризі було укладено договір про перемир'я й прелімінарні умови миру між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою та Українською Соціалістичною Радянською Республікою з одного боку і Польщею — з іншого. А 18 березня 1921 року сторони підписали Ризький договір, який формально поклав край польсько-радянському збройному конфліктові і санкціонував поділ українських і білоруських земель між Польщею і Радянською Росією. За цим договором Польща отримала західньо-українські землі, які раніше їм „віддавав“ Варшавський договір.

Укладення Ризького договору багато українських політиків сприйняло як зраду з боку поляків. Згадуваний Микита Шаповал писав: „...Весь „союз з поляками“ — діло Петлюри і його особистих прихильників з соціал-демократів, радикал-демократів, „безпартійних“ кількох з генералів і, нарешті, поляків.

...Весь похід на Україну був ганебним нападом на народ з боку осіб, що за всяку ціну захотіли мати владу над Україною...

Політичне мошенство, шарлатанство, зрадливість — ось до чого докотився отой петлюрівський уряд. Вони зрадили революцію. Українська революція вмерла ще 1919 року. Пізніш виступала вже петлюрівщина, як типова контр-революція, в змові з польською шляхтою, поміщиками, проти інтересів народу“.

Якщо відкинути демагогічну радикально-соціалістичну фразеологію, приблизно так само трактувало цей польсько-український союз чимало тогочасних українських політиків. На це в них було досить підстав.

І хоча Пілсудський 15 травня 1921 року вибачився перед інтернованими українськими вояками, це вибачення практично нічого не означало. Тим паче, що польська влада поводитися з інтернованими не найкращим чином. Тютюнник, приміром, писав: „Умови життя в таборах, розчарування своїх в союзниках та в їх „культурності“, безвиглядність становища доводили слабших людей до божевілья або самогубства, як-то трапилося в 40 Київській дивізії

з лікарем С., що вжив стрихніну. Гарячі характери пробували боротися, але їх поляки або розстрілювали, або засилали до табору Домб'є, що звався „Табором смерті“. В той табір попадали і всі ті, що не погоджувалися з Петлюриною політикою — як, наприклад, Гавришко з товаришами. Нарешті, доля тисячі людей, які прислужилися Польщі відвоюванням для неї Галичини, залежала від примхи трохи не кожного капрала з таборової охорони“.

Не зайво також згадати, що в наступні роки Польща під керівництвом Пілсудського проводила жорстку репресивну політику щодо українців. На совісті цього діяча – і полонізація українського шкільництва, і ганебна пацифікація, і концтабір „Берега Картузська“, через який пройшло чимало українських діячів. У 1920-их роках радянська Україна, де проводилася політика українізації, для українців виявилася привабливішою, ніж міжвоєнна Польща. Тому не дивно, що деякі українські діячі втікали тоді з Польщі до радянської України. За що й поплатилися: в 1930-их роках та еміграція закінчилася для них трагічно.

Варшавський договір, за великим рахунком, виявився корисним лише для поляків. Вони отримали союзника, який допоміг їм відстояти незалежність. Українцям же, як на перший погляд, цей союз нічого не дав. Звідси й такі негативні оцінки Варшавського договору у спогадах українських діячів періоду Визвольних змагань. Адже писали вони їх після загибелі УНР. Цей негатив перейшов і в сучасну українську історіографію.

Та попри позірну безрезультатність для українців Варшавського договору, він усе ж таки мав для них один позитив — зберіг на деякий час УНР. Українська армія ще майже рік боролася з більшовиками. Це показало останнім, що український національний рух є силою, з якою слід рахуватися. Чи не було це однією з причин згадуваної українізації радянської України в 1920-их роках?

Про автора:

Петро Кралюк – доктор філософських наук, професор Національного університету „Острозька академія“, м. Острог, Рівненської області.

Лев КОСТЯНТИНОВИЧ

СИМОН ПЕТЛЮРА: МІЖ МОЛОТОМ І КУВАДЛОМ

22 квітня 1920 року між Польщею та УНР було укладено договір, який в історію увійшов як договір Петлюри-Пілсудського. Ця подія була сприйнята в українському суспільстві дуже неоднозначно. У подальшому, великою мірою внаслідок радянської пропаганди, кампанії з дискредитації, постать Симона Петлюри окутали негативні міти, а всіх, хто мав проукраїнську позицію, називали „петлюрівцями“. І сьогодні в українському суспільстві С. Петлюра є недооцінений, незнаний і загалом забутий. Але ще задовго до угоди з Польщею Симон Петлюра застерігав від будь-яких контактів з Росією.

Газета „Свобода“ 7 лютого 1920 року подала на першій сторінці велике за обсягом інтерв'ю Симона Петлюри Віліямові Цукерманові для газети „Нью-Йорк Глоб“, у якому був такий параграф: „Ідея федерації навіть з большевицькою Росією є для генерала Петлюри осоружна. Його мрією є, мабуть, федерація менших слов'янських країн – Польщі, Румунії, Чехо-Словачії й України. Він, видно, боїться Росії і хоче триматися від того краю здалеку

доти, доки його нарід не буде доволі сильний, аби міг опертися російським культурним впливам. „Ми не хочемо російської культури, - говорив він. - Се є хороблива культура – культура душевного розкладу. Ми хочемо цілковитої незалежності від Росії“.

Професор Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького д-р Віталій Масненко розповів:

„Згадуючи ті події, варто розрізняти два явища: з одного боку, Варшавський договір (політична та військова конвенція), який українська громадськість сприйняла переважно негативно, а сучасні дослідники вказують на його нерівноправний кабальний для української сторони характер; з другого боку, спільна боротьба українських і польських воїнів проти більшовиків, „червоних“ російських окупантів, яка сприймалась і буде сприйматися як позитивний досвід співпраці наших народів задля ствердження незалежної України і незалежної Польщі.

Згідно з Варшавським договором, до Польщі мала відійти більша частина західньоукраїнських земель включно зі Східньою Галичиною, натомість територія Наддніпрянської України визначалася за УНР. Військова частина договору проголошувала армії обох держав союзниками у протидії більшовицькій експансії. Українські державники намагалися використати останню можливість продовження боротьби за незалежність у ситуації, коли регулярний український фронт перестав існувати, а сам Головний отаман С. Петлюра фактично опинився в польському полоні. Іншого виходу для УНР просто не було. Польща розмовляла з Україною з позиції сили. Це був, власне, тільки тимчасовий військовий союз для боротьби проти спільного ворога. З другого боку, цей договір став єдиною великою міжнародною домовленістю УНР. Блокаду України Антантою було порвано“.

„Свобода“ 25 травня 1920 року: „З достовірного джерела подають, що польські політичні висланники за границею мають поручення торгувати Україною з московськими висланниками. Коли московські політичні партії признають Польщі Галицьку Україну, Холмщину, часть Полісся і часть Волині, то вони, кажуть, передадуть Росії заняту польськими військами правобережну Україну, зазначуючи, що їх ціллю не є розривання Росії, але охорона Польщі і поміч Росії для здавлення большевництва“.

13-25 серпня 1920 року сталася вирішальна битва з більшовиками під Варшавою, у висліді якої Польська Республіка зуміла відстояти свою незалежність, завдавши поразки військам радянської Росії. У Варшавській операції брали участь війська Армії УНР чисельністю близько 20 тис. осіб. Вдала оборона столиці була б неможливою без звитяги українців під Львовом та Замостям. Загально відоме ім'я полковника Марка Безручка, який з серпня 1920 року командував Середньою групою військ Армії УНР, разом з начальником штабу 6-ої Січової дивізії полковником Всеволодом Змієнком очолював героїчну оборону Замостя 28 серпня-2 вересня 1920 року та вийшов переможцем у запеклих боях союзних польсько-українських військ. Саме ця січова стрілецька дивізія УНР і 31-ий польський полк, які разом нараховували до 4,000 бійців, дали відсіч 16-тисячній Першій кінній армії Семена Будьонного.

У Варшавській конвенції було зобов'язання Українського уряду не укладати будь-яких міжнародних договорів, спрямованих проти Польщі. Ці ж зобов'язання взяв на себе уряд Польщі стосовно УНР. Проте вже через три місяці, у серпні 1920 року, в Мінську розпочалися польсько-радянські переговори, які тривали після переможної для поляків Варшавської битви.

На вимогу більшовиків до складу делегації Польщі не допущено делегатів від Уряду УНР. Вислід – Ризьке перемир'я 12 жовтня 1920 року, а пізніше – Ризька мирна угода від 18 березня 1921 року. Такі дії польської сторони були порушенням укладених угод. З морально-етичного боку це також була зрада. Тогочасна українська громадськість особливо засуджувала Яна Домбського, який протягом року підписав і Варшавський договір, і Ризький мир, що перекреслював усі польсько-українські домовленості.

Альтернатива Ризькій угоді була. Польща як переможець могла диктувати свої умови Москві. Але поляки були далекі від того, щоб отримати щось для України. Після підписання Ризької угоди союзники напризволяще залишили українські дивізії під Проскуровом і Кам'янцем-Подільським. Українські частини під проводом Марка Безручка провели восени контрнаступ проти більшовицьких військ, навіть звільнили від окупантів частину Поділля по лінії Шаргород-Бар-Літин, але після виснажливих боїв, покинуті союзниками, були змушені 21 листопада 1920 року відступити за

Збруч і були інтерновані Польщею у таборах в Александрові-Куявському та у Щипйорні під Калішем.

Підписання трактату в Ризі не закінчило співпраці Речі Посполитої з УНР. Польська влада фінансово підтримувала український уряд в еміграції, даючи йому можливість на початку 1920-их років проведення партизанської діяльності в Україні. Однак тут доречно згадати, що така допомога була досить обмеженою і під час київської кампанії. Міністер військових справ УНР Володимир Сальський у листі до Симона Петлюри писав: „Не дивлячись на всю неорганізованість тільки що звільненого від ворога терену, все було підготовлено для належної мобілізації з військово-адміністративного боку. Тільки недоставка поляками в той час одягу та зброї згідно умов (що вони і самі потім визнали), брак почасти харчів не дали можливости провести мобілізацію в травні і з початку червня“. І далі: „Проводити мобілізацію без згоди польського уряду і відповідно його розпорядження місцевій владі було неможливо, про що свідчить досвід 3-ої стрілецької дивізії з квітня 1920 року, коли почали проводити мобілізацію без згоди поляків: польська місцева влада на кожному кроці чинила перешкоди і розганяла мобілізованих, виступаючи перед ними в ролі оборонців від нас, що страшно знижувало нашу гідність“.

Сучасні польські дослідники більше уваги акцентують на позитивних моментах союзу 1920 року, намагаючись згладити протиріччя в тодішніх взаєминах та дещо ідеалізувати концепцію польсько-українського союзу. Натомість в українському суспільстві домінує думка, що Варшавський договір, за великим рахунком, виявився корисним лише для поляків. Вони отримали союзника, який допоміг їм відстояти незалежність. Українцям же, як на перший погляд, цей союз нічого не дав, крім того, що зберіг на деякий час УНР.

Дубовий стіл, за яким підписували угоду досі стоїть у залі обласного суду у Вінниці. Але не С. Петлюра і Ю. Пілсудський ставили свої підписи, а уповноважені ними від Польщі заступник Міністра закордонних справ Ян Домбський і від України Міністер закордонних справ Андрій Лівицький. Переговори затягнулися до пізнього часу, тому угоду підписали через кілька хвилин після опівночі, коли 22 квітня вже настало.

До угоди провадили події попереднього часу. 14 лютого 1919 року сталося бойове зіткнення польського війська з більшовиками біля міста Мости на Білорусі. Червона армія саме почала свій рух на захід у поспіху, щоб не залишити Польщі час на приготування опору. Німецьке військо відійшло і більшовики зайняли після нього Мінськ і Вільнюс. Вони прагнули дістатися Німеччини і підтримати там очікувану революцію.

22 листопада 1918 року польський уряд передав усю владу Юзефові Пілсудському до скликання Установчого Сейму. Польське військо не мало регулярного озброєння, лише різну французьку, німецьку або австрійську зброю. Було важко з одягом вояків, частина ходила босоніж.

Пілсудський мав великі надії на добре оснащену і навчену армію генерала Юзефа Галлера, яка етапами поверталася з Франції до Польщі через Гданськ. Він писав до голови польської делегації в Парижі Казімежа Длуського: „На сході маємо двері, які відчиняються і зачиняються залежно від того, хто і якою силою їх відчинить“. Була надія на утворення неутральної смуги (санітарного кордону) між Польщею і Росією, якою могли стати нові держави Естонія, Латвія, Литва, Білорусь і Україна. Вони спершу діяли у спілці з Польщею, але Естонія, Латвія і Литва мали інші погляди на майбутнє, Білорусь була окупована Росією, тож Україна Симона Петлюри стала єдиним союзником Польщі, а Польща єдиною можливою підтримкою Україні у війні з Росією і армією Антона Денікіна.

У „Польському моніторі“ 28 квітня 1920 року було подано повідомлення Міністерства закордонних справ: „Уряд Польщі, визнаючи право України на державну незалежність, визнав Директорат Української Народної Республіки з Головним отаманом Симоном Петлюрою на чолі“.

„Свобода“ 26 квітня 1920 року: „Польща підпише договір з правительством Симона Петлюри. Одним з найголовніших умов є признання незалежності України. Міністерство закордонних справ сповіщає, що за кілька днів буде підписаний мировий договір між Польщею і Україною. Зараз опісля буде проголошено незалежність України“.

„Свобода“ 4 травня 1920 року: „Депеші з Ковна, Литовської столиці, доносять, що Польща і Україна підписали договір і Отаман

Петлюра видав маніфест до українського народу, взиваючи його ставати в ряди армії і боротись за свободну Україну“.

Повний текст мав зобов'язання не переходити силами Війська Польського кордону, встановленого по річці Збруч через Волинь на схід від Здолбунова і на північ до Прип'яті. Рівне і Кам'янець були на польському боці. Практично це означало приєднання до Польщі земель з переважно українським населенням. Пакт Пілсудський-Петлюра мав також зобов'язання відмови від міжнародних угод, котрі були б спрямовані проти одного з підписантів або проти гарантії прав польської меншини в Україні і української меншини у Польщі. Але ці зобов'язання тоді не були оприлюднені. Суворо таємним був військовий додаток щодо спільної боротьби з більшовиками, який підписали 24 квітня найближчий співпрацівник Пілсудського Валерій Славек і генерал Володимир Сінклер. У ньому були напрямні походу на Київ. Пілсудський завжди бачив в Україні життєвий ресурс Москви.

„Свобода“ 8 травня 1920 року: „Відносини між Польщею і українським правительством є інтересні. Військова виправа на Україну є представлена яко така, щоб забезпечити незалежність України, однак немає сумніву, що Українська республіка, щоб вирватись з-під советської контролі, посвятила деякі свої права суверенітету і незалежності держави в користь Польщі“.

Начальник департаменту в Міністерстві військових справ Богуслав Медзинський так писав про розмову з Пілсудським в половині грудня 1919 року: „Пілсудський не пробуватиме зробити з москалів католиків, як волів Зигмунт III. Не через Москву дорога. Більшовиків треба побити і то невдовзі, доки вони ще не набрали сили, і так їх випрати, щоб „руський місяць“ запам'ятали. Болючою точкою їх є не Москва, а Київ, Україна. Без України в Росії постане загроза голоду, а загрозою незалежної України ви не ризикуватимуть і підуть на збройну розправу“.

28 вересня 1919 року, за вісім місяців до підписання угоди у Вінниці, до Варшави прибув на чолі української делегації виконувач обов'язків Міністра закордонних справ Андрій Лівицький. Пілсудський прийняв його у своєму кабінеті в Бельведері, щоб за горнятком чаю вислухати заяву гостей, що Україна прагне встановити приязні взаємини з Польщею і як рівна з рівною закласти підвалини миру і спокою у Східній Європі. Опісля Пілсудський

запросив гостей до офіцерської залі на партері і там дав їм зрозуміти, що не йдеться про перемовини рівного з рівним.

А. Лівіцький і делегація залишили Варшаву, щоб узгодити далі дії з Петлюрою і його урядом, який було нелегко знайти, бо він під натиском більшовицького війська змінював місця перебування. Врешті 4 листопада у Жмеринці вдался скликати нараду. Військовий міністер генерал В. Сальський заявив, що Україна переможена і її ворогами стали тиф, зима і брак постачання. Жодна армія за таких умов нездатна до боротьби. „Ворог нас переб'є без великих зусиль і лише дипломатія може врятувати військо від повного знищення“, - сказав генерал. Через два дні Українська Галицька Армія перейшла на бік Денікіна. Україна опинилася на межі катастрофи. А. Лівіцький знову вирушив до Варшави. З ним поїхали кілька членів уряду і політичних діячів, готових до великих жертв заради врятування незалежності України.

Валерій Славек, який представляв Другий відділ Південного фронту при штабі Петлюри, і Вацлав Єнджеевич з Генерального штабу допізна сиділи з українськими партнерами, щоб підписати військову конвенцію, яка була інтегральною частиною угоди Пилсудського і Петлюри. Поспішали, бо спільний наступ на Київ мав розпочатися наступного ранку – 25 квітня.

„Свобода“, 15 травня 1920 року: „Боева лінія польсько-української армії простягаєсь на 420 миль. Польські і українські війська очистили від большевиків терен аж до ріки Березини на північ від Києва. Також взяли Речицю, важливу стратегічну точку на Дніпрі. Польська боева лінія сягає від Вітебська до Києва. На північ від Києва вздовж Дніпра аж до гирла Прип'яті на лінії якихось 50 миль большевики уступають на лівий берег Дніпра“.

„Свобода“, 8 травня 1920 року: „Урядове повідомлення, видане в Москві вчора, 7 мая, а одержане бездротовим телеграфом нині, доносить, що у четвер вночі польські і українські війська здобули від большевиків місто Київ“.

Перший польський підрозділ прибув до Києва трамваєм вранці 7 травня. Більшовики панічно втікали. Увечорі на вулицях міста з'явилася польська кіннота, а наступного ранку усі важливі стратегічні пункти були зайняті українцями. Пилсудський заявив, що до Києва не приїде. З Петлюрою він зустрівся 16 травня на залізничному двірці Вінниці. Після теплового рукостискання вони

вирушили до Білої залі Міської ради. Свою промову до присутніх Пілсудський закінчив вигуком: „Хай живе вільна Україна!“.

Польсько-російська війна з участю України тривала у квітні-жовтні 1920 року. Більшовицьке військо очолював 27-річний Михайло Тухачевський, розстріляний в СРСР у 1937 році значною мірою і за програв у війні з Польщею 1920 року. Плян М. Тухачевського передбачав форсування Вісли в нижній течії і атаку на Варшаву з заходу. Однією з цілей цього задуму був швидкий вихід до німецького кордону, що мало пришвидшити перемогу радянської влади в Німецькій державі.

12 серпня Юзеф Пілсудський покинув Варшаву і прибув в Пулави, де була ставка польського Генерального штабу. Спершу червоним щастило. Польські сили відійшли на другу лінію оборони. Дипломати спішно переїхали з Варшави до Лодзя. Але наостанку серпня червоні зазнали нищівної поразки.

24-26 серпня 1920 року 4-та армія Росії з чотирма дивізіями, а також 3-ій кінний корпус Гайка Гая і дві дивізії з 15-ої армії (разом 45 тисяч вояків) відійшли за пруський кордон і були інтерновані. У Варшавській битві загинули 25 тисяч червоних вояків, 60 тисяч були полонені, 45 тисяч інтерновані німцями. Росія втратила 231 гармату, 1023 кулемети, 10 тисяч возів з амуніцією, величезну кількість коней і авт. Польща втратила 4,500 убитих, 22 тисячі поранених і 10 тисяч пропалих безвісти. Але польське військо не пішло на Москву, Україна залишилася без армії.

Варто звернути увагу на певні переваги Польщі над Росією. Передовсім польські фахівці Ян Ковалевський, Стефан Мазуркевич і Вацлав Серпинський розкрили секретний код військових зносин Росії ще в 1919 році. У Варшаві прочитали сотні різних розпоряджень і дізналися про наміри командування Червоної армії. Лише у серпні 1920 року поляки дешифрували 410 радіодепеш, підписаних командуючим Західним фронтом М. Тухачевським. У висліді Польща обрала правильну стратегію дій у битві за Варшаву.

Значну роль відіграла також польська авіація. Росія мала лише три застарілих літаки „Ньюпор“, а від Польщі у битві брали участь 12 авіаєскадрилій числом понад 70 машин. Пілоти вели повітряну розвідку і штурмували червоне військо.

Польським авіаторам допомогала ескадрилья з США (17 пілотів), якою командував Меріян Купер (Merian Cooper), в майбутньому генерал авіації і режисер знаменитого фільму „Кінг-Конг“.

Ще 7 травня 1920 року Пілсудський в інтерв'ю лондонській газеті „Daily News” сказав: „Якщо вести мову про політику українського уряду, то я вважаю це експериментом. Якщо вдасться, то вдасться. Якщо не досягнуть успіху, то не матимуть його. Є два способи навчитися плавати. Я вважаю найкращим способом кинути їх на глибоку воду і примусити плавати. Це я роблю з українцями“. Ці його слова у 1920 році навела також „Свобода“.

Наука плавання була невдалою. Польща вийшла з походу на Київ міцнішою, а Петлюра не зумів втримати місто, яке знову перейшло до більшовиків. Польща не була досить сильною і не мала рішучої волі змагатися з Москвою за долю України. Союз Петлюри і Пілсудського був остаточно зламаний 18 березня 1921 року, коли був підписаний мирний трактат Польщі і Росії за участі уряду радянської України в обхід УНР. Українське військо було інтерноване у Польщі, Петлюра ще раніше виїхав до Тарнова.

Віце-міністер внутрішніх справ УНР (1920 рік) Генрик Юзевський, пізніше Міністер внутрішніх справ Польщі і двічі – Волинський воєвода, залишив спомин про перебування у Тарнові разом з С. Петлюрою: „Досить швидко я організував виїзд до Тарнова. Опинився у вагоні з двома супроводжуваними членами Польської Військової Організації, заснованої 1914 року з ініціативи Юзефа Пілсудського. Наказав їм узяти з собою зброю. З таким супроводом опинився у Тарнові й негайно пішов до помешкання Отамана. Віч-на віч з ним радилися про ситуацію. Ніхто не повинен знати, де він і з ким перебуває. Він одягнув пальто, узяв капелюха і ми вийшли на вулицю. Мій супровід чекав. Було темно. Пішки пішли на двірець. Чекали в юрбі на потяг до Кракова і Варшави. Це був звичайний потяг. Мій супровід здобув приділ для нас чотирьох і так ми доїхали до Варшави. Уже сутеніло, коли ми прибули до нашого помешкання в палаці Рачинських. Нас зустрів з чаруючим як завжди усміхом Станіслав Стемповський. Петлюра був у себе. Так він зник з публічних очей. Це було прощання Петлюри з Тарновим. Поспіх і повна конспірація були необхідні, бо Петлюрі загрожував арешт і видалення з Польщі. У половині 1921 року діячі Польщі опинилися у дуже складному становищі. Це стало наслідком при-

значення Міністром закордонних справ Константина Скірмунта, який відійшов від лінії Юзефа Пілсудського і став пристрасним прихильником виконання підписаного Польщею і радянською Росією Ризького договору, який припиняв війну між обома державами. На початку жовтня було підписано протокол, який визначав умови виконання договору. Однією з них була вимога більшовиків, щоб найактивніші представники української еміграції були видалені з Польщі“.

Це від Скірмунта Юзевський довідався, що до Тарнова виїздить змішана польсько-більшовицька група для визначення місця перебування Отамана С. Петлюри, який згідно з Ризьким договором був позбавлений права на політичний притулок. Г. Юзевський вирішив діяти самочинно і законспірувати місце перебування С. Петлюри. Кілька тижнів Отаман жив у Рачинських, пізніше Станіслав Стемповський, приватний приятель життя польської письменниці Марії Домбровської, перевіз його до маєтку під Груйцем. Коли ситуація дещо заспокоїлася, Отаман повернувся до Варшави і разом з дружиною і дочкою оселився у київського адвоката Володимира Редліха. Щоб обманути більшовиків, українська еміграційна агенція „Українпрес“ подала у жовтні, що Петлюра виїхав з Польщі. Насправді він жив під псевдом Стефан Могила і виїхав в грудні 1923 року.

Так закінчився трирічний період боротьби Симона Петлюри за вільну Україну з теренів Польщі, розпочатий у Тарнові. Це місто двічі ставало садибою проводу УНР. Першого разу в липні 1920 року. Щоправда, через два місяці, разом з початком польсько-українського наступу у Східній Галичині, уряд УНР переїхав до Станіславова, але через невдачу кампанію і потребу відходу в листопаді 1920 року Тарнов знову став „столицею“ вільної України і садибою Головного отамана. Симон Петлюра певний час жив і працював у готелі „Брістоль“ - головному урядовому осередку УНР. Історики також подають як місце його урядування палац Сангушків у Тарнові-Гумнісках. Це був час найбільших надій на волю Україні і визволення її в союзі з Польщею від більшовиків. Проте, як пише Г. Юзевський, „довелося пізнати гіркий смак політики“.

31 грудня 1923 року С. Петлюра виїхав до Будапешту, звідти через Відень і Женеву до Парижу, де очолив уряд України на вигнанні. Уряд Польщі фінансово допомагав українському урядові.

25 травня 1926 року С. Петлюру застрелив найманий вбивця Шолом Шварцбард.

Я кілька разів бував у Тарнові в часи СРСР, але тоді не знав про перебування у місті уряду України і Симона Петлюри. Йдучи вулицею, побачив пропам'ятну дошку, на якій значилося, що у цьому будинку проживав Головний отаман УНР. Тарнов береже історичну пам'ять, і це посилює дружба міста з Тернополем, Вінницею і Білою Церквою. Першою була угода 23 квітня 2004 року з Тернополем, за якою відбуваються спільні свята та інші приємні події. Від 7 вересня 2007 року Тарнов дружить з Білою Церквою, а з Вінницею від вересня 2008 року.

Недотримання угоди, укладеної у Вінниці, поставило Пілсудського у незручне становище. Незадовго перед підписанням трактату з більшовиками начальник Генерального штабу Польщі генерал Тадеуш Розвадовський запевняв українців, що вони братимуть участь у перемовинах у Ризі. Українці почувалися зрадженими і ця образа живе в народі й досі. 15 травня 1921 року Пілсудський став перед українськими вояками, інтернованими у Щипйорні і перепросив їх, сказавши, що так не мало статися.

Минуло 100 років. 13 лютого 2019 року у Варшаві було встановлено меморіальну дошку на колишньому готелі „Польський“, у якому у 1919-1920 роках містилася Військова місія УНР. На відкритті Міністер закордонних справ України Павло Клімкін і Міністер культури та національної спадщини Польщі Петро Глинський підкреслили, що настав час піднятися над давніми непорозуміннями і пам'ятати, що поляки та українці колись йшли спільною парадом вулицями Києва, визволеного від більшовиків. Польща і тепер підтримує Україну у її збройному опорі Росії.

При написанні статті використано книжку Вацлава Єнджевича „Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867-1935”, архів „Свободи”, матеріали інформаційних джерел.

Готель „Брістоль„ у Тарнові.

Настя СУКАЧ

ПЕРША ДЕМОКРАТИЧНА КОНСТИТУЦІЯ У СВІТІ – УКРАЇНСЬКА

Україна правова держава – перша Конституція у нас з'явилася у 1710 році! Тоді гетьман Пилип Орлик підписав документ, який визначав права і обов'язки усіх членів війська. І, фактично, був першою українською конституцією.

Яка історія документу та які права він передбачав?

Як запевняють історики, Конституція Орлика є однією з перших європейських конституцій нового часу! Документ був написаний латиною і староукраїнською мовою. Є версія, що документ староукраїнською написав не сам Орлик, а інші козаки. Однак, гетьман підписав і скріпив печаткою цей документ.

Конституція Орлика, безумовно, є пам'яткою української політико-філософської та правової думки. Бендерську конституцію, яку пізніше назвуть Конституцією Пилипа Орлика, нинішні юристи вважають дуже прогресивною, особливо зважаючи на XVIII сторіччя. А деякі статті документу перегукуються з сучасною Конституцією України.

Наприклад: сучасний основний закон України передбачає парламент – Верховну Раду, у козацькому документі була передбачена Генеральна Рада; в українській Конституції є Верховний Суд, у документі Пилипа Орлика – Генеральний Суд.

Конституція Пилипа Орлика складається з преамбули та 16 статей.

Територію України називають: Україною, Малою Руссю, Військом Запорозьким

Як ми вже згадували вище, законодавча гілка влади належала парламентові під назвою Генеральна Рада. До її складу мали входити генеральні старшини, цивільні полковники від міст, генеральні радники, полкові старшини, сотники та представники від Запорозької Січі.

Парламент, як і сучасний, мав працювати сесійно. Щоправда, всього тричі на рік. Представники Ради мали займатися питаннями безпеки, спільного блага, громадських справ.

Крім того, представники Ради мали заслуховувати звіти гетьмана. Існував інструмент імпічменту – Генеральна Рада мала право висловити йому недовіру.

Документ був написаний двома мовами: староукраїнською і латиною.

Виконавча влада була в руках гетьмана. Хоча його влада була довічною, однак, владні повноваження були обмежені. Статті 6, 7 і 8 обмежували владу гетьмана. Наприклад, гетьман не мав права розпоряджатися державним скарбом та землями, самостійно ставити когось на високі посади. Так само були й обмеження на одноосібну зовнішню політику. Гетьман не міг створювати якусь власну адміністрацію. І отримував фактично платню за свою роботу: йому виділялись певні рангові маєтності з чітко визначеними прибутками.

До його обов'язків входило: представництво Війська Запорізького; скликання сесій Генеральної Ради; затвердження результатів виборів; координування діяльності уряду.

Згідно з Конституцією, формувалися три гілки влади: законодавча (Генеральна Рада), виконавча (гетьман і генеральна старшина), судова (Генеральний суд).

Чому документ не набув чинності?

Історія підписання Конституції Пилипа Орлика є доволі драматичною. Зразу зауважимо, що чинности документ так і не набув, він був написаний в умовах вигнання.

У битві під Полтавою Іван Мазепа і його військо зазнали поразки. З найближчим оточенням (переважно представники козацької старшини), а також з тими, хто залишився від українсько-шведської армії, він опиняється на території Османської імперії.

Вже за рік Мазепа помер. А його наступником став генеральний писар Пилип Орлик, який був наближеним до Мазеви.

Пилип Орлик

Під час обрання Пилипа Орлика на високий пост гетьмана був прийнятий документ, який визначав права і обов'язки гетьмана. Події відбувалися 5 квітня 1710 року у місті Тягин (турецька назва Бендери). Звідси й назва: Бендерська конституція.

Конституція Пилипа Орлика випереджала свій час. Вона утверджувала громадянські ідеї. Вважається першою демократичною Конституцією світу, оскільки передбачала вільну і незалежну державу, засновану на праві народу на самовизначення. Документ був побудований на демократичних засадах суспільного життя. У тогочасній Європі ці ідеї лише починали обговорюватися, тим часом у Конституції Орлика вже відчутні ліберально-демократичні традиції. За якими зараз живе весь цивілізований світ.

У документі були засади відповідальності чиновників за розтрату державного майна, незалежність судової гілки влади, розмежування обов'язків гетьмана і Генеральної Ради. Це був цілком новаторський підхід в організації державної влади.

Україна пройшла ще довгий шлях до відновлення державної незалежності у 1991 році. Для України Конституція мала важливу роль у подальшому розвитку української державницької дум-

ки. Документ написаний з урахування попереднього історичного досвіду. Хоч і не набув чинності, однак, сформував соціальне підґрунтя для незалежності України, визначив її культурне право на це.

Київ

Петро ЧАСТО

ГІДНЕ НАШОЇ ПАМ'ЯТІ „ДІЛО“

Є аж декілька спонукальних причин вдатися до теми „Діла“, і всі важливі. Мова-бо про першу щоденну газету галицького українства, а саме на цей рік припадає її 140-річний ювілей: довге і неповторне життя „Діла“ почалося 1 січня 1980 року і тривало до драматичного 1939 року, тобто, народною мовою, до „перших советів“.

Поважною причиною особливої уваги до „Діла“ є його тісний творчий зв'язок з нашою „Свободою“. Хоч вона й мала в Галичині своїх активних кореспондентів, а серед них були такі визначні особистості, як Іван Франко, Михайло Павлик, Михайло Лозинський, „Свобода“ нерідко передруковувала з „Діла“ найактуальнішу політичну аналітику, даючи своїм читачам змогу глибше зрозуміти дуже складні процеси увиразнення й скристалізування української національної ідентичності під трьома супротивними вітрами – австро-угорським абсолютизмом, традиційною польською зверхністю і москвофільством-русофільством, яким галицькі русини, як і закарпатські, намарно хотіли захистити себе

від полонізації і мадяризації, не передбачаючи, що потраплять у ще більшу небезпеку.

Наступна причина говорити про „Діло“: в когорті його найталановитіших авторів бачимо Івана Кедрина-Рудницького, газетяра з ерудицією вченого, людину з легендарною всепольською і всеукраїнською творчою біографією. Його гімназійна юність збіглася з Першою світовою війною, 19-річним австрійським вояком потрапляє в російський полон, після революції в Росії дістається до Києва, патріотично мотивований, добровільно вступає до Армії Української Народної Республіки, в бою біля Ярмолинець на Вінничині виказує особисту хоробрість, вдостоївшись „Бойового Хреста“ з рук Головного отамана Симона Петлюри. Далі – армійська щоденна газета „Ставка“, київський „Громадський голос“.

Тяжка поразка УНР. Перша еміграція. Іван Рудницький закінчує філософський факультет Віденського університету, не розриваючи ні на мить з українською справою і вдосконалюючи своє журналістське перо в журналі „Воля України“. Відтоді й з'явилося це асоціативне псевдо – „Кедрин“ – як завжди присутній спогад про неповторний життєвий досвід, набутий в сибірському полоні, в краю кедрів.

Відтак, вже на все міжвоєннє, – Львів, „Діло“, куди І. Кедрина-Рудницького взяли на творчу працю за авторитетною рекомендацією полковника Євгена Коновальця. Декілька останніх років діяльності цієї архисолідної газети на його плечах трималося все її політичне редагування, тобто, іншими словами, – світоглядна лінія видання.

Від 1939 – знову еміграція – в Кракові, з кінцем війни – в Інсбруку. Від 1949 року – у США.

Й було б великим дивом, якби тут, в Америці, розійшлися дороги І. Кедрина-Рудницького і Українського Народного Союзу та його „Свободи“.

Авторові цих рядків пощастило упродовж чотирьох років, останніх років життя цього корифея української, властиво – українсько-американської, журналістики, щодня, бодай якусь годинку, спілкуватися з ним, з кожною такою бесідою по-новому переконуючись, в якій мірі цей шляхетно простий, доброзичливий, чужий найменшому самовивищенню, відкритий до кожної можливої теми, старший літами, тоді вже 90-річний, галицький інтелігент

перебував ген-ген над тим професійним рівнем, яким вдовольнилися б найвимогливіша газета чи журнал. Типове, класичне газетярство зазвичай легко обходиться без зависоких, на пересічному тлі, постатей політичного мислителя, історіософа чи соціального психолога, тим часом І. Кедрин-Рудницький був і одним, і другим, і третім, тому його інтелектуальної енергії, весь час відновлюваної з замулених джерел української історії, вистачило на успішне втілення багатьох інших творчих ідей.

Зі „Свободою“ І. Кедрин-Рудницький був безпосередньо пов'язаний від 1953 року, до 1973-го – як один зі звичайних редакторів, надалі – як автор щоденних редакційних статей, які писав майже до останніх днів свого довгого і плідного життя. Помер 4 березня 1995 року, тобто рівно 25 років тому, і це є ще однією нагодою вклонитись його світлій пам'яті – з вдячністю за залишений ним у „Ділі“ і „Свободі“ яскравий і непроминальний слід.

Сотні його газетних виступів, історичні праці „Берстейський мир“, „Причини упадку Польщі“, дві книги великого обсягу, „У межах зацікавлення“ (історично-політичні рефлексії, літературні і театральні рецензії) і „Життя. Події. Люди“ (спогади), ним записані спомини Євгена Коновальця „Причинки до історії революції“ – це тексти для обов'язкового прочитання, якщо ми хочемо під нашими ногами відчувати ті терни, що ними були густо встелені стежки і дороги української визвольної думки і дії, якщо хочемо зрозуміти епоху „Діла“ в Галичині – з її боротьбою за українство і всередині українства, з болючими незгодами, з тяжкими і непопулярними міжетнічними та міжпартійними компромісами, з незагоєним досі розламом в ОУН.

Мав більш ніж досить підстав Український Вільний Університет у Мюнхені надати цьому універсальному журналістові звання доктора історичних наук – без захисту дисертації.

І дуже шкода, що Україна ще й сьогодні, по 25 роках від дня смерті визначного редактора „Діла“ і визначного редактора „Свободи“, далека до засвоєння його творчої спадщини.

Наші сусіди-поляки й тут нас обігнали. У 2012 році в Любліні побачила світ велика, 375-сторінкова, монографія молодого польського історика Маріюша Сави „Ukrain'ski Emigrant. Działalność i myślenie Iwana Kedryna-Rudnyckiego (1896–1995)“. Це докладний, створений з глибокою пошаною політичний, творчий і людський

портрет невтомного трудівника пера і вірного сина України. Вже буквально у перших реченнях автор, допомагаючи читачеві уявити великоформатну історичну постать „Українського Емігранта“, подає думку д-ра Мирослава Прокопа, одного з чільних провідників ОУН і Української Головної Визвольної Ради: „Говорити про життя Івана Кедрина – це означає говорити про історію українського народу у XX сторіччі“.

„Діло“, якщо коротко, постало як політична і світоглядна протиположна львівській газеті москвофільського напрямку „Слово“, заснованій ще в 1960-ті роки Богданом Дідицьким й великою мірою утримувану за рахунок щорічної субсидії від уряду Росії – як вияв вдячності за пропаганду російської культури і за боротьбу проти „сепаратистів-українофілів“. Цей Дідицький був дуже освіченою людиною і вельми плідним письменником, написав низку поем – щоправда, нестраним для широкого вжитку „язичієм“. В молоді роки захоплювався творчістю Котляревського і Шевченка, намагався наслідувати їх, але після революції 1848 року, коли габзбурзький двір любо-мило порозумівся з Будапештом і Варшавою, залишивши напризволяще національні меншини, Б. Дідицький опинився серед тих наївних ідеалістів, що покладалися на „могутність і справедливість“ Російської імперії.

Вже сама назва „Діло“ мовби визначала ідею і практичну програму газети – передусім як трибуни галицького народу і його органічної українськості, явленої і в мові, і в пісні, загалом у світорозумінні і світовідчужанні. Тобто, народне життя, народне діло – проти запроданського москвофільського „Слова“. Так увіллється у життя галицького українства громадсько-політична течія „народовства“ („народовецтва“), стаючи все ширшим руслом, в якому формувалася українська національна ідентичність і пробивалися до національної справи перші покоління української інтелектуальної еліти – професори літератури, письменники, журналісти, учителі, лікарі. Серед засновників „Діла“ – яскраві постаті Володимира Барвінського – першого редактора цього видання, Володимира Навроцького, Олександра Огоновського, Анатолія Вахнянина, Юліяна Романчука, Дем'яна Гладилевича. З цього активного інтелігентського середовища взяла початок і „Просвіта“, здобувши невдовзі величезний культурний вплив на галицьку людність.

Оскільки „Діло“ , як трибуна Українського Національно-Демократичного Об'єднання, представляло всю західноукраїнську спільноту, воно мусило мати загальногромадський демократичний характер, свідомо уникати політично-партійних крайнощів. Кажучи сьогоднішньою мовою, це був орган ліберальної демократії, засадничими принципами якої були ідеї єдності українського народу та його окремішності від поляків і росіян.

Однаке, якраз ця всеукраїнськість у ліберально-демократичній одежі, ставлячи „Діло“ на особливе місце в національному пробудженні Галичини, робило газету недостатньою в очах новіших політичних сил, зокрема Радикальної партії, заснованої Іваном Франком і Михайлом Павликом. У порівнянні з радикалами „Діло“ здавалося занадто компромісним, угодовським, хоч виною тут була не так певна ідеологія, як реальні суспільні умови українців Галичини, інтереси котрих доводилося відвойовувати від Відня і Варшави не зброєю, а дипломатичною миролюбністю, „поштивою“ поведінкою. Тому заради позитивних результатів належало виразно відмежовуватися від усього безкомпромісного. А тим часом його самого таке відмежовування тільки заохочувало до дії.

„Потреба осібної організації відчувалася віддавна, особливо через те, що народовці систематично викидали з-поміж себе радикалів“, – небезпідставно скаржився Михайло Павлик у коломийській газеті „Народ“ 1 листопада 1890 року. Небезпідставно, бо угодовська політика „Діла“ спричинила врешті й відхід Івана Франка з редакції, якій він упродовж кількох років віддавав багато творчих сил. Залишений без заробітку, був змушений найматися до польської газети „Kurjer Iwowski“.

Та річ була не тільки в радикалах. Як і в кожній газеті на світі, в редакції „Діла“ теж не панувала атмосфера ідеальної політичної, світоглядної і психологічної сумісності. Її в принципі не може бути, бо творчі люди завжди імпульсивні, внутрішньо незалежні й майже неминуче конфліктні.

Певна річ, І. Кедрин-Рудницький не міг не помічати цього. Вже після війни, в Америці, він вмістив у Календарі „Свободи“ на 1956 рік спогад „Мої шефи-редактори“, подавши в ньому декілька політичних, творчих і людських портретів тодішніх колег, почавши від свого першого шефа-редактора Федя Федорцева:

„...Дрібний, худощавий, гарний з лиця, завжди чисто виголений, з густим, темним, догори зачесаним волоссям, яке рідко коли не було розбурхане, ходив злегка похилившись вперед, з руками на спині, і був, так би мовити, журналістом з уродження, від душі і серця. Клубок нервів, надзвичайно талановитий, глибоко громадський, був чільним членом тієї галицької інтелігенції нового, хоч вже й не наймолодшого, покоління, яке в душі було соборницьке і розумово формувало соборницьку українську психіку... Щойно згодом показалося, що тихцем писав статті до до субвенціонованих советським консулятом у Львові „Нових Шляхів“ Антона Крушельницького – статті не так просоветського, як антипольського характеру. Вплинула на це в чималій мірі та обставина, що його гарна дружина Софія, маючи театральні аспірації, дістала ангажемент до театру в Харкові (там вона загинула, як і Антін Крушельницький та всі ті, що тоді потяглись в Україну, повіривши в можливість співпраці з більшовиками)...Страшенно нервовий та амбітний, Федь Фердорців не вмів у тих складних політичних 20-их роках жити в гармонійній згоді з Надзірною радою і Дирекцією видавничої сплки „Діла“, і за найменших суперечок залишав працю, а відтак почав шкодувати, завидувати і затроювати життя своєму наступникові...“.

З-під спостережливого і вдумливого пера І. Кедрина-Рудницького постають, мов живі, інші заслужені трудівники „Діла“ – Дмитро Левицький, котрий „мав величезне розуміння ваги часопису як зброї у політичній боротьбі й інструменту у вихованні нації“; Василь Панейко – „людина високоосвічена, пройнята духом західної культури... персонально дуже чулий і тому нелегкий у співпраці. З членами редакції взагалі не розмовляв, замикався у своїй кімнаті й нікому не казав, про що пише і чого бажає собі від інших... І коли несподівано появилася у „Ділі“ якась редакційна стаття д-ра В. Панейка, яка нас дуже схвилювала, редакція проголосила – дуже рідкісний в історії преси – страйк...“; Володимир Охримович – „мовчазний, замкнений в собі, мав величезне знання і кришталевий характер праведника Божого“; Дмитро Гроголинський, Іван Німчук, Володимир Кузьмович, Дам'ян Лопатинський, Дмитро і Андрій Левицькі, Остап Луцький, Павло Лисяк, Володимир Охримович, Іван Німчук, низка інших редакторів і авторів „Діла“ – з усіма їхніми рисами характеру, перевагами і хибамі, про які І.

Кедрин-Рудницький умів говорити відверто, але мудро, без образ, і ця делікатність і об'єктивність ставить його в ряд найкращих наших істориків.

Можливо, лише один винятковий випадок, бурхлива реакція на одного тодішнього українського діяча, і також знаного, також вповні історичну особистість, дозволяє нам сказати, що І. Кедрин-Рудницький, за всієї своєї делікатности щодо інших, був живою, емоційною людиною і не завивав у гарні папірці відверто критичної оцінки.

Цей випадок стосується Осипа Назарука, який, за свідченням І. Кедрина-Рудницького, „був запереченням толеранції і клясичним зразком щораз нових еволюцій, переходячи від радикалів до клерикалів, від анархістів до гетьманців і назад“.

Д-р Осип Назарук – людина багатющої біографії. Вже в гімназійні роки в рідному Бучачі він вирізнявся з молодіжного кола своєю громадянською активністю і діяльним та запальним характером. Вже тоді як соціаліст-драгоманівець зазнав переслідувань, але саме вони пробудили в ньому революціонера і політика. Під час навчання у Віденському університеті очолював студентську „Січ“. З вибухом Першої світової війни – вояк-доброволець Українського Січового Стрілецтва, чільний організатор Пресової квартири УСС. У 1918-му – делегат від Радикальної партії в уряді Західньо-Української Народної Республіки, далі, того ще року, – Київ, агітаційна праця серед стрілецтва проти Гетьмана Павла Скоропадського, саме О. Назарук – автор повстанського маніфесту, після повалення гетьманату – міністер преси і пропаганди в Директорії, тобто в уряді Володимира Винниченка і Симона Петлюри. Після поразки української визвольної ревлюції активно займався журналістикою і літературою, видав низку публіцистичних і художніх книжок.

Упродовж декількох років, від 1922-го до 1926-го, д-р О. Назарук перебував у США, в Чикаго, відтак – у Філядельфії, де редагував „Америку“, орган Об'єднання українців-католиків „Провидіння“.

Тоді ж опинився в полі зору нашої „Свободи“. Її освічені редактори знали і про соціалізм та радикалізм Осипа Назарука, і про його плідну літературну діяльність, зокрема його літературознавчі статті. Зокрема не могли не знати виданої ще в 1910 році популярної книжечки О. Назарука „Про Івана Франка“, в якій подав таку оцінку Каменяревій творчості: „Найбільші і найкрасніші твори

нашого культурного дорібку – то його робота... Ми нині навіть не в силі оцінити, що дав нам сей велетень духа, бо ми заблизько до нього“.

Тут, в Америці, д-р О. Назарук, як згодом згадував про нього І. Кедрин-Рудницький, й виявив себе „класичним зразком щораз нових еволюцій“, ставши в затятую опозицію до Івана Франка і до „Свободи“, не сприймаючи її загальногромадського, надпартійного і надконфесійного характеру.

„Др. Осип Назарук, довірений греко-католицького єпископа д-ра Богачевського, закінчив отсе свою чергову серію нападів в імені своїм і єпископа, проти всього того, що являється висловом свободної, розважної і ніким не підкупленої думки американсько-українського громадянства... Добре, що тут не Польща, а то ще чого доброго був би всіх нас загнав до криміналу – як тих, що хочуть убити конкордат, celibat, взантійщину, рутенщину, воюючий клерикалізм й інші наслані нам благодаті, про які не дозволяє нам д-р Назарук навіть говорити...“, – писала „Свобода“ 19 липня 1926 року.

Цей конфлікт вкрай загострився у зв'язку з вшануванням пам'яті Івана Франка в 10-річчя від дня його смерті. Вшанування, як в інших подібних випадках, ішло знизу, від громад, без ніякого тиску, від природної самоорганізації національно свідомого американського українства. А що було далі, читаємо у редакційній статті „Франко і панахиди“ в „Свободі“ з 24 серпня 1926 року:

„...І було б воно так ішло спокійно далі, якби не нагінка на Франка з боку єпископа Богачевського і редактора „Америки“ д-ра Назарука. Вони розпочали ту нагінку, коли ще ніхто навіть панахид за Франка не правив. А нагінкою тою вони хотіли вигнати духа Франкового не тільки з української католицької Церкви, але й з душі українського народу в Америці. Вони виступили проти поширення культу Франка, проти того, щоб часом не запалилися наші серця високими ідеями, якими переповнені твори Франка...“.

Ще в Америці, у Філадельфії, д-р О. Назарук видав книжку „Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його?“, витлумачуючи творчість великого поета і мислителя грубо тенденційно, на межі з вульгарністю, керуючись не естетичними критеріями, а лише ідеологічними.

Відомі з тих часів лист єпископа Богачевського до Митрополита Шептицького з осудом, буквально, „культу того генія“, і ця відповідь Митрополита : „Якби Франко був того роду письменником, що атеїзм, матеріалізм і раціоналізм становили б головне поле його творчості, тоді, безумовно, ми б явно заборонили брати участь в його культі не тільки духовенству, але і всі вірним... Але у творчості Франка атеїзм і матеріалізм займають тільки незначне, спорадичне місце, а головне місце займають, безпосередньо чи посередньо, національні і патріотичні теми. ...Не можу робити того, що вважаю за недоцільне чи шкідливе...“.

Повернувшись до Львова, д-р О. Назарук, колишній співорганізатор повстання проти Павла Скоропадського, радикал-соціаліст, революціонер-атеїст став раптом прихильником Гетьмана, пропагандистом гетьманського устрою України, ревним католиком і оборонцем celibату.

Певна річ, „Діло“ не могло залишатися байдужим до свого колишнього автора і цієї „еволюції“ його політичного світогляду. На цю тему 12 листопада 1934 року вмістив І. Кедрин-Рудницький гостро сатиричну, нищівну статтю „Гангстер серед католиків“. Варто подати бодай уривчок з неї, оскільки ні раніше, ні пізніше Кедрин-Рудницький не вдавався до цього чужого йому жанру:

„...Коли ж особа новоначеного католика і монархіста перестала бути для заморських земляків атракцією, переїхав до краю і причалив до станіславівського владики, стаючи теоретиком активної лояльності щодо Польщі й Катонем моралі українського громадянства. Колишній предтеча анархо-комунізму, пропагатор атеїзму став нині ідеологом української католицької політичної партії. Був у жидівських анархістів, в есдеків, у радикалів, у Скоропадського, у Петлюри, у Петрушевича, служив Товариству „Провидіння“ у Філадельфії, при кожному з них заробляв і кожного з них копав, переходячи до чергового пана. Навіть свого приятеля д-ра Л. Мишугу, що допоміг його переїхати з Канади до Америки, копнув і виписує на нього нині всяку гидоту. Єпископ Хомишин, безперечно, буде втішатися найдовшою ласкою того свого виняткового співробітника, бо, окрім більшовиків, нема вже нікого, в кого др. Назарук не служив і кого не копнув...“

Вже 16 листопада цей текст передрукувала наша „Свобода“. Щоправда, через роки І. Кедрин-Рудницький у виданій в Нью-Йорку

1976 року книжці політичної публіцистики „Життя. Події. Люди“ згадав цю історію вже з жалем: „...Хоч у громадсько-політичних статтях я тримався пристойного тону, проте в полеміці інколи теж не грішив делікатністю і написав раз відповідь Назарукові під заголовком „Гангстер між католиками“, за що Дмитро Левицький зробив мені докір, що так писати не личить, – і мав рацію...“.

Творча спадщина І. Кедрина-Рудницького, що становить золотий фонд і „Діла“, і „Свободи“, увічніює величезний пієтет обох газет перед постаттю Митрополита Андрія Шептицького. З дуже теплого і водночас сміливо реалістичного нарису І. Кедрина-Рудницького „Андрій Шептицький“ можемо зрозуміти, чому цей аристократ, граф, інтелектуал і великий цінитель мистецтва „втішався в українському народі такою популярністю, авторитетом і пошаною, якої не мав жоден українець за останніх 200 років“.

Наостанок – про ще один прямий привід говорити про „Діло“ в рік його 140-річного ювілею: у „Свободі“ працювала ще одна колишня газетарка з „Діла“ – Ольга Кузьмович, талановита учениця І. Кедрина-Рудницького в часи міжвоєнтя. Як і її старший колега і наставник, пані Оля до глибокої старости зберігала ясний розум і творчу енергію. Була внучкою відомого львівського адвоката і правозахисника Степана Федака, чий син, теж Степан, у 1921 році вчинив атентат на Юзефа Пілсудського. Від свого знаменитого діда п. Оля успадкувала талант до громадської діяльності, мала неабиякий організаторський хист і довгі роки займала вищі щаблі в ієрархії Пласту у США, виконувала обов'язки протокольного секретаря Наукового Товариства ім. Шевченка в Нью-Йорку.

За 60 років (без одного) „Діло“ говорило голосами багатьох цікавих, розумних, самовідданих авторів, і кожен без винятку заслуговує нашої вдячної пам'яті.

Андрій БЕЗСМЕРТНИЙ-АНЗІМІРОВ

„ГЕЙ, ТАМ, НА ГОРІ, СІЧ ІДЕ...”

(До 100-річчя Січового стрілецького руху)

Говорити про Січовий-Стрілецький Рух – це передусім зупинити нашу увагу на постаті Кирила Трильовського. То був видатний 5 травня 1864 народився український громадсько-політичний діяч, організатор українських парамілітарних сил у Галичині, один з найактивіших членів Української радикальної партії (створена в 1890 році Іваном Франком і Михайлом Павликом під впливом Михайла Драгоманова), засновник січово-стрілецького руху на Гуцульщині та на Покутті перед Першою світовою війною. На основі цього руху згодом виникло

Кирило Трильовський

воєцтво Українських січових стрільців, що брало участь у Першій світовій війні і прославилося в боях проти російського окупаційного війська в Карпатах. Воював у складі Галицької армії Західно-Української Народної Республіки, був членом її Національної Ради, керував Бойовою управи УСС.

Народився Кирило Трильовський 5 травня 1864 року. Походив з родини греко-католицького священика з села Богутин Золочівського повіту (Галичина). Згодом родина переїхала на Покуття. Ходив до школи в Золочеві і Бродах, а до гімназії - в Золочеві і Коломиї. Потім навчався на правничому факультеті в Чернівцях, згодом у Львівському і Віденському університетах. Докторат захистив у Краківському університеті, а адвокатський іспит склав у Львові. Ще навчаючись в Коломийській гімназії створив українську бібліотеку і розповсюджував твори Т.Шевченка, П. Куліша та ін. Перший раз виступав на зборах у Кийданчі в 1884 році. З того часу постійно займався народними справами, засновував по селах читальні, кооперативи, вів передвиборну агітацію. В 1884 році заснував разом з І. Кийваном та І. Сандуляком першу читальню „Просвіти“ в селі Карлів Снятинського повіту.

5 травня 1900 року заснував у селі Завалля Снятинського повіту (нині, Снятинський район Івано-Франківської області) перше українське спортивно-пожежне Товариство „Січ“, невдовзі ще кілька подібних. З цієї нагоди Трильовський написав пісню:

*Про Січ славну-Запороже
Співав батько наш Тарас,
А ми тепер заложим
Над Черемошем „Січ“ у нас,
То ж єднаймося, милі браття,
Заводім життя нове.
Нехай росте і кріпшає
Товариство січове!
А що батькам не удалось,
Ми довершим залюбки,
Впаде ворог, коли грянуть
Радикали-козаки!*

Австрійсько-польська адміністрація, яку очолював намісник Анджей Потоцький, спробувала заборонити січовий рух. Кирило Трильовський був звинувачений у державній зраді, однак, Віденський апеляційний суд скасував вирок, і діяльність Товариства „Січ“ була дозволена.

Протягом декількох років січовий рух розвинувся по всій Галичині, був підхоплений також на Буковині, в Закарпатті і серед української заокеанської діаспори.

У 1902 році Кирило Трильовський брав активну участь в організації селянських страйків. У 1905-1907 роках, агітуючи за загальне виборче право, висунув гасла дармового передання селянам всієї землі і боротьби з клерикалізмом.

Однак, найвагомішим досягненням суспільної діяльності Кирила Трильовського було створення „Січей“, мережа яких у першому десятилітті ХХ ст. охопила всю східну Галичину і Буковину.

Переконавшись, що український народ повинен активно боротися за своє національне визволення, Трильовський усвідомлював, що ця боротьба може мати не тільки мирні парламентарські форми. Враховуючи це, за його словами, український народ необхідно „і військово організувати“. А для цього треба було також боротися проти „антивоєнного комплексу“ в народі, треба було намагатися відновити старі козацько-визвольні традиції, вивчити народ найголовніших військових вправ. З цією метою потрібно було створити спільноту, яка б взяла на себе виконання такого завдання. Однак, отримати дозвіл на утворення парамілітарного угруповання від тодішньої крайової адміністрації було більш ніж проблематичним. Тому, діючи в рамках чинного законодавства, Кирило Трильовський виступив ініціатором і засновником протипожежних гімнастичних товариств, яким дав назву „Січ“. Вже сама назва мала виховувати почуття національної свідомості і поваги до історичного минулого, історичних традицій.

На думку організатора „Січей“, відродження народу неможливе без тісного взаємозв'язку сучасної суспільно-політичної діяльності та історичного минулого, традицій народу. „Народ повинен пізнати колишню могутність своїх предків, щоб міг прийти до переконання, що і під цю пору може стати на рівні з іншими народами на полі культурному і громадському. Історичні традиції пробуджують віру в сили і надію на майбутнє, тому народ, який

прагне до відродження не може їх відректися“, - підкреслював Кирило Трильовський. При цьому він також широко використовував досвід національно-визвольної боротьби інших народів. Зокрема Юзеф Пілсудський на запрошення Кирила Трильовського навесні 1912 року виголосив у „Повітовій Січі“ у Львові доповідь про боротьбу польського народу за незалежність.

Діяльність „Січей“ у Галичині супроводжувалося значним національним піднесенням. Цьому сприяло те, що К.Трильовський уклав численні січові пісні і марші, видав низку творів, в яких роз'яснював засади стрілецького руху, завдання, які ставила перед собою організація.

Особливим піднесенням і згуртування населення відзначалися свята „Січей“, які поперемінно проводилися у повітових містечках Галичини. Ці свята збирали десятки тисяч „січовиків“ у відповідній уніформі і ставали маніфестацією українських сил у краї.

Значними подіями на Західній Україні і для подальшої злуки з Наддніпрянською Україною стали січові свята, присвячені видатним подіям в історії України, - в Коломиї 31 травня 1909 року на честь гетьмана Івана Мазепи, з нагоди сотих роковин від дня народження Тараса Шевченка у Львові 27 червня 1914 року (спільно з львівським товариством „Соколи“). Як організатора та ідейного надхненника „Січей“ К.Трильовського заслужено іменували „Січовим Батьком“.

З 1908 року голова Головного січового комітету в Станиславові, з 1912 року - Генеральний отаман Українського січового союзу у Львові, при якому в березні 1913 року була створена стрілецька секція для військового вишколу української молоді, згодом трансформувалася у воєнізовану організацію Українських січових стрільців (УСС).

Від самого початку своєї депутатської діяльності К.Трильовський намагався піднести проблеми українського населення на загальнодержавний рівень. Зокрема в 1908 році він разом з чеським Президентом Томашом Масариком організував у Празі велике віче, на якому ознайомив чеську громадськість з переслідуваннями, які зазнає український народ у Галичині з боку польської адміністрації краю. К.Трильовський активно використовував парламентську трибуну для захисту прав та інтересів українського народу. За першу каденцію (1907-1911) він про-

голосив 11 великих промов, кожна з яких тривала 2-4 год., а під час обструкції українських послів виголосив 10-годинну промову, торкаючись найрізноманітніших форм порушення чинного законодавства, законних прав та інтересів громадян крайовими та місцевими органами влади. За цей же період він виступав на численних (понад 100) зборах та зустрічах як у Коломийському, так і в інших повітах. К.Трильовський вніс 135 запитів, які торкалися найрізноманітніших правових проблем: відшкодування державою шкоди, заподіяною повинню; право на володіння та користування зброєю пастухами для охорони свійських тварин; обов'язковість використання в судах української мови; встановлення чіткого переліку предметів, які не можуть бути забрані у випадку стягнення податків (щоб не забирали в селянина „останньої одежини“); право та можливість українських військовослужбовців відзначати українські свята тощо.

У 1907 році Кирило Трильовський був обраний депутатом австрійського парламента, в 1913 році – Галицького сейму, входив до складу „Українського сеймового клубу“. З початком Першої світової війни очолив Бойову управу УСС, що займалася формуванням Легіону УСС, і увійшов у Загальну українську раду – українську політичну організацію, яка виникла 5 травня 1915 у Відні шляхом перетворення галицької Головної Української Ради, тобто розширення керівних органів за рахунок представників емігрантського Союзу Визволення України. Загальна українська рада претендувала на роль органу, який представляє інтереси всього українського народу в Першій світовій війні, вищого і єдиного представницького органу українського народу на території Австро-Угорщини.

У 1918-1919 роках Кирило Трильовський – член Української національної ради ЗУНР. У 1919 році робив спробу розвивати січковий рух на території Української Народної Республіки, зокрема у Києві. Заснував Січковий Комітет у Вінниці, в 1920 році – кілька „Січей“ на Закарпатті, пізніше у Відні, де була Кодифікаційна Комісія в уряді ЗУНР.

У своїх спогадах на схилі життя К. Трильовський написав: „Коли гляну на своє життя, а головне на мою молодість, не маю чого нарікати! Але молодість, а насамперед мій мужеський вік, це був час безперервної активності та праці на народній ниві... Але праця не давала мені матеріального придбань - навпаки! Зате да-

вала мені велике моральне задоволення, тим більше, що я відчував і бачив, що немає нікого другого, хто міг би її виконати“.

Упродовж усього життя він не припиняв адвокатської практики, захищаючи не тільки українців, але й представників інших народів. Зокрема він був захисником єврейського соціаліста Михайла Герера на процесі в Коломиї, виступав одним з оборонців у знаменитому „Процесі 101“ над українськими студентами, які намагалися відкриття українського університету у Львові. У міжвоєнний час відновив публіцистичну діяльність. Опублікував низку статей, поезій і січових пісень, видав низку брошур. В Коломиї видавав і редагував часописи „Громада“ (1896-1897), „Зоря“ (1904), двотижневий часопис „Хлопська правда“ (1903 -1909), тижневик „Громадський голос“ (1919), календарі „Запорожець“ і „Отаман“, був співредактором інших радикальних видань, відповідальним редактором двотижневика „Січковий голос“ (1919). Є також автором цікавих історичних нарисів: „Про велику Французьку революцію“ (1913,1918,1934); „Російська цариця Катерина II“ (1927); „Боротьба італійців за свободу та соборність“ (1928). Після повернення з еміграції від 1927-го року займався адвокатською практикою в Галичині. Помер у Коломиї. Похований на коломийському цвинтарі „Монастирок“.

Про автора:

Андрій Безсмертний-Анзіміров – російський письменник, есеїст, кінокритик. Мешкає у США.

Олександр КУЧЕРУК

„ПРИЙДЕ ЧАС...”

„Прийде час, коли не словами будемо з'ясовувати суть невмирущої стрілецької ідеї“.

Євген Коновалець

Першопочатки створення Української військової організації (УВО) – це останній період Визвольних змагань 1917-1921 років, коли закінчилася активна збройна фаза боротьби. На початку грудня 1919 року уряд Української Народної Республіки і військово-командування Армії УНР прийняли рішення про перехід до партизанської війни. Дотеперішні формування січових стрільців опинилися в польських таборах для інтернованих у Рівному, потім у Луцьку, але, за словами полковника Євгена Коновальця „не забували ми при цьому нашої мети: дальшої організованої активної боротьби... обмірковували ми різні можливості творення нового осередку регулярної Української Армії та добуття нової операційної бази на терені України“.

Концепція майбутньої Української військової організації та дії на новому етапі боротьби за Україну викристалізовувалася поступово. На останній офіційній нараді Стрілецької ради на початку грудня 1919 року у Новій Чорторії було прийнято рішення про неучасть стрільців у партизанській війні. Весною 1920 році у Луцьких таборах формуються основні засади і первісна структура майбутньої Української військової організації (УВО). Липнева нарада провідного активу січовиків 1920 року у Празі ухвалила: „...Організувати на рідних землях і серед нових умовин особливу збройну силу. На окремих конференціях випрацьовано відповідні вказівки, й для фіналізування цієї справи полк. Є. Коновалець виїхав до Відня, де був тодішній політичний осередок, зокрема уряду ЗУНР, а інші старшини вернулися на рідні землі, – сот. І. Андрух, пор. В. Романишин, пор. Нерослик, пор. Опока й хор. Решетука на Наддніпрянщину (СУЗ), а Я.Чиж, М., В. Кучабський, Г. Гладкий згодом полк. Р. Дашкевич, п.полк. І. Чмола та інші – на ЗУЗ. Ці останні одразу приступили у Львові, на підставі отриманих доручень, до створення військового осередку, що кермував би опірними збройними пунктами, які виникли в низці місцевостей на ЗУЗ. ...Отже, треба ствердити, що справу створення УВО вирішено в Празі та що на ЗУЗ існували співзвучні елементи в стадії початкового формування й вони чекали тільки на керманича. Підготовчу штабову працю для створення кермуючого осередку провів полк. Юрій Отмарштайн, а провід цього осередку обняв командант корпусу Січових Стрільців полк. Є. Коновалець“.

З цього можна зробити висновок, що УВО задумувалася не як вузько галицька група, а як загальноукраїнська організація, метою якої була боротьба за відновлення української державності.

Для консолідування усіх можливих сил у липні 1920 року у тій же Празі відбувся з’їзд представників українських військових організацій за кордоном, який ухвалив загальнозобов’язуючі рішення. Зокрема визнано, що причиною „національної катастрофи” є одночасне існування трьох українських урядів – Директорії (УНР), харківського більшовизму (УСРР) та уряду Євгена Петрушевича (ЗУНР). З’їзд визнав за необхідне за всяку ціну зберегти українські військові формування за кордоном у бойовій готовності. Було вирішено не поборювати більшовицький наступ на Галичину, дочекавшись об’єднання усіх українських земель силами більшовиків

в державі радянської форми устрою, а відтак „розпочати акцію за здійснення самостійности УНР“.

Як бачимо, з'їзд не визнав необхідности підтримати якийсь один з трьох урядів, військовики бачили себе окремою дієвою силою, січове керівництво розглядало власну структуру як реальний чинник у боротьбі за відновлення української державности у формі демократичної республіки.

Весною 1921 року Є. Коновалець, аналізуючи міжнародну ситуацію, ще вірив, що Галичина не буде польською, і що Антанта не визнає права Польщі на Галичину, але одночасно не згоджувався з Є. Петрушевичем, який вважав, що Галичина стане самостійною державою ще у 1921 році. Так само Є. Коновалець відкидав „угодовську“ політику щодо польської влади. Згодом він писав, що січовики „пропагували ідеї соборництва, національного активізму й віри у власні сили, як протилежність до сепаратизму, урядового сервілізму та віри в спасіння з боку Антанти, джерелом чого була диктатура президента д-ра Петрушевича“. Водночас Є. Коновалець (власне, тоді це була загальна галицька тенденція) не бачив можливости для зближення з закордонним табором УНР, з огляду на його пропольську політику, і застерігав, що в українській політиці незмінним повинен залишатися принцип соборности України.

Деталі формування перших клітин УВО, на жаль, не були належним чином задокументовані, не сприяв цьому і фактично підпільний характер організації. На самих початках УВО очолював Військово-революційний комітет. У липні 1921 року полковник Є. Коновалець повернувся до Львова для безпосереднього керівництва УВО. У процесі подальшого реорганізації УВО очолила Головна Команда, а Головним командантом УВО став полковник Є. Коновалець.

Напівлегальне існування УВО несподівано закінчилося 25 вересня 1921 року, коли у Львові Степан Федак (його сестри незабаром стали дружинами Є. Коновальця та Андрія Мельника) невдало виконав несанкціонований УВО замах на голову Польської держави Юзефа Пілсудського. Є. Коновалець, з огляду на загрозу арешту, змушений був виїхати за кордон. За кордон було перенесено і Головну Команду УВО. Натомість у Галичині було утворено Крайову команду УВО, яку очолив, за дорученням Є. Коновальця, полковник А. Мельник.

В цей же час далі загострюється персональний конфлікт між Є. Коновальцем та Є. Петрушевичем, у висліді Є. Коновалець покидає пост команданта УВО. Суть конфлікту полягала в тому, що Є. Петрушенвич наполягав, аби УВО, відповідно до свого територіального розташування в Галичині, цілковито підпорядковувалася Урядові ЗУНР, який він очолював. Є. Коновалець мав своє власне, значно ширше бачення ролі і місця УВО як чинника загальноукраїнського визвольного руху. Організація в цей час фактично підпорядковується Є. Петрушевичу. Проте рішення Ради Послів, яка у 1923 році остаточно передала Східну Галичину під владу Польщі і тим самим поховала надію на офіційне міжнародно-правове визнання ЗУНР, нанесло удар по авторитетові Є. Петрушевича і його політичній лінії.

У червні 1924 року Є. Коновалець на хвилі несприйняття радянського Є. Петрушевича членством УВО та у зв'язку з арештом польською владою крайового коменданта УВО А. Мельника (справа „басарабівців“) і значної групи активних увіствів, повертається на посаду Головного команданта УВО і організовує її роботу в умовах польського терору.

Подальший розвиток подій повною мірою підтвердив правильність обраного Є. Коновальцем курсу, а Українська Військова Організація стала бойовою силою українського національного-визвольного руху.

Про автора:

Олександр Кучерук – історик, директор київського Музею Української революції 1917-1921 років.

Павло ФЕДАКА

БЕРЕГІНЯ УКРАЇНСЬКОГО РОДУ ЗА КАРПАТАМИ

(До 100-річчя створення на Закарпатті Товариства „Просвіта“)

Національно-культурне і громадсько-політичне життя українців Закарпаття упродовж століть і до кінця 10-их років XX ст. тривало у рамках угорської, австрійської, австро-угорської держав, політика яких не сприяла, а перешкоджала їхньому розвитку.

Незважаючи на подвижницьку працю окремих громадських і культурних діячів, рівень національної свідомості народних мас на початку і в 10-ті роки XX ст. був украй низьким, а інтелігенція, яка складалася здебільшого з духовенства і вчителства, була зденаціоналізованою.

Розпад Австро-Угорської монархії, національний рух закарпатських українців у кінці 1918 — на початку 1919 років і прилучення Закарпаття до Чехословацької республіки започаткували культурне, національне і політичне відродження краю. Залишена мадярами спадщина у національному питанні була справді жалюгідною. Належало не тільки виправити національні кривди шляхом створення українських шкіл, культурних інституцій тощо, але й

витуїти зі свідомости закарпатців нав'язану їм думку про велич святостефанської корони та повернути справжнє національне ім'я замість назви, запровадженої мадярськими шовіністами – „греко-католицескій народ“.

День 9 травня 1920 року належить до тих визначних дат в історії краю, які відіграли особливу роль у справі національного пробудження, розвитку культурного і громадсько-політичного життя закарпатських українців. Саме тоді у великій залі адміністративної будівлі жупанату в Ужгороді (нині там розміщений обласний художній музей ім. Йосипа Бокшая) зібралися 119 делегатів з різних місцевостей тодішньої Підкарпатської Русі і заснували перше в історії Закарпаття справді народне, українського спрямування, громадське об'єднання — культурно-просвітницьке Товариство „Просвіта“.

Основною метою „Просвіти“ було, як зазначалося в її Статуті, культурне та економічне піднесення народу, виховання його у моральному і патріотичному дусі.

На установчих зборах „Просвіти“ обраний головою Товариства адвокат д-р Юлій Бращайко зазначив: „Ми хочемо рідну мову, тоту дитину народу, занедбану, худобну і обдерту чужинцями, обхарити, приодіти і вивести в люде, щоби она росла і нам помогла. Вас, Високоповажні панове, прошу помагати нам у нашій тяжкій роботі піднести нашу Підкарпатську Русь просвітню, культурно і економічно, щоб наш рідний край обмінився в рай“.

Від самого початку провід „Просвіти“, зважаючи на важкі наслідки багатовікового мадярського поневолення, обрав шлях демадяризації, насамперед інтелігенції і духовенства, та протиставлення мертвим ідеям москвофілів і їх незрозумілій мові народної мови та культурних народних традицій. Саме такий підхід і забезпечив майбутню успішну працю Товариства.

Різні напрямки роботи „Просвіти“ очолили такі визначні громадсько-культурні, церковні, політичні діячі, педагоги і вчені, як о. Августин Волошин, брати Юлій і Михайло Бращайки, о. Василь Гаджега, Августин Штефан, Іван Панькевич, Павло Яцко, о. Віктор Желтвай, Степан Клочурак, Микола Долинай, брати Юлій і Федір Реваї, Олександр Маркуш, Василь Гренджа-Донський, Павло Кукуруза, а в різних місцевостях краю — Іван Грига, Лука Дем'ян, Василь Лацанич, Іван Романченко, Діонізій Митрович, Василь Йо-

сипчук, Юрій Шерегій, Євген Шерегій, Федір Повхан, Федір Шимоновський та інші, свідома молодь, яка виходила насамперед зі стін Ужгородських учительської чоловічої та жіночої семінарій, Ужгородської гімназії, Мукачівської торговельної академії, Березівської гімназії, а також частина греко-католицького духовенства, яка об'єднувалася навколо А. Волошина. В. Гаджегі, В. Желтвая. В. Лара, Дмитра Поповича, Юрія Станинця, Степана Сабола, Кирила Феделеша, Олександра Хіри, Теофіла Скиби, Варфоломея Балтовича, Людвига Міня.

Головним напрямком освідомлюючої праці товариства стало заснування по всьому краю читалень, а при них — курсів з подолання неписьменности, драматичних, хорових колективів, спортивних організацій, спілок і об'єднань господарського характеру.

Створити читальню на селі було нелегко. Більшість селян не розуміли, що може їм дати читальня і Товариство „Просвіта“ в цілому. Але завдяки наполегливому освідмленню, що „Просвіта“ веде до духовного і економічного піднесення народу, читальні поступово виникають по усьому краю. При них створювалися кооперативи, кредитні і споживчі товариства, ветеринарні, виноградарські, городницькі, рільницькі, бджільницькі та інші об'єднання, гуртки молодого газди і молодой газдині тощо, читались лекції, у тому числі й господарського характеру — з досвіду сільськогосподарської праці у передових країнах Європи та ін. У користі таких об'єднань селяни переконувалися самі і чим далі — тим більше горнулися до „Просвіти“.

Незважаючи на постійні перешкоди з боку чеських урядовців при затвердженні статутів, фінансові труднощі та протидію заснованого у 1923 році Общества ім. О.Духновича, керівники якого, спекулюючи на імені видатного просвітителя, баламутили свідомість людей ідеями „руськості“, внаслідок чого частина читалень переходила на бік цього общества, нерідко нечесним способом, організаційна структура „Просвіти“ зміцнювалась і на 1936 рік включала, крім централі, 13 філій і 234 читальні — всього 248 структурних одиниць, з них 9 структурних одиниць знаходилося на терені Пряшівщини, у Празі, Братиславі та інших місцевостях. На день проведення Всепросвіт'янського з'їзду в Ужгороді 17 жовтня 1937 року при філіях „Просвіти“ нараховувалось 135 театральних гурт-

ків, 94 хори, 44 спортивно-молодіжні організації, 12 духових оркестрів, 16,5 тис. членів Товариства.

Подвижницьку працю здійснило товариство під час будівництва в Ужгороді Народного Дому „Просвіти“ — національно-культурного центру українців краю, посвячення і урочисте відкриття якого відбулося 7 жовтня 1928 року. На „пам'ятник народного воскресіння“, як називали будинок у колах просвітян, пожертви надходили від окремих осіб, організацій, установ, спілок, товариств, сільських громад, освітніх закладів, учителів і урядовців, селян і робітників, духовенства і лікарів, студентів і навіть школярів. Провід „Просвіти“ змушений був узяти також чималі банківські кредити.

На відкритті Народного Дому голова Товариства Юлій Бращайко зазначив: „Ми працюємо серед дуже тяжких обставин. Ми, значить, тота мала частка нашого великого русько-українського народу, яка належить до Чехословацької республіки, остали дуже позаду в культурному розвитку і коли хочемо догнати у розвитку інші народи, то мусимо цілу енергію нашу посвятити культурному і господарському піднесенню наших русинів. Ми під цим зглядом зробили все, що було в наших силах. Поступ на всіх галузях народного життя є результатом тої нашої невтомної культурної і господарської праці, красним результатом того є і се наше відкриття нашого Народного Дому. Пожадало воно великі жертви, великі труди, але все ж таки наші мрії здійснилися і вдалося довершити на наші міри велике діло та поставити імпозантний дім для нашої народної культури“.

Справді, Народний Дім, зведений за проектом архітектора Адальберта Фодора та інженера Еміліяна Егреші був однією з найімпозантніших, функціонально і художньо найдовершеніших, громадських будівель у Чехословаччині. У ньому розмістилися кінотеатр „Уранія“ на 720 місць, краєзнавчий музей (близько 2,000 пам'яток історії і культури Закарпаття), бібліотека (понад 8,000 книжок української класичної літератури та місцевих авторів, наукові, науково-популярні книжки з історії України, в тому числі Закарпаття, видання господарського, мовознавчого, протиалкогольного характеру та ін.), актова зала, приміщення для театральних репетицій і реквізитів, канцелярія товариства. З 1928-го до листопада 1938 року (до відходу Ужгорода згідно з Віденським

арбітражем до Угорщини) у ньому проходили всі значні масові акції українських організацій краю: з'їзди „Просвіти“ і Учительської громади, Жіночого союзу, Пласту, окремих партій.

Визначний внесок у розвиток культури та національне освідомлення закарпатських українців вніс перший у краї український професійний театр — „Руський театр Товариства „Просвіта“ в Ужгороді“, святкове відкриття якого відбулося 15 січня 1921 року виставою драми Михайла Старицького „Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці“. Видатну роль у його становленні і діяльності відіграли, крім провідників „Просвіти“, Микола Садовський, Роман Кирчів, Михайло Біличенко, Марія Приємська, Валентина Іванова, Олександр Загаров, Федір Базилевич, Микола Аркас та інші визначні актори (вистави „Невольник“, „По ревізії“, „Дай серцю волю, заведе в неволю“ М.Кропивницького, „Безталанна“ і „Наймичка“ І.Карпенка-Карого, „Шельменко-денщик“, „Сватання на Гончарівці“ Г.Квітки-Основ'яненка, „Учитель“, „Украдене щастя“ І.Франка, „Запорожець за Дунаєм“ С.Гулака-Артемовського, „Тарас Бульба“ і „Сорочинський ярмарок“ М.Старицького — за М.Гоголем, „Назар Стодоля“ Т.Шевченка, „Молода кров“ В.Винниченка, „Казка старого села“, „Про що тирса шелестіла“ С.Черкасенка та інші).

Театр за неповні дев'ять років існування дав понад 1200 вистав, переважно української класики, які мали великий вплив на формування національної свідомості, оскільки сцени з життя і побуту інших регіонів України були близькими для закарпатських українців, та дав поштовх до створення при читальнях „Просвіти“ по усьому краю численних театральних гуртків.

Про великий вплив театального життя на почуття та формування національної свідомості закарпатських українців влучно сказав один з очільників „Просвіти“, визначний громадсько-політичний і культурний діяч Михайло Брацайко: „Все, що на сцені діялося, було наше, було нам рідне. Лунала наша чарівна пісня, пліло наше милозвучне слово, бачили ми там наші звичаї, наші танці, наших колядників із зіздами, ходячих од хати до хати, наше село, нашу церков... І бачили ми головне — глибоке почуття, здорову веселість та щирю душу наших селян“.

Традиції просвітянського театру продовжено у 30-ті роки, зокрема, українським театром „Нова сцена“ у Хусті під керівництвом Миколи Аркаса, Юрія Шерегія, Євгена Шерегія, Володимира Лібо-

вицького та інших, який був створений при хустській філії Товариства „Просвіта“ у 1936 року а у листопаді 1938 року перетворений на „Український державний національний театр „Нова сцена“ в Хусті“.

„Просвіта“ стала ініціатором та організатором Руського Національного хору під орудою Олексі Приходька та численних просвітянських хорових колективів (94) при читальнях „Просвіти“. Національний хор на середину 20-их років ХХ ст. нараховував 220 членів і дав десятки концертів у різних місцевостях краю, а в сільських хорах на середину 30-их років нараховувалося 2730 співаків. Тільки у 1933 році народні хори дали в містах і селах Закарпаття 440 концертів.

За час своєї діяльності Товариство видало 150 книжок і брошур українською мовою тиражем 450 тис. примірників. Серед них — художні твори, історичні праці, книжечки господарського характеру, наукові праці тощо, зокрема Т.Шевченка, О.Духновича, С.Руданського, О.Олеся, А.Волошина, А.Кралицького, В.Гренджі-Донського, О.Маркуша, Л.Дем'яна, І.Невицької, М.Підгірянки, В.Пачовського, К.Феделеша та інших. Особливою популярністю серед народу користувалися щорічні Календарі „Просвіти“, часописи „Пчілка“, „Просвіта“, „Світло“ та інші.

Координатором видавничої діяльності „Просвіти“ був її літературно-науковий відділ, в успішній діяльності якого помітну роль відіграли його голова Августин Волошин, а також Іван Панькевич і Павло Кукуруза.

Видатну роль відіграла „Просвіта“ у науковому вивченні Закарпатської України. З 1922-го по 1938 роки за редакцією Івана Панькевича, Василя Гаджеги, Августина Волошина, Володимира Бирчака видано 14 випусків (у 12 томах) Наукового збірника Товариства „Просвіта“, який був не тільки найповажнішим виданням на Закарпатті міжвоєнного двадцятиліття, але й за всю історію краю, включно з нинішнім днем.

Навколо збірника згуртувалися найкращі наукові сили (Августин Волошин, Іван Панькевич, Василь Гаджега, Микола Лелекач, Федір Потушняк та ін.), а в написанні цілого ряду поважних статей взяли участь такі видатні українські вчені, як Володимир Гнатюк, Степан Рудницький, Філарет Колесса, Михайло Возняк, Володимир Залозецький, Володимир Січинський, Олександр Мицюк та

інші). Кожен з названих і неназваних переконливо довів українську етнічну належність закарпатців та загальноукраїнську основу їх культурного розвитку.

Наприклад, видатний етномузикознавець, найкращий дослідник музичного фольклору і музичних діалектів різних регіонів України Філарет Колесса у своїх ґрунтовних працях „Народні пісні з південного Підкарпаття“, „Старинні мелодії обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті“, „Народні пісні з Підкарпатської Русі“, опублікованих у Науковому збірнику Товариства „Просвіта“ в Ужгороді відповідно у 1923, 1934 і 1938 роках, на основі величезного джерельного матеріалу, зібраного у багатьох селах Закарпаття, дійшов висновку: „Взірці старинних українських мелодій на Закарпатті показують, що варіанти одного типу, розкидані на величезних просторах від Попраду, Буга, Прип'яті аж ген поза Дніпро, сходяться й покриваються собою подекуди аж до подробиць — це проречисте свідоцтво культурної єдності всіх частин українського народу і старинності українських обрядових пісень та зв'язаних із ними мелодій“.

Надважливим чинником формування і утвердження національної свідомості закарпатців було шкільництво і система освіти в цілому. Великою перешкодою на цьому шляху стала проблема мови, ускладнена затятою боротьбою українського, русофільського і „тутешняцького“ напрямків. Незважаючи на те, що 4 грудня 1919 року у Празі відбулася нарада 15 чеських мовознавців-академіків, які у своєму звіті підкреслювали, що мова мешканців Підкарпатської Русі — це „безперечно малоруський діалект, отже літературною мовою місцевих русинів слід визнати малоруську літературну мову, яка поширена у їх найближчих сусідів і одноплемянників, тобто „галицьку українську мову“, русофіли не заспокоювалися, влаштовували різні протести і провокації.

Аби розв'язати проблему, офіційна влада в особі головного шкільного інспектора краю Йозефа Пешека, чеха за походженням, прихильного до української справи, запросила у кінці 1919 року до Ужгорода відомого мовознавця-галичанина Івана Панькевича, який став одним з засновників „Просвіти“, її членом правління і секретарем та уже у 1922 році, за підтримки Товариства, видав „Граматика руського языка“, яка сполучала в собі народну мову і традиційний правопис. Учений-просвітянин правильно зорієнту-

вався у мовній ситуації й усвідомлював, що негайне, революційне запровадження української літературної мови може спричинити негативні наслідки, через що її треба вводити поступово, шляхом еволюції, кладучи в основу українську галицьку граматичну базу та місцеві закарпатські, зокрема верховинські, діалекти. У подальших виданнях граматики (1927 і 1936 років) І.Панькевич, залишивши традиційну орфографію, вже вилучив з неї чимало діалектних слів, посуваючи справу ближче до української літературної мови.

Підтримали такий підхід виданням своїх граматик, читанок і хрестоматій провідники „Просвіти“ педагоги Олександр Маркуш і Юліян Ревай, письменник і педагог Володимир Бірчак. 1936 року з'являється підручник української мови для початкових шкіл педагога, просвітянина Франці Агія, у якому використовувалася сучасна орфографія та майже не було діалектизмів.

Впроваджували у навчальний процес згадані граматики очільники „Просвіти“ Августин Волошин — директор Ужгородської чоловічої учительської семінарії, Августин Штефан — директор Мукачівської торговельної академії, Андрій Алиськевич — директор Ужгородської гімназії, Олександр Маркуш — шкільний інспектор, професори Ужгородської гімназії Іван Панькевич, Володимир Бірчак, Остап Вахнянин, Леонід Бачинський, професор Хустської гімназії Дмитро Попович, професори Мукачівської торговельної академії Олекса Приходько, Іван Трухлий, Валеріян Горбачевський, професори Берегівської гімназії Василь Пачовський, Андрій Дідик, Корнило Заклинський та ін. Саме зі стін згаданих навчальних закладів вийшли сотні свідомих українських патріотів, педагогів, просвітян, які у школах та сільських читальнях „Просвіти“ Закарпаття вели плідну освідомлюючу працю, серед них: Федір Повхан, Петро Світлик, Федір Шимоновський, Вікентій Шандор, Микола Бандусяк, Олександр Пайкош, Федір Сас, Михайло Ердєвдій, Василь Опаленик, Юліян Химинець, Іван Кедюлич, Марія Кедюлич-Химинець, Андрій Міньо, Юрій Пазуханич, Іван Шпонтак, Степан Росоха та ін.

У розвитку шкільництва та орієнтації дітей і молоді на зв'язки з українською історією і культурою велику роль відіграли українські емігранти. Об'єднуючою фігурою між ними та місцевими патріотами-народовцями з самого початку став уродженець Закарпаття, визначний громадсько-політичний і культурний діяч,

адвокат Михайло Брацайко, який зумів повести справу так, щоб українські емігранти з Галичини і Наддніпрянської України пристосовувалися до місцевих обставин, мови, світогляду, традицій автохтонів, не нав'язували їм своїх ідей зверху, а готували їх до самостійної національно-освідомлюючої праці. Серед емігрантів-педагогів, крім названих вище очільників «Просвіти» та професорів гімназій і семінарій, подвижницьку працю у містах, селищах і селах, зокрема, і як провідники, здебільшого, секретарі, місцевих осередків «Просвіти», проводили Марійка Підгірянка (Домбровська), Богдан і Осип Заклинські, Дмитро Остапчук, Степан Швед, Кость Вагилевич, Микола Сологуб, Микола Кушніренко, Антін Кість, Антін Кущинський, Ярослав Буркацький, Андрій Макаренко, Данило Стахура, Іван Устиянович, Андріян Артимович, Сергій Ілляшевич, Григорій Мельник, Андрій Федорків, Іван Хандрицький, Яків Голота, Василь Чапля, Петро Петренко, Юлій Головацький, Омелян Бачинський, Володимир Полятинський, Софія Дністрянська та інші.

Хоча українська еміграція не була такою численною, як російська, але завдяки працелюбності, патріотизму, любові до Срібної Землі України (Закарпаття) та швидкому вrostанню у місцевий, етнічно споріднений, ґрунт, при підтримці місцевих українських патріотів, під дашком Товариства „Просвіта“, вона здійснила своєрідний подвиг, аналогів якому в нашій українській історії ми не знаходимо.

Про те, що Закарпаття, завдяки успішній діяльності „Просвіти“, чим далі набуває українського характеру, засвідчили масові громадсько-культурні і політичні акції, які у планах товариства посідали чільне місце. У них гартувалася національна свідомість і національна воля широких народних мас, формувалися і утверджувалися державницькі устремління молоді. З самого початку створення упродовж наступних років, „Просвіта“ організовувала по усьому краю дні і вечори пам'яті Т.Шевченка, Героїв Крут, Соборности українських земель, збори і з'їзди, походи і маніфестації, віча і спортивні змагання та зльоти молоді, жіноцтва краю тощо. Ці заходи відбувалися з залученням великої маси людей, під національними синьо-жовтими прапорами, патріотичними гаслами, зі співом козацьких і стрілецьких пісень. Ця могутня, вибухова, патріотична сила мала надзвичайний ефект, піднімала на високий

щабель національну ідею, вселяла віру в силу і правду української справи.

Велелюдні зібрання, маніфестаційні походи, з'їзди під синьо-жовтими прапорами відбувалися у різний час в містах і селах краю: Ужгород, Мукачево, Рахів, Хуст, Перечин, Великий Березний, Великий Бичків, Ясіня, Косівська Поляна, Дубриничі, Тур'я-Ремета, Волове, Верхні Ворота, Невицьке, Кальник, Велика Копаня, Королево та ін.

Про те, що освідомлююча праця „Просвіти“ дає добрі сходи, засвідчили з'їзди народовецької (української) молоді у 1929 році в Ужгороді та 1934 року у Мукачеві. Перший став примітним прийнятою ухвалою, в якій говорилося: „Проголошуємо всьому культурному світові, що ми, Підкарпатські русини, є частиною великого українського народу і що наша мова та наша література була, єсть і буде тота сама, що наших братів з тамтого боку Карпат. Проголошуємо, що всякі стремління, щоби нас змоскалізувати або зфабрикувати з нас якесь окремішне плем'я і тим відірвати нас національно від матірнього пня, будемо всіми силами поборювати, і взиваємо всіх, щоби назву Русин-Українець все і всюду вживати“.

Другий, у Мукачеві, за своєю масштабністю (близько 10 тис. юнаків, юнок і молодих людей), з сотнями синьо-жовтих прапорів, тисячами синьо-жовтих стрічок, увійшов в історію Закарпаття не тільки як найбільший за всю історію з'їзд молоді краю, але й як з'їзд утвердження української національної свідомості та української національної ідеї. З'їзд підтвердив, що ця молодь заради національної ідеї готова йти на самопожертву. Слова присутнього на з'їзді чеського письменника Земана — Івана Ольбрахта „Закарпаття буде українським“ — стали пророчими.

І нарешті, величний Всепросвітянський з'їзд 16-17 жовтня 1937 року в Ужгороді, в якому взяло участь понад 15 тисяч людей з більш як 300 сіл Закарпаття, — з'їзд захисту української мови і української культури, з'їзд національної зрілості закарпатців, який яскраво засвідчив їх вікові прагнення до волі, до духовної і політичної єдності з українцями інших українських земель.

Учасники з'їзду несли 128 синьо-жовтих прапорів, кілька тисяч синьо-жовтих прапорців, численні транспаранти з написами: „В єдності — сила!“, „Геть московські підручники з наших шкіл!“, „За рідну мову, за рідну книгу!“, „До бою за рідне слово!“, „Без культу-

ри нема хліба, без хліба нема життя!“, „З народом за народ!“, „Молоді дайте школу, працю і хліб!“, „Українській дитині — українську книжку!“, „За рідну мову — до боротьби!“, „Борітеся — поборете!“ та інші. На вулицях Ужгорода лунали народні, козацькі і стрілецькі пісні, маяли яскраві барви народного вбрання, оркестри вигравали українські похідні марші.

Учасник з'їзду, сільський газда з Баранинців Йосип Данко, у своїй промові на маніфестаційних зборах сказав: „Ще недавно були ми, українські селяни, тими рабами, яких не уважали людиною. Ще не так давно називали нашу мову простацькою. Вороги думали, що ми як нарід пропадемо. І коли думали, що все від нас забрали, наша мати-селянка над колискою своєї дитини співала нам пісню нашою рідною мовою. Що ми залишилися народом, то є тільки заслугою нашого селянства і рідної мови. Ми, селяни, святочно проголошуємо, що не допустимо, щоб відібрали цю нашу мову і робили з нас національних калік, москалів. Ми були українцями і ними зістанемось!“.

А представник молоді краю Іван Рогач проголосив: „Ми всі тут присягаємо перед Богом і світом, що не зречемося ні крихітки наших національних прав, за свою українську мову і культуру і за правду радше дамо розп'ятись, ніж мали б ми зрадити свій український нарід!“.

У заключному слові голова маніфестаційних зборів з'їзду Михайло Брацайко зазначив: „Цим з'їздом народ довів свою жертвенність, культурність, тверду волю і охоту до життя, до боротьби за правду і кращу долю. Появилися тут не покірні раби, а горді, вільні сини свого народу, що не просять, не благають, а жадають і домагаються; це означає, що наш народ іде доброю дорогою і що ідея нашої єдності з українським народом є живою, сильною і непереможною“.

Можемо упевнено стверджувати, що без діяльності потужного на закарпатських землях Товариства „Просвіта“, без щоденної самовідданої праці просвітян, їх невинних і невтомних зусиль в утвердженні і поширенні поміж широкими верствами суспільності національної свідомості ми не мали б ні тріумфальних виборів до Сойму Карпатської України 12 лютого 1939 року, ні історичного засідання Сойму Карпатської України 15 березня 1939 року, на якому було проголошено незалежність Карпато-Української держави,

ні повторення карпатськими січовиками і студентською молоддю героїзму і трагедії Крут — на Красному полі під Хустом та в інших місцевостях Карпатської України, ні чисельної молодії порослі, яка пізніше, у важких умовах мадярського, а відтак тоталітарного комуністичного режимів, на материнській землі та в країнах поселення українців у всьому світі усіма доступними засобами боролась за майбутнє України, за її незалежність і соборність.

* * *

У 1939 році угорська влада ліквідувала „Просвіту“. Спроб відродити її у другій половині 40-их років нова, радянська, влада не підтримала. Що більше — чимало колишніх просвітян, священиків та інших свідомих українських патріотів опинилися у більшовицьких тюрмах і таборах.

Політичні події другої половини 80-их років — розгортання народного руху, спочатку за перебудову, а згодом — за незалежність України — вселили надію на відродження „Просвіти“. Навесні 1990 року виникли перші осередки „Просвіти“ в Ужгороді і Мукачеві.

23 грудня 1990 року спеціальна просвітянська конференція в Ужгороді відродила на Закарпатті крайове товариство „Просвіта“. Оскільки це була справді історична подія, варто назвати імена її ініціаторів та організаторів, авторів Статуту Товариства, резолюції, програми: це Федір Сас, Микола Бандусяк, Анна Божук, Василь Олашин, Василь Шерегій, Іван Коцур, Михайло Басараб, Андрій Федорішко, а Олена Мішко, Михайло Федака та інші.

187 делегатів з усіх міст і районів краю, серед яких було чимало учасників просвітянського руху 1920-1930-их років, узаконили статут, за яким відроджена „Просвіта“ ставала продовжувачкою традицій і правонаступницею історичної „Просвіти“, обрали голову (Павла Федаку), раду та ревізійну комісію.

Що нас чекає щоденна праця — ми це знали, але що вона буде такою тяжкою — не могли передбачити навіть найбільші реалісти, адже „Просвіта“ відроджувалась ще в рамках комуністичного режиму. Щоправда, був досвід попередників — історичної „Просвіти“. Але що знала наша суспільність, зокрема середнє і молоде покоління, про закарпатську і взагалі „Просвіту“? Майже нічого. Отже, першочерговою справою і своїм моральним обов'язком ми

вважали повернути у контекст історії славне ім'я просвітян і світлу назву — Товариство „Просвіта“, спалюжених комуністичним режимом. І в цьому нам чимало допомогли живі свідки і учасники просвітянського руху 20-их–30-их років.

Внаслідок нашої праці, з початку 1991 року, одна за одною з'являються книжечки і брошури: „Матеріяли конференції відродження на Закарпатті Товариства „Просвіта“, „Нарис історії товариства „Просвіта“ Карпатської Русі-України“, „Правда про Народний Дім товариства „Просвіта“, налагоджується видання щорічних календарів „Просвіти“, (досі, з 1993 р. їх видано 26), наукового збірника Т-ва „Просвіта“ в Ужгороді, інших книжок. Усього за час відродження нами видано понад 90 наукових, науково-популярних та інших книг без жодної державної копійки, всі за рахунок коштів громадськості, пожертв і благодійництва просвітян. Активом „Просвіти“ у різних наукових, науково-популярних виданнях і пресі надруковано понад тисячу статей і матеріалів, в основному з історії і культури Закарпаття, підготовлено понад 100 програм по обласному радіо та телебаченню. 7 травня 1991 року засновано Книгу Пам'яті Товариства „Просвіта“, в яку, внаслідок пошукової роботи, занесено імена понад 200 визначних працівників на ниві закарпатської „Просвіти“, спалюжених або викинутих з контексту історії комуністичним режимом.

Другою важливою справою було повернути свою оселю — Народний Дім Товариства „Просвіта“ в Ужгороді. Самовіддана дев'ятирічна боротьба просвітян краю завершилася перемогою — 30 вересня 1997 року просвітянський центр українців Закарпаття — Народний Дім перейшов у власність крайового Товариства „Просвіта“. І хоча Дім було передано (доти в ньому знаходилося військове відомство) в занедбаному стані, заходами керівництва та активу „Просвіти“ він поступово набував свого колишнього вигляду і став центром українського культурного і громадсько-політичного життя краю.

Третьою важливою справою було заснувати у Народному Домі в Ужгороді бібліотеку Товариства „Просвіта“. І цю справу ми успішно здійснювали: нині бібліотека нараховує понад 8,000 дуже цінних книжок з історії та культури України і Закарпаття, всі вони придбані безкоштовно — чимало з них у свій час надіслано з посе-

лень наших братів-українців поза матірною землею — в основному США і Канади.

Четвертим, дуже важливим напрямком нашої діяльності, стала організація „Просвітою“ національно-освідомлюючих акцій, наукових і науково-практичних конференцій з акцентом на забутих або викинутих комуністичним режимом з контексту історії видатних постатей нашого краю. З часу відродження проведено понад 300 (в тому числі у Народному Домі „Просвіти“) масових заходів, повернуто з забуття чимало імен вчених, педагогів, громадсько-культурних і політичних діячів минулого, подвижників національно-культурного відродження Закарпаття.

До заслуг „Просвіти“ слід віднести і створення у 1999 р. при Народному Домі в Ужгороді змішаного чотириголосого просвітянського хору (керівники Маріанна Янчар і Володимир Федас), а у 2005 році — чоловічого вокального ансамблю (керівник Ганна Стинич). Згадані художні колективи, складені з самодіяльних співаків, дали понад 100 концертів, українські народні, козацькі і стрілецькі пісні у їх виконанні тепло зустрічали мешканці Ужгорода, Ужгородського, Перечинського, Великоберезнянського та інших районів області, їх виступи стали невід'ємною часткою днів і вечорів з нагоди річниць Т.Шевченка, І.Франка, А.Волошина, Ю. та М. Брацайків, В.Гренджі-Донського, І.Панькевича, Ю.Рева, А.Штефана, В.Шандора, М.Шпонтака, Ю.Химинця, В.Пачовського, В.Стуса, О.Маркуша, свят незалежності України, Карпатської України, УПА, Героїв Крут, Соборности українських земель та ін.

„Просвіта“ взяла найактивнішу участь у спорудженні пам'ятників Т.Шевченкові в Ужгороді (1999), Воловці (2007), А.Волошинові в Ужгороді (2004), встановленні меморіальних таблиць В.Пачовському в Берегові, П.Стерчові в Кузьмині, І.Шпонтакові-Залізнякаві (майору УПА) у Вовковому, Ю.А.Шерегієві у Великому Бичкові, пам'яті просвітян, Героєві нинішньої українсько-російської війни, майорові, члену ради „Просвіти“ Віталієві Постолакі, у створенні меморіального музею Президента Карпатської України, Героя України о. Августина Волошина в Ужгороді (2002), поверненні в Україну, в Ужгород, творчих спадщин Августина Волошина, В.Гренджі-Донського, Ю.А.Шерегія, Станіслава Дністрянського, перепохованні тлінних останків піаністки Софії Дністрянської з Чехії в Ужгороді, біля

могили чоловіка, академіка Станіслава Дністрянського, перейменуванні вулиць і площ Ужгорода та інших міст краю, поширенні української національної символіки у 1990-1991 років, зокрема синьо-жовтого прапора тощо.

Нині, у соту річницю закарпатської „Просвіти“, з глибокою вдячністю і пошаною згадуємо сотні імен визначних просвітян 20-30-х років ХХ ст. Не всі вони лежать у рідній землі, лежить їх прах і в чужих землях, а декого й не знаємо де, бо замучені та убієнні в комуністичних тюрмах і таборах. То ж, нехай промені „Просвіти“, що осявають наш праведний шлях, теплом і ласкою зігрівають святі могилки, а де немає могил — святі місця, в яких спочивають сини і доньки Срібної Землі України — Закарпаття. І хай їм всім вічним пам'ятником буде незалежна Українська Держава, в ім'я якої вони жили, творили, боролись і в будову якої кожен з них поклав свою цеглину.

А сущим — невтомно орати та щедро засівати близьку і дорогу ниву рідної „Просвіти“!

Про автора:

Павло Федака – громадський діяч, засновник і почесний голова Закарпатського крайового культурно-освітнього Товариства „Просвіта“, доктор історичних наук, Ужгород.

Леонід ЗАЛІЗНЯК

УКРАЇНА І РОСІЯ: ВІЙНА ЦИВІЛІЗАЦІЙ

„Немає в Світі жодної людиноненависницької ідеології, навіть в теорії, яка діє більш жорстоко і цинічно, ніж русизм... Жодних моральних принципів – всі вони, як тварини. Мені зупинка цієї війни не потрібна. Мені потрібна ця війна, продовження її. Ця війна перейде на територію Росії – хоче цього Росія чи не хоче... І західні країни, світова спільнота не дадуть її зупинити, щоб повністю ізолювати Росію і знищити її як державу, щоб цього хижого звіра на Заході більше не існувало“.

Джохар М. Дудаєв

У наш драматичний час чергового українського відродження Україна знову спинається на ноги, вже вкотре пробує відбудувати незалежну державу – власний дім, без якого український народ приречений зійти з арени історії. Відбувається це в умовах чергової військової агресії Російської імперії, що вже кілька сторіч насильно утримує Україну в статусі завойованої колонії.

Для українців, які захищають від російської агресії свою батьківщину, це безумовно вітчизняна війна, яка, однак, має виразні ознаки збройного зіткнення вищого порядку, що зветься війною цивілізацій. Останню визначають як військовий конфлікт вищого порядку між суспільствами різної ментальности, культурної орієнтації, історичної пам'яті, традиції. Іншими словами, російсько-українська війна 2014–2019 років – це війна різних світів, війна між різними людськими цивілізаціями.

Про суттєву ментальну різницю між українцями та росіянами неодноразово писали не тільки українські, а й російські філософи, письменники, історики, політики. „Україна – не Росія“, – сказав один з останніх президентів України.

На принциповій різниці між народами Південної та Північної Русі наголошував російський письменник Олексій Толстой: „Є дві Русі. Перша – Київська, яка має своє коріння у світовій, а щонайменше – європейській культурі. Ідеї добра, честі, свободи, справедливості розуміла ця Русь так, як розумів їх увесь західний світ. А є ще друга Русь – Московська. Це – Русь Тайги, монгольська, дика, звіряча. Ця Русь зробила своїм національним ідеалом криваву деспотію і дику запеклість. Ця московська Русь з давніх-давен була, є і буде цілковитим запереченням всього європейського і запеклим ворогом Європи“.

Фундатор такого популярного серед сучасної кремлівської еліти євразійства білоемігрант князь Микола Трубецькой 1921 року писав: „Московська держава виникла завдяки татарському ярмові. Руський цар став спадкоємцем монгольського хана. Скинення татарського ярма полягало в заміні татарського хана православним царем і перенесенні ханської ставки в Москву. Навіть персонально значний відсоток бояр та інших служилих людей московського царя складали представники татарської знаті“.

На відміну від ментальної спадкоємиці Золотої Орди – Росії, Україна здавна була органічною складовою європейської цивілі-

зації. Про це неодноразово писали різні українські історики, від Миколи Костомарова та Михайла Грушевського до Івана Лисяка-Рудницького та Романа Шпорлюка.

„Найбільша частина національних відмін України від Московії пояснюється тим, що Україна до XVIII ст. (тобто встановлення російського панування) була більш зв'язана з Західною Європою в суспільному і культурному процесі“, – писав у 1883 році Михайло Драгоманов.

Зрозуміти глибинне підґрунтя цивілізаційного конфлікту між Європою та Євразією на землях України у 2014 року допоможе аналіза історії України та Росії з позицій цивілізаційного підходу.

Цивілізаційна концепція всесвітньої історії

На межі тисячоліть сталася принципова зміна в розумінні історії людства. З середини XX ст. після робіт Освальда Шпенглера і Арнольда Тойнбі Європа сповідує цивілізаційний підхід до розуміння історичного процесу. На пострадянському просторі останній усталився дещо пізніше – після розпаду СРСР.

Сучасні історики та політики розглядають всесвітню історію як боротьбу кількох світових цивілізацій між собою за місце під сонцем. Цивілізації – це групи історично споріднених країн, яких об'єднує в конкурентному змаганні з сусідами спільна доля, культура, традиції. Вважається, що протягом XX ст. співіснували сім цивілізацій: японсько-корейська, китайська, індійська, мусульманська, латиноамериканська, західньо-християнська з філією у Північній Америці (США, Канада) та східньо-християнська. На пострадянських просторах дві останні більше відомі під назвами європейської та євразійської цивілізацій.

Кожна з цивілізацій мала власний шлях розвитку, неповторну історичну долю. Народившись від згасаючої попередниці, вона міцніє, досягає розквіту, старіє і, врешті-решт, дезінтегрується, нерідко залишаючи після себе дочірні цивілізації. Перманентне мирне змагання між цивілізаціями в галузі економіки, технології, культури, ідеології періодично набувало збройної форми цивілізаційних війн.

Загибелі цивілізації передуює постання її як світової держави, яку А. Тойнбі назвав золотою осінню або бабиним літом згасаючої

цивілізації. Світовою державою греко-римської цивілізації була Римська імперія, а православної чи євразійської – Російська імперія, яка на останній фазі розвитку була представлена Радянським Союзом. Розпад згаданих імперій символізував дезінтеграцію відповідних цивілізацій. Отже, з позицій цивілізаційного підходу сучасна Російська Федерація є реліктом згасаючої східно-християнської чи євразійської цивілізації, що не витримала конкуренції з більш динамічною та ефективною західно-християнською чи європейською.

А. Тойнбі вважав переможцем цивілізаційних змагань ХХ ст. західно-християнську (європейську) цивілізацію, яка запропонувала світові найбільш ефективну соціально-економічну модель. Підґрунтям останньої є приватна власність як основа ефективної і динамічної ринкової економіки. Економічна незалежність власника робить його самодостатньою, вільною особистістю, здатною протистояти узурпації влади з боку держави. На цьому ґрунті базується механізм європейської демократії (розподіл влади, парламентаризм, свобода слова і т. п.), що робить європейські країни багатими, безпечними для сусідів і відносно комфортними для людини.

Європейська модель суспільного устрою виявилася найбільш динамічною, ефективною, відносно гуманною для людини і не агресивною щодо сусідів, чим і пояснюється її поширення в наш час по всій планеті.

Спосіб виробництва країн Європи К. Маркс називав античним або європейським, тоді як спосіб виробництва східно-християнської або євразійської цивілізації він же визначив як азійський. Останній заперечує приватну власність, а значить і ринкову економіку. Все в централізованій державі належить верховному лідерові (імператорові, фараонові, ханові, цареві, вождеві тощо), представником якого на місцях є державне чиновництво. Громадяни не мають приватної власності й абсолютно залежать від держави, яка набирає форм азійської деспотії, що існує у формі агресивної милітаризованої імперії.

Античні автори визначали раба як людину, позбавлену майна. Оскільки приватна власність не властива азійському способу виробництва, то останній з часів єгипетських фараонів продукував рабство в різноманітних формах. Оскільки за К. Марксом „труд

раба не буває продуктивним“, то суспільства такого типу в наш час не витримують конкуренції з багатими країнами з динамічною ринковою економікою. У цьому полягає головна причина краху Радянського Союзу з його архаїчною, неринковою економікою, яка базувалася на примусовому азійському способі виробництва, що зародився на Стародавньому Сході ще в часи будівництва єгипетських пірамід.

Якщо європейські суспільства існують у формі національних держав (Франція, Швеція, Фінляндія, Угорщина, Польща та інші), то азійський спосіб виробництва породжує агресивні імперії (Перська, Золота Орда, Османська, Російська, СРСР).

Відповідно до принципово нових підходів до світової історії на пострадянських просторах трансформувалися, набуваючи сучасного „цивілізаційного“ ілоску, й численні історичні міти, які залишилися в спадщину від старої імперської історіографії. Серед них – і ніким не доведений неоколоніальний міт про споконвічну цивілізаційну належність українців не до Європи, а до Євразії. Численні праці сучасних російських авторів впевняють про нібито беззаперечну цивілізаційну орієнтацію України протягом усього її історичного шляху, починаючи з Київської Русі, не на Європу, а на Євразію, цивілізаційним центром якої є Москва. Неупереджена аналіза історичних фактів свідчить, що Україна протягом середньовіччя та модерних часів генетично, соціально-економічно, культурно і ментально була тісно пов'язана з Європою, а в Російській імперії опинилася відносно недавно і не з власної волі.

Російські євразійці, починаючи з князя Миколи Трубецького та Георгія Федотова і до Лева Гумільова та сучасних геополітиків Москви, вважають її прямим спадкоємцем імперії Чингізидів. Вона успадкувала і реалізувала в нових історичних умовах принесені монголами з завойованого ними Китаю принципи ефективного управління величезною імперією, в якій співіснували різноманітні народи Азії та Східної Європи. Саме завдяки монголам геополітичний центр Східної Європи був перенесений з Києва спочатку до Сараю, а потім у Москву, де знаходиться нині. Як писав М. Трубецькой, „...Російська держава... є наступником, спадкоємцем і продовжувачем великої справи Чингізхана“.

Ці ідеї давно сповідують і розвивають провідні російські філософи, історики, поети. Згадаймо проазіятський вірш Олексан-

дра Блока або виключно золотоординський псевдонім російської поетеси Анни Ахматової (насправді – Ганна Горенко), яка була матір'ю одного з провідних євразійців Росії Лева Гумільова. Навіть К. Маркс у праці „Таємна дипломатична історія XVIII століття“ підкреслював азійське коріння Російської імперії: „Московська держава зародилася у принизливих умовах монгольського рабства і являє собою типовий приклад східного деспотизму“.

Однак, визнаючи євразійську цивілізацію на чолі з Москвою прямою наступницею Золотої Орди, геополітики сучасної Росії далі вважають Київську Русь першим історичним етапом євразійства. Якщо останнє принесли у Східню Європу монголи 1240 року з Китаю, то яким чином княжий Київ X-XIII ст. міг бути носієм того ж євразійства?

Схожа по своїй абсурдності ситуація склалася і з етногенезом росіян, початок формування яких провідні російські історики та етнологи датують XII ст. „Великорос вийшов на арену історії разом з князем Андрієм Боголюбським“ (тобто в другій половині XII ст.), – писав російський історик Василь Ключевський ще сто років тому. Однак, і в наші дні сучасна еліта Росії вважає Київську Русь, що постала за 300 років до появи росіян, першою своєю державою. Як виголошував їхній клясик, „розумом Росію не збагнути...“.

Вищеподане є яскравим свідченням заполітизованості та необ'єктивності багатьох історичних конструкцій російських авторів щодо історичного місця та цивілізаційної належності Південної Русі та її прямих спадкоємців–українців. Нова Росія не поспішає прощатися зі старими імперськими мітами відносно справжніх історичних спадкоємців Київської Русі. Натомість будуються нові міти, що відповідають новомодним історичним концепціям і хворобливому маренню прибічників відродження Російської імперії.

Зокрема, не зважаючи на очевидну суперечливість і навіть абсурдність своїх тверджень, переважна більшість сучасних російських геополітиків вважає першою фазою євразійської цивілізації Київську Русь, хоча згадана цивілізація вкоренилася у Східній Європі лише з приходом татар.

У цій схемі офіційних російських істориків Україні відведено сумнівне місце споконвічної й органічної частини євразійської цивілізації з моменту її виникнення за доби Київської Русі. Чи справ-

ді це так і чи відповідає зазначена схема історичній реальності? Немає сумніву, що на момент розпаду Радянського Союзу ми були частиною євразійської цивілізації. Однак, як і коли ми в ній опинилися – у княжу добу, в момент укладання Переяславської угоди чи пізніше? Що про це говорить аналіз історичних джерел?

Україна і Європа

Численні історичні факти суперечать твердженням багатьох російських геополітиків про споконвічне євразійство українців. Натомість маємо велику кількість переконливих свідчень про дуже давні органічні зв'язки України з Європою. Їх витoki були закладені греко-римськими впливами на територію України, початок яких сягає доби грецької колонізації Північного Надчорномор'я, тобто VII ст. до н. е. Європейська цивілізація успадкувала римську культуру, право, латину, державну релігію у вигляді християнства, бо постала на греко-римському культурно-історичному підґрунті, в територіальних межах його культурно-історичних впливів. Останні у Східній Європі територіально охоплювали Україну, до якої ідея державности потрапила з античного Середземномор'я і реалізувалася в Київській Русі одночасно з утворенням інших середньовічних держав Європи. Ця перша українська держава Русь за основними параметрами була типовим для середньовічної Європи державним утворенням, а отже органічною частиною молоді європейської цивілізації.

Держава Русь постала вздовж торговельного шляху з Балтії до Середземномор'я, що являв собою східну частину загальноєвропейської торгівельної мережі. На теренах Русі-України поширилась європейська срібна монета динарій, що є переконливим доказом домінування торгово-економічних зв'язків західного спрямування. Як свідчать династичні шлюби київських князів, політичні зв'язки Русі були теж спрямовані на Захід. „Тестем Європи“ називали Ярослава Мудрого, найближча рідня якого була одружена з членами багатьох королівських династій Європи.

Поширення на Русі загальноєвропейської релігії християнства духовно інкорпорувало Київську державу в європейську духовну спільноту. Наголос євразійців на споконвічній, з часів Святого Володимира київського, принциповій конфесійній відміннос-

ті Русі від Заходу, є явним перебільшенням. Адже Київська Русь була християнською, але не православною в сучасному розумінні. Адже розкол між західним і східним християнством виник лише у 1054 році, тобто в рік смерті Ярослава Мудрого, правління якого вважають часом найвищого розквіту Київської держави.

Контакти північно-східньої Володимиро-Суздальської Русі з Європою перервало татаро-монгольське нашествя 1237-1242 років. Однак, Новгород, Псков, Полоцьк, Київ, Галич продовжили свій розвиток у лоні Європи. В Україні монгольське іго тривало вдвічі менше, ніж на Верхній Волзі, а саме 126 років до поразки татар на Синіх Водах у 1363 р. На цей час лідерство в Південній Русі перебало на себе Галицько-Волинське князівство, яке було прямим нащадком і спадкоємцем княжого Києва. Данило Галицький встановив найтісніші зв'язки з Польщею та Угорщиною. З метою організації хрестового походу проти татар він тісно контактував з папою римським, представник якого коронує князя як європейського короля. У країні поширилася латина, якою написані останні грамоти галицьких князів. Галицько-Волинське князівство економічно, політично та культурно було пов'язане з Європою настільки тісно, що нерідко називалося в європейських хроніках королівством.

Україна втратила незалежність у литовсько-польський період XIV-XVIII ст., але зберегла тісні зв'язки з Європою. Адже Литва та Польща були периферійно європейськими країнами. Європейська монета ходила в Україні з кінця X ст. до початку XVIII ст., тобто до правління І. Мазепи включно. Це переконливо свідчить про західні зв'язки української економіки протягом середньовіччя та модерних часів.

Зв'язки України з Європою суттєво зміцнилися в козацькі часи. Аграрна колонізація українських степів XVI-XVIII ст. була спричинена потужним розвитком Європи і зростанням попиту на українське збіжжя та іншу сільськогосподарську продукцію. Колонізація родючих земель лісостепової та степової України в умовах татарської небезпеки набула збройної форми. Тобто сам феномен українського козацтва пов'язаний з глобальними соціально-економічними процесами у пізньосередньовічній та модерній Європі. Сільськогосподарська продукція вивозилася на захід чумацькими валками через Краків і Гданськ. А чумакування – це оптова тор-

гівля, різновид ринкової економіки, властивий ранньобуржуазній Європі.

Буржуазна революція, що прокотилася континентом у XVI-XVIII ст. вплинула і на Україну. Дослідники неодноразово відзначали її виразні риси у Хмельниччині. Показово, що лідер англійської буржуазної революції О. Кромвель привітав Богдана Хмельницького з перемогою. Після козацького повстання середини XVII ст. поміщицьке феодальне землеволодіння поступилося козацькій займанщині, що, по суті, була примітивною формою приватної власності на землю, на якій базується рушійна сила європейської цивілізації – ринкова економіка. На зміну феодальним маєткам з кріпаками прийшло засноване на приватній власності на землю, найманій праці та оптовій торгівлі (чумакуванні) ринкове сільське господарство.

Заснована Богданом Хмельницьким козацько-гетьманська держава знаменувала початок становлення в Україні правового суспільства європейського типу, що передбачало не властиву євразійській цивілізації виборність посадових осіб. Обраний гетьман, полковник, сотник чи війт вособлювали владу на певній території тільки до наступних виборів. Міста користувалися демократичним європейським магдебурзьким правом, яке передбачало виборність війта (мера) міста. Судову владу здійснювали незалежні від державної адміністрації суди на засадах Литовського Статуту, що ґрунтувався на праві Київської Русі.

У XVII-XVIII ст. Україна була країною європейської освіти і культури. Письменними були навіть селяни. За свідченням сирійця Павла Алепського, „мало не всі українці й більша частина їх жінок вміють читати“.

Особливо вражали чужоземців багатоголосний партесний спів і знання українцями нотної грамоти. За зразками європейських університетів у Києві був заснований перший вищий навчальний заклад Східної Європи – Києво-Могилянська академія, яку закінчила більшість українських гетьманів і старшини. Чимало було випускників західних університетів. Серед освічених людей України поширилася латина – мова науки та міжнародного спілкування в Західній Європі. Нагадаю, що на той час значна частина оточення Петра I була взагалі неписьменною (наприклад, князь О. Меншиков).

В усіх видах мистецтва у козацькі часи поширився європейський стиль бароко, що в Україні набув своєрідних форм, які отримали назву козацького бароко. До речі, ізольована від Європи Росія так і не створила власного стилю бароко й отримала його в готовому вигляді з України або безпосередньо від Європи у XVIII ст. (архітектура Петербургу).

Після поразки Івана Мазепи Петро I розпочав насильницький відрив України від Європи через агресивну політику державного меркантилізму. Він розорив українське купецтво, наказавши вивозити збіжжя з України на Захід лише через Ригу, Петербург і Архангельськ. Українські купці обкладалися непосильним митом, тоді як їх російські колеги, які погоджувалися переїхати до Мало-росії, отримали право на безмитну торгівлю. Щоб якось вижити, українське купецтво намагалося взяти в компаньйони росіянина. Росіян також наймали візниками, бо з них на кордоні не брали мита. Паралельно була проведена жорстка грошова реформа, яка остаточно вирвала Східню Україну зі сфери обігу європейської монети та європейського ринку.

Насиллям і позаекономічним примусом розпочалося втягування козацької України в неринкове, кріпацьке господарство Російської імперії. Разом з тим, видатний український історик та економіст Олександр Оглоблін переконливо показав, що українська економіка лишалася інкорпорованою в європейську не тільки у XVIII, XIX, а навіть на початку XX ст. – аж до приходу до влади більшовиків.

Сумними віхами поглинання України деспотичною євразійською імперією було скасування Гетьманщини 1764 року, знищення Січі 1775 року, запровадження кріпацтва 1783 року, введення освіти, друкарства та церковної служби на російську мову. Символом поневолення Східньої України Росією можна вважати імператорський указ 1801 року про заборону будівництва церков у „малоросійському стилі“, тобто в стилі козацького бароко.

На відміну від Лівобережжя та Подніпров'я, Західня Україна і насамперед Галичина входили до складу європейських держав аж до середини XX ст. Спочатку це була Австро-Угорщина, а у міжвоєнний період – Польща. Незважаючи на відсутність державного суверенітету, і національне гноблення, Галичина і Волинь зберегли тісні культурні та економічні зв'язки з Європою. Завдяки не-

зрівнянню вищому рівневі громадянських свобод у Галичині порівняно зі Східною Україною, галичани зберегли національну українську свідомість. Її не вдалося знищити навіть жорстокими репресіями проти свідомих українців Західної України, які пів сторіччя проводила Москва після її загарбання 1939 року. Європейська національна свідомість галичан стала потужним каталізатором національно-визвольних змагань українців у наш час.

Отже, неупереджена аналіза історії Східної Європи спростовує імперський міт про Україну як споконвічну частину євразійської цивілізації, серцем якої є Москва. Україна остаточно була поглинена східноєвропейською цивілізацією, яку вособлювала Російська імперія та її прямий спадкоємець СРСР, лише в середині ХХ ст. з приєднанням Галичини до СРСР. Історичні факти переконливо свідчать, що ми опинилися в очолюваній Москвою євразійській спільноті зовсім недавно, не з власної волі, а внаслідок імперської експансії зі сходу.

Євразійська цивілізація і Росія

Як йшлося вище, контруктори євразійства М. Трубецькой та Л. Гумільов вважали Московське царство ХV ст. прямим історичним нащадком євразійської імперії Чингізидів. Нединамічна євразійська економіка, яка базувалася на примусовій праці та запереченні приватної власності, створювала передумови для відставання, стагнації та неминучого краху суспільств, які на ній базувалися.

Деспотичний державний устрій укорінився у Східній Європі лише в ХІV-ХV ст. з формуванням Московської централізованої держави. Однак, окремі елементи абсолютного самодержавства Андрій Боголюбський запровадив на Верхній Волзі ще в середині ХІІ ст. Пізніше вони стали благодатним ґрунтом для вкорінення тут золотоординського варіанту азійської деспотії, який принесли татари з завойованого Китаю.

У ХІІІ ст. Русь стала полем битви двох цивілізацій. Якщо татари вособлювали собою Азію, то лівонський орден Прибалтики – Європу. Вибір на користь Азії першим зробив сумнівний герой російської історії Олександр Невський. Усі свої сили він спрямував не проти татар, які власне розгромили Київську державу, а проти експансії Європи на руські землі. Фактично своїми перемогами

над шведськими та німецькими лицарями 1240 та 1242 року він захищав право Північно-Східної Русі на азійський шлях розвитку.

У XIII ст. у середньовічній Європі бурхливо розвивалося ремесло і торгівля, збагачуючи бюргерство, яке протистояло абсолютній владі королів. Подібні процеси мали місце і на Русі, де розвиток ринкових відносин зумовив збагачення купецтва та міщан, які чинили спротив встановленню абсолютної влади князя. Місто могло навіть вигнати князя і закликати на його місце іншого. В умовах конфлікту з міщанами, які не хотіли ділитися грішми і владою з князем, О. Невський сперся на татар. Останні, своєю чергою, були зацікавлені в князівській адміністрації як інструменті збирання данини. Князь заходився стягувати податки для Золотої Орди, за що отримав у своє розпорядження ярлик на велике княжіння і татарську кінноту. З її допомогою О. Невський жорстоко придушує антитатарські повстання в ряді міст Північної Русі, знищуючи паростки європейського способу виробництва і закладаючи підвалини азійської деспотії.

Головний удар татарської навали взяли на себе міста Русі. Крім того, що були зруйновані ремесла і торгівля, міста стали головним джерелом данини для хана. Активну участь у її збиранні слідом за О. Невським беруть князі, які починають виконувати роль намісників хана у поневоленій Русі. Відтік грошей загальмував розвиток ринкових відносин, привів до відновлення натурального товарообміну. Припинилося накопичення капіталів і перетворення міщан на середньовічне бюргерство, в середовищі якого пізніше зародилися буржуазні відносини. Тобто, саме татари загальмували розвиток міст на Русі. У Західній Європі він тривав в напрямку становлення ринкової економіки і правового суспільства.

Так на Русі була реалізована типова для всієї величезної монгольської імперії державна модель. На підкорених територіях монголи не створювали з нуля власну адміністрацію, а спиралися на місцеву управлінську структуру. Головною функцією місцевої влади було збирання данини, а завойовники лише здійснювали жорсткий військовий контроль поневолених регіонів.

Зроблений О. Невським вибір азійського шляху розвитку закріпився за московського князя Івана Калити (1325-1340), який прославився кривавими погромами повсталієї проти татар Твері і став за це головою золотоординської адміністрації на Верхній

Волзі. І. Калита „поєднував риси татарського блюдолиза і головного монгольського раба“, – писав К. Маркс. За вірну службу ханові (збирання податків та придушення антитатарських повстань) він отримав право на приєднання до Москви сусідніх князівств. Так, за допомогою татарської кінноти почалося „збирання“ Москвою руських земель, на яких остаточно закріпився золотоординський варіант деспотії східного типу.

Навіть після перемоги над татарами на Куликовому полі 1380 року Московське князівство фактично залишалося улусом Золотої Орди. В моду увійшов татарський одяг, знать переходила у мусульманство, а татарська мова стала мало не державною за Василя II. Державний устрій Московського князівства формувався значною мірою за золотоординськими стандартами. Це стосується адміністрації, війська, митниці, пошти, транспортного зв'язку, фінансової та грошової систем тощо. Навіть терміни „таможня“, „казначейство“, „ямщик“, „деньгі“, „базар“ мають тюркське походження. На ранніх московських монетах присутні татарські написи. Грошову систему також запозичено з Орди. Це стосується як основних номіналів грошей (деньга, алтин та ін.), так і способів карбування монети. За золотоординською технологією в Москві карбували гроші з XIV ст. до 1699 року, коли Петро I європеїзував грошову систему імперії.

Молоде Московське князівство потребувало сильної армії. У ті часи неперевершеною ударною силою була татарська кіннота. Московські князі радо запрошували на службу татарську знать з дружинами, які осідали в столиці та інших містах держави. Саме тому серед російського дворянства так багато татарських прізвищ: Салтикові, Шереметьєви, Юсупові, Булгакові, Басманові, Кутузові тощо. Ці періодичні ін'єкції татарської крові супроводжувалися трансплантаціями цілих військових азійських структур. Наприклад, опричнина була запозичена і перенесена на московський ґрунт Іваном IV з татарської військової практики.

Образний опис становлення московської деспотії східного взірця під впливом Золотої Орди надає російський філософ Г. Федотов у книзі „Росія та свобода“: „У самій московській землі вводять татарські порядки в управлінні, суді, збиранні данини. Не ззовні, а зсередини татарська стихія оволодіває душею Русі, просочується у плоть і кров. У XV ст. тисячі хрещених і нехрещених татар йшли на

службу до московського князя, поповнюючи ряди служивих людей, майбутнього дворянства, заражаючи його східними поняттями та степовим побутом. Саме збирання земель відбувалося східними методами. Знімався весь верхній пласт людности й вивозився до Москви, де замінювався прийшлими та служивими людьми. Без винятку викорчувували всі місцеві особливості та традиції...

Усі стани були прикріплені до держави службою і тяглом. Людина вільної професії була явищем немислимим у Москві... Кріпосна неволя стала повсюдною саме тоді, коли вона відмирала на Заході. Рабство диктувалося не примхами володарів, а новим національним завданням: створення імперії на злидненому економічному підґрунті. Тільки крайньою напругою, залізною дисципліною, страшними жертвами могла існувати ця злиденна, варварська, безкінечно розбухаюча держава“.

Не останню роль у формуванні московської деспотії відіграла Церква. Загальновідомо, віротерпимість татар російський історик М. Покровський пояснює активним співробітництвом московського православ'я з татарами. Це було вигідно останнім, оскільки Церква „молилася за хана“. Правове становище церкви починають визначати ханські ярлики. Навіть після звільнення з татарської неволі московські церковники XV ст. підкреслювали свій високий статус, посиляючись на сім ханських ярликів. Московська деспотія була створена значною мірою з допомогою маріонеткової Церкви.

Однак, клясична модель східної деспотії, що спирається на бюрократично-військовий служивий стан, склалася в Росії не одразу. Значний внесок у її формування зробив Іван IV Грозний (1546-1584). Незважаючи на несприятливі умови XVI ст., у Росії почало розвиватися ринкове господарство. Багаті землевласники-бояри відпускали кріпаків на оброк. Селяни налагоджували товарне виробництво зерна, яке вивозили в Європу через Псков і Новгород. Ці міста йшли європейським шляхом розвитку, мали самоврядування і тісні торговельні зв'язки з ганзейським союзом міст Західної Балтії.

Свобода базується на незалежному від верховної влади джерелі прибутків. Іван IV розумів, що економічна незалежність виробника породжує політичну свободу, а відтак підриває абсолютну деспотичну владу великого князя. Щоб зберегти монополію на владу,

він знищує перші паростки ринкової економіки в Росії разом з її носіями.

Для цього за золотоординським зразком створено спеціальні війська, своєрідну таємну поліцію – опричнину. Її головним завданням було знищення товарного виробництва зерна на боярських землях, а також осередків товарного, європейського способу виробництва в Новгороді та Пскові. Все це швидко і по-азійськи жорстоко було виконано опричниками. Тим більше, що за указом великого князя майно жертви діставалося вбивці.

Отже, Іван IV віддав перевагу абсолютній владі перед ефективною ринковою економікою. Результати не забарилися. Міста і села спустошилися. Уся країна лежала в руїнах. Росія втратила вихід до Балтії. Прямим наслідком переходу до примусової, кріпацької праці була економічна, політична, військова та урядова криза початку XVII ст. У цей так званий „смутий час“ у московському кремлі сиділи ставленики Польщі, і Росія мало не втратила державність.

Незмінно зріс економічний та військовий потенціал Московського царства після приєднання України. У середині XVII ст. Україна за чисельністю населення перевищувала Московську державу. Нові землі московської корони були надзвичайно багаті не лише природними та людськими ресурсами, а й мали розвинену для свого часу ринкову економіку європейського типу, значний інтелектуальний потенціал. Освічені українці понесли надбання європейської цивілізації до темної, пригніченої деспотичними порядками Москви.

Неефективна примусова економіка прирекла Московську державу на стагнацію і культурний, економічний та політичний тиск з боку більш динамічної західної спільноти. Захист від „нечестивого латинства“ шляхом самоізоляції лише поглибив кризу Московського царства в XVI-XVII ст. „Прорубування вікна в Європу“ Петром I було вимушеним актом, фактичним визнанням переваг Заходу, першою стратегічною поразкою східноєвропейської цивілізації у протистоянні Заходові.

Російська історична наука однозначно позитивно оцінює реформаторську діяльність Петра I (1672-1725). Але чи справді його реформи були спрямовані на уведення Росії до кола європейських держав? Він створив військо за європейським зразком, європеїзу-

вав грошову систему, заснував численні заводи та мануфактури, вдягнув своїх придворних в європейські камзоли та перуки.

Однак, усі ці заходи мали яскраво виражену мілітарну спрямованість. Петра I цікавила не розбудова економіки, а зміцнення військового потенціалу для експансії у західньому та південному напрямках. Реформи проводили за рахунок надцентралізації влади, позаекономічного примусу до праці, посилення кріпацтва, а не розвитку ринкової економіки, як це робили в Європі. У кріпосницькій державі вільних рук не було, і самодержавець вирішив проблему забезпечення нових заводів робочою силою, приписавши до них цілі села кріпаків. Експлуатація на металургійних заводах Уралу набула нелюдських форм, коли робітників приковували до тачок, живцем ховаючи під землю.

Тотальний наступ здійснювався і на внутрішній світ людини. Надцентралізація призвела до одержавлення духовної влади. За Петра I Церква остаточно стала елементом імперського державного організму на чолі з окремим міністерством – Синодом.

Фактично лідер деспотії східного типу з архаїчною і неефективною системою господарювання намагався побудувати європейську економіку азійськими методами. До речі, аналогічну спробу примусової індустріалізації, подібну до військово-феодальних методів і з не менш катастрофічними наслідками для населення (особливо сільського) згодом повторив Сталін. Ідеалізація тиранів Івана Грозного, Петра I, Й. Сталіна російським суспільством засвідчує євразійський ідеал правителя.

Одразу після смерті імператора Петра I відбувся різкий спад виробництва, а господарство без економічних стимулів набуло застійного, інертного характеру. Успіхи, досягнуті в результаті насильства над підданими і економікою, виявилися нетривкими й ілюзорними.

Російська імперія з її архаїчними азійськими суспільними відносинами та виробництвом не могла існувати поряд з розвиненою Європою, не сприймаючи її прогресивних впливів. З кінця XVIII до початку XX ст. у Росії відбувається складний і повільний процес засвоєння західніх новацій. Це стосується не тільки культури, а насамперед сфери виробництва.

Починаючи з кінця XVIII ст., у Російській імперії дедалі виразніше виявляються елементи європейської економіки. Указом 1762

року Катерина II легалізувала приватну власність поміщиків на земельні угіддя, які раніше держава надавала їм лише на час служби у війську або бюрократичному апараті імперії. Протягом XIX ст. відбувається поступове витіснення з Росії азійського способу виробництва капіталістичним, європейським.

Економіка імперії особливо інтенсивно переходить на європейські рейки після скасування кріпацтва і створення ринку робочої сили. Уральські заводи, засновані на кріпацькій праці, занепадають, а на півдні України виникає нова промисловість, що базується на найманій праці, ринкових відносинах, передовій технології, західніх інвестиціях. Вражають темпи залізничного будівництва. Наприкінці XIX ст. Росія будувала за один рік стільки кілометрів залізниць, скільки СРСР будував за п'ятирічку.

Образне визначення суті та історичного коріння радянської колгоспної системи дав Євген Маланюк: „В історії Росії немає нічого нового, нічого, що хоча б у зародку, вже раніше не існувало... Ані „совхоз“, ані „колхоз“ не є наслідком марксизму чи комунізму чи вигадкою більшовиків. „Совхозом“, цебто маєтком державного сільського господарства, були поміщицькі маєтки Московської і Петербурзької імперій аж до 1861 року. „Колхозом“ було кожне село („деревня“) на теренах етнографічної Московщини від початку історії тих теренів і аж досьогодні. Колхози“ в постаті „воєнних поселень“ культивував на теренах колоніальної України в добі ніби найочевиднішої „європеїзації“ імперії підручний диктатор імператора Олександра I – славнозвісний Аракчєєв... Більшевизм лише продовжує й поглиблює старі історичні методи з „індустріалізацією“ Петра I включно...“.

На відміну від України, запозичені Росією європейські цінності, не мали місцевого підґрунтя і були отримані ззовні. Зрозуміло, що цей процес запозичення чужого не міг не викликати потужної протидії прибічників місцевих традицій. Під європейським впливом у Росії постала верства західників, які ідейно протистоять євразійським традиціоналістам і в наш час. Так, у російському суспільстві виник розкол між все зростаючим прошарком носіїв європейського гуманізму та архаїчною колективістською свідомістю традиційного євразійського суспільства, яке було поживним ґрунтом як для деспотичного царського, так і тоталітарного більшовицького імперіялізму.

Лютнева революція 1917 року знаменувала перемогу капіталізму в Росії, тобто європейського способу виробництва над азійським. Наступ капіталістичної економіки привів до розпаду несутимісного з ним імперського устрою і спроб побудови колишніми поневоленими народами власних незалежних держав за європейським національним принципом. Однак, азійська традиція бере реванш вже за пів року. Жовтневий переворот 1917 року фактично був потужною реакцією традиційної російської православної свідомості на економічну, культурну, ідеологічну експансію Заходу. Після жовтневого перевороту були знищені основи економіки європейського типу: приватна власність на землю і засоби виробництва, ринкові відносини і навіть самі носії цього способу господарювання – сільська та міська буржуазія. Росія вмиг повернулася до звичних, органічно властивих їй традицій азійської деспотії та відповідній їй імперській формі надцентралізованого державного устрою, реалізованій в СРСР.

Більшовики знову одержали землю і всі засоби виробництва. Відсторонивши виробників від засобів і продуктів виробництва, радянське чиновництво стало повним господарем країни. Знову запанувала примусова праця з високим рівнем експлуатації виробника державою через військово-бюрократичну систему. Селян прикріплюють до землі шляхом невидання паспортів, а жителів міста – до фабрик і заводів через прописку. Високий рівень експлуатації сприяв утриманню численної армії та активній мілітарній зовнішній політиці. Надцентралізація всіх сфер життя зумовила пріоритет інтересів держави над інтересами людини і незахищеність, безправність останньої.

Російська імперія, змінивши соціальну форму, залишилася за своєю сутністю деспотією східного типу. М. Бердяєв у відомій праці „Джерела і сенс російського комунізму“ дійшов висновку, що „європейська ідея власності цілковито чужа і незрозуміла не лише російському мужикові, а й інтелігентові“. Аналогічні думки неодноразово висловлювали як російські, так і закордонні мислителі. Так званий „особливий шлях Росії“, що нині завзято пропагують прихильники „єдиної та неділимої“, – це архаїчний, історично збанкрутілий і безперспективний азійський шлях розвитку, несумісний з економікою ринкового типу.

Не Європа накинула Росії більшовизм у формі марксизму. Навпаки, більшовизм – це органічний і закономірний результат розвитку російської національної ментальності, який поширився у світі з Москви та Петербургу. Про це багато писали видатні російські філософи, історики, письменники М. Бердяєв, Г. Федотов, В. Розанов, Ф. Достоевський, Ф. Тютчев, П. Чаадаєв, О. Герцен, О. Блок та багато інших.

Той же М. Бердяєв на початку ХХ ст. писав: „Більшовизм є третє явище російської великодержавности, російського імперіалізму, – першим явищем було московське царство, другим явищем – петровська імперія... Більшовизм виявився... найвірнішим деяким споконвічним російським традиціям... методам управління і володарювання насильством... Радянське комуністичне царство має велику схожість за своєю духовною конструкцією з московським православним царством... Третій Інтернаціонал є не Інтернаціонал, а російська національна ідея... трансформація російського месіанізму“.

М. Бердяєва підтримував Г. Федотов, який вважав, що формування радянської людини почалося не з пострілу „Аврори“ у 1917 року, а з моменту вкорінення татарського варіанту східної деспотії у Московському царстві: „...Нова радянська людина не стільки виліплена в марксистській школі, скільки вилізла на світ божий з Московського царства... Грунт більшовизму в Росії підготували історичне, фізичне і духовне рабство, община і самодержавство царів. Російський більшовизм є природним витвором російського народу. Витвором щиро російським, національним. А накидає Росія світові комунізм, керуючись лиш своїми державними інтересами“.

Останнє варто добре пам'ятати прибічникам комуністичної ідеї в Україні. Не випадково для українських комуністів відданість Росії важливіша за їх комуністичні принципи. Вони давно змирилися з приватною власністю, капіталістичним ринком, експлуатацією найманих робітників, але затято захищають імперські претензії Москви до її колишньої колонії України. Українські комуністи солідаризуються з московськими шовіністами в питаннях державного статусу російської мови, входження України в новий союз з Росією, вони ненавидять українських націоналістів-незалежників, які хочуть втекти від московських господарів до цивілізованої Європи.

Отже, рятуючи імперію від остаточної загибелі у 1917 році, більшовики повернулися до споконвіку властивого імперській Росії, але не ефективного в нових історичних умовах, азійського способу виробництва. Вони не змогли протиставити перевагам західної цивілізації нічого кращого, як самоізоляція („залізна завіса“), тотальне насильство та запозичення західних новацій (марксизм, індустріальне виробництво, масове копіювання передових західних технологій та взірців техніки і зброї). Зрозуміло, що все це лише відтермінувало на певний час неминучу загибель тоталітарної деспотичної наддержави.

З 1970-их років тоталітарна держава імперського типу з неефективною неринковою економікою не могла прогнати своїх громадян. Вона існувала за рахунок демпінгового продажу природних багатств (насамперед нафти і газу) в Європу. Падіння цін на нафту змусило М. Горбачова розпочати „перебудову“ та запровадити елементи ринку до несумісної з ним системи. Як відомо, саме поширення ринкових відносин у XIX-XX ст. зумовило розпад великих європейських імперій на національні держави. Це ж сталося і з Радянським Союзом, який розпався через несумісність архаїчного імперського устрою з сучасною ринковою економікою.

На руїнах імперії

Сказане дає підстави для висновку, що розпад Радянського Союзу – це закономірний процес неминучої загибелі неефективної в сучасних умовах через несумісність з ринковою економікою, надцентралізованої архаїчної держави імперського типу. Історичний досвід людства свідчить про неминучість розпаду імперій, як архаїчних держав з негнучким адміністративним устроєм та неефективною економікою, що базується на примусовому азійському способі виробництва.

У сучасній історичній обстановці будівництво національних держав європейського типу (Литва, Латвія, Естонія, Грузія, Україна, Білорусія) на руїнах по-азійськи деспотичної радянської імперії неминуче і є тільки питанням часу. Як, до речі, неминучим є розпад релікту Російської імперії, яким є сучасна Російська Федерація, через архаїчність і неефективність імперського устрою в сучасному динамічному світі. Як існування Радянського Союзу за Л.

Брежнєва базувалося на демпінговому експорті величезних обсягів енергоносіїв, так путінська стабілізація сучасної Росії напругу залежить від високих цін на газ і нафту.

Переможна хода європейських цінностей Україною доби незалежності пояснюється не лише їх перевагою, а й споконвічною належністю Русі-України та козацької України до Європи не тільки в географічному, але й цивілізаційному сенсі цього слова. Помаранчева революція 2004 року та Євромайдан 2014 року символізували перемогу європейських цінностей в українському соціумі.

Протягом усієї історії Україна була органічною частиною європейської цивілізації. Її зв'язки з євразійською Росією не є природними, давніми і об'єктивно зумовленими геополітичною позицією України на мапі Європи. Її насильницька переорієнтація з європейського Заходу на євразійський Схід відбулася протягом останніх століть за доби найбільшої експансії московського імперіалізму. Україна (як і Білорусь, Молдова, Литва, Латвія, Естонія) через свою невдалу геополітичну позицію опинилися у прифронтовій смузі зіткнення європейської та євразійської цивілізацій. З пізнього середньовіччя на їх теренах точилися міжцивілізаційні збройні конфлікти – тривалі російсько-польські війни, походи на схід Наполеона, німців 1914 та 1941 роках, російська експансія на Захід за Петра I, Катерини II, Миколи II, Й. Сталіна. Лише внаслідок останнього міжцивілізаційного конфлікту (Друга світова війна) Україна втратила близько 11 млн. осіб і майже всю інфраструктуру. Народи цивілізаційного порубіжжя не тільки втрачали державність, а й були вимушені постійно боротися проти асиміляції за власну етнічну ідентичність. Унаслідок цих несприятливих обставин Україна протягом останніх століть була брутально відірвана від європейської спільноти і загарбана Російською імперією.

У зв'язку з перемогою в усьому світі європейських принципів організації суспільства перед сучасною Україною стоїть проблема повернення до Європи, від якої її відірвали відносно недавно і всупереч її бажанню. Для України немає реальної альтернативи входженню в європейську сім'ю народів і трансформації у національну державу європейського зразка.

«Особливий шлях Росії» – це безперспективний азійський спосіб виробництва, що не може протистояти ринковому європейському і прирікає населення на злидні та безправ'я в азійській

деспотії. Тому для пострадянських країн немає альтернативи руху в бік цивілізованих країн Західної Європи, що базуються на ринковій економіці і влаштовані за принципом національних держав. У цьому запорука незалежності України.

Цивілізаційна орієнтація українства на Захід – це не тільки данина давнім історичним зв'язкам. Можна сказати без перебільшення, що приєднання до цивілізованої Європи є питанням життя чи смерті української нації. Європейський вибір – єдина реальна перспектива існування української нації у XIX ст.

Швидка інтеграція до цивілізованого Заходу – єдиний шлях самозбереження української нації, гаслом якої повинен стати перифразований заклик М. Хвильового: „Геть від Москви, назад в Європу!“.

Євген МАЛАНЮК

„СХІД“ і „ЗАХІД“

Їдете день, їдете два, їдете тиждень і місяць, — і бачите одне и те саме.

Величезні простори плоского суходолу — чи яловий голодний степ, чи убога мерзла тундра, чи тверді, мов ордами витопані, солончаки, чи мізерним лісом порослі мочари, чи піщані моря одноманітних пустель...

На цих просторах мурашками воруються живі істоти. Чіпляються неплодній землі отари людоподібних істот. Час від часу через них, змітаючи їх вбогі оселі, перемандрують кососкулі кочівники.

На тих плоских топографічно-беззахисних просторах відбуваються тяглі пересування людських мас, тривають процеси вічної „колонізації“. Без сліду зникають народи з їх тимчасовими „культурами“ й місце їх займають нові випадкові народи й нові випадкові культури.

Отари племен під впливом зовнішніх причин — боротьби за існування й стихійних нещасть — механічно облічуються й так

само механічно розсипаються, розпорошуються. Навали, пошесті, катаклізми, „міграції“ й „колонізації“ — систематично впоюють у психіку тих народів „покору долі“, нірванізм, віру в „долю“, в недовіря до активності, людської волі й людської особистості. Тоді з'являється серед них похмура, особисто маломовна (бо замість неї говорять жерці), а головне, безпощадна персоніфікація юрби — деспот. Він завжди — „цар царів“, „володар світу“, „син неба“, „земний бог“, а в крайньому випадку — „председатель земнова шара“. І тоді безструктуральна, асупільна людська отара падає ниць перед володарем рабів і, власне кажучи, першим рабом серед рабів, бо там завжди панує „рівність“, звичайно примусова.

Деспот веде цю масу рабів на підбиття нових земель, на пошукування теренів, де кочівник міг би зібрати „продподаток“ з народів осілих, що продукують, і зорганізувати задля цього серед них „плянову господарку“. Він запроваджує часом колосальні „публичні роботи“, будівництва „китайських мурів“, пірамід, часом велетенських каналів чи іригацій. Виростають там іноді імперії й культури, але механічні, короткотривалі й — коли не лічити руїн і пірамід — безслідні... Без коріння. Так було в Асирії, Вавілоні, Персії, Єгипті, Китаї, де завжди були нероздільні — комунізм і деспотизм.

А ось — інша картина.

Ріжноманітність і ріжнobarвність терену. Гори й долини, луки й ліси, потоки й струмені, горби й рівнини. Цій диференційованості терену й краєвиду відповідає диференційованість осель і мешканців. Міста й містечка, села й замки, хутори й фарми — і все має свій стиль, своє власне обличчя. Населення складається не з отар, не з механічних мас, а з народів, що кожен з них має свою історію, свій традиційний характер і свої природні, притаманні йому форми побуту. Тут нема ані мас, ані механічних колективів, є — суспільство, органічно складне й складене з індивідуальних одиниць. Це суспільство органічно (а значить ерархічно) виформовує з себе владу. Влада виростає: зпосеред суспільства й народу, як їх вицвіт, а не падає несподіваним тягарем ззовні.

Тут панує соціяльно-конструктивна людська особистість і її право, що з нього випливає, — натуральне право власності на землю, на хату, на авто, на творчу думку й на творчу свободу.

Це — схематичні образи двох типів цивілізації на нашій планеті. Їх прийнято у нас, звичайно, означати символами „Схід“ і „Захід“. Але ці символи тільки в окремому випадку прибирають локально-географічний характер і геополітичний зміст. В дійсності символи ці — універсальні й мають, передовсім, значіння філософічне, отже, стисло кажучи, абстрактне. Цілком розділити існуючі конкретні культури за ознаками накреслених вище двох типів не можна.

Ми знаємо процеси культурної дифузії, явища співчинності сусідніх культур, співіснування й перемішування їх, нарешті — і то досить часто — явища культурної псевдоморфози. Але хоч і живемо в добі „релятивізму“ й хаотизації понять, — тим більш мусимо посідати сталі критерії й міри для оцінки дійсності. Що вони „абстрактні“ чи там „теоретичні“, — хай це не лякає нас: без математичних символів неможлива жодна найбільш конкретна, найбільш „технічна“ наука, а без алгебричних „абстракцій“ — математика завмерла б у вузькому колі „конкретної“ арифметики.

І тому, розважаючи проблеми культури, мусимо тим більш мати перед очима ці яскраві образи культур і послуговуватися цими виразними символами.

В світлі нашої цивілізації, цивілізації європейської — Схід і Захід, як комплекси культурно-політичні, постають з особливою яскравістю й актуальністю.

З одного боку — Еллада й Атени; Рим з його стратегічними дорогами цивілізації й Цезар; римське право й дисципліна духу; духово-волева скупченість і готичний взлет середньовічної людини; лицарство й хрестові походи; культ Мадонни й героїчна поезія; характеристична боротьба Церкви з державою й короля з васалами; вікінги й пошукування нових морських шляхів; англійські пуритани й реформація; Колюмб і Кромвель, Гете й Наполеон.

З другого — єгипетські фараони, перські падишахи, китайські богдыхани й московські царі; замість релігії і держави — релігія держави; сатрапи й баскаки, намет кочівника й караван-сарай; примусова рівність і китайський комунізм; фелляги й гіндуси; тужлива пісня степової самоти й гістеричні вигуки екзальтованого шамана.

Це — Атила і Чингіс-Хан; Андрій Боголюбський і Батий, Іван Лютий і опричина, Ленін і Че-Ка. Це — церква московська, яка поминає в XIV ст. на богослужбах мусульманина — „царя ординського“ й яка стає безвільним знаряддям держави й царів. Це — терор, як система адміністрування. Це — інститут „кругової поруки“ й „закладників“. Це — „плянове господарство“ пасожитування, „общіна“ й „колхоз“, колективізм кріпацтва. Це — російська псевдоморфоза християнства й аморальна, аетична обрядовість побуту. Це — вистріл нагана в потилицю під гуркіт мотору, як „вищий засіб соціальної оборони“.

Це — культура, унята в знану формулу: „Там, де ступить мій кінь, — трава не росте“, культура, пам'ятником якої може послужити така цитата:

„Так сказав хан Чингіс — пише хронікар Рашід-уд-ед-дін: „Насолода й блаженство людини полягає в тому, щоб здушити спротив, поконати ворога, вирвати його з корінням, змусити голосити його слуг, змусити сльози (sic!) текти по лицях їх і по носі їх, сидіти на їх приємно йдучих тучних конях, зробити живіт і пуп жінок їхніх — ліжком і постелею, милувати зір червоними личками їх, цілувати їх і солодкі уста їх смоктати“.

Це записано в початку XIII ст., але ж чи не бачили й не бачимо ми актуальності цієї чингісханівської мудрости подекуди й сьогодні?

Хіба не насуває цілком сучасних аналогій маршрут походів Чингіс-Хана: Туркестан, південь Каспія, Грузія, долішній Дніпро, Судак, Херсонес, коли то навіть хан половецький Котян мчить аж до Галича до Мстислава Удалого (так само, як Сарацини до короля французького) з страшною вісткою й проханням помочі. Це було 1221 року (31. V. 1223 — Калка!). А року 1239-го маршрут Батия: Київ, Галич, Краків, Братислава, Оломоуц, Пешт аж до Відня, де сталося „чудо над Дунаєм“...

А ось іще один фрагмент з епічної хроніки 1220 року, про похід Чингіс-Хана на місто Нішапур у Туркестані:

„Убивали чотири дні все живе, до котів і псів включно... Щоб не врятувалися живі, ховаючися під трупами (як було в Мерві), Тулуй — хан (молодший син Чингіса) наказав відрубувати трупам голови. В окремих пірамідах складали голови жінок, дітей і чоловіків. За чотирнадцять день міста не існувало більше, й хан наказав за-

орати його й засіяти на місці його ячмінь. Живими вивели звідтіл лише 400 комедіантів“).

Прочитайте описи епізодів з часів 1918—1922 років на терені України, прочитайте, що робилося під час „колективізації“, що було в грудні 1932 року на Кубані, що робиться кожен день у тих частинах СРСР, де завсіди було римське право власности, а не московська „общіна“, — і ви побачите, що в комплексі східньої культури так званий „поступ“ єсть річ незнана й неможлива. Транспортування на Соловки населення окремих сел і станиць у цілості з розстрілюванням „відповідного“ відсотка на місці й заорюванням спустошених осель для „колективу“ — єсть явище щоденне на теренах переважно етнографічно-українських СРСР в 30-их роках ХХ століття!

Ті, що переходили через російську школу, при студіюванні урядової історії мали перед очима псевдо-європейську декорацію лишень одного, петербурзького періоду цієї історії. І крізь цю декорацію та ще крізь незручно дочеплений до неї фрагмент нашої (Київської Русі) історії дивлячись, діставали цілком абстрактне й цілком фальшиве уявлення про історію держави царів і комісарів. Ми бачили німецький кафтан і панчохи Петра I, роброни й пудровані перуки Катерин та Єлизавет, мундури й ордери Павлів і Олександрів... Металічний вірш Державіна, моцартівська легкість язика у Пушкіна, стрункі, хоч і трохи дивні, будівлі Петербургу — змушували нас вірити, що в Росії — все було, як де-інде, все було *comme il faut*.

Ми щось чули, щоправда, про стрілецькі бунти й „раскол“, про якісь анекдотично-дивні посунення Петра I в справах церковних і звичаєвих, про задушення Катериною I власного чоловіка, про забиття офіцерами гвардії, серед яких, до речі, був і Олександр, пізніше „Благословенний“, Павла I, батька цього Олександра. Ми дещо читали про Пугачовщину. Ми читали, але поверхово й легко-важно, романи Достоевського, в яких жах і кров були тут присипані сахариною псевдо-гуманізму до „уніжонних і аскарбльонних“ і тонкослізної, але жорстокої „жалости“ москаля...

Тим-то, коли прийшов 1917 рік і з-під вивітрілої оболонки петербурзької імперії, як з-під маскарадного убрання, прорвався справжній зміст Росії, — т. зв. „большевизм“ ударив по нас пере-

довсім своєю „несподіванкою“. А коли ми побачили й відпокутували всю наївність пояснень, що то, мовляв, „групка узурпаторів“, привезених з Німеччини в запльомбованому вагоні, або що вони „здійснюють соціалізм і економічну теорію Маркса, продовжуючи діло французької революції“, — аж тоді лише, під ударами жорсткої совітської дійсности, почали ми собі щось пригадувати з театально-задекорованих фрагментів історії. І... з жахом усвідомили собі, що ми не маємо поняття про історію Суздаля й Москви, про добу від XIII до XVII ст. на Московщині. А то ж — немалий шматок часу!

І тепер, після праць проф. Платонова, після опублікування недавно знайденого в Гамбурзі щоденника німця Шадена, що був опричником Івана Лютого, після праць деяких „євразійців“ (і такого „азійця, як В. Іванов) відкрилася нам передовсім та елементарна правда, що Москва майже до XV ст. була навіть не провінцією, а лише підпровінцією (частиною „улусу“) держави Чингіс-Хана! Ось що стоїть у китайській книзі з XIII ст. — „Юань-чао-го-ші-гао“:

„Великий предок юаньської династії (себто Чингіс), визначаючи улус своєму старшому синові Чжу-чі, віддав йому чотири міста: Москву, Кипчак, Хозарське ханство і Кан-лі“.

І далі:

„За хана Таб-Темура (1330 рік) в Пекіні (що називався тоді „Ханбалу“), резиденції монгольського цісаря, стояв московський охоронний полк“ (гвардія!). Отже, в цьому періоді „великі князі московські“ (а насамперед „собіратель“ — Іван Калита) були звичайними намісниками — *de facto* й *de iure* — намісників монгольського володаря, в даному разі — „царя ординського“, як звали на Москві начальника західнього улусу, який сидів у Сараї (Астрахань) і якого поминали митрополити московські на службах Божих.

Між іншим, цікавий для генези „православ'я“ епізод з року 1327-го. Князь Олександр (Михайлович) Тверський, „викликаний“ в Орду, втік перед нехибною смертю до Пскова. Іван Калита, в даному випадку агент Орди, що мала князя замучити, — наказав псковичам видати Олександра. Ті відмовили. Тоді митрополит московський Теогност прокляв (анатемував) псковичів і відлучив їх від Церкви за укривательство злочинця“. Князь Олександр утік на Литву, але року 1337-го, „засумувавши на чужині“, — повернув-

ся і його, натурально, стяли разом з сином Федором в Орді року 1338-го. „Москва тішилася“ — додає сучасний хроніст...

Знане з поезії й романсів слово „ямщик“ (як безліч інших слів) походить від монгольського „ям“, що означає — „станція“. В імперії Чингіс-Хана при величезних — на дві частини світу — просторах сіть поштових станцій була організована дуже добре й функціонувала так справно, що були навіть листи експреси (до них додавалося пташине перо). Чи не на теперешній Тверській-Ямській вул. у Москві містився в віці XIII оконечний „ям“ монгольського богдыхана?

І коли на терені Руси Батий мусів, перемагаючи чинний, часом відчайний опір мешканців, руйнувати Київ, копитами витоптувати хліборобську культуру, викорінювати органічне життя до тла, а навіть зручно вербувати „татарських людей“, отруюючи народ зсередини, — то на Московщині монголи не зустріли жадного значнішого опору, жадної Калки. На місці Руси — по величезній еміграції народу на Литву — з квітнучої держави залишається майже пустеля. Москва ж, цілком, навпаки, під захистом державности Чингіс-Хана, „сидячи на хребті — як каже В. Іванов — його імперії“, виховується й формується, а рукою монгольського губернатора — „собіраєт русскую землю“.

Отже, будши в лоні монгольської державности і в сфері монгольської державницької культури, в своєрідних умовах вочовничої адміністрації з її „ярликами на володіння“, „натуральними податками“, „плянковою господаркою“, системою „опричнини“ (винахід монгольський!) й терору, браком приватної власности й браком якого-будь етичного (навіть у церкві) ідеалу — Москва спокійнісенько перебувала не роки, не десятиліття, а цілий ряд довгих століть.

І лише у міру ослаблення монгольської імперії, „расчлененія“ її, а тим самим упадання й нарешті остаточного упадку ханської («царської») влади, князь московський, кількома ударами звільнившись від традиції ординської влади, — преємственно (і в цім увесь сенс!) перебирає на себе повноту (самодержавіє!) влади над утриваленим віковою традицією монгольським устроєм своєї держави й сам стає немов „царем ординським“. І титул „цар“ у відношенні до князя московського напавду з'являється в половині XV ст. А першою „царицею“ робиться емігрантка зі зруйнованої Ві-

зантії, Зінаїда-Софія Палеолог, що приносить з собою герб двоголового орла й численних візантійських інтелігентів — „грекулів“. З того часу постають будівлі Аристотеля Фіоравенті (Успенський собор) та починається вплив чужоземців, що пізніше заснують „Німецьку Слободу“ — найцікавіше й найменш досліджене явище в історії Москви.

Але ця хвиля чужої культури виявиться — дуже слабою й поверховою. Монгольство занадто було вросло й проросло Московщину, щоб його легко можна було усунути з її культури. Досить пригадати, що монгольські (татарські, калмуцькі і т. д.) роди, ставши шляхтою Москви, пізніше Росії, зазначають свій слід у культурі навіть петербурзької імперії такими іменами, як Державін, „славянофіл“ Аксаков, Тургенєв, нарешті — Лев Толстой і Володимир Ульянов (Ленін)...

* * *

На цім обірвемо фрагментарний шкід, якого завдання — лише збудити думку до проблеми культури й, може, спрямувати її в тім напрямку, що його в нас іще досі негують широкі кола чи то з боязливості думки, чи то з лякливого снобізму й гіпнозу сучасного російського „соціалізму“, що грає роллю чергової декорації історичних процесів, які йдуть на Схід від нас.

Не повторюймо нашої помилки, коли то ми за відповідно ухарактеризованим фасадом петербурзької імперії не бачили московської й російської дійсності. І не вбачаймо на теренах, де цю, власне кажучи, монгольську дійсність намагаються прикрити завісою „поступу“, „соціалізму“, „індустріялізації“ й „електрифікації“.

Всі механічні зміни, що робляться в сфері цілком окресленої й живучої донині культури, — не можуть змінити чи переробити її природу, її одвічну органічну суть.

[Календар-альманах „Дніпро“ на 1934 рік (Львів, річник XI), с.82-89]

Роман СКЛЯРОВ

ЛІВІЗНА В ЛІБЕРАЛЬНІЙ ПОДОБІ

В Україні через бурхливе політичне життя та війну з Росією люди мало цікавляться тим, що відбувається за кордоном. Однак, на шляху до євроінтеграції було б не зайве знати трохи глибше про процеси, що відбуваються на Заході, та їх джерела.

Почнімо з того, що після розпаду СРСР і фактичного переходу Китаю на капіталістичні рейки історія марксизму та його варіацій у світі не закінчилася. Навпаки, в Європі і в англосаксонському світі соціалістичні партії мають досить сильні позиції, а подекуди й формують уряди.

До прикладу: соціалісти — при владі у Франції, Італії, входять до провладної коаліції в Німеччині. У Великій Британії лейбористи були при владі протягом 13 років поспіль — з 1997-го по 2010 рік.

Станом на 2013 рік в Європі загалом було 15 лівих урядів, хоча до 2016-го їх трохи поменшало. Президентами Єврокомісії з 1999-го по 2014 рік були представники лівого табору: італієць Романо Проді й португалець Жозе Мануель Баррозу. Останній ще зі сту-

дентських років був одним з очільників Португальської робітничої комуністичної партії, офіційною ідеологією якої був маоїзм.

В Європарляменті соціялісти мають другу за чисельністю фракцію, хоча до цього мали більшість. Якщо говорити про США, то Демократична партія там за останні десятиліття взяла серйозний крен уліво.

Відродження лівої ідеології обговорюється і в західній пресі. Зокрема у статті для „World Affairs“ „Новий комунізм: відродження утопічної помилки“ (2012) Алан Джонсон відзначає це як загрозу, особливо для ідеалістичної молоді. У статті для „The Guardian“ „Чому марксизм знову на піднесенні“ (2012) соціяліст Стюарт Джефріс пише, що для молодих людей марксизм уже не асоціюється зі сталінськими таборами, і від себе додає: „Звичайно, нема прямої лінії від Комуністичного маніфесту до ГУЛАГу“.

Безумовно, західні ліві врахували досвід Радянського Союзу і не заходжуються відразу скасовувати приватну власність і встановлювати диктатуру пролетаріату. На озброєння вони взяли „культурний марксизм“, розроблений Франкфуртською школою, і встановлюють „культурну гегемонію“ за Антоніо Грамші. Але, щоб зрозуміти логіку цих процесів, потрібно нагадати, що ж таке власне марксизм, і зробити невеликий екскурс в історію.

Ключові цілі марксизму викладено в Комуністичному маніфесті (1848) Карла Маркса й Фрідріха Енгельса, які бажано було б освіжити в пам'яті наших громадян.

1. Знищення приватної власності. Це те, що найбільш відомо, але насправді не є єдиною метою марксизму.

2. Знищення сім'ї. „Знищення сім'ї! Навіть найбільш крайні радикали обурюються цим мерзенним наміром комуністів... Ви, комуністи, хочете запровадити спільність дружин, — кричить нам хором уся буржуазія. Нема нічого смішнішого за високоморальний жах наших буржуа з приводу уявної офіційної спільності дружин у комуністів. Комуністам нема потреби запроваджувати спільність дружин, вона існувала майже завжди“.

3. Знищення понять „батьківщина“ і „нація“. „Комуністам дорікають, ніби вони хочуть скасувати батьківщину, національність. Робітники не мають вітчизни. У них не можна відібрати того, чого в них нема“.

4. Знищення релігії. „Нам скажуть... „комунізм же скасовує вічні істини, він скасовує релігію, моральність, замість того щоб оновити їх"... Комуністична революція є найбільш рішучим розривом з успадкованими від минулого відносинами власності; не дивно, що в перебігу свого розвитку вона найрішучіше пориває з ідеями, успадкованими від минулого".

Як бачимо, марксизм не обмежується виключно економікою, а є більш комплексною ідеологією, яка претендує на всеосяжність і „всебічну революцію“ суспільних взаємин.

Кінцевою метою марксизму можна вважати створення „нової людини“ і нової соціальної „спільності“ — утопічного суспільства, де люди були б абсолютно рівні й вільні від усього: експлуатації, моральних норм, сімейних звязків, обов'язку перед державою тощо. Чи справді така свобода й рівність будуть благом для людства — запитання риторичне.

При спільних цілях марксистки розходились в інструментах, відтак одних знаємо як поміркованих, інших — як радикальних. Останні взяли гору в Росії. В Європі ж більше схилилися до поступових перетворень і „повзучої революції“.

Один з ключових ідеологів марксизму ХХ ст. італієць Антоніо Грамші особисто відвідав СРСР у 1922–1924 роках, зустрічався з Володимиром Леніним і бачив опір, який політика більшовиків викликає у ще патріярхальних народних масах.

Розчарувавшись у радянському проєкті, Грамші розробив власну теорію „революційного переходу“ — теорію культурної гегемонії. Вона полягає в тому, щоб спочатку підготувати соціальний ґрунт, змінити світогляд широких мас, зробити ідеологію марксизму, дослівно, „народною релігією“, а вже потім установлювати свій комуністичний рай.

Радянський учений Сергій Кара-Мурза так описує цю теорію: „За Грамші і встановлення, і підлив гегемонії — „молекулярний“ процес. Він протікає не як зіткнення класових сил, а як невидима, малими порціями, зміна думок і настроїв у свідомості кожної людини.

Гегемонія спирається на „культурне ядро“ суспільства, яке включає в себе сукупність уявлень про світ і людину, про добро і зло, прекрасне й огидне, безліч символів та образів, традицій і забобонів, знань і досвіду багатьох століть.

Поки це ядро стабільне, у суспільстві є „стійка колективна воля“, спрямована на збереження існуючого порядку. Підрив цього „культурного ядра“ і руйнування цієї колективної волі — умова революції.

Створення цієї умови — „молекулярна“ агресія в культурне ядро. Це — не прорікання якоїсь істини, яка зробила б переворот у свідомості, якесь осяяння. Це „величезна кількість книжок, брошур, журнальних і газетних статей, розмов і суперечок, які без кінця повторюються“.

Головною дійовою особою в установленні й підриві культурної гегемонії Грамші вважає інтелігенцію, або, сучасним сленгом, лідерів думок, які мають артикулювати „правильні“ меседжі. Виконавцем цих меседжів вже стає не лише пролетаріят, а й різного роду „пригноблені групи“: „...Маються на увазі не тільки пригноблені економічно, а й також жінки, етнічні меншини і багато злочинців“, — пише італійський лівак у „Тюремних нотатках“.

Свою працю Грамші завершує так: „Культурний плян носитиме головним чином негативний характер, зведеться до критики минулого і до того, щоб піддати забуттю старе і зруйнувати його, а плян позитивного будівництва буде визначений ще в дуже загальних рисах, які в будь-який момент можна (й потрібно) буде змінювати, щоб плян відповідав новостворюваній економічній структурі“.

Теорія Грамші була сприйнята марксистами на Заході і знайшла розвиток у так званій Франкфуртській школі, серед ідеологів якої були угорський революціонер Дьйордь Лукач, німецький філософ Макс Горькаймер, пізніше долучилися психолог Еріх Фромм, сексолог Вільгельм Райх, соціологи Теодор Адорно й Герберт Маркузе. У 1933 році, після захоплення влади нацистами, основоположники школи змушені були переїхати з Німеччини до США, де й розвинули свою бурхливу діяльність.

Основним науковим напрямом Франкфуртської школи стала так звана критична теорія, яка з позиції марксизму і психоаналізу Фрейда почала, за настановами Грамші, методично критикувати буквально все „старе“, що є на Заході і що становило ядро західної культури.

Ключовими об'єктами критики стали, наприклад,

інститут сім'ї, і не просто сім'ї, а традиційної християнської сім'ї, голова в якій батько. Теодор Адорно у своїй праці „Авторитарна особистість“ доходить висновку, що виховання в такій сім'ї призводить до фашизму, антисемітизму, ксенофобії і було одним з чинників Голокосту. Натомість пропонується зламати розподіл гендерних ролей у сім'ї через матріархальну й андрогінну теорії (остання стирає відмінності в статях і утверджує „взаємозамінність“).

Християнство. Крім згаданої вище книжки Адорно, назвемо й працю Еріха Фромма „Догма про Христа“. У ній він розбирає християнство „на молекули“ з позиції психоаналізи Фрейда. У Фромма виходить, що християнство — це не більше ніж „старий міт про бунтівного сина, вираження ворожих настроїв до батька“. Хоча це й звучить менш агресивно, ніж спроба Адорно прив'язати християнство до фашизму.

Сексуальна мораль. Саме представник Франкфуртської школи Вільгельм Райх своєю книжкою „Сексуальна революція“ запровадив термін, поставлений у її заголовок, і був активним апологетом звільнення від сексуальної моралі.

Нагадаємо, що на світанку СРСР більшовики також обстоювали „вільне кохання“, активним прихильником якого була революціонерка й радянський дипломат Олександра Коллонтай. Закінчилося все поширенням венеричних захворювань і швидким закриттям експерименту.

Далі за всіх пішов Герберт Маркузе, який зі своїми працями „Ерос і цивілізація“ й „Одновимірна людина“ одночасно утверджував „принцип задоволення“ і „велику відмову“ від панівних цінностей західньої цивілізації у всіх її різновидах. Усе це в комплексі мало величезний вплив на популяризацію марксизму серед бунтівної західньої молоді 1960-их. Сам Маркузе став для них культовою постаттю. Під час паризького повстання 1968 року студенти несли транспаранти з написом: „Маркс, Мао і Маркузе“.

У праці „Одновимірна людина“ він розвиває тезу Грамші про „пригноблені групи“ як двигун революційних змін уже замість пролетаріату: „Однак, під консервативно налаштованою основою масою народу прихований прошарок знедолених і автсайдів, експлуатованих і переслідуваних представників інших рас і кольорових, безробітних і непрацевдатних“.

Саме в різного роду "пригноблених групах" марксистки відтоді вбачають головний двигун революційної боротьби проти системи. Цими групами стають феміністки, представники національних, сексуальних, релігійних та інших меншин.

А тепер повернімося в наші часи і подивімося на позиції, що їх обстоюють ліві партії на Заході сьогодні.

1. Мультикультуралізм. Саме соціалістичні партії є головними adeptами ідеї зниження бар'єрів для мігрантів та біженців з країн третього світу. Така політика дуже прагматично пов'язана з тим, що самі ліві виступають за широку допомогу „нужденним“ з бюджету, і цими нужденними виявляються здебільшого саме мігранти. Тобто, запрошуючи мігрантів, ліві створюють собі електоральну базу, яка гарантує їм голоси на виборах.

Мультикультуралізм виконує і стратегічну мету, зазначену в Комуністичному маніфесті, — руйнування понять „нація“ і „батьківщина“. Запрошуючи мігрантів і налаштовуючи етнічні меншини проти власної держави, суспільство з єдиного моноліту перетворюється на різнорідний мікс, частини якого вже не мають почуття обов'язку і любови до країни, в якій живуть.

2. Толерантність і політкоректність. Уперше використовувати „толерантність“ як інструмент боротьби запропонував саме Герберт Маркузе у праці „Репресивна толерантність“. Він пише: „... Відтак толерантність, що звільняє, повинна означати нетерпимість до правих рухів і толерантність до лівих рухів. Що ж до обсягу цієї толерантності і нетолерантності, то вона повинна стосуватися як дій, так і дискусії і пропаганди, як діла, так і слова“.

Радянський дисидент Володимир Буковський, якого СРСР свого часу обміняв на Луїса Корвалана і який зараз живе і працює у Великій Британії, вважає, що політкоректність гірша за ленінізм: „...З'явилися закони про hate speech — мову ненависти, щось на зразок статті 70 радянського Кримінального кодексу, за якою мене судили. „Мовою ненависти“ оголосили будь-яку згадку про расові відмінності або сексуальні схильності. Ви не маєте права визнавати очевидні факти. Якщо ви їх згадуєте публічно — це злочин“.

3. Права ЛГБТ. Цей пункт також міститься в обов'язковому порядку у програмах західних соціалістів. Він спрямований насамперед на остаточне руйнування сім'ї, що, нагадаємо, є однією з ключових цілей Комуністичного маніфесту.

Легалізуючи одностатеві шлюби, розривається зв'язок між отриманням задоволення і народженням дитини. Ці процеси стають уже фактично непов'язаними. Відтак наступним кроком логічним є запитання: а чому партнерів у шлюбі має бути, власне, двоє?

„The Washington Times“ цитує відому російську ЛГБТ-активістку Машу Гессен: „Боротьба за одностатеві шлюби, як правило, включає в себе неправду про те, що ми будемо робити з шлюбом, коли досягнемо мети. Це ж елементарно, що інститут шлюбу не має існувати!“. При цьому вона зазначає, що сама має трьох дітей з п'ятьма батьками. „Я не розумію, чому не можна мати п'ятьох батьків юридично“, — каже вона.

Виховання ж дітей в одностатевих сім'ях є, по суті, згубним соціальним експериментом, який не мав місця в історії людства. І такі експерименти над дітьми з непрогнозованими наслідками є абсолютно аморальними, хоча й дуже типовими для марксистів.

4. Радикальний фемінізм. Це ще один пункт лівого порядку денного. Цитований вище Володимир Буковський, який працював нейрофізіологом у США, згадує: „Я вперше з цим зіткнувся 1983-го чи 1984 року. Я йшов до своєї лабораторії, а назустріч сходами спускалися дві дівчини. Я притримав для них двері. Вони подивилися на мене зі зневагою і сказали: „Чоловіча шовіністична свиня“. Я нічого не зрозумів і дуже здивувався. Розповів колегам, вони почали сміятися: „Та це з університету Берклі. Звідти йдуть усі ліво-радикальні рухи. Це якась нова мода — феміністки, вони кажуть, що, коли ми, чоловіки, поведимося з жінкою як із жінкою, ми її цим принижуємо“.

5. Раннє сексуальне виховання дітей. Цей пункт є також типовим для марксистів. Засновник Франкфуртської школи угорський революціонер Дьйордь Лукач, який у 1919 році був народним комісаром просвіти Угорської Радянської Республіки, запровадив курс радикальної сексуальної освіти для угорських школярів.

Його колега Вільгельм Райх у книжці „Сексуальна революція“ також активно виступав за „права“ дітей і підлітків у сексуальній сфері: „1928 року, коли я заснував у Відні „Соціалістичне товариство сексуальних досліджень і консультування з сексуальних питань“, відкидалося саме існування прав дітей і підлітків у сексуальній сфері. Політики виганяли нас зі своїх організацій, бо ми захищали права дітей і підлітків на природну любов“.

Нині сексуальна освіта дітей передбачає, зокрема, викладання гомосексуалізму як норми і навіть нав'язування ідеї „гендерної ідентичності“, тобто що дитина може змінити свою стать, коли „відчуває“, що є не дівчинкою, а хлопчиком і навпаки. Зрозуміло, у ранньому віці діти є дуже сприйнятливими, тому зростання кількості операцій зі зміни статі не в останню чергу спричинене саме цим.

Цікаво, що в антиутопії Олдоса Гакслі „О дивний новий світ“ сексуальна освіта дітей і „вільне кохання“ були обов'язковими елементами „антиутопічного“ устрою.

6. Трансгендерність. Так, власне, і називається явище, коли чоловік вважає, що він насправді жінка, і жінка — навпаки. І здавалося б, хай собі вважає, але ліві виступають навіть за те, щоб такі трансгендери могли користуватись усіма „сервісами“, що передбачені для їхньої „справжньої“ статі. Йдеться, наприклад, про те, що чоловік, який вважає себе жінкою, має право відвідувати жіночі вбиральні, і заперечувати це право нетолерантно.

Оглядач CNN Джон Саттер, який, згідно з описом на сайті CNN, спеціалізується на темі „соціальної справедливості“, у своєму блозі (травень 2016 року) пропонує провести „революцію вбиралень“: „Люди не вписуються в шаблони „Ч“ і „Ж“. Вже час нашим громадським вбиральням це відображати. Справедливий спосіб зробити це полягає в десеґрегації вбиралень за статевою ознакою, а це означає усунення чоловічих і жіночих позначок на користь вбиралень з позначкою „Всі статі“.

Не дивно, що далі Саттер порівнює боротьбу трансгендерів за свої права з боротьбою за права темношкірих у 1960-их і геїв у 1980-их.

7. Безумовний дохід. Концепція безумовного доходу передбачає, що кожен громадянин отримує право на гарантований щомісячний дохід незалежно від того, працює він чи ні. Подібні експерименти проводяться вже в деяких містах Нідерландів, Німеччини, Канади й Фінляндії. У червні 2016 року відбувся референдум про безумовний дохід у Швейцарії, але зазнав фіаско. У парламенті країни ідея також не знайшла підтримки, і практично всі партії, крім „ліво-зелених“, висловилися проти.

Такими є ключові позиції, на яких стоять неомарксистичні сьогодні.

Окремо скажемо, що головним джерелом марксизму на Заході вважаються університети.

У статті для „The Financial Times“ „Політичне стадне мислення шкодить університетам“ (2016) Джон Кей подає дані опитувань серед викладачів США і Великої Британії, від 60 відс. до 90 відс. яких мають ліволіберальні погляди. Політичний оглядач Дінеш Д'Соуза пише, що „на факультетах американських елітних коледжів є більше марксистів, ніж у всій Росії і Східній Європі разом узятих“, і говорить про вплив лівих викладачів на Гіларі Клінтон і Барака Обаму в студентські роки.

Така „політика“ в університетах не може не позначатися на студентах. У соціопитуванні Франка Лунтца (лютий 2016 року) серед американців від 18 до 26 років найбільш „гуманною“ економічною системою вважають соціалізм — 58 відс., капіталізм — 33 відс. і комунізм — 9 відс. Опитування, проведене Гарвардським інститутом політики (квітень 2016 року) серед молоді віком від 18 до 29 років, дає трохи інші результати: 52 відс. за капіталізм і 41 відс. за соціалізм (серед тих, хто голосує на виборах). Цікаво, що соціалізм, як правило, більше підтримують 18–20-річні (41 відс.), демократи (50 відс.), виборці Клінтон (54 відс.), вихідці з Латинської Америки (38 відс.) і афро-американці (39 відс.). Тобто розрахунок Грамші й Маркузе на гру на почуттях „пригноблених груп“ працює й нині.

Звичайно, як реакція на вказані вище явища виникає і протидія. Насамперед це зростання популярності правих в Європі, референдум Великої Британії щодо виходу з Європейського союзу (зокрема через політику ЄС щодо біженців) та успіх Дональда Трампа в США, який своєю програмою зробив саме боротьбу з політкоректністю, толерантністю й мігрантами.

Але загалом ідеї „культурного марксизму“ досить глибоко проникли у свідомість людей і, за Грамші, стали подекуди „народною релігією“. При цьому багато прихильників ідей „культурного марксизму“ навіть не усвідомлюють їх марксистського походження.

Такі процеси відбуваються нині в західному світі. Особливо цікаво їх спостерігати паралельно з декомунізацією в Україні. Поки ми прощаємося з радянським минулим, дехто на Заході проповідує і практикує неомарксизм. Пригадується, що коли звалили пам'ятник Леніну в Києві, євровичовники цього, м'яко кажучи, не оцінили. Дуже хотілося б, щоб українські єврооптимісти, подеку-

ди перетворюючи гонитву за „європейськістю" на культ карго, не почали споруджувати замість пам'ятника Ленінові нерукотворний пам'ятник Антоніо Грамші.

Звичайно, все викладене вище не означає, що прав меншин не треба захищати чи не треба прагнути рівності. Але якщо ви підсаджуєте на соціальну допомогу ті ж таки „ображені“ меншини, ви насправді їм шкодите, бо життя на державній допомозі веде до деградації.

Краще навчити цих людей заробляти. Або якщо ви наголошуєте, що будь-яке звільнення з роботи афроамериканця чи мусульманина є підставою для позову до суду, то невдовзі їх узагалі перестануть брати на роботу, що знову ж таки їм лише зашкодить.

Або коли ви кажете гомосексуалістам чи трансгендерам, що їхній стан — це привід для гордості, а не для того, щоб розібратися в собі, це також радше на шкоду їм. Соціялісти хочуть стати няньками для всіх, щоб раптом не образити чийхось „почуттів“. Та лікар, аби допомогти, інколи має зробити боляче. У цьому сенс здорового глузду. Якщо справді є завдання допомогти, а не використати когось для власних цілей.

Про автора:

Роман Склярів – соціальний психолог, Київ.

Павло ЛОПАТА

ПЕРШИЙ ПОВНИЙ „КОБЗАР“

Перша невеличка збірка поетичних творів Тараса Шевченка „Кобзар“, яка вийшла друком 1840 року в Петербурзі з вісьмома поезіями, стала видатною подією в культурно-літературному житті українського народу. Подібної збірки, де так правдиво було відтворене життя рідного народу, не було написано ніким з попередників Шевченка.

Появу „Кобзаря“ щиро і тепло привітали передові культурні діячі. Але вороже до нього поставилися російські критики, навіть вимагали заборонити розповсюдження книжки. Українська мова, яку вони називали малоросійською, здавалася їм „вредною“, а подеколи – незрозумілою. Віссаріон Белінський виступав тоді проти

української мови, зокрема проти поезії Шевченка. Та попри усі упередження перше видання „Кобзаря“ набуло великої популярності.

Через чотири роки світ побачив ще один „Кобзар“, друкований латинською транслітерацією, переписаний Яковом де Бальменом і Михайлом Башиловим, відомими художниками, котрі своїми рисунками й ілюстраціями прикрасили збірку. З 1847-го поет був арештантом, а повертаючись зі заслання 18 березня 1858 року, у своєму щоденнику занотував: „Закінчив переписувати свою поезію за 1847 рік“. Ці слова засвідчили, що поет мав на меті видати наступну збірку віршів.

Під час третьої подорожі в Україну наприкінці червня 1859-го Тарас Шевченко відвідав Платона Симиренка в Городищі, що на Черкащині. Український цукропромисловець позичив поетові тисячу карбованців на видання другого „Кобзаря“ й погодився, щоб борг було повернуто примірниками книжки. Отож прибувши до Петербургу, Шевченко вирішив клопотатися надрукуванням „Кобзаря“ й офіційно звернувся до цензурних інстанцій по відповідний дозвіл.

Попри перепони шеф-жандарма Василя Долгорукова, головного цензора Спиридона Палеузова, цензора від міністерства внутрішніх справ Олександра Тройницького, котрі вважали вірші Шевченка ворожими й шкідливими для злиття Малоросії з Великокоросією, перемогу було здобуто. 20 січня (за старим стилем) 1860 року „Кобзар Тараса Шевченка“ вийшов друком з портретом поета роботи художника білоруського походження Михайла Микешина (1836-1896). У цьому виданні було вміщено 17 творів, раніше опублікованих на сторінках різних журналів і газет, бо так було вигідно цензоріві. З цього приводу поет у своєму листі до знайомого Олексія Хропаля, зятя Симиренка, написав: „Сьогодні цензура випустила з своїх пазурів мої безталанні думи, та так проклята одчистила, що я ледве пізнав свої діточки“.

„Кобзар“ Шевченко видав за гроші Платона Симиренка, і той ремствував на Тараса, бо не бажав бачити свого імені та прізвища на перших сторінках книжки. Наклад видання становив 6, 050 примірників, надрукованих у друкарні Пантелеймона Куліша, де було видруковано також кілька примірників без цензурних купюр. Той же Куліш порадив Шевченкові, як „огласити мирові“ свої твори. Він просив поета, щоб з виданням „Кобзаря“ було так

„охайно, як у Пушкіна“, а то й за „пушкінським звичаєм“. Хоч розходження в поглядах між Шевченком і Кулішем поглиблювалися, останній все-таки написав свій відгук „Чого стоїть Шевченко як поет народний“.

„Кобзар“ Шевченка здобув тоді неабияку популярність, ставши улюбленою книжкою народу. Після появи цього збірника поет написав лист до свого троюрідного брата Вартоломія, просячи надіслані примірники „Кобзаря“ відвезти в Городище і переслати до Кирилівки, „а п'ять книжок роздати, кому сам знаєш“.

На прохання поета Андрій Козачковський передав три примірники „Кобзаря“ Михайлові Максимовичеві у Прохорівку, а четвертий залишив собі. Той зберігся з написом: „Марії Степанівні Козачковській з чоловіком і дітками. Т. Шевченко“.

26 січня в газеті „Северная пчела“ Леонід Блюммер сповістив про вихід з друку „Кобзаря“: „Спішимо повідомити наших читачів, що вийшли в світ вірші малоросійського поета Т. Г. Шевченка під титулом „Кобзар“. Ця невелика, але добре видана книжка прикрасила б кожну, навіть найбагатшу літературу: це — істинно геніальні твори обдарованого художника. Шевченко — тип чисто народного поета-художника; в нім, як у Крилова – Русь, відображена вся Україна, поетична, філософська, життєва“. Він переклав російською кілька творів: „Долю“, „Івана Підкову“ й інші, а також, під псевдо „Крутоярченко“, опублікував схвальну рецензію на „Кобзар“ і помістив її в журналі «Сімейний круг», у числі 8 за 1860 рік.

Микола Макаров, журналіст і співробітник журналу „Основа, Шевченків знайомий, написав у листі до Марка Вовчка, що „твори Шевченка вийшли; видані добре, а портрет не зовсім вдався; зроблений добре, але подібності мало“.

На початку лютого поет сповістив листом Симиренкові, що, як буде нагода, то він привезе зі собою „Кобзар“. Інші примірники книжки було подаровано Федорові Лазаревському з автографом (3 лютого), Марії Мокрицькій (4 лютого), Олександрові Лазаревському (6 лютого) з написом „Чистому сердцем козакові Олександру Лазаревському. Кобзар Тарас“, Степанові Незабитковському (12 лютого), Федорові Чельцову (12 лютого), Іванові Лазаревському (8 березня) й іншим.

Тарас Шевченко не забув вислати дарчий „Кобзар“ інженер-капітанові у відставці Миколі Катеніну, котрий фінансував видання

журналу „Основа“, і той 23 березня у листі подякував Шевченкові за „Кобзар“ і прекрасний на ньому підпис. На звороті цього листа було написано: „Українському козакові, бандуристові та художникові Тарасові Григоровичу Шевченкові від поміщика-великороса Николая Ивановича Катеніна“.

Сердечно дякували за одержані „Кобзарі“ Михайло Максимович з Прохорівки та Лев Деркач зі Золотоноші.

27 квітня Шевченко презентував „Кобзар“ з написом: „Моїй єдиній доні Марусі Маркович. Її рідний і хрещений батько Тарас Шевченко. На пам'ять 24 січня 1860 р.“.

Останній примірник Шевченкового „Кобзаря“ з автографом зберігається в Літературно-меморіальному будинку-музеї Шевченка в Києві.

Через М. Макарова, котрий збирався за кордон, поет передав примірник „Кобзаря“ для Олександра Герцена, який у зв'язку з переслідуванням царським урядом перебував у Лондоні. Дослідники життя та діяльності Герцена вказали, що він отримав „Кобзар“, але читав його в перекладі російських поетів за редакцією Миколи Гербеля, виданого також 1860-го. Високо оцінивши твори Шевченка, Герцен написав у своєму „Колоколі“ про репресії щодо Шевченка і його повернення зі заслання. 1861 року він опублікував некролог про смерть поета.

В журналі „Руське слово“, щомісячникові літературно-політичного спрямування, Михайло Михайлов помістив рецензію на „Кобзар“. Подібна стаття з'явилася в журналі „Світоч“, ч. 3, а також автобіографія Шевченка та кілька творів з „Кобзаря“ у перекладі російською Олексія Плещеева.

„Кобзарем“ захоплювалося чимало відомих осіб — Данило Лукич, Михайло Чалий і низка інших. Останній 8 вересня, відповідаючи на лист Шевченка, дякував за отримані „Кобзарі“. Десять зі 150 примірників він передав до бібліотеки недільних шкіл у Києві, 40 – роздав „почитателям“ Шевченкового таланту, а решту передав до Чернігова та Харкова, призначаючи їх також для вжитку учнів у недільних школах. Слухачі та викладачі цих шкіл радо зустріли звістку про те, що Шевченко так турбувався про освіту свого народу.

Частину накладу „Кобзаря“ київські книгопродавці розповсюджували й в інших містах. Василь Тарновський 10 жовтня спові-

стив Шевченка листом, що частина тиражу „Кобзаря“ вже продана, й обіцяв надіслати гроші. Крім відгуку на „Кобзар“ Миколи Добролюбова, котрий писав, що „поява віршів Шевченка цікава не для самих тільки пристрасних прихильників малоросійської літератури, а й для всякого любителя справжньої поезії“, вийшла досить розлога стаття Д. Мордовця (Мордовцева). Він якісно проаналізував „у найвищій мірі художній і граціозний твір „Катерина“, а також поему „Наймичка“ та три інші чудові вірші — „Тополя“, „Утоплена“ та „Причинна“. Обидва рецензенти відзначили народність і високу художність творів Шевченка та вказували на їх близькість до народу.

Відомий на той час російський публіцист і письменник Микола Чернишевський (1828-1889) був добре ознайомлений з уже надрукованими та неопублікованими віршами Шевченка. Ще перед знайомством з поетом, маючи на увазі саме його, написав: „Малоросійська література має справді чудових письменників. Займали б високе місце і в російській літературі, якщо б писали звичайною літературною мовою“. Чернишевський став надхненником ґрунтовної оцінки поезій Шевченка на сторінках різної преси. Він часто згадував, що українська література має право творити власну культуру рідною мовою. В одній з кількох своїх статей він сказав, що „малоросійська література набула вже такого розвитку завдяки появі в ній Шевченкового „Кобзаря“, що могла б обійтися й без нашого великоруського схвалення“.

„Коли у поляків з'явився Міцкевич, їм уже не потрібні стали побажливі відгуки якихось французьких чи німецьких критиків: не визнавати польську літературу означало б тоді виявляти власну дикість. Маючи такого тепер поета, як Шевченко, малоросійська література також не потребує нічиєї ласки“, — написав М. Чернишевський.

До плеяди прогресивних критиків належав Іван Прижов, публіцист і етнограф, котрий активно пропагував творчість Шевченка, використовуючи цитати з поезій, що закликали народ до боротьби проти царської влади. А та за посередництвом своєї преси роздратовано нападала на автора „Кобзаря“, намагаючись понижувати його авторитет серед читачів.

„Кобзар“, на думку багатьох діячів української літератури, став і для бідніших українців більшим, ніж просто книжкою. Він пере-

давався з рук у руки, обшарпаний, майже розпадаючись, мандрував селами від хати до хати, а вірші з нього вивчалися напам'ять. Народ зрозумів ціну книжки та велич її автора, душу Шевченкових творів, його почуттів і його неабиякий талант як поета України.

Його вірші і поеми розійшлися далеко за межі країни. Вже 1860-го переклади поетично-ліричних поезій з'явилися у Польщі, а за кілька років — у Чехії, Болгарії й ще багато де.

„Кобзар“ Шевченка — скарбниця мудрости українського народу, його історії, побуту, моралі і релігійно-наукового світогляду. З виходом цієї книжки українці почали усвідомлювати себе народом і господарем на рідній землі.

Берімо в руки „Кобзар“, читаймо його та заглиблюймося в зміст його невмирущої поезії. Він актуальний саме тепер, бо промовляє до українського народу в тяжкі хвилини сьогодення словами: „Борітеся — поборете!“. Не буде зайвим додати, що одне прижиттєве видання поета „Кобзаря“ 1860 року зберігається в єдиному на світі музеї „Кобзаря“ в місті Черкасах.

Про автора:

Павло Лопата – український художник, мистецтвознавець, громадський діяч, Канада.

Данило КРАВЕЦЬ

1030 РІК: ХАРКІВСЬКИЙ ПРОЦЕС

У 1930 році в Харкові – столиці радянської України – розпочався великий судовий процес над „антирадянською організацією” – так званою „Спілкою Визволення України”, що був фактично спрямований проти української національно-свідомої інтелігенції.

Як західні українці трактували доленосні події, що відбувалися за Збручем на Наддніпрянщині? Які були джерела формування публічної opinio? Що було відомо галичанам і волинянам про життя в радянській Україні?

Громадська думка є одним з найдавніших феноменів суспільного життя, що нерідко відіграє визначальну роль у суспільно-політичних процесах. Дослідження історії громадсько-політичної думки українців майже відсутні в історіографії, окрім хібащо реакції галичан і волинян на Великий голод 1932–1933 років.

З кінця 1920-их років, після розгрому „ухилів” і „опозицій” та остаточного утвердження Сталіна при владі, настала різка зміна у внутрішній політиці більшовиків. Вона полягала в поверненні до методів „воєнного комунізму” та масового революційного терору.

Тоталітарній системі, що набирала сили на переломі 1920–1930-их років, конче потрібно було знайти достатню кількість „шпигунів”, „диверсантів” та „шкідників”, на яких можна було б перекласти відповідальність за її власні злочини та значні економічні прорахунки. До того ж, наявність численного контрреволюційного елементу” начебто виправдовувала диктаторський стиль керівництва державою й широкомаштабні репресивні акції, а також сталінський курс на самоізоляцію СРСР від навколишнього світу й підтримку перманентного стану „фортеці в облозі”. Теоретичним „обґрунтуванням” цих заходів була відома сталінська теорія загострення класової боротьби під час будівництва соціалізму”.

Неабиякий резонанс серед українців міжвоєнної Польщі викликала справа так званої „Спілки визволення України” (СВУ). СВУ– мітична антирадянська організація, вигадана Державним політичним управлінням (ДПУ) СРСР для судового процесу з дискредитації української наукової інтелігенції. Ця організація не мала жодного стосунку чи зв'язку з СВУ часів Першої світової війни – чекісти просто використали стару назву.

В липні 1929 року відбулися масові арешти серед української інтелігенції. 45 осіб з числа заарештованих у березні 1930 року постали перед судом у Харкові, звинувачені в належності до підпільної СВУ. Разом з ними на лаву підсудних потрапили молоді люди, яких звинувачували у членстві в юнацькій організації СВУ – Спілці української молоді (СУМ). Усі засуджені у справі СВУ–СУМ одержали від двох до 10 років ув'язнення, а згодом більшість з них були страчені. Багато провідних західноукраїнських діячів були пов'язані з процесом СВУ безпосередньо.

Ліберальна преса Галичини – про Харківський процес

„Вже тринадцять днів тягнеться в великій залі державної опери в Харкові небувалий політичний монстр-процес проти 45 українських національних діячів”, – писала найпопулярніша українська газета у Львові „Діло”. Знаний політичний діяч, дипломат та історик Дмитро Дорошенко підкреслював, що засуджених звинувачують у належності до нелегальної організації, яка мала на меті повалення радянської влади в Україні. З жахом автор відзначав, що на лаві підсудних опинилися найвизначніші діячі української науки

і культури, які б своєю працею та досвідом ще могли прислужитися українському народові. Автор, як і деякі інші західноукраїнські оглядачі щиро вважав, що СБУ була реальною організацією і справді вела активну антирадянську діяльність заради визволення України. Вважалося, що СБУ викрила більшовицька політична розвідка за допомогою провокації: „Провокатори видали на пошталу більшовицької „чеки” найкращих національних українських патріотів Наддніпрянщини”.

Отже, редакція „Діла”, публікуючи надіслану з Чехословаччини статтю Д. Дорошенка, з самого початку процесу СБУ співчувала всім звинуваченим, вважаючи, що радянська влада незаконно судить найдостойніших громадян України.

На території УРСР судовий процес над СБУ в залі Харківської опери транслювався по радіо. Представники галицької громадськості вважали, що жоден свідомий українець не міг без страху слухати це знущання над підсудними. Більшовицькі прокурори, чи так звані „громадські обвинителі”, зберігаючи формально всі норми закону, знущалися над звинуваченими за допомогою підступних запитань, „даючи таким чином делегатам пролетарської громадськості” нагоди для насмішок і непристойних вигуків на адресу підсудних... Чи можна собі уявити більш невиносиму моральну атмосферу для підсудних?” – писав член Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) Валентин Садовський.

Журналісти детально аналізували події в Харкові й вважали, що більшовицька „пролетарська Феміда” намагалася звести діяльність СБУ до агентурної активності емігрантів з колишньої УНР на території УРСР. Отже, всі підсудні мали б стати в очах „пролетарської громадськості” тільки виконавцями доручень УНРівського осередку на еміграції, „який знову у свою чергу є у послугах чужих сил, сусідських хижаків, ласих на добро української землі”.

Галицька громадськість довідувалася, що для радянських суддів підсудні були найманцями „міжнародного імперіалізму”. Підкреслювалося, що в Харківській опері як закид для звинувачених часто згадувалось про Варшавський договір 1920 року між С. Петлюрою та Ю. Пілсудським, який був спрямований проти більшовиків. Звичайно, про Ризький мирний договір 1921 року „червоні” прокурори воліли мовчати.

Останні дні судилища проходили в надзвичайно важкій та напруженій атмосфері. Не тільки для звинувачених, „що відчують над собою подих смерти”, а й для всіх національно свідомих українців СРСР і Польщі.

Кореспондент „Діла” драматично змальовував настрої „харківської комуністичної вулиці”. Автор підкреслював, що багато харків’ян, „оживлені магічною паличкою чеки”, вийшли на вулиці, щоб протестувати проти занадто „ласкавого” вироку для звинувачених, адже, на думку мітингувальників, кара смерти мала б стосуватися усіх засуджених, а не лише 21 з них. Автор статті не стримував емоцій, описуючи ці виступи: „Чим більше крові, тим для неї краще, бо більше емоції, більше нагоди для заспокоєння садистичних нахилів”. Галицький журналіст вважав, що „комуністична вулиця” не хотіла знати, чому і за що судять 45 українських провідних діячів, так само, як не цікавилась тим, ким є ті, що мають стати жертвою диктаторського режиму.

Зі сторінок газети українці Польщі дізнавалися про те, що віча на підтримку справи проти СБУ відбувалися під пильним керівництвом влади, а люди, які брали участь у цих „заходах”, „нічого не аналізували, нічого з нічим не порівнювали, бо вони були сліпим знаряддям, що мало ілюструвати настрої пролетаріату”.

Процес СБУ засудив і знаний західньоукраїнський історик, краєзнавець та публіцист М. Голубець. На сторінках часопису „Неділя” автор писав, що харківський процес був сфабрикований ДПУ і мав на меті покінчити з українськими вченими.

У 1932 році редакція „Діла” опублікувала ретроспективну статтю, присвячену подіям у радянській Україні 1930 року. Зазначалося, що процес СБУ засвідчив відхід радянської влади від „потурання українським національним інтересам” у вигляді українізації. Натомість, ліквідувавши провідних українських національних діячів, радянська система почала насаджувати інтернаціоналізм, який заперечував право українців на окремішність.

З перспективи часу авторові статті краще вдалося проаналізувати всі наслідки справи СБУ. Дописувач відзначив, що процес СБУ насамперед був спрямований проти Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН), „дух” роботи якої не влаштовував більшовицьке керівництво. Після зліквідування чільних діячів Академії напрям її діяльності кардинально змінився, адже ВУАН, по суті, стала ін-

струментом „обслуговування” комунізму. „Процес СВУ був справді історичною подією”, – підсумовував автор.

Отже, лише за кілька років після подій в Харківській опері українська преса Польщі згадувала про наслідки процесу СВУ для долі української науки.

Відомий галицький фейлетоніст Галактіон Чіпка (Роман Купчинський) у своїх дописах не оминув увагою справу СВУ. Зокрема у фейлетоні „Процес чи не процес?!” Галактіон Чіпка не вірив у будь-яку серйозність суду над СВУ, вважаючи цей процес фарсом. Він іронізував над тим, що неможливо, аби самостійна держава карала своїх громадян за те, що вони хочуть її самостійности. Хоч автор і не вірив в об'єктивність харківського процесу, проте відзначав, що галицькі радянофіли („радіюти”) вважали фарс у харківській опері справедливим судовим слуханням.

Регіональні західньоукраїнські видання також описували та аналізували процес СВУ. Оглядач луцької газети „Українська Нива” П. Певний у своїй статті „Праця яничарів” засуджував репресії проти Сергія Єфремова, а особливо запродавство його колеги Андрія Хвилі. „На цей раз увесь запас запозиченої від Москви лайки А. Хвиля скерував убік академіка С. Єфремова й строчить доноси на того, хто все своє життя віддав українському народові та його культурі. Хвиля розвиває думки С. Єфремова й пише, що, мовляв, з погляду С. Єфремова, „Совітська Україна – то гнобитель української літератури”. Прикметною є також стаття П. Певного „На теми дня”, Союз (Спілка) Визволення України” („Українська Нива“, 1930, Ч. 11), де він подав огляд „совітської преси” щодо репресій проти Української автокефальної Православної Церкви.

У Тернополі за редакцією В. Бачинського, а згодом С. Барана виходив політичний двотижневик „Подільський Голос”. Упродовж усього періоду існування часопису у ньому регулярно друкували статті про репресії в УСРР, як, наприклад, в публікаціях „З Радянської України”, „З пекла за Збручем”.

Західньоукраїнські комуністи – про справу СВУ

У зв'язку зі справою СВУ, восени 1930 року із Західньої України до УСРР „на замовлення” радянського уряду була відіслана робітничо-селянська делегація. „Безпосередньою метою виїзду делега-

ції був процес СБУ”, – вказували делегати у своєму звіті про подорож у радянську Україну. У цьому документі також зазначалося, що процес СБУ був справою проти „українських кулаків” та „буржуазних інтелігентів”, які прагнули „зірвати плян соціалістичного будівництва працюючих Радянської України”. Члени делегації стали на захист ДПУ УРСР та радянської судової системи загалом: „Одначе, ми не бачили, щоб який-небудь буржуазний суд давав таку свободу слова для підсудних революціонерів, як суд робітничо-селянської України єфремівцям. Він не лише публічно виставив дневник Єфремова та всю переписку членів СБУ, розкрив широко двері до судового залу для всіх, хто хотів пройти, дав можливість підсудним зі стаканом чаю в руках і перед великою аудиторією виголошувати промови, він велів передавати весь процес по радіо, щоб усі переконалися з уст підсудних, що це за організація СБУ”. На думку делегатів, С. Єфремов і всі причетні до справи СБУ ставили собі за мету повалення радянської влади в Україні. Позірна гласність процесу СБУ була для західноукраїнських комуністів ключовим чинником, тоді як інші аспекти цього процесу не бралися до уваги.

Західноукраїнський публіцист, письменник та комуністичний діяч С. Тудор виділив три стадії ставлення західноукраїнської громадськості до харківського процесу:

1. Стадія переслідуваної невинності. Арештовані діячі української культури являються безвинними жертвами ДПУ-вської провокації. Справа т. зв. Союзу визволення України – це одна з чергових видумок червоної Москви...;

2. Стадія героїчного подвижництва. Поставлені на суд діячі української культури являються героїчними подвижниками визвольного руху Великої України...;

3. Стадія нерозумних містерій. Поведення поставлених на суд діячів української культури в кінці процесу являється чергою нерозгаданих містерій.

З тремтінням у душі прислухалася українська національна опінія до героїчно мужніх признань провідних мужів Союзу Визволення України. З не меншим тремтінням слухала вона прикінцевих слів тих мужів, у яких вони з дивною відкритістю осуджували свою дотеперішню державно-визвольну роботу. Українська

національна опінія стоїть в обличчі дивоглядних містерій, яких роз'яснення покищо переходить її сили”.

Загалом галицькі радянофіли засуджували негативну реакцію громадськості на процес СБУ, використовуючи різного роду суперечності як у самому процесі, так і в опінії щодо нього.

Наприкінці 1929 року – на початку 1930 року оглядачі з близького до польського генерального штабу журналу „*Pytania Narodowe*” зафіксували різке зростання антирадянських настроїв у всьому українському галицькому суспільстві у зв'язку з політичним судовим процесом СБУ. Швидко почала падати популярність Комуністичної партії Західньої України (КПЗУ) і прорадянського „Сельробу”, що виявилось у його поразці на парламентських виборах 1930 року. Прибічники прорадянської орієнтації переглядали свої погляди не тільки під впливом подій у радянській Україні, а й через психологічний і силовий тиск українських радянських кіл. З лютого 1930 року на XIX загальному з'їзді Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК) гостра критика пролунала на адресу очільника РСУК І. Павликовського і всього керівництва українських кооперативів за лист подяки українським радянським кооперативам за гостинне прийняття, організоване для делегації представників українських кооперативів з Галичини.

Реакція націоналістичних видань на Харківський процес

Ідеолог українського націоналізму Д. Донцов не міг оминати увагою резонансний судовий процес, що відбувався у Харкові, а також більшовицький наступ на український народ. На сторінках редагованого ним журналу Літературно-Науковий Вісник” друкувалися численні статті Д. Донцова про справу СБУ. „Інсценізовка, як все у росіян, крикливо-примітивна і нахабно-безлична. За суддів фігурують кілька червоних кочубеїв... на лаві обжалованих „стара гвардія” українства, пересічний вік 44–50 років (тільки трое-четверо молодих), інтелігенти-„культурники”, староросійської ліберальної школи поглядами і настроями близькі і рідні українству, яке представляє УНР... Як пояснити сю пародію на допит і зізнання? ... Що ж, oprіч терору, могло стримати від належної відповіді людей, які переконані у своїй правді, яким дихати було важко серед того, що навколо робилося?”. Д. Донцов стверджував,

що процес СБУ зробив 1930 рік переломним роком для українського національного руху не тільки Великої України, а й Галичини.

Аналізував процес СБУ і орган ОУН „Розбудова Нації”. В одній з редакційних статей часопису зазначалося, що завдяки власним шпигунам та методу провокації радянські спецслужби зуміли викрити нелегальну організацію СБУ. Автори підкреслювали, що, маючи монополію в інформаційному просторі СРСР, радянська влада намагалась дискредитувати заарештованих в очах громадськості. Оунівці вважали, що СБУ не була ані терористичною, ані національно-революційною організацією: „Це був ідейний центр українського націоналістичного руху, об’єднання українських патріотів з метою охоронити інтереси української нації під большевицьким пануванням”. Автори публікації були впевнені, що СБУ ставила собі за мету лише зберегти українську школу, літературу і мистецтво.

Член ОУН та один з творців Української головної визвольної ради Мирослав Прокоп у своїх спогадах згадував, що радянофіліство в його рідному Перемишлі не поширилося, зокрема і серед молоді. На його думку, вирішальним у цьому був процес СБУ в Харкові й реакція на нього західньоукраїнської громадськості: „Досі пригадую, як з приводу цього процесу, який почався в квітні 1930 року, на сторінках газети „Український Голос”, що виходила в Перемишлі під редакцією Зенона Пеленського, як півофіційному легльному органіві ОУН, появилася передова стаття під заголовком „Судили, судять і будуть судити”, очевидно у зв’язку з тодішньою хвилею репресій в Україні”.

Казус голови НТШ Кирила Студинського

До справи СБУ був причетний також голова НТШ у Львові, академік ВУАН Кирило Студинський, який був союзником головного „опонента” С. Єфремова в Академії – М. Грушевського. Проти С. Єфремова виступало чимало інших співробітників ВУАН. У листопаді 1929 року на засіданні Ради ВУАН було ухвалено резолюцію, спрямовану проти С. Єфремова. І хоча К. Студинський критикував С. Єфремова, він, а також галицькі представники в Академії Наук Ф. Колесса і В. Щурат на сторінках „Діла” прилюдно відмовилися від цієї резолюції. Таке фрондерство К. Студинсько-

го засвідчило, що він відмовився від надмірного пієтету до радянської влади, до якої відчував симпатію раніше.

Процес СВУ призвів до непередбачуваних побічних наслідків. До них належить відома телеграма голови НТШ до голови трибуналу у харківському суді Т. Приходька, в якій К. Студинський просив, щоб від підсудного С. Єфремова більшовицькі судді зажадали відкликати чи детальніше пояснити твердження, знайдене у сконфіскованому щоденнику С. Єфремова, що „проф. Студинський запродався більшовикам за 30 сребреників... якщо, мовляв, акад. Єфремов не зробить того, тоді він, Студинський, буде вважати Єфремова нікчемним клеветником...”. Ця телеграма стала причиною зневаги щодо голови найвищої української наукової установи поза кордонами УРСР. Українська публічна опінія обурилась, що навіть привело до судового процесу між редакцією „Діла” та К. Студинським. „Один з епілогів тої історії – отже, посередньо епілогів харківського процесу СВУ – відіграється на судовій залі у Львові, у процесі проф. Студинського проти редакції „Діла”.

З цього приводу закид К. Студинському зробив вчений, громадський і церковний діяч Іван Огієнко, пишучи у своєму листі до голови НТШ: „Лист Ваш робить вражіння, що Ви вірите всім тим наклепам, які подає в цій справі совітьська преса...”. Далі І. Огієнко просив К. Студинського забути про всі старі образи та статі на захист української інтелігенції, яка перебувала на межі знищення. Уже 20 березня 1930 року К. Студинський у листі до радянського чиновника Юрія Коцюбинського висловив прохання полегшити долю С. Єфремова та інших оскаржених у справі СВУ „в ім'я нашого духовного і культурного єднання”. Можливо, таке прохання було навіяне листом І. Огієнка.

Вже згаданий редактор видання „Неділя” М. Голубець також засудив К. Студинського за співпрацю з радянським урядом. У статті „Жалюгідна подія в мурах Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові” М. Голубець осудив вчинок голови НТШ К. Студинського за його радянофільство і відмову підписати від імені товариства протест, який засуджував харківський процес над 45 представниками української культурно-наукової інтелігенції, організований більшовиками.

Ставлення легальних українських партій до процесу в Харкові

Західньоукраїнські політичні партії, як і вся свідома громадськість, різко засудили Харківський процес над українською інтелігенцією. Остаточний перехід на антирадянські позиції легальної політичної та економічної еліти українського руху Галичини відображений у резолюції Центрального комітету Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) – найпопулярнішої української партії Галичини – від 8 березня 1930 року, у якій, окрім висловлення співчуття українцям в УРСР, зазначалося, що „Москва розпочала новий грізний наступ на саму основу існування українського народу”. Подібну позицію зайняли також усі інші українські легальні партії, включно з соціалістичними – УСДРП та УСДП. УНДО різко засудило діяльність західньоукраїнських радянофілів, „які під прикриттям українського патріотизму намагалися усправедливити московсько-більшовицькі репресії українських національних діячів на Великій Україні і беруть в оборону всю комуністичну колоніальну політику на Україні”.

Перед оголошенням вироку на процесі СБУ Генеральний секретаріат УНДО розіслав до повітових комітетів обіжник у цій справі. Повідомлялося, що судовий процес ніщо інше, як знущання окупаційної влади не тільки над звинувачуваними, а й над самою ідеєю української незалежності. Зважаючи на цей чинник, націонал-демократи пропонували назвати день оголошення судового вироку днем пам'яті жертв Харківського процесу і національної пам'яті мучеників.

Західньоукраїнські громадські організації також відреагували на резонансний процес у Харкові. Товариство письменників і журналістів ім. І. Франка у Львові, одним з очільників якого був Михайло Рудницький, постановило: „В останніх часах ми були і є свідками важких переслідувань українських письменників на Великій Україні більшовицькою владою... загальні збори Товариства... протестують проти насильного і безоглядного обмежування письменницької творчості і проти карання і ув'язнення письменників за погляди, виявлені в їхніх творах”.

Справа СВУ та діяльність Генерального консульства СРСР у Львові

Генеральне консульство СРСР у Львові, як форпост радянської дипломатії, під час процесу СВУ перетворилося, по суті, на фортецю в облозі: довкола нього часто збиралися численні маніфестації українського громадянства, учасники яких висловлювали протести проти подій в УРСР, зокрема справи СВУ. 21 листопада 1929 року українська молодь, засуджуючи процес над СВУ та арешти української інтелігенції, протестувала у Львові: „Около год. 17-ої, зібралася українська молодь на вул. Набеляка [нині – вул. І. Котляревського. – Д. К.], де є радянський консулат, щоби задемонструвати проти переслідувань і арештувань українців на Радянській Україні. Демонстранти відспівали „Ще не вмерла Україна”. Рівночасно вибили шиби в партерових вікнах консульату. Консул Лапчинський вистрілив кілька разів у повітря”.

Комуністи краю висловили свою реакцію на події під радянським консульством у Львові, вважаючи, що в цих заходах була зацікавлена польська поліція.

Навесні 1930 року Консульство СРСР у Львові „відзначилося” інформаційним листом, розісланим відомим українським громадянам Східної Галичини з приводу завершення процесу СВУ. Надрукований на листку дипломатичного представництва й датований травнем 1930 року, текст звернення мав своєю метою нав'язати українській громадськості Галичини погляди більшовицької влади на процес СВУ. Це викликало обурення української преси краю. Так, львівський часопис „Новий Час” розмістив велику статтю: „Як консул Лапчинський полює на дурнів – відгуки процесу СВУ”, в якій наводився повний текст згаданого листа Консульства СРСР. У публікації наголошувалося на свідомому намірі радянського дипломата вплинути на позапартійну українську інтелігенцію та нав'язати їй свою думку: „Він хоче поінформувати неутральників про те, що підсудні заломилися, а деякі з них й оплювали усе, в ім'я чого вони боролися. Отже, тов. Лапчинський хоче показати нашим неутральникам дорогу: раз вони покаялися, то й ви можете те саме зробити. Дорога отверта, а тов. консул прийме з отвертими руками. Тільки сміло”. „Новий Час” відверто глузував з задекларованого Г. Лапчинським бажання подавати „прав-

диву і повну інформацію” про життя в УСРР, вважаючи, що тільки дурні можуть у неї повірити.

* * *

Отже, справа СВУ викликала неабиякий резонанс у західньо-українській суспільно-політичній думці, знайшла докладне відображення у галицькій пресі та спровокувала бурхливу суспільну дискусію у партійних та культурних колах. Репресивна політика більшовиків щодо представників української інтелігенції була різко засуджена – як галицькою пресою, так і чільними українськими національними провідниками в Польщі. Аналізуючи публікації у друкованих виданнях можна дійти до висновку, що у Західній Україні не було одностайної думки щодо самої організації СВУ та тих цілей, які вона перед собою ставила. Голова НТШ К. Студинський, відмовившись різко засудити процес у Харкові, потрапив у немілість громадської думки, що згодом коштувало йому посади. Генеральне Консульство СРСР у Львові намагалось всіляко переконати українців у тому, що процес СВУ був справедливим судом над особами, що прагнули повалити радянський устрій. Подібною пропагандою займалась і комуністична преса та чільні комуністи краю (наприклад С. Тудор). Справа СВУ завдала неабиякого удару по радянофільських настроях серед західньоукраїнської громадськості, а згодом подальші сталінські репресії та Голодомор зведуть нанівець симпатії до радянської України, що були доволі сильні в Галичині у 1920-их роках.

(Дана публікація є фрагментом книги історика Данила Кравця „За Збручем: західньоукраїнська громадсько-політична думка про радянську Україну (1920–1930 роки)“.

Віталій КУЛИК

РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ: БУНТ ПОКОЛІННЯ 1990-ИХ

Студентська „Революція на граніті“ 1990 року стала тим першим Майданом, який виборов незалежність України. Після акції студентів було зрозуміло, що в суспільстві є сила, здатна протиставити себе офіційному політикумові. Сила, яка відверто вимагала незалежності України: сьогодні і негайно!

Націонал-демократичні групи, потрапивши до Верховної Ради, уявляли себе переможцями. Участь у великій політиці привела до поширення серед значної її кількості конформістських настроїв. Осінь 1990 року увійшла в історію України як час компромісів та безперервного переговорного процесу.

„У 1990 році, — згадував очільник Київської організації Української студентської спілки Олесь Доній, — стала відчутна відмінність у сприйнятті ситуації між молоддю та поколінням старшої формації. Посівши кільканадцять місць в парламенті, демократи помітно заспокоїлися на лаврах хисткого успіху. Молодь, романтизована і піднесена, позбавлена традицій постійного пошуку компромісів з номенклатурою, була налаштована максималістськи“.

Ще на конференції Народного Руху України, яка відбулася відразу після виборів 1990 року, О. Доній заявив, що „третина голосів демократів у Верховній Раді України не є перемогою, отже, Рада не просто трибуна для вільномовства, а в першу чергу — орган законотворчої діяльності, де для прийняття рішення потрібна більшість голосів”. Ця заява спричинила невдоволення і прямий спротив у залі. Стало зрозуміло, що націонал-демократія не усвідомлює важливості політичного моменту. Компроміси, які поступово перетворювалися на конформізм, підточували потенціал демократичних перетворень в Україні.

Влітку 1990 року Київська організація УСС взяла участь в святкуванні 500-річчя українського козацтва на Запоріжжі, що було зорганізоване НРУ. На святкуванні були присутні всі активісти організації. Саме там вперше було оприлюднено ідею проведення політичного голодування в Києві. Студентські активісти вимагали радикальних змін та реформування всіх сфер суспільного та економічного життя, а це можна було досягти лише рішучими та радикальними діями. На допомогу націонал-демократів та демократичної частини Верховної Ради керівники УСС не сподівалися.

Невдовзі у Вільнюсі (Литва) відбулася зустріч молодіжних і студентських опозиційних організацій СРСР та переговори між керівниками УСС (О. Доній, Ю. Зубко) та Студентським братством (О.Кузан, Т.Давидяк). Було досягнуто принципових домовленостей та узгоджено план дій. Після цього почалося підготування до акції протесту.

Цікавим фактом є поява напередодні голодування у Києві листівок, які були випущені нібито від імені УСС проти голови УРП, народного депутата Левка Лук'яненка. Листівки були виготовлені типографським способом і помітно відрізнялися від друкованої продукції УСС. У відповідь на це було проведено чергову акцію протесту та пікетування приміщення КГБ УРСР.

Початок студентської акції був запланований на 1 жовтня 1990 року. Справа в тому, що 11 вересня 1990 року Президія Верховної Ради України ухвалила рішення, що навколо будинку Верховної Ради в радіусі 1 кілометра забороняється проведення пікетів, демонстрацій та інших масових акцій. На це Народна рада прореагувала закликом до громадськості 1 жовтня 1990 року підтримати її присутністю біля стін парламенту.

15 вересня нарада представників страйкових та робітничих комітетів та незалежних профспілок вирішила провести 1 жовтня 1990 року Всеукраїнський попереджувальний односторонній політичний страйк. Тому ця дата стала, так би мовити, сигналом для початку студентської акції, оскільки привертала до себе увагу як української, так і міжнародної громадськості.

За кілька днів до голодування Київська організація УСС розповсюдила листівку (автором тексту був О. Доній), де зазначалося: „Економічна і політична криза в країні поглиблюється. Інфляція, дефіцит, нестача елементарних побутових речей — ось наслідки свавілля можновладних міністерств. Існуюча Верховна Рада України неспроможна розв'язувати болючі питання сьогодення. Політичною ситуацією і досі керує ненажерливий монстр — Комуністична партія.

Саме тому ми готуємося до широкомаштабних акцій громадянської непокорності у жовтні 1990 року і висуваємо такі вимоги:

- довчасно припинити повноваження Верховної Ради України та призначити нові вибори на багатопартійних засадах восени 1991 року;

- прийняти закон про націоналізацію майна КПУ та ЛКСМУ;
- не допустити підписання союзного договору”.

Представники Львівського студентського братства запропонували ще дві вимоги:

- проходження юнаками служби у війську в межах України;
- відставка Голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола.

Крім того, львівські „братчики” запропонували перенести початок акції на 2 жовтня. Всі ці пропозиції були прийняті керівництвом УСС без застережень. На нараді також було обрано керівників акції. Ними стали М.Іващишин (голова Львівського студентського братства), О. Доній (голова Київської організації УСС) та О.Барков (голова УСС міста Дніпродзержинськ). Кожен зі співголів мав відповідати за учасників акції зі свого регіону. Комендантом наметового містечка був призначений Т. Корпало (студент 5-го курсу філософського факультету Київського університету).

1 жовтня 1990 року стало зрозуміло, що Народній раді страйк вдався лише частково. Окрім багатотисячної маніфестації в Києві та кількох акцій в регіонах, націонал-демократам так і не вдалося мобілізувати маси. Порівняно з попередніми акціями, коли на ву-

лиці Києва виходило близько 120 тис. осіб, Всеукраїнський страйк 1 жовтня виглядав досить блідо. Наприклад, на Львівщині відбувся лише двохгодинний страйк, щоб не завдавати шкоди економіці Галичини, де до влади прийшла націонал-демократична опозиція.

Таким чином, о десятій ранку 2 жовтня 1990 року близько 40 активістів УСС та Студентського братства, розстеливши на гранітних плитах площі Жовтневої революції матраци, оголосили про початок голодування. Пізніше з'явилися транспаранти з гаслами та вимогами студентів. Рівно о 20-ій годині було встановлено намети. Ця акція тривала лише протягом 2–3 хвилин. Правоохоронні органи, які прибули на місце проведення акції завчасно, нічого не встигли вдіяти. Цілком можливо, що влада не була готова до протидії студентам, не було також і політичного рішення керівництва республіки. Студенти без перешкод проникали на площу, пересуваючись поодинокі чи групами по кілька осіб.

Організатори акції передбачали, що влада може вдатися до арештів та затримання учасників акції. „Мені особисто, — пригадував Т.Корпало, — найбільш вірогідним видавалося, що нас у першу ж ніч силами міліції знімуть з площі, посадять у слідчі ізолятори, й уже там ми продовжимо своє голодування. Так створиться сприятлива обстановка для зрушення на захист в'язнів українського студентства, й основна роля повинна відводитися тим членам УСС-СБ, що на першому етапі не братимуть участі в акції, а повинні бути готовими до початку страйку у вузах. Цей варіант розраховувався на найбільш рішучу протидію правлячих сил, та пізніше виявилось, що вони до неї були не готовими, й усе набуло зовсім іншого вигляду”. Інформація про початок голодування дуже швидко поширилась в місті. Про неї дізналися і представники газет – як українських, так і західніх. Факт проведення акції став загальновідомим і на нього було потрібно реагувати.

Президія міської Ради народних депутатів, де виконуючим обов'язки голови був представник демократичного блоку О.Мосіюк, обговоривши ситуацію, що склалася в ніч з 2 на 3 жовтня 1990 року, ухвалила рішення, яке постфактум дозволяло проведення несанкціонованих заходів на чотирьох центральних площах столиці.

Таким чином, наметове містечко отримало своєрідний дозвіл на існування. „Воно розгорталося чітко за планом, — згадували

О.Доній та О.Синельников, — намети ставилися в ряди з однаковими проміжками, встановлено велике штабне шатро, намети для медслужби та прес-групи. Містечко огородили мотузками і виставили охорону. Діяла пропускна система”.

На 3 жовтня 1990 року на площі вже стояло 49 наметів, а в голодуванні брало участь 137 осіб з Києва, Львова, Дніпропетровська, Івано-Франківська та інших міст України.

В цей же день починаються різноманітні провокації в таборі: підкидаються продукти, з'являються провокатори, постійно ведеться стеження, прослуховуються телефони тощо. В цей день вперше табір відвідали деякі депутати — члени Народної ради, які закликали студентів відмовитися від вимоги про позачергові вибори до парламенту. Ці пропозиції були рішуче відкинуті.

На 4 жовтня в голодуванні брали участь 151 особа, ще 131 забезпечували обслуговування (охорона тощо). Серед голодуючих було троє жінок. Одна з них — Народна артистка України, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка Неоніла Крюкова. На той час звістка про голодування досягла США та Великобританії.

5 жовтня 1990 року в наметовому містечку відбулась зустріч Голови Верховної Ради УРСР Леоніда Кравчука з провідниками студентського голодування — О. Донієм та М. Іващишином. Зустріч було показано по телебаченню. Як стверджують самі учасники акції, репортаж був досить об'єктивний, хоча найбільш невігідні для Голови Верховної Ради УРСР моменти були вирізані. Зустріч закінчилась нічим.

6 жовтня 1990 року в Києві в палаці „Україна” відбулися збори „борців-антифашистів” – прорадянськи і прорсійськи налаштованої молоді. Після їх закінчення учасники зібрання пройшли по вулицях Червоноармійська та Хрещатик — до музею В.Леніна, скандуючи перед студентським наметовим містечком гасла: „Ленін!”, „Партія!”, „Комунізм!”.

Слід зазначити, що за кілька днів до проведення цієї акції по Києву поширилися чутки про можливий напад учасників походу на наметове містечко. Тому на допомогу організаторам студентської акції прибула група членів Спілки Незалежної Української Молоді (СНУМ), які допомагали охороняти голодуючих. На захист студентів стали тисячі киян і, як це не дивно, були поставлені міліцейські кордони. Протягом 7–8 жовтня 1990 року кількість

учасників голодування досягла вже 158 осіб з 24 міст України. В голодуванні брали участь представники не лише УСС та Студентського братства, але і члени СНУМ, НРУ, УРП тощо.

9 жовтня число учасників голодування досягло 180 осіб. Громадська думка повністю була на боці студентів. Акцію підтримали навіть представники інших республік СРСР, в голодуванні брали участь студенти з Іркутська та Омська. Над наметовим містечком, окрім жовто-блакитного та червоно-чорного прапорів, майорів і прапор незалежної Грузії (над наметом Вахтанга Кіпіані). До учасників акції приєдналися представники київських анархістів (В.Задирака, А.Розенвайн). Про свою підтримку голодуючих заявляли видатні вчені, науковці, письменники та діячі культури.

9 жовтня 1990 року відомий український радянський письменник, лауреат багатьох урядових нагород Олесь Гончар написав лист-заяву до партійного комітету Київської організації Спілки письменників України, де оголосив про свій вихід з КППС. В своїй заяві О. Гончар зазначав: „Вчора я відвідав табір, де голодують студенти. В цих змучених, виснажених, але до краю стійких, здатних на самопожертву юнаках я впізнав нашу молодість. Я почув від них: ми виховувалися на ваших творах. Ми, власне, є студбатою іншого, нового часу. Нас привело сюди вболівання за долю свого народу — ось наші вимоги... Вимоги голодуючих студентів я вважаю цілком справедливими.

Однак, ці вимоги, ця самопожертва юних синів і дочок нашого народу в Парляменті республіки були зустрінуті... реготом! Жорстким, бездушним реготом отієї самої партократичної більшості, яка претендує на те, щоб керувати життям нашого народу. Саме ця нечувана бездушність потрясла мене до глибини душі.

Тож я з тими, хто здатен на співчуття і милосердя, хто разом з студентами, разом зі всією свідомою громадськістю республіки виступає за справжній суверенітет України... Оцим і пояснюється мій вихід з КППС”.

В інтерв'ю для „Літературної України” О.Гончар додав: „Заява — це для мене справді єдино можлива форма протесту проти зумисної глухоти й безвідповідальності тих, хто мав би почути, але вперто й цинічно не хоче почути голос студентів, справедливий, зболений голос самого народу. Душа моя всі ці дні з голодуючи-

ми студентами. Я не міг в інший спосіб виявити їм почуття своєї солідарності“.

Цього ж дня відбулась зустріч: з одного боку — Голова Верховної Ради Л.Кравчук, члени Президії Верховної Ради, голови комісій, депутати, представники міністерств, з іншого — студентські активісти: О. Барков, О. Доній, М. Іващишин, О. Кузан, В. Кириленко, Ю. Герцик. Студенти знову повторили свої вимоги. Після довготривалих і важких переговорів Леонід Кравчук пообіцяв, що питання про відставку прем'єра В.Масола буде поставлено перед парламентом.

10 жовтня 1990 року Л.Кравчук виніс на голосування (у відкритому режимі) про включення в порядок денний питання про обговорення студентських вимог. Рішення було прийняте голосами 161 депутата. В цей час у Києві відбулася десятитисячна маніфестація, яка, перекривши рух транспорту на Хрещатику та оточивши будинок Держтелерадіо УРСР, добилася 10 хвилин прямого етеру для оголошення вимог голодуючих.

Наступним кроком стало оголошення голодування на підтримку студентських вимог групою депутатів на чолі з Віктором Бедьом (серед них С. Хмара, Л. Горохівський, В. Колінець, О. Гудима, М. Горинь та ін). В своєму виступі в прямому ефірі Л.Кравчук закликав до порозуміння, проте рішуче відкинув вимоги студентів. Крім того, в проурядовій пресі та на телебаченні з'явилися наклепницькі та провокаційні матеріяли. Така поведінка влади викликала невдоволення в студентському середовищі. Тому 11 жовтня 1990 року у малому залі будинку Федерації незалежних профспілок України відбулася прес-конференція керівництва наметового містечка, в котрій взяли участь О. Доній, О. Барков, І. Коцюруба, О. Кузан, С. Бащук. Керівники голодуючих заявили про активізацію студентства та проведення в найближчий час радикальних акцій протесту.

Вже 12 жовтня на Хрещатику відбулися збори, де було ухвалено дві важливих резолюції (автор – О. Доній). В першій резолюції зазначалося, що „існуюча Верховна Рада довела свою неспроможність вивести республіку з кризи. Тому ми вважаємо необхідним прийняття вимог голодуючих, а саме:

1. Відставка Голови Ради Міністрів В. Масола.
2. Перевибори Верховної Ради України навесні 1991 року.

3. Націоналізація майна КППС та ВЛКСМ на території України.

4. Відмова від підписання союзного договору.

5. Прийняття рішення про службу юнаків у війську тільки в межах України.

Розуміємо, що прийняття цих вимог означає винесення смертного вироку тоталітарній системі. І через це Верховна Рада з комуністичною більшістю не може піти на їх задоволення. Тому ми закликаємо до демократичного силового тиску на цей орган, до організації страйків та маніфестацій”.

По суті, студенти закликали до акцій масової громадянської непокори. Їх вимоги були радикальними, а це означало, що більша частина депутатів — членів Народної ради не підтримує студентів.

Друга резолюція стосувалася вимоги припинити дезінформування громадян щодо студентської акції та надати можливість виступити в прямому етері. В разі нездійснення цієї вимоги студенти залишали за собою право вдаватися до більш активних дій.

Вже 13 жовтня силами учасників акції було перекрито рух транспорту на Хрещатику. 14 жовтня починають страйкувати цілі навчальні заклади та старші класи шкіл і професійно-технічних училищ.

15 жовтня 1990 року о 10-й ранку розпочався загальний студентський страйк, який істотно вплинув на позицію влади. Ще з 7-ої години ранку з наметового містечка до ви-их навчальних закладів Києва було відіслано агітаційні групи, які мали зорганізувати студентів та привести їх на Хрещатик.

Стотисячна колона маніфестантів пройшла з Хрещатика по вул. Кірова і оточила Верховну Раду. Прорвавши шеренгу міліції, маніфестанти вийшли на майданчик біля парламенту. В другій половині дня близько 70 студентів влаштували сидячий страйк перед сходами парламенту. Як стверджують безпосередні учасники цієї акції, існувала реальна можливість прориву в саме приміщення Верховної Ради, проте студенти нею не скористалися.

Керівництву Верховної Ради не залишалося іншого вибору — воно мало запросити до сесійного залу представників студентів. До парламенту пішли О. Доній, О. Барков та І. Коцюруба. Після невеликої наради між представниками студентства О. Доній отримав змогу виступити перед депутатами та зачитати вимоги голо-

дуючих студентів, зокрема — надання прямого етрру для оприлюднення своїх вимог перед широкою аудиторією.

Ввечері цього ж дня почався новий етап акції — „окупаційний страйк”. Колона на чолі з О. Донієм захопила червоний корпус Київського університету. Жодної шибки вибито не було. Акція відбулася без ексцесів і закінчилася цілковитою перемогою студентів. В інтерв'ю для „Київського вісника” студент економічного факультету П. Шеревера, якого товариші проголосили комендантом червоного корпусу, заявив: „Ми плянуємо продовження окупаційного страйку, доки наші товариші не припинять голодування. Наша акція цілком залежить від перебігу подій на площі. Студенти не вірять нинішній комуністичній Верховній Раді. І захоплення університету — акція студентської солідарності”.

Ввечері влада погодилася надати „прямий етер” на телебаченні. В годині етеру брали участь О. Доній. О. Барков. І. Коцюруба, Т. Корпало, В. Кириленко. Студенти обґрунтували свої вимоги до влади та закликали до загальноукраїнського страйку.

15 жовтня Конгрес США заслухав інформацію про події в Києві. У своєму виступі конгресмен Крістофер Кокс заявив: „Це голодування є ознакою того, що дні монолітного комуністичного режиму злічено... Ці сміливі студенти не повернуть назад”. На підтримку акції українських студентів виступили й інші конгресмени, сенатори та відомі політики США, Великобританії, Австралії, ФРН, Канади, Франції та інших країн. Значну підтримку голодуючим надавала українська діаспора, яка вела, по суті, пропагандистську кампанію на загальносвітовому рівні.

Акція переросла в загальноукраїнську майже відразу. Відбувалися збори трудових колективів, відбувалися студентські та учнівські віча, приймалися заяви та резолюції на підтримку голодуючих студентів. Розпочали ланцюгове голодування солідарності викладачі львівських вищих навчальних закладів, шахтарі Червонограда оголосили передстрайковий стан і готовність вдатися до нього у випадку незадоволення вимог студентів. Майже по всій республіці відбувалися студентські страйки та віча. Ситуація реально виходила з-під контролю влади.

16 жовтня біля стін Верховної Ради учасники сидячого страйку розгорнули друге наметове містечко. Воно нараховувало 45 голо-

дуючих та 11 осіб з групи підтримки. Табір був організований членом Львівського студентського братства Романом Дідухом.

Загалом на 16 жовтня 1990 року у голодуванні брали участь 298 осіб, з них 16 голодували з першого дня. Маніфестація цього ж дня, яка пройшла по Хрещатику до стін Верховної Ради, складалася з представників 18 університетів та інститутів, 22 технікумів, двох училищ та 18 шкіл. Продовженням маніфестації став похід колони на чолі з М. Іващишином на лівобережну частину міста. Демонстранти пройшли повз завод „Арсенал”, фабрику „Киянка”, військові училища, які знаходилися на шляху до бульвару Лесі Українки, через міст Патона на лівий берег Дніпра і далі Ленінградською площею і проспектом Миру. У той же час ще ряд студентських колон просувалися іншими вулицями. Громадський транспорт в Києві був паралізований.

Протягом цього дня студентами було захоплено „жовтий” корпус Київського університету та один з корпусів Політехнічного інституту. Тривав окупаційний страйк в „червоному” корпусі університету.

Під таким тиском Верховна Рада створила тимчасову узгоджувальну комісію для розгляду вимог голодуючих студентів. До її склад увійшли по п'ять депутатів від парламентської більшості (серед них С. Гуренко та О. Коцюба) і від опозиції (серед них С. Головатий та М. Горинь), п'ять представників голодуючих (О. Барков, О. Доній, М. Іващишин, С. Башук, М. Канофоцький). Узгоджувальна комісія разом зі студентами випрацювала спільний документ, котрий враховував практично всі вимоги голодуючих, що і було засвідчено 16 підписами.

17 жовтня 1990 року о 19-й годині депутати Верховної Ради УРСР, вже ознайомившись з протоколами узгоджувальної комісії, ухвалили „Постанову Верховної Ради Української РСР про розгляд вимог студентів, які проводять голодування в місті Києві з 2 жовтня 1990 року“. „За” дану постанову висловилося 314 депутати, „проти” — 38. В Постанові зазначалося: „Розглянувши вимоги студентів, які проводять голодування в місті Києві, передані Президії Верховної Ради УРСР 2 жовтня 1990 року та узявши до уваги результати роботи узгоджувальної комісії Верховної Ради УРСР, утвореної 16 жовтня 1990 р., Верховна Рада Української РСР постановляє:

1. Стосовно проведення нових виборів. Впродовж другої сесії Верховної Ради УРСР ухвалити закон про референдум Української РСР, закон про політичні партії та організації Української РСР, закон про статус народного депутата Української РСР, передбачені порядком денним, та закон про вибори Української РСР на багатопартійній основі. У 1991 році провести в Українській РСР все-народне голосування-референдум з питань довіри Верховній Раді Української РСР дванадцятого скликання і за його результатами вирішити питання про проведення нових виборів до кінця року.

2. Стосовно військової служби громадян України. Забезпечити проходження строкової військової служби громадянами України поза межами республіки тільки за добровільною згодою громадянина. З цією метою до 31 грудня 1990 року ухвалити закон про проходження строкової військової служби громадянами України на території республіки, закон про альтернативну військову службу, а також утворити необхідні державні органи.

3. Стосовно націоналізації майна КППС та ВЛКСМ на території України. Відповідно до рішення Верховної Ради УРСР від 15 жовтня цього року розглянути на сесійному засіданні висновки Міністерства юстиції і Державного арбітражу УРСР про націоналізацію майна КППС та ВЛКСМ на території України і до 1 грудня 1990 року утворити тимчасову комісію Верховної Ради з цього питання.

4. Стосовно союзного договору. Згідно з рішенням Президії Верховної Ради УРСР, схваленим сесією Верховної Ради від 15 жовтня цього року, спрямувати всі зусилля Верховної Ради УРСР на стабілізацію політичної, економічної ситуації в республіці, на побудову правової суверенної Української держави, прийняття нової конституції республіки, і поки цього не досягнуто — укладання союзного договору вважати передчасним.

5. Стосовно відставки Голови Ради Міністрів УРСР. Прийняти до відома повідомлення Голови Верховної Ради УРСР Л.Кравчука від 17 жовтня 1990 року стосовно відставки Голови Ради Міністрів УРСР Масола і вирішити це питання у порядку, передбаченому статтею 97.9, статтею 108.4 Конституції УРСР.

6. З метою створення правової основи для виконання цієї постанови до 30 листопада 1990 року привести діючу Конституцію у відповідність до положень Деклярації про державний суверенітет України”.

18 жовтня 1990 року на майдані Незалежності (площа Жовтневої революції була перейменована саме після голодування студентів) відбулося святкове завершення акції протесту. О. Доній та М. Іващишин виступили по телебаченню з інформацією про припинення голодування і звільнення окупованих” корпусів університету та КПІ. Наметове містечко було розібране.

Результатом студентського голодування стала вироблена узгоджувальною комісією і ухвалена Верховною Радою УРСР постанова, де значною мірою були задоволені всі вимоги студентів. В ній Верховна Рада погодилася “привести діючу Конституцію у відповідність до положень Деклярації про державний суверенітет України”, відмовилася від підписання нового союзного договору. Було задекларовано, що громадяни України служитимуть тільки на території республіки. Пішов у відставку „всеукраїнський алерген” В. Масол. Хоча, по суті, відставка В.Масола дозволила Л.Кравчукові „закрити” вимоги студентів щодо власної відставки та вгамувати пристрасті. Сптавді, тяжко переоцінити переможну постанову від 17 жовтня 1990 року.

Однак, не було реалізовано головну вимогу студентів, саме — перевибори Верховної Ради на багатопартійній основі. Ця вимога не знайшла підтримки і серед націонал-демократів.

„Хоча у постанові від 17 жовтня, — зазначав О. Доній, — і була обіцянка провести референдум 1991 року „З питань довіри Верховній Раді” і „за його результатами вирішити питання про проведення нових виборів до кінця року”, але сама ж опозиція зробила все можливе, щоб поховати це досягнення „студентської революції”.

Кінець 1990-го і початок 1991 року — це був невеликий проміжок часу після студентської перемоги. Стара номенклатура була розгублена, а суспільство прагнуло змін. Це був шанс для України здійснити, завдяки студентській „оксамитовій революції”, комплексні політичні, соціальні та економічні реформи і піти шляхом країн Центральної та Східньої Європи, де подібні „оксамитові революції” відбулися всього роком раніше. Але Україна не використала свій шанс, бо її політична контреліта не „доросла” на той момент до студентських вимог”.

Фактично акція студентів засвідчила наявність в Україні потужної політичної сили, яку вособлювала молодь. Потенціал цієї сили був значним, і це зрозуміли як представники партапарату, так

і опозиціонери. Саме молодь в жовтні 1990 року завдала відчутного удару по радянській системі. Опозиція відчула „смак перемоги”, і це відчуття їй дали студенти. Здатність до самоорганізації та рішучість молоді виявили народження в Україні нового покоління — покоління „оксамитової революції”. “Вперше за десятки років стало зрозуміло: суспільство закумулювало в собі ресурси, необхідні для пропозиції альтернативного шляху національного поступу. Передовим загоном таких змін ментального масштабу і стало покоління „оксамитової революції”.

Загалом молодіжне середовище не лише усвідомило себе одним цілим, але й відчуло належність до певної сили, яка здатна істотно впливати на політичні процеси і майбутню України.

Ця акція чітко вказувала на прискорення краху комуністичного режиму. Почався масовий вихід з Компартії, активізувався процес створення альтернативних політичних та громадських структур, загострилися суперечності і в самій КПРС. Погіршувалася економічна ситуація, звичайним явищем стали черги за продуктами, відбувся інфляційний стрибок. В суспільстві спостерігався ціннісний та духовний вакуум, і в той же час наростало невдоволення існуючою владою. Назривала типова „революційна ситуація”: „низи — не хочуть, верхи — не можуть”.

Про автора:

Віталій Кулик – директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства, Київ.

Леся ІСАЮК

ОСТАННІЙ ДЕНЬ, ОСТАННІЙ БІЙ

(До 70-річчя смерті Головного командира УПА Романа Шухевича)

Зранку 5 березня 1950 року енкаведисти оточили будинок учительки Наталки Хробак у Білогорщі та ще чотири будинки, у яких, за припущеннями чекістів, міг переховуватися Роман Шухевич, Головний командир Української Повстанської Армії. Для оточення зібрали понад 700 бійців внутрішніх військ.

Одним з будинків був саме той, де і справді перебував генерал. Мешканців розбудив стукіт у двері. Зв'язкова Галина Дидик підійшла до дверей і побачила кількох озброєних, з готовою для пострілу зброєю, чоловіків.

Галина відчинила, розраховуючи, що за той час, поки допитуватимуть її чи проводитимуть обшук, командир зможе вирватися. Енкаведисти вивели її на другий поверх, посадили на стілець і, притримуючи, почали допитувати, хто ще є у хаті. Галина голосно, криком відповідала, сигналячи таким чином тривогу. На той час командир уже встиг сховатися.

Схованка мала ту перевагу, що в ній було добре чути, що діялося ззовні. Зі звуків командир зрозумів: єдиний шанс уціліти – хоч і мінімальний – це прориватися. І він пішов у свій останній бій...

В офіційному звіті советські начальники записали, що вбив командира один з сержантів, які оточили будинок. Хоча насправді останню кулю Провідник випустив у себе сам – у наглухо оточеному домі в нього не було шансів... Але здаватися живим він не хотів.

Спочатку з-за перегородки з-під сходів пролунали постріли. Потім вискочив худорлявий невисокий чоловік. Почалася стрільянина, в результаті якої загинув майор держбезпеки Ровенко. При спробі прорватися Роман Шухевич зіткнувся з підполковником Фокіном, який вистрелив і, вірогідно, поранив повстанця.

Таким був розв'язок кінцевого епізоду однієї з драм детективу, який розпочався ще влітку–восени 1944 року. До цього Головний командир УПА неодноразово вислизав з рук чекістів: у 1944, 1946, 1947, 1948 роках...

Уперше чутки про загибель Головного командира поповзли у 1945 році – вороги припускали, що Р. Шухевич загинув на Волині під час облави.

Наступна така інформація з'явилася восени 1947 року. 10 вересня того року в Станімирському лісі біля Глинян було відкрито криївку, де переховувалося п'ятеро повстанців. Під час захоплення криївки усіх убили. У одному нібито „впізнали“ Романа Шухевича.

Для перевірки фотографію вбитого показали тим, хто його добре знав: колишньому членові Проводу Степанякові, колишньому охоронцеві, дружині Наталії, ще кільком людям з близького оточення командира, які перебували на той час в руках НКВД.

Усі вони заявили, що хоча людина з фотографії справді подібна на Романа Шухевича, все ж не настільки, щоб стверджувати, що це саме він. Наталя Шухевич категорично заперечила, що вбитий – то її чоловік.

Чекісти інколи втрачали слід, інколи знову натрапляли на нього.

„До осені 1948 року переховувався у керівника Львівського крайового проводу ОУН „Федора“, потім відбув до колишнього керівника крайового Проводу ОУН „Захід – Карпати“ у Перегінський район Станіславської області, звідки повернувся до Льво-

ва і взимку переховувався на невідомих органам НКВД явочних квартирах...” — писалося у советській агентурній довідці про вірогідне місце перебування розшукуваного.

За даними тих же органів, увесь теплий період 1949 року командир перебував в Ілівському лісі на Миколаївщині.

На зиму 1949—1950 року Роман Шухевич дістався у село Білогорща біля Львова. „Хата“ (так в УПА називали конспіративні квартири) у Білогорщі була підготовлена ще 1947 року, а перебралися туди після провалу підпільної квартири у Грімному.

Провідник ОУН у Городоцькому районі „Юрко“ сконтактував зв’язкових Романа Шухевича з господинею будинку у центрі села Нусею Конюшик.

Там „легалізувалася“ Галина Дидик у ролі домашньої робітниці у домі вчительки. Будівля мала два поверхи – внизу були кухня та кімната, де вчителька приймала гостей, а на другому поверсі, де містилася спальня і ще одна чи дві кімнати, могли спокійно перебувати підпільники.

У будинку, як і повсюди, де осідав командир, влаштували криївку — під сходами на другий поверх. Про цю криївку знали дві зв’язкові Романа Шухевича — Галина Дидик, яка постійно перебувала в будинку, та Дарія Гусяк, яка свого часу допомагала в організації цього схову, але навідувалась тільки іноді. На той час Дарка вже була на обліку в органів, які знали про її справжню роль у підпіллі, тож у випадку арешту, згідно з правилами конспірації, всі мешканці мали негайно покинути будинок.

Але оскільки Дарка не була „прив’язана“ до хати постійним конспіративним зв’язком, було вкрай мало шансів вчасно дізнатися про ув’язнення. Як виявилось пізніше, саме ця обставина і спричинила трагічну розв’язку. У перший день березня 1950 року Дарка Гусяк з’явилася в Білогорщі і розповіла, що багатьох з її знайомих, і матір також, арештовано, а сама вона – під постійним спостереженням.

Командир наказав Дарці негайно виїхати зі Львова. Але перед тим вона мала залагодити ще одну справу й розповісти про результати „Анні“ — Галині Дидик.

Через день, у п’ятницю, плянувалася зустріч двох зв’язкових. „Дарка“ на неї не прийшла, що могло означати найгірше.

Треба було негайно відходити на одну з запасних квартир — в самому Львові їх було дві. Командир відіслав обох своїх охоронців перевірити надійність кожної. Перехід плянувався у ніч на неділю, 5 березня. А поки Р. Шухевич залишився з однією зв'язковою.

„Дарку“ ж 2 березня і справді заарештували (це сталося у Львові на вул. Київській). Два наступні дні під час допиту вона вперто мовчала. Чекісти знали, що у них в запасі лічені дні, тому вдалися до провокації — до виснаженої катуваннями зв'язкової підселили начебто таку ж саму понівечену ув'язнену.

Та завела в камері звичайну розмову — хто, звідки, за що, що питали... Розповіла, що її заарештували чи то за зайве слово, чи то за „не такі“ знайомства, а тепер, мовляв, родичі приносять їй харчі, а вона через них має контакт з зовнішнім світом і може передавати різні відомості.

Увечорі в суботу адреса квартири була вже в руках енкаведистів. У цей час охоронці, мабуть, були на зворотному шляху після перевірки схованок. А чекісти спішно готували операцію. Рахунок пішов на години...

Передати „на волю“ інформацію про свій арешт і пересторогу чимшвидше втікати для „Дарки“ було найпершим обов'язком. Зрештою, вона зважується — пише на клаптику паперу коротку записку і просить передати її Наталці Хробак у село Білогорщ. Наталка мала передати записку сестрі.

Керівництво НКВД вимагало захопити командира живим. Роман Шухевич, навіть в ситуації очевидної безвиході, зумів укотре — і на цей раз безнадійно — поламати чекістські пляни щодо себе. Наче у помсту за це, чекісти так заховали його могилу, що її шукають і досі...

Історія загибелі Головного командира, переказана вище, неодноразово описувалася як у наукових працях, так і в популярних текстах. Але „за кадром“ залишається чимало цікавих обставин. Найпершим з таких „притемнених“ фактів є той, що чекісти ганялися за Шухевичем рекордний термін. Жоден з керівників антикомуністичного підпілля не очолював його шість з половиною років поспіль.

Генерал Леопольд Окуліцький керував польським підпіллям з 1944 до 1946 року, провідник литовських „лісових братів“ керував

ними п'ять з половиною років, не довшою була боротьба у керівників підпілля Латвії та Естонії.

Створена Романом Шухевичем підпільна система не обмежувалася традиційним військово-підпільним виміром. Не обмежувалася медичною та інформаційною службою — звичними „супутниками“ партизанської армії. Існували підпільна преса та книговидання, шкільництво, правова система, діяв підпільний парламент і чітка управлінська структура.

Роман Шухевич створив паралельну радянській владі структуру і керував нею рекордний термін. Це при тому, що постать керівника у підпільній структурі є ключовою, його загибель — завжди важка втрата для всього руху: часто його вже немає ким замінити, а можливі потрясіння, пов'язані зі зміною керівництва, можуть стати фатальними.

Але кероване Романом Шухевичем українське антикомуністичне підпілля без особливих потрясінь пережило зміну керівника – ним став Василь Кук.

Полонення останнього і справді стало фатальним для визвольного руху як цілісної структури, але не через ганджі у організації, а банально через нестачу сил. На той час уже були вичерпані людські ресурси та надійно перекриті канали постачання.

5 березня 1950 року Україна втратила не тільки обдарованого військовика і одного з видатних представників того покоління. Втратила передусім керівника дуже високого рівня.

Настільки високого, що поєднував у собі одразу кілька іпостей керівника як соціальної ролі – командир, адміністратор, провідник, візіонер і багато інших. І він міг проявляти ці якості у найрізноманітніших сферах – військовій, дипломатичній, мистецькій, музичній.

Радянська влада діяла за принципом: „Якщо ворог не здається – його знищують. Якщо здається — теж знищують“. Тоталітаризм за своєю природою не визнає жодної альтернативи.

Тому „совети“ зосередили у своїх руках всі економічні та фінансові ресурси, тому наводнили країну „стукачами“, тому запровадили жорстокий терористичний режим, тому тримали народ „у чорному тілі“, змушуючи його жити виключно інтересами хліба насущного.

„Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах“ — цей вибір у боротьбі з антилюдською советською системою зробив Роман Шухевич 5 березня 1950 року.

(„Вище вміщений текст є фрагментом книжки Лесі Ісаюк „Роман Шухевич“)

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

ПОВІТРЯНІ КАТАСТРОФИ

Десять років від смоленської трагедії

Так сталося, що я був свідком декількох авіаційних катастроф. Авіація назавжди увійшла в моє життя в стінах 159-ої Військової школи авіомеханіків авіації далекої дії, у якій я понад рік вивчав теорію аеродинаміки і літаки – супертаємний носій ядерної бомби Ту-16 і дещо застарілий американський важкий бомбардувальник Б-29, вкрадений у США і названий в СРСР Ту-4. Повітроплавання я сприймав у романтичному світлі: спроби морського офіцера Олександра Можайського підняти в повітря літак з паровим двигуном, надвеликий у ті часи пасажирський літак Ігоря Сікорського, навіяні фільмами подвиги Валерія Чкалова.

Після школи я прибув на посаду старшого авіомеханіка літака Ту-16 184-го важкобомбардувального авіаційного полку, що базувався в Прилуках на Чернігівщині. Й відразу ж потрапив на великий похорон двох залог цих великих літаків, які я досі сприймав

як досконалий витвір техніки й не думав-не гадав, що такі чудові машини можуть падати на землю.

У ніч з 17 на 18 серпня 1957 року два важких стратегічних бомбардувальники Ту-16 не повернулися на базу в Прилуки. Вони потрапили у фронтальну грозу і не змогли з неї вийти. Разом з іншими загинув радист-стрілець Микола Алексеев, ліжка якого було близько від мого, і я бачив, як інші радисти приносили і складали гіркою останні подарунки – шоколад і сигарети. Літаючих вояків забезпечували за особливою нормою харчування, і вони усе це мали. Біля ліжка сиділи батьки загиблого, які приїхали з Росії. Мені вони видалися старими, але насправді це горе їх пригнітило, бо коли Микола мав 21 рік, то вони – по 40 і кілька.

Усе, що сталося, видалося мені невинуватеною прикрістю. Ту-16 був досконалою важкою машиною. Лише пального літак брав 44 тонни на шість годин лету. Мені, старшому механікові літака, доводилося замовляти три 16-тонних автозаправники, щоб заповнити усі баки паливом. Сім гармат з набоями, майже 9 тонн бомб. На злеті він важив 79 тонн. А головне – літак був носієм атомної бомби. Чотири залоги чергували біля літаків впродовж місяця на спеціальному майданчику, де авіатори постійно жили. Такий же пункт чергових літаків був від нашого полку в Криму. Літаки на чергуванні мали повний запас пального й набоїв і лише чекали на привезення за сигналом тривоги атомної бомби з віддаленого і таємного сховища. Попереду йшла вантажівка, з якої озброєні вартові стрибали і стояли вздовж шляху. Тягач буксирував бомбу. А за ним ще одна вантажівка збирала вартових. Під літаком встановлювали шатро і далеко не всі мали дозвіл заходити за огорожу. Бомбовий відділ літака мав бути підігрітим, тому що бомба вимагала тепла. Близько чотирьох годин займало усе це приготування.

Напередодні похорону усіх механіків покликали до зеленого транспортного літака Лі-2 (теж американського походження), який привіз дев'ять домовин, виготовлених з свіжої дошки. Домовини виготовив тесля Вахмістров, який уславився тим, що написав батькам ніби його – авіатора – поранило у повітряних боях в Сирії, якій СРСР тоді надавав військову допомогу. Батьки негайно звернулися до командування з проханням надати синові відпустку, й тесля опинився у непривабливій ситуації. Передовсім тому, що участь радянського війська у війні в Сирії була таємною.

Літаки з Прилук тоді літали через Чорне море до Туреччини з порушенням турецького кордону.

Загиблих поховали у спільній могилі на міському цвинтарі. Коли процесія долала залізничний переїзд, у однієї з вантажівок заглож мотор, і жінки заголосили, що цей льотчик, мабуть, живий. Це могло статися, бо невідомо, що поклали у домовини на місці трагедії. Цілим було тіло старшого лейтенанта Михайла Матінченка, і начальство вирішило, що він успішно покинув літак, але не причепив свій парашут до катапульты і той не відкрився. Я випускав бойові листки, і один з них був присвячений загиблому М. Матінченкові з фотографією катапультного сидіння і не пристебнутого тросика від парашута. Мовляв, будьте уважні...

Взагалі на скидання атомної бомби вилітала велика група літаків. Але лише один з них ніс ядерний заряд. Поряд летіли літаки, які створювали перешкоди радіосигналами або розкидали металеву стружку, яка засліплювала екрани локаторів. На трасі чекали літаки-танкери з пальним.

Після похорону ветерани полку розповідали й про інші катастрофи. Вони говорили, що стратегічні літаки Ту-16 падали з прикрою регулярністю. Але доки існував СРСР, катастрофи важких літаків Ту-16, як й усіх інших, були державною таємницею, хоча люди гинули в небі і на землі. Минув час. СРСР розпався на окремі держави, цензурні заборони зникли і стало відомо про численні катастрофи літаків Ту-16. Я наведу сумну статистику катастроф в межах України советських часів.

У Прилуках не забули катастрофу 17 квітня 1956 року, коли капітан А. Войтецький літав вночі з генерал-майором Григорієм Подобою, командувачем 139-ої важкобомбардувальної авіадивізії, і не долетів лише вісім метрів до початку бетонної смуги. Літак не витримав удару і переламався навпіл. При цьому загинув штурман лейтенант В. П. Белкін.

У полку про генерала Г. Подобу побутовала ще одна оповідь. Коли були на озброєнні літаки Ту-4 (залога 12 летунів), Г. Подоба виявив бажання полетіти, але про це не знали укладальники парашутів і до літака доставили їх 12 – за звичним числом залоги. У польоті сталася пожежа, треба було залишати машину, а Г. Подоба не мав парашута. Тоді наказали борттехнікові віддати свій парашут. Його сидіння було саме на вхідному люкові. Молодий лейтенант

відмовився жертвувати собою заради високого гостя, а зрушити техніка з входу не могли. Довелося саджати палаючий літак на цивільному летовищі Основа в Харкові. Відтоді той лейтенант був найкращим приятелем генерала Г. Подоби.

В Прилуках наступна катастрофа літака Ту-16 сталася уже без мене, висланого служити на Кавказі. 3 березня 1967 року капітан Леонід Пасинков повертався літаком з завдання, але був туман і його спрямували до Полтави. Літак знизився, зачепився крилом за будівлю і впав. Загинули усі шість членів залоги.

26 червня 1956 року сталася катастрофа Ту-16 у Полтаві. Літак майора Бондаренка на висоті 11 кілометрів увійшов у сильні грозові розряди. Двигуни перестали діяти. Машина швидко падала, і на ввімкнення моторів часу не було.

13 липня 1956 року Ту-16 у Полтаві розламався від удару на початку бетонної смуги, як це сталося у квітні того року в Прилуках. Отже, лише у 1956 році стратегічна авіація СРСР втратила в Українській РСР три дороги машини.

Наступного року сталося ще три катастрофи Ту-16. У 1957 році над нинішньою Україною розбилися два літаки Ту-16 – в Криму і Стрию. Про серпневу загибель двох літаків нашого полку я вже розповів. Ще раніше, у лютому, розбився літак майора І. Деточенка з Криму. Над Чорним морем в машині не стало струму, і двигуни зупинилися, радіозв'язку не було. Покидати машину не було сенсу – в морі був шторм, літак не мав рятувального спорядження. Командир спрямував машину в бік Кавказу. Стрілець-радист не знав цього, покинув машину й був врятований катером, який випадково опинився в місці його приводнення. Інші п'ять членів залоги загинули при спробі приземлення машини біля Новоросійська.

2 березня того ж 1957 року Ту-16 загинув в Стрию. Майор І. Хижняк повертався після нічного лету і через власну помилку врізався в гору. Неправильно подав диспетчеру висоту. Усі шість членів залоги загинули.

1959 року над Україною сталося три катастрофи Ту-16. 14 жовтня у Білій Церкві розбився літак через несправність системи управління – загинули усі шестеро. 11 листопада там же поховали ще шістьох льотчиків Ту-16, який зазнав катастрофи з такої ж причини. 8 грудня сталася катастрофа в Борисполі (майор Михайло Бабкин). Літак злітав у бік міста й на висоті ледве 50 метрів

круто пішов вгору, впав на зльотну смугу й був охоплений вогнем. Залога загинула.

У 1960 році розбився Ту-16 з Полтави. Літак увійшов у штопор і пілотам не вдалося його врятувати. Загинули троє з шести. Не пощастило полтавцям у 1963 році, коли 13 червня капітан М. Зінов'єв вночі неправильно визначив висоту і літак вдарився об землю. Загинули усі шестеро.

27 травня 1965 року в Стрию залога Ту-16 поверталася з нічного маршруту в густому тумані. Коли ввімкнули посадкові світла, попереду виник світловий екран і командир Фомин втратив орієнтацію. Літак збив щогли освітлення, зачепився за дерева, впав і був зруйнований. На щастя, жертв не було.

27 липня 1967 року залоги двох Ту-16 виконували завдання з лєтовища в Миргороді й зіткнулися. Правий пілот і стрілець-радист вискочили на парашутах, інші 10 загинули в повітрі. 4 жовтня 1968 року залога капітана В. Ящукєва переганяла літак Ту-16 з Прилук до Полтави й при зниженні літак зіткнувся з землею. Уцілів лише стрілець.

30 травня 1973 року в Криму впав літак Ту-16 майєра Н. Шарєва – відмовили навігаційні прилади. Усі загинули.

27 квітня 1988 року в Стрию майєр Ю. Двоскін скоїв помилку в пілотуванні, літак почав падати з обертанням й врізався в землю біля Ходєрова. Залога загинула.

Звісно, гинули літаки Ту-16 і в Росії. Причєму деякі катастрофи сталися через безрозсудне нехлюйство. 28 липня 1963 року на Далєкому Сході вирішили провести параду на честь Дня повітряного флоту СРСР. Над трибунами для почесних гостей у Владивєстоку мали пролетіти на малій висоті у 10 загєнах 30 важких літаків Ту-16. Пєгода була несприятливою – хмари на висоті лише 40-50 метрів над землею. Але наказ віддано і його треба виконувати. Літаки йшли до трибуни у хмарах. Машини велєтенські, швидкість понад 1,000 кілометрів на годину. Не дивно, що два літаки зіткнулися і впали. Загинули шість льєтчиків: підполковники, майєри, старші лєйтенанти, капітан і матрос.

Літак Ту-16 спєживав багато пального і не міг долетіти до США для бомбового удару. Вирішили утворити лєтовище на півдорозі до Америки – на полярній кризі літаки-заправники мали чєкати

на ядерні бомбовози для танкування пального в повітрі поблизу полярної станції „Північний полюс-6“.

Наприкінці квітня 1958 року силами Управління полярної авіації підготували смугу для приземлення літаків-танкерів Ту-16 і вислали туди шість машин. Першим посадив Ту-16 на кригу полковник Антон Алехнович. На кризі – торжество, урочисте віче. Але літак мав злетіти, щоб посадити машину підполковника Яглова. При злеті літак Алехновича зіткнувся з літаком Іл-14 керівника летів. Підсумок: два розбитих літаки на Північному полюсі. До них прилетів американський літак Б-24, усе зфотографував, і СРСР дістав від США ноту протесту – ядерні бомбардувальники на Північному полюсі! Коли крига почала танути, пошкоджений літак пішов у воду.

Після служби у стратегічній авіації СРСР я продовжив службу авіамеханіка у 92-му авіазагоні Українського управління цивільної авіації, який базувався у Святошині і мав окрему ескадрилью в Черкасах. Я вивчав новий для мене літак Ан-2 у Навчально-тренувальному загоні в Жулянах, коли став учасником похорон залоги великого літака Ан-10, який розбився у Львові 16 листопада 1959 року. Літак знижувався до лєтовища і раптом різко пішов донизу. Усі 40 осіб на борту загинули. Шукали причину катастрофи, але продовжували рейси цих машин. Причину ніби знайшли, але це було помилкою. Через три місяці, 26 лютого 1960 року, на тому ж місці лєтовища Львів знову впав Ан-10. Усі загинули. Використання цих літаків призупинили і згодом з'ясували, що вони мали конструктивну хибу. Виявили її, коли опитали командирів інших літаків Ан-10. Шкода, що не зробили цього раніше.

Літаки Ан-10 продовжували падіння. 31 березня 1971 року в Лутугинському районі Ворошиловградської області зазнав катастрофи літак Ан-10, який виконував рейс Куйбишев-Ворошиловград-Одеса. Загинули всі 65 людей на борту. 18 травня 1972 року літак Ан-10 виконував рейс Москва-Харків і розбився поблизу села Руська Лозова в Дергачівському районі Харківської області. Загинули 115 пасажирів і 7 членів залоги. Після цього літаки Ан-10 і Ан-10А були списані. 11 машин були встановлені в різних містах СРСР як літаки-пам'ятники, дитячі кафе, тир.

Працюючи в цивільній авіації, я був свідком ряду катастроф або чув про них від інших авіаторів. Але в цілому інформація про

такі випадки була заборонена Міністерством цивільної авіації, що схвалив уряд, бо в СРСР не могло бути катастроф.

Іноді заборони призводили до анекдотичних випадків. Коли у Черкасах фільмували картину „Дозвольте зліт“, то імітували катастрофу літака Ан-2, для чого підняли в повітря гелікоптером стару машину і відчепили її. Кадр вийшов вдалим, але у фільмі не був показаний, його заборонили, бо в СРСР не може бути катастроф.

На жаль, і в історію міста Києва вписані авіакатастрофи. У нашому 92-му загоні 14 січня 1961 року розбився новий для України чеський літак Л-200 „Морава“. Командир авіяланки Іван Манжос вилетів з Святошина в Чернігів для навчання двох пілотів нашого авіязагону. Обидва учні були в літаку. Через 10 хвилин авіодиспетчер в Чернігові втратив з ними зв'язок, а з села Іванівки повідомили про падіння машини на зораному полі. Пілоти загинули.

У хроніці катастроф Л-200 я не знайшов випадку у Чернігові, але там значаться інші катастрофи цього літака, зокрема у 1965 році в Брянську (літак протаранив будинок), у 1966 році біля Новоросійська, 1966 року у Волгоградській області. Літаки Л-200 були вилучені з використання після того, як 27 жовтня 1970 року студенти з Криму Микола Гилев і Віталій Поздеев захопили літак під час рейсу з Керчі і вилетіли до Туреччини. Літак турки повернули, а студенти самі повернулися і були засуджені.

В 1972 году припинили використання літаків Як-12, на яких теж можна було втекти за кордон. А ще раніше, восени 1959 року, я брав участь у знищенні усіх літаків По-2 Черкаської авіаескадрильї. З тієї ж причини.

17 серпня 1957 року над Києвом сталося зіткнення двох новеньких літаків Іл-14 і вони впали на будівлі. Один літак йшов з Софії, другий виконував тренувальний політ над містом. Про цей другий диспетчер не знав і допустив зіткнення. Літак зруйнував триповерховий житловий будинок по вулиці Совській (назва походить від селища Совки), другий впав на проспекті 40-річчя жовтня (тепер Голосіївський). У катастрофі загинули 15 осіб, з них шість – на землі, ще 23 особи на землі були поранені. Зруйновані чотири будинки.

До 2006 року в СРСР було втрачено 70 літаків Іл-14 з 1,348 випущених. 1,150 осіб загинули, але усі катастрофи цього літака, крім київської та 1958 року в Криму, сталися за межами України.

Літак Ан-24 впав у Києві 17 грудня 1976 року, загинули 48 осіб. Вони вночі летіли з Чернівців. З вини диспетчера (одночасно над летовищем були три літаки і на землі з ними не впоралися) літак врізався у залізничний насип і згорів. Загинули 4 особи залоги і 44 пасажирів. Вижили стюардеса і 6 пасажирів.

У хроніці катастроф числяться 165 втрачених літаків Ан-24 з випущених 1,200 машин. Загинули станом на 2012 рік 2,120 осіб, включаючи 29 загиблих на землі. На теренах України авіяпригоди з цим літаком мали місце в Тернополі, Вінниці, Мукачеві, Полтаві, Харкові, Чернігові, дві в Криму, Херсоні і Донецьку, де літак АН-24 було знищено під час бою 2014 року.

29 серпня 1979 року я мав повернутися з службового відрядження до Казані й чекав на літак Ту-124, який прибував з Києва. Але він не прибув, розбився у Тамбовській області. Загинули 63 особи. Я не мав іншої можливості повернення додому і був змушений чекати на розвиток подій, тому став свідком похорону в Казані. Особливо прикрою для оточення була загибель молодої пари, яка почала святкувати свій шлюб у Києві і мала продовжити весілля у Казані. Моє чекання тривало кілька днів, бо літаки Ту-124 були назавжди вилучені з використання, а інших не було. Загалом у Харкові побудували 165 таких машин, з них загинуло 15.

Врешті з Києва прибув літак Ан-24, щоб забрати скриньки з попелом загиблих киян. Серед скриньок та вінків знайшли місце й для кількох пасажирів. Поруч летів киянин, який усе нахвалявав свою дружину, бо він мав летіти у відрядження фатальним літаком, а дружину послали збирати помідори на колгоспному полі і вона змусила чоловіка віддати квиток і допомогти у консервуванні. Тепер він був захоплений її завбачливістю.

Люди часто коментують подібні випадки як провидіння. Нещодавно я зустрів жінку, яка була стюардесою у Кіровограді. Черкаську авіаескадрилью передали з Києва до цього підрозділу, тож ми знали про стюардесу Валентину Бурлаченко, яка 23 травня 1974 року помінялося з подругою на рейс до Києва, щоб придбати обнови на весілля. Літак Як-40 розбився і дівчина загинула. Тепер виявилося, що моя нова знайома приятелювала з загиблою.

Ще один мій приятель Євген Кохан, голова обласного комітету профспілки хеміків у Черкасах, журився, що запросив на відпочинок до Черкаського бору свого колегу з Ленінграду і 28 червня

1982 року поїхав до Борисполя зустріти цю родину. А вони не прилетіли, бо, як сказали Є. Кохану, літак Як-42 збили військові. Я переконував Є. Кохана, що він нічим не завинив у трагедії.

Тепер я зауважив, що катастрофа Як-42, у якій загинули 132 особи, дістала зовсім інше пояснення. Комісія встановила, що причиною була поламка механізму управління рулем висоти. За цю недоробку трьох керівників підприємства, яке виготовило невдалий механізм, засудили умовно до незначних термінів покарання.

Водночас при споминах про цю катастрофу постає чимало запитань. Люди на землі чули вибух у небі, а рештки машини розкидало на великій площі. Чи це сталося б при поламці руля висоти? На місце катастрофи негайно прибули численні вертолети, його щільно оточило військо і вояки ретельно зібрали і вивезли усі уламки. Вивезли і поховали лише залогоу і ще двох загадкових чоловіків „в цивільному“. Тіла інших пасажирів спалили без свідків. Може на тих тілах були сліди вибухівки від бойового зняряддя? Дуже був засмучений батько молодої дочки з Києва, яка щойно узяла шлюб з молодим військовим і летіла з ним до батьків. Тіло її уціліло, але поховати батькам не дозволили, спалили.

Ось окремі рядки з сучасних соціальних мереж: „Брат загиблого пасажира Анатолія Коржа – Іван повідомив, що були розмови про те, що літак збили ракетою“.

„У Наровлі, де впав літак, не всі вірять у варіант з гайкою. Підозрам додає сили й те, що біля місця катастрофи були розташовані стратегічні об'єкти: Чорнобильська АЕС й радіолокаційна станція „Дуга“ („Чорнобиль-2“). Люди кажуть: „Усі чули вибухи. Що це було? Чому корпус розвалився у повітрі? Ви вірите, що від перегрузки? Ну відірвало б хвіст, крила... Більше схоже, що збили його випадково“.

Станом на 1 листопада 2018 року у висліді катастроф було втрачено 9 літаків Як-42, загинула 571 особа.

Авіякатастрофи в СРСР були засекречені. З потерпілих брали підписку про нерозголошення. Якщо й надавали допомогу, то незначну – 300 рублів. В СРСР люди були привчені мовчати.

Трагічний лет до Катині

80 років тому, навесні 1940 року, провід СРСР скоїв злочин, який увійшов в історію як розстріл в Катині. Насправді в Катинському лісі біля Смоленська розстріляли 4,421 особу з загального числа страчених 21,857 польських полонених. 3,820 осіб вбили у Старобільському таборі біля Харкова, 6,311 осіб в Осташковському таборі поблизу міста Калініна (тепер Твер), ще 7,305 – в інших таборах і в'язницях Західної України й Західної Білорусі.

Розстріли проводилися за рішенням особливої Трійки НКВД СРСР відповідно до постанови Політичного бюро Центрального комітету ВКП(б) від 5 березня 1940 року. Коли під час Другої світової війни німці виявили масове поховання в Катині, то не мали сумніву, що це злочин більшовиків, проте Москва заявила, що поляків розстріляли німці. Цю заяву давно спростовано, і навіть Росія тепер визнає злочин більшовиків,

Польські вояки потрапили у радянський полон у висліді підступного вторгнення Червоної армії у вересні 1939 року до Польщі. Червоні захопили 250 тис. полонених. Розстріли полонених почалися негайно. 22 вересня в Гродно 300 захисників міста, включно з командиром корпусу генералом Юзефом Ольшиною-Вільчинським, було розстріляно на місці, наступного дня в Мокшанах було розстріляно 150 морських офіцерів, що відступали на Брест.

Пам'ятник жертвам Катині у місті Джерзі-Сіті, США. (Фото: Лев Хмельковський)

При НКВД СРСР було організовано вісім таборів для утримання польських військовополонених. Начальником управління був призначений майор Петро Сопруненко. Він пізніше очолював управління НКВД нинішньої Хмельницької області та Закарпаття, помер 1992 року у званні генерал-майора. У вищезгаданих таборах розмістили старшин, а рядових вояків і молодших командирів (також цивільних) вислали на поселення і примусові роботи в Сибіру та Казахстані.

3 березня 1940 року народний комісар внутрішніх справ Лаврентій Берія запропонував Йосифові Сталінові „справи військовополонених, що перебувають у таборах, розглянути в особливому порядку, з застосуванням до них вищої міри покарання – розстрілу“. З пропозицією погодилися провідники СРСР Й. Сталін, В'ячеслав Молотов та інші. Страти тривали з початку квітня до середини травня 1940 року. Виконавці злочинного наказу були того ж року нагороджені.

10 років тому, 10 квітня 2010 року, до Меморіалу в Катинському лісі вилетіла урядова делегація Польщі, щоб вшанувати пам'ять полеглих. У літаку були Президент Польщі Лех Качинський з дружиною, багато урядовців, громадських діячів, духовенства, вісім осіб залоги літака. Сталася авіакатастрофа, загинули усі 96 осіб. Не вижив ніхто.

Літак радянського виробництва Ту-154 належав у Польщі до Спеціального полку транспортної авіації, утвореного 25 лютого 1945 року. Полк мав дві таких машини, а також літаки Як-40. Після катастрофи полк було перетворено на авіа базу транспортної авіації.

У останній лет Ту-154 повів капітан Аркадіюш Протасюк. Пізніше Росія намагалася приписати йому професійну недосконалість, незнання машини, недостатнє володіння російською мовою при контакті з диспетчером. Усе це було вигадкою. А. Протасюк налітав за кермом таких машин 2,937 годин, а на летовище, де сталася катастрофа пілотував інший літак за три дні до неї і не мав мовних проблем.

10 квітня, за кілька хвилин до катастрофи, на летовище прибув з Польщі літак Як-40 (командир Артур Воштил), у якому були журналісти. Борттехнік цього літака Ремігіюш Мусь заявив, що після приземлення почув два вибухи перед катастрофою Ту-154, але дже-

рела їх не знає. 27 жовтня 2012 року повішене тіло борттехніка виявили у його домі в Пасечні. Про вибух заявив під час слідства і підполковник Павло Плюснін. У березні 2018 року британські експерти виявили сліди вибухівки на уламках літака і рештках загинувших.

Одночасно прибув російський літак Іл-76, який пілотував майор Олег Фролов. Він двічі намагався приземлити велику машину, але без успіху, а тому повернувся до Москви.

На землі приземлення літаків координували чотири російські офіцери: полковник Микола Краснокутський, підполковник Павло Плюснін, майори Віктор Риженко та В. Луб'янцев. Два перших були на ближньому стартовому командному пункті. Лєтовище не мало точної системи наведення літаків, сигнали радіомаяка були слабкі й коливалися, освітлення зльотної смуги було недосконале: за 700-800 метрів від смуги світел не було, за 900 метрів з трьох світел діяло лише одне. Дерева і кущі закривали світла. Густа сіра імла вкривала землю.

Павло Плюснін зателефонував до штабу військово-транспортної авіації у Москві, Микола Краснокутський – до командування в Твері, але дозволу на замкнення лєтовища вони не отримали. Павло Плюснін вирішив спрямувати президентський літак на запасне лєтовище, але Краснокутський скасував його намір і наказав пілотам на висоті 100 метрів спробувати приземлити машину. На цей час погодні умови не відповідали нормам, визначеним для приземлення, але А. Протасюк виконав вказівку землі знизитися для спроби приземлення. Залишалося ще кілька хвилин.

Коли літак був на висоті 39 метрів, його командир вирішив усе ж припинити зниження і йти на друге коло. До катастрофи залишалося 22 секунди. Другий пілот Роберт Гживня через вісім секунд підтвердив наказ командира.

Майор Риженко кілька разів інформував залогу, що машина йде правильним курсом і напрямом, хоча це було помилкою. Насправді позиція літака була поза точним виміром радіолокатора.

За 1050 метрів від смуги і на 40-50 метрів від її осі літак зачепив верхівки дерев, втратив частину крила, через 5-6 секунд зіткнувся з землею й зруйнувався. Дослідники Університету Акрон у США встановили, що при такому зіткненні крило не мало б ушкоджень.

Того ж дня, 10 квітня 2010 року, перший заступник начальника штабу Військово-повітряних сил Росії генерал Олександр Альошин

заявив, що диспетчер наказав пілотам йти на запасне летовище, але вони не виконали цього наказу. Цю його заяву не підтвердили записи розмов.

Через 13 хвилин після катастрофи місце трагедії оточило військо, через 18 хвилин було загашено пожежу. Білоруський журналіст Сергій Серебро у цей час зробив фотографії вояків, котрі замінювали несправні лампи освітлення зльотної смуги.

Через годину після катастрофи Президент Росії Дмитро Медведєв утворив урядову комісію для дослідження її причин, яка мала працювати спільно з польською комісією. Але співпраця виявилася нелегкою через труднощі з боку Росії, яка не передавала необхідні документи, а передані були неповні. Полковник Едмунд Кліш, акредитований при російській комісії, кілька разів звертався з протестами до її співкерівника Тетяни Анодіної, але відповіді не отримував. Коли Польщі передали записи так званих „чорних скриньок“, виявилось, що у записах є прогалини, але Москва не дала щодо цього пояснень. Було чимало й інших перешкод у спільному розслідуванні, тому Військова прокуратура Польщі провадила власне розслідування обставин катастрофи.

Газета „Rzeczpospolita“ подала пояснення щодо 10 можливих причин катастрофи, на деякі з яких посилалися у Москві.

Перша (Росія): недосвідчений 36-річний командир літака А. Протасюк не знав свого літака і летовища, надто низько провадив машину до приземлення.

А. Протасюк налітав на Ту-154 2,937 один, а на це летовище прилітав три дні тому як другий пілот літака Прем'єра Дональда Туска.

Друга (Росія): пілоти слабко володіли російською мовою.

Капітан А. Протасюк досконало знав російську мову і три дні тому не мав проблем у контактах з росіянами на летовищі.

Третя (Росія): чинився тиск на пілотів, бо Президент або Командувач Військово-повітряними силами генерал Анджей Бласік могли наказати йти на приземлення.

Капітан Гжегож Петручук розповів, що у серпні 2008 року відмовив Президентові Лехові Качинському у вимозі приземлитися в Тбілісі у складних умовах. Пілоти навчені не коритися жодним наказам сторонніх осіб і саме пілот є найважливішою персоною в літаку. При тому записи „чорної скриньки“ підтверджують, що жоден пасажирів не втручався в працю пілотів.

Четверта (Росія): через туман видимість була обмежена.

Експерт Гжегож Голданович вважає, що на застарілому, неопладаному військовому летовищі біля Смоленська туман міг стати перешкодою. До того ж, пілоти не були поінформовані, що летять над яром глибиною 60 метрів, а саме стільки бракувало для безпечного приземлення.

П'ята (Росія): несправність літака, який мав 20 років віку.

Попередньої зими цей літак пройшов повний ремонт в російському підприємстві „Авіакор“ в Самарі. Після цього він міг літати 7,500 годин, а налітав лише 140. Загалом він мав 5 тис. годин налету і 1823 приземлення.

Шоста (Польща): польські експерти заявили про жахливий балаган на летовищі: безладдя, некомпетентність, поганий стан обладнання. Російський дисидент Володимир Буковський вважає, що керівники лету могли подати пілотам неправильні вказівки. Якщо білоруський фотожурналіст зфотографував вояків, які вкручували жарівки перед зльотною смугою, то жарівки вочевидь не діяли.

Польська прокуратура не дістала від Москви відповіді на запитання: хто саме був у складі наземної групи, яка забезпечувала лет? Чи це були працівники летовища, чи спеціально делеговані особи, які летовища не знали? Хто особисто відповідав за приземлення літака?

Сьома (Польща): тиск на наземну обслугу.

Саме російські диспетчери могли діяти під тиском свого командування. Вранці 10 квітня вони мали кілька розмов телефоном з своїми зверхниками у Москві, запитували дозволу на закриття летовища через негоду. Але з Москви наказали не закривати летовище, а порадили пілотам летіти до іншого летовища. Диспетчери порадили їм летіти до Москви або Мінська. Проблема полягає у тому, що не існує порад, є дозвіл або відмова прийняти літак. Російські і польські експерти згідно твердять, що диспетчери порушили процедуру. Якщо вони не заборонили приземлення, то пілоти могли сприйняти це як дозвіл.

8. Відсутність системи наведення (Польща): Коли 7 квітня на летовищі біля Смоленська приймали літаки з Володимиром Путіним і Дональдом Туском, то на летовище доставили найсучаснішу навігаційну систему. Перед прибуттям Президента Леха Качинського

систему усунули. На летовищі не було системи автоматичного наведення літаків до приземлення (Instrument Landing System).

9. Замах терористів (Польща): Було можливим блокування системи керування. Блокаду можна встановити так, щоб вона спрацювала при випусценні коліс або закрилків, вважає Ришард Дроздович з Лябораторії аеродинаміки Щецінського політехнічного інституту.

10. Електронна атака (Польща): літак мав сучасне супутникове обладнання TAWS (Terrain Awareness and Warning System), яке інформує пілотів про вигляд терену довкола летовища. TAWS надійний, хібащо його атакуватимуть технікою „measconing“, коли фальшивий сигнал на кілька мілісекунд заглушує супутниковий сигнал, вважає співавтор тривимірної системи навігації Марек Страсенбург-Клесяк. Інші експерти застерігають, що Смоленська немає у переліку 11 тис. летовищ, які використовують TAWS.

В усякому разі катастрофа була політично вигідна Москві. Але й злочинний розстріл поляків в Катині тривалий час Москва не визнавала. Не виключено, що через роки буде оприлюднено правду про події в Смоленську.

Коли люди не порозумілися

У США найбільша авіокатастрофа з участю двох авіолайнерів сталася 27 березня 1977 року на Канарських островах — при спробі злету на летовищі Тенериф Boeing-747 голяндської авіокомпанії КЛМ в тумані врізався в Boeing-747 авіокомпанії PanAm. Загинули 583 особи. На американському літаку уціліла 61 людина (54 пасажири і 7 членів залоги). Зіткнення сталося через мову: голяндські пілоти погано розуміли команди диспетчера, який говорив англійською мовою з еспанським акцентом.

Того дня, 27 березня 1977 року, на летовищі в Лас-Пальмасі терористи підірвали бомбу в залі чекання. Жертв не було, але летовище перестало приймати літаки, які спрямували на летовище Лос-Родео на острові Тенериф. Командир американського літака мав досить пального і волів чекати відкриття летовища у Лас-Пальмасі, але за наказом диспетчера полетів на Тенериф.

Літаків на тому летовищі зібралося багато. Через чотири години Лас-Пальмас почав приймати літаки. Голяндський літак за наказом

диспетчера вирушив до кінця злетної смуги і став чекати дозволу на зліт. Погода погіршилася, туман обмежив видимість до 300 метрів.

Командир американського літака дістав наказ вирушати слідом за голяндцями. Коли він досягнув допоміжної доріжки, то побачив, що не зможе на ній повернути літак. Він вирішив, що диспетчер наказав йому рушати на наступну, дальшу доріжку, придатну для лайнера, і повів машину на злетну смугу.

Видимість впала до 100 метрів. Вогні на доріжках не діяли і пілоти не могли чітко визначити свій шлях.

Диспетчер говорив з сильним еспанським акцентом — обидва пілоти по кілька разів перепитували його, одночасно втручалися у розмови, перебивали один одного.

Другий пілот КЛМ доповів диспетчерові про готовність і попросив дозволу на злет. Диспетчер подав інструкцію про дії після злету, а другий пілот сприйняв це як дозвіл на злет. Він повторив інструкцію диспетчерові, який відповів: „ОК!“, тобто згоду, що залога прийняла інструктаж, і попередив, що згодом дасть дозвіл на злет.

У цей час командир літака Pan American доповів диспетчерові, що вони ще не зійшли з злетної смуги. Переговори наклалися одне на одного, залога КЛМ американця не почула, почала злет.

Диспетчер попросив американців повідомити, коли вони звільнять смугу. Це почув бортінженер КЛМ і попередив своїх пілотів, що смуга ще зайнята. Але його командир, уже зайнятий злетом, сказав, що усе в порядку.

Через 14 секунд літаки зіткнулися. Американець побачив вогні КЛМ за 700 метрів до зіткнення, дав повний газ і намагався зійти з злетної смуги, але не встиг.

Понад 70 спеціалістів з Еспанії, Нідерляндів і США шукали причину катастрофи. Вони дійшли згоди, що командир літака КЛМ не зрозумів диспетчера і не прервав злет, коли командир Pan American доповідав, що вони усе ще на злетній смугі.

Другий пілот КЛМ і диспетчер вживали нестандартних висловів. Залога Pan American проминула вказану диспетчером доріжку.

Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) розробила єдиний для всіх міжнародних летовищ стандарт фраз, впровадила отримання рішень усіма членами залоги.

В пам'ять жертв катастрофи споруджено три меморіали: в Амстердамі, Каліфорнії і на Тенерифі.

* * *

Дослідники вивчили, у якій країні частіше падають літаки. Станом на 10 жовтня 2018 року за 6 років перше місце посіла Росія — 41 катастрофа (загинуло 559), за цей час у США сталося 11 авіопригод, далі йде Україна (7 катастроф), Конго (6) і Німеччина (4 в 2010 році).

В Україні лише у Львові, на Скнилівському летовищі, катастрофу 2002 року (78 жертв) спричинили самі українці. Два літаки збили на сході України сепаратисти за участі Росії (347 жертв), російський рейсовий літак Ту-154 впав 2006 року на Донеччині (170 жертв), у 2001 році над Чорним морем впав російський Ту-154 нібито збитий українською ракетою (78 жертв). Водночас мали місце катастрофи малих літаків та гелікоптерів. Лише у 2018 році в Україні сталося п'ять таких трагедій. 25 січня в Кременчугу в телевежу врізався вертоліт Мі-8 приватної компанії, усі загинули. На Сумщині розбився легкомоторний літак, який обробляв поле хемікатами, пілот загинув. Під час таких же робіт на Полтавщині розбився одномоторний „Бекас Х-32“, загинув пілот. На Вінниччині під час міжнародних навчань „Чисте небо-2018“ розбився винищувач Су-27. Загинули обидва пілоти. Один був громадянином США. 6 вересня на Труханів остров у Києві упав приватний вертоліт, пілот загинув.

Доцент Бінгемтонського університету Іван Корольов порівнює стан авіобезпеки у США і СРСР та Росії. Він на основі математичного аналізу дійшов висновку, що в СРСР авіобезпека була понад чотири рази меншою, ніж у США. Тепер у безпеці авіоперевезень в США відчутний великий прогрес. Зросло число пасажирів у літаках, тому рейсів за однаковими маршрутами стало менше, тобто ризик теж зменшився. Але одна катастрофа дає більше жертв, ніж раніше.

У порівнянні Росії і США перша з них виглядає дуже погано: у США безпека авіоперевезень зросла, у Росії не змінилася. У США люди літають дуже багато і цілком безпечно.

Ганна ЧЕРКАСЬКА

ВЕЛИКИЙ ЧАРІВНИК СЦЕНИ

(До 180-річчя від народження Мара Кропивницького)

Марко Кропивницький народився 10 (22) травня 1840 року в селі Бежбайраки Бобринецького повіту Херсонської губернії (тепер село Кропивницьке Новоукраїнського району Кіровоградської області) в родині управителя маєтків поміщика Фундуклія – Луки Івановича Кропивницького, — „чоловіка труда, труда мозольного“. Він був із збіднілих дворян. Мати Капітоліна Іванівна Дубровинська – з роду втікача кріпака-музиканта. Коли Маркусікові було п'ять років, мати взяла меншого сина Володю, сіла в бричку – і поїхала світ за очі з молодим гусаром. Залишився батько з Марком та старшенською Ганною. Гадав батько, що мачуха зможе дати дітям

раду, одружився, а вона виявилася п'яничкою. Став і сам зазирати до чарки.

Довелося малому Маркові роками бути на побігеньках у панів, до яких віддавав його батько „в науку“. В дитинстві Марчик співав у церковному хорі, мав гарний слух, чудовий голос (альт). Майже до 14 років (з перервами) Марко жив у маєтку князя Олексія Кантакузена в селі Катеринівка (з 1962 – село Новокрасне, Арбузинського району Миколаївської області), де його батько працював управителем. А у „перервах“ жив у Бобринці в будинку бабусі Уляни Дубровинської, де і навчився грати на музичних інструментах; у нинішній Дмитрівці на Вознесенщині та в самому Вознесенську, у Молдавці (нині — Козубівка) та Олександрівці, що в Доманівському районі.

Освіта М. Кропивницького була безсистемною: то у попа Нестеровського, — то у приватній школі шляхтича Рудьковського. З похвальним листом закінчив Бобринецьку повітову школу. Майже через десять років мати повернулася з мандрів, поселилася в Бобринці. Марко приходив до неї. Мати вчила сина танцювати, грати на скрипці, фортепіано, розучувала різні вокальні партії. Відтак М.Кропивницький взяв участь в аматорському гуртку, де ставили п'єси українських і російських драматургів.

У 1856 році М.Кропивницький закінчив Бобринецьке повітове училище, мріяв про університет. 3 липня 1861 року дрібним судовим чиновником почав державну службу. У 1862 – 1863 роках спробував навчатися далі – став вільним слухачем юридичного факультету Київського університету. Під час навчання працював ночами над своєю першою п'єсою – „Микита Старостенко“. Провчився три семестри – і повернувся до Бобринця, до служби у повітовому суді. Від горілки Марка рятував театр аматорів і самоосвіта в бібліотеках. Частенько гурток виїздив з виставами до Єлисаветграду, там Марко познайомився з Тобілевичами („братами-розбійниками“).

З 1864-го до 1871 року М.Кропивницький працював на канцелярських посадах державних установ Бобринця та Єлисаветграду. У 1867 році у Бобринці на Різдво після вистави була вечірка. На ній Марко Кропивницький познайомився та протанцював увесь вечір з Сашою Вукотич (1852 – 1880), супроводив її додому. Дівчина-сирота закінчила в Одесі гімназію, жила з тіткою – Марфою Зайковською. Невеличка 17-річна красуня запала юнакові в душу. Вони

одружилися, Саша одне за одним привела в світ трьох мертвих малят. Одного разу їм підкинули хлопчика. Марко Лукич усиновив Костянтина (1870 – 1919), який чомусь був дуже схожим на батька.

У 1871 році, після смерти батька, Марко Лукич подав у відставку, продав майно у Бобринці і разом з Олександром вирушили до Одеси. Він мав намір вступити до університету, але Марка запросили у російську трупу графа Чернишова. 12 листопада 1871 року Кропивницький дебютував у ролі Стецька. Успіх! Контракт на вигідних умовах (175 карб. на місяць). Три роки Кропивницький працював у російській театральній трупі, але залишався українцем: був режисером 37 українських вистав, сам писав рідною мовою. У 1872 році в одеській газеті „Новоросійській телеграф“ було опубліковано водевілі М. Кропивницького „Помирились“ і „За сиротою і Бог з калитою, або ж Несподіване“.

У 1873-1874 роках грав у Харкові, потім його запросили до Галичини на посаду режисера товариства „Руська бесіда“. Дружина в цей час була вагітна, хотіла їхати до чоловіка, але лікарі відрадили. От і вирішив Марко, що дружина йому дорожча, кинув роботу й повернувся додому. А там Саша та крихітка Маша (1875 – 1910). Нарешті родина щаслива, але не надовго – через п'ять років Олександра померла. Костика та Марійку доглядала тітка Марфа, тому батько рідко їх бачив. Робота, гастролі, самотність, запопадливі „киціоні“.

На цей час припало знайомство Марка Лукича з актрисою полтавського театру Антоніною Маркович, сестрою видавця Андрія Марковича. Тося та Марко жваво листувалися, його збуджувала холодність дівчини. Готувалися до весілля. Він буквально розривався: гастролі, Бобринець, Полтава... Враз листування обірвалося, вінчання не відбулося.

Актор, співак, драматург створив свою трупу. Він був вимогливим, часом жорстоким, впертим, запальним, часом розпикав акторів до сліз, але сам підходив миритися. 27 жовтня 1882 року у зимовому театрі Єлисаветграду відбулася прем'єра „Наталки Полтавки“ – з Заньковецькою та Садовським у головних ролях. Марко Лукич надів Марії Заньковецькій обручку – навічно повинчав її з театром, але сам не міг знайти собі пару. Закохалися у красеня три дочки Михайла Старицького. Старша – гімназистка Маня закохалася як мати, раз – і на все життя. Як же Маня хвилювалася, коли

Марко Лукич посватався! Та батько відмовив: 25 років різниці у віці. Марко Кропивницький – актор дивовижний, але ж бабій шедевральний. Не міг він відмовити жодній з закоханих жінок і мав традицію всиновлювати підкинутих (чомусь схожих на нього!) дітей. М. Старицький хотів як краще, а присудив дочку на самоту. Княжий гонор батька дуже образив Марка Кропивницького – і спересердя він зав'язав роман з акторкою Ларисою Квіткою, народила сина Павла. Марія Старицька вирішила виїхати з України, не повертатися ні до чого українського. Навчалася на природничому відділенні Бестужевських курсів у Петербурзі, але через рік повернулася до Києва.

Через рік директором українського театру став Михайло Старицький, Марко Кропивницький – головним режисером.

Якось в Одесі молоденький учитель латини Данило Крижанівський подарував акторові ноти власних пісень з підписом: „Присвячую Маркові Кропивницькому“. Одна з них – „Реве та стогне Дніпр широкий“. Марко Лукич програв її, обійняв композитора та назвав пісню шедевром. Але як вивести пісню в люди? Кропивницькому довелося вдатись до хитрощів. Виступаючи в Одесі, на Пересипі, трупа М. Кропивницького дала виставу „Дай серцю волю, заведе в неволю“. Там Іван Непокритий мав співати пісню „Гей шпориш, шпориш при дорозі“, про сирітську долю. По ходу дії М. Кропивницький заспівав „Реве на стогне Дніпр широкий“. Могутній голос співака підняв глядачів з місць. Люди почали підспівувати. За звичай, на виставах обов'язково був присутній поліцейський наглядчак, який сидів у першому ряду. Але цього разу він на мить скам'янів, розгубився і упустив момент. Його сюрчок натовп не захотів почути. Поліцейський вибіг з театру за підмогою. Загін поліції увірвався до театру з криком: „Разойдісь!“, але одесити співали українською... Поліція не змогла подолати крамольну пісню Шевченка. Згодом до дверей готелю, в якому мешкав митець, згодом було прикріплено мідну табличку з надписом: „Тут жив батько малоросів М. Л. Кропивницький“. І це все в Одесі часів заборони української мови!

У 1886-1887 роках трупа Кропивницького три місяці гастролювала в Петербурзі. Цар Олександр III двічі був на його виставах, мав зустріч з акторами, запропонував Заньковецькій та Кропивницькому імператорський театр, але обоє відмовилися.

Й от у столиці імперії самотньому мисливцеві, як годиться, з „куницею“ довелося зустрітися. Надія Гладушенко (1859 – 1922) – лікар, знала кілька мов, писала прозу, вдова (її чоловік Петро Савченко помер в Ялті від туберкульозу). Розумна жінка взяла серце та думки Марка, йому без коханої було безнадійно. Йому 47, їй – 29, у Новочеркаську вони обвінчалися. Театральне міжсезоння Кропивницькі проводили в Єлисаветграді в будинку Марфи Зайковської. Там Надія народила доньку, їй дали ім'я першої дружини Марка. Олександра (1888 – 1969) згодом стала відомою співачкою опери й оперети. Пізніше прийшли у світ Оля та Володя. Слова татка були законом для дітей. Він їх не бив, але карав – оголошував „ігнор“ порушникові.

Родина поселилася на хуторі Щеняче, який Кропивницький величав – „Затишок“. Двадцять років тут постійно жили, крім родини, жили гості-актори. Протягом двох років тут жили діти племінники Тараса Шевченка Ірини Ковтунової (Палажка Гапка й Гнат), яким господарі надали необхідну матеріальну і медичну допомогу.

Загін онуків очолила бабуся Капітоліна, вона опікувалася знаннями з музики. Пані Надія безкоштовно лікувала хворих, часто сама й оперувала. Кропивницький організував на хуторі школи для дітей і дорослих, бібліотеку, дитячий театр. Для нього у 1907 році він пише п'єси „Івасик Телесик“ і „По щучому велінню“.

Останніми місцями виступів М.Л.Кропивницького у театральний сезон 1910 року стали міста Аккерман і Одеса. В Одесі замість батька вийшов син Кость, наступного дня Марко Лукич був вимушений вибачитись перед глядачами за погане самопочуття і не змогу грати. 8 квітня 1910 року (21 квітня за новим стилем) Кропивницький виїхав додому на хутір „Затишок“ і у дорозі помер від крововиливу у мозок. Похований М.Л.Кропивницький у місті Харкові. У 1914 році на його могилі встановлено бюст роботи скульптора Ф.Балавенського.

Всього за життя М.Кропивницький написав понад 40 п'єс, зіграв 500 ролей.

Про автора:

Ганна Черкаська – український літературознавець, Київ.

Олександр ГАВРОШ

НЕТЛІННЕ КОХАННЯ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО

(До 150-річчя від народження „батька“ української юриспруденції)

20 липня 1901 року у Львівському кафедральному соборі Святого Юра брала шлюб незвична пара. Спеціальний дозвіл на їхнє одруження дав сам Митрополит Андрій Шептицький. Молодому було 30 років, це був респектабельний і відомий у Галичині юрист. Наречена ще була гімназисткою, їй виповнилося усього 15. Було це таке небачене кохання, що очевидці ще й тепер згадують про нього з пієтетом. Ми ж згадуємо про нього тому, що йдеться про знакові постаті української культури – Станіслава та Софію Дністрянських.

Він

13 листопада 1870 року у родині директора Тернопільської учительської семінарії Северина Дністрянського народився син. Назвали його Станіславом. Через 18 років з відзнакою закінчив гімназію і вступив на юридичний факультет Віденського університету. Ще студентом написав наукову працю, висновки з якої було прийнято в практику найвищого австрійського суду. Після Відня поглиблює свої знання у Берліні та Ляйпцігу, що відомі своїми

юридичними школами. У 31 рік уже стає професором Львівського університету.

С. Дністрянський має великий авторитет у юридичних колах Австро-Угорщини та Німеччини. Його праці виходять німецькою, польською, українською мовами. Авдиторія на його лекціях завжди переповнена.

Пише розвідку „Права руської (української) мови у Львівському університеті“, в якій вимагає рівноправності у викладанні предметів польською та українською мовами. Коли адміністрація відхилила справедливі домагання, С. Дністрянський висунув пропозицію заснувати у Львові окремий український університет. Це викликало могутні студентські демонстрації у Львові, під час однієї з яких у 1901 році було вбито українця Адама Коцьку. Станіслав Дністрянський уміло захистив студентів на процесі, серед яких був і знаменитий в майбутньому режисер Лесь Курбас.

У 1907 році С. Дністрянський обраний до Австро-Угорського парламенту. У 1911 році його вдруге обирають до Державної Ради у Відні. Парляментарієм Австро-Угорщини Станіслав Дністрянський пробув загалом 11 років – до самого розпаду імперії Габсбургів. Саме він у парламенті очолював депутатське об'єднання „Український клуб“. Був засновником і головою Товариства українсько-руських правників, яке об'єднувало усіх національно свідомих юристів.

У 1914 році австрійський уряд таки дозволив відкрити самостійний Український університет у Львові. Це викликало велике обурення Москви. Російський посол у Відні заявив, що якщо це станеться, Росія оголосить Австрії війну. Але Перша світова війна й без того розв'язалася, й ідея українського університету не була втілена в життя.

Станіслав Дністрянський був для українців в юриспруденції тим, ким був Іван Франко у літературі чи Михайло Грушевський в історії. Він був не тільки визначний теоретик, але й наполегливий практик. Дністрянський починав на голому місці, адже на Великій Україні до нього ніхто цим не займався. Йому довелося навіть укладати українську правничу термінологію. Першими юридичними книжками українською мовою були саме його праці. У 1914 році на першому з'їзді українських правників у Львові він юри-

дично обґрунтовує право українського народу на самовизначення та власний розвиток.

У 1920 році на замовлення уряду пише проєкт Конституції Західньо-Української Народної Республіки. Але втілити її на практиці не вдалося, оскільки Галичину захопили поляки, а Буковину – румуни. У житті Станіслава Дністрянського настає новий етап – еміграція, в якій проминуть останні 15 років його життя.

Вона

24 жовтня 1885 року у родині професора, згодом директора Тернопільської гімназії Лева Рудницького народилася четверта дитина – Софія. В 11 років вона втратила матір. Емілія Рудницька була першою в Галичині організаторкою „захоронок“ - сиротинців для покинутих дітей. Серед її учнів виникла епідемія, від якої заразилася й померла сама пані Рудницька.

А через два роки не стало її чоловіка. Четверо дітей залишилися круглими сиротами. Найстаршому Левові йшов 23-й рік, наймолодшій Софійці – 13-ий. Рудницькі завжди були дружні з Дністрянськими. Батьки товаришували, адже були директорами однієї Тернопільської гімназії. Приятельські взаємини у Станіслава Дністрянського склалися з братами Левом та Степаном Рудницькими.

Буваючи у Тернополі, молодий, але вже відомий юрист не проминав нагоди зайти до своїх приятелів. Тим паче після того, як вони втратили обох батьків. Про гіркоту такої втрати знав особисто, адже теж залишився без батька. Буваючи у Рудницьких, ведучи розмову з братами, часто брав меншу Софійку на коліна, грався з нею, цікавився її життям. Вона щиро горнулася до дядька Стася, адже їй так бракувало батьківської уваги!

Між ними зав'язалася приязнь. Хоч мав уже тридцять років, але був неодружений. Наукова і громадська діяльність забирала увесь час. Бачачи ніжну і чутливу дівчину, вирішив з нею одружитися. Збереглося одне з освідчень у коханні Станіслава Дністрянського. Воно закінчується такими словами: „Тяжко жить – а мується жить! Сирота зрозумів сироту, та й полюбилися“.

Братам він пообіцяв, що шануватиме її дівочість до повноліття. Дозвіл на шлюб дав сам Митрополит Андрій Шептицький. Тільки

через два роки Софія заочно закінчила Тернопільську гімназію. У 1908 році отримала відмінний диплом Львівської консерваторії. А в 1912 році з відзнакою закінчила один з найкращих музичних закладів Європи – Віденську музичну академію. Більше того, за видатні успіхи академія навіть подарувала їй фортепіано, що траплялося досить рідко.

Вона була відомою піаністкою. Не тільки супроводжувала у гастролях співаків європейської слави, але й давала концерти сама, про які, до речі, захоплено відгукувалися німецькі музикознавці. Композитор Станіслав Людкевич, який, кажуть, був закоханий в неї, написав їй на власних нотах: „Найславніший піаністці на Галицькій Україні – з острахом перед її остроумним критичним змістом передає найпокірніший автор“.

Авжеж, Софія Дністрянська була активна не тільки в музикуванні! Вона й сама писала критичні рецензії з культурного життя. І її гострого слова боялися багато авторитетів. А знала вона усіх українських музичних діячів Австро-Угорщини – Ф. Колессу, В. Барвінського, О. Нижанківського тощо. Особистим її другом був Василь Стефаник.

Окрім того, Софія Дністрянська була активною діячкою українського жіночого руху. Вона бездоганно володіла англійською, французькою, німецькою, слов'янськими мовами. Писала статті. Їздила на з'їзди, конгреси, викладала в консерваторії. Відкрила у Відні власну музичну школу.

Це була дуже видна пара на той час: відомий юрист, депутат парламенту, батько українського правознавства, і знаменита піаністка, володарка сердець і умів богемного світу. Подейкують, що нею захоплювалася чи не половина австрійської столиці.

Він

У січні 1921 року у Відні урочисто відкрито Український вільний університет. Станіслав Рудницький стає деканом факультету права і суспільних наук. Вже у жовтні Український вільний університет перебрався у Прагу, де були створені кращі умови і зосереджено більше української еміграції. На урочистому відкритті, яким керував С. Дністрянський, був присутній Президент ЧСР Томаш Масарик.

У 1921-1922 роках Станіслав Дністрянський стає ректором УВУ, далі – проректором. Це були нелегкі часи у житті Українського вільного університету – період становлення. Вчений активно друкує свої наукові праці. Вони виходять різними мовами. Деякі його книжки навіть стали підручниками чеських навчальних закладів. Окремі з них використовуються дотепер (!).

І хоча Станіслав Дністрянський викладав ще в Празькому університеті та в Німецькому університеті, матеріальне становище вченого було доволі скрутним. З дружиною вони наймали однокімнатну квартиру. Після поживлення національного й культурного руху на Радянській Україні низка вчених та студентів УВУ вирушає з еміграції на батьківщину. Серед них і рідний брат Софії – Степан Рудницький, найкращий друг Станіслава Дністрянського.

Степан Рудницький був ученим європейського рівня. Професор Львівського університету став першим українським географом. Він зробив для України у географії те, що Станіслав Дністрянський – у правознавстві. Більше того, він започаткував новий напрям, відомий тепер як геополітика. У своїх роботах „Чому ми хочемо самостійної України“, „Українська справа зі становища політичної географії“ він вивів українське питання на міжнародний рівень. Саме його книжки французькою, німецькою мовами уряд Української Народної Республіки возив на переговори із західними країнами як основний аргумент майбутнього упорядкування Європи.

Отримавши у Харкові звання академіка і престижні посади, Степан Рудницький почав клопотати за свого швагра і сестру. Їм також було обіцяно високе становище. На початку 1928 року Станіслав Дністрянський дав згоду на переїзд у Радянську Україну. Але не так сталося, як гадалося.

Він був громадянином Польщі, до того ж – давнього шляхетського роду. Знаючи його намір, поляки зробили все, аби максимально затягнути процедуру одержання закордонного паспорта. Поки документи видали, на Україні почалися репресії. У 1933 році, попри протести міжнародної громадськості, був арештований і засуджений на п'ять років Степан Рудницький. У 1937 році його розстріляли на Соловках. Так трагічно скінчилася доля батька української географії. Лише випадок врятував від такого фатального кінця подружжя Дністрянських.

Звістка про арешт довголітнього товариша та негаразди й непевне майбутнє Українського вільного університету загострили давню серцеву хворобу Станіслава Дністрянського. У 1933 році він переживає один за одним два інфаркти. На жаль, попри відоме ім'я, не мав грошей на ґрунтове лікування. Наступного року переїжджає до Ужгороду, аби хоч на схилі життя попрацювати й пожити між своїми.

Дружина заснувала тут приватну українську музичну школу, а він мріяв працювати адвокатом і досліджувати закарпатське звичаєве право. 5 травня 1935 року після однієї зі своїх лекцій, на якій йому влаштували овацію, він помер від розриву серця. Хотіли поховати його у Львові на Личаківському кладовищі, але ужгородська й львівська сторони ніяк не могли вирішити питання, хто фінансуватиме переїзд. Розгнівана Софія вирішала поховати чоловіка в Ужгороді. Похорон відбувся при великому натовпі людей, співі хорів та траурному караулі пластунів. Софія знову залишилася круглою сиротою.

Вона

Біля могили коханого чоловіка Софія Дністрянська викупила місце і для власного гробівця, сподіваючись рано чи пізно знайти тут останній притулок. Продовжувала працювати у своїй музичній школі, навчання в якій здійснювалося за найвищими європейськими мірками. Влаштовувала власні концерти та концерти учнів, працювала у „Просвіті“, виступала у пресі.

Після загарбання Ужгороду угорцями стає вчителькою німецької мови та музики у гімназії Виноградова. Звідти переїжджає в Перечин, далі – у Прагу. У 1946 році поселяється у Словаччині, у місті Трнава. У 1952 році її звільнено з музичної школи через „буржуазне походження“. У 67-річному віці вона опиняється без шматка хліба, бо пенсію їй не нарахували через відсутність документів. Такої безвиході не витримала її психіка, і Софія потрапляє у психіатричну лікарню. Через два роки звідти її забрала до себе племінниця Емілія, донька брата Степана, розстріляного в ССР.

Емілія – це окрема сторінка в родині Дністрянських. Так склалося, що вони не мали дітей. Коли в Степана Рудницького померла перша дружина, вони взяли його доньку до себе у Відень. До свого

повноліття вона жила з ними. Емілія подавала великі надії і була ученицею відомого художника Олекси Новаківського.

На жаль, доля її не склалася. Обидва її чоловіки загинули під час війни. Вона залишилася самотня з двома дітьми. Тепер вона забрала Софію Дністрянську до себе у чеське містечко Вейпрти, сплачуючи тим самим борги перед колишньою своєю опікункою. Ще два роки колись відома п'яністка прожила спокійним і розміреним життям, до кінця своїх днів працюючи у тутешній музичній школі.

В останні роки в неї прокинулося велике бажання повернутися на Україну. Лікарі навіть класифікували його як хворобу, відому під назвою „туга за батьківщиною“. Але поїхати вона не могла, бо була дружиною „буржуазного націоналіста“ та сестрою „ворога народу“. Доля брата стримала її від такого відчайдушного кроку. Тож її страждення життя закінчилося у Вейпртах у 1956 році. Тут її було поховано, незважаючи на порожній гробівець в Ужгороді біля коханого чоловіка.

Всюди, куди кидала її емігрантська доля, Софія возила великий архів Станіслава Дністрянського. Валізи з рукописами, перев'язані теки книжок з багатющої бібліотеки і навіть родинні меблі слідували за нею через Ужгород, Виноградів, Перечин, Прагу, Трnavу, Вейпрти. Вона одна розуміла, як це важливо зберегти для історії. Адже пам'ятала славу чоловіка у Відні початку століття, Львові часів Західньо-Української Народної Республіки, Празі 1920-их років. Проте їй не було суджено почути слова вдячності від нащадків. Чи вірила вона у те, що колись про них писатимуть книжки?

Епілог

У 1960-их роках молодий українціст Словаччини Микола Мушинка, який досліджував життя художника Олекси Новаківського, розшукав його ученицю Емілію Голубовську. Під великим секретом вона зізналася йому, що є донькою розстріляного географа Степана Рудницького. Від неї він почув романтичну історію кохання двох великих українців – Станіслава та Софії Дністрянських, з якими вона шість років провела у Відні. Розповіла про останні дні Софії і, зважаючи на свій похилий вік, передала дослідникові архів Дністрянських.

Проте, поки на Україні панував комуністичний режим, а Микола Мушинка сам був під наглядом КДБ, про ніяке духовне повернення цієї пари не було і мови. Довгими зимовими вечорами, працюючи кочегаром у котельні, україніст опрацьовував переданий йому архів, насолоджуючись високим коханням цих двох непересічних особистостей. Збереглося понад 40 листів ученого до своєї дружини, які свідчать про красу і глибину їх почуттів.

Коли комуністичний режим скрахував, Микола Мушинка на-полегливо взявся реабілітовувати чесне ім'я Дністрянських. Нині про них написано чимало публікацій і навіть захищено чотири дисертації. У Тернополі відкривається меморіальний музей Станіслава Дністрянського і встановлено меморіальну дошку.

Але завершальної крапки покладено не було. Станіслав і Софія і після стількох років розлуки залишилися розділеними – спочивали на різних цвинтарях.

На щастя, озвався учень Софії Дністрянської – Андрій Рихло, якого вона навчала у своїй школі в Ужгороді. Шість тижнів Дністрянські жили у його родині, поки підшукали собі житло. Він не тільки розповів про їхній будинок, але й детально намалював плян, де саме похований на ужгородському цвинтарі „Кальварія“ Станіслав Дністрянський. (Нині пан Рихло мешкає у Словаччині). У дитячу пам'ять глибоко закарбувалася картина похорон.

До цього ні кияни, ні львів'яни не могли розшукати могили Дністрянського. Тепер це зробили швидко. Залишилося знайти його дружину Софію. Тільки за записами та схемою поховань це вдалося зробити на цвинтарі містечка Вейпрти. На могилі не було вже ні хреста, ні надгробка. За гроші вдячного учня останки Софії було перевезено до Ужгороду.

22 березня 2001 року – на сотий ювілей одруження цієї незвичайної пари – кохану Зосю поховали поруч з її Тосіком. Як і 65 років тому при похованні Станіслава Дністрянського, пластуни стояли в почесній варті, молилися греко-католицькі священники і співали найкращі закарпатські хористи. Ужгородська громадськість й особисто мер Ужгорода Степан Сембер виголосили слово історичної справедливости. Якщо життя їх роз'єднало, то хай з'єднає їх хоча би смерть!

Ужгород

Володимир ГІНДА

ПОЛКОВНИК АНДРІЙ МЕЛЬНИК

(До 130-річчя від народження
видатного українського військового діяча)

На жаль, як часто буває, в актуальних історичних дослідженнях за політиком Андрієм Мельником загубився Мельник-людина. Наприклад, намагаючись знайти цікаві факти про побут, вподобання та захоплення Андрія Мельника, які могли б характеризувати його як людину, а не політика, я переглянув стоси наукової та мемуарної літератури, але практично нічого не знайшов. Скрізь він постає вправним вояком і досвідченим політиком. Ніби, крім оцих двох чеснот, більше нема про що говорити, розглядаючи його життєпис.

Але той матеріал, що вдалося відшукати, свідчить, що Мельник був інтелекгентною людиною, любив спорт, мав певні проблеми зі здоров'ям, дуже кохав свою дружину та ніколи не забував свого рідного села.

Почнемо з дитинства. Коли Андрієві виповнилося шість років, померла його рідна мати. Як часто буває, батько, Атанас Мельник, одружився вдруге – з Павлиною Матчак, яка й виховала хлопця. Причому мачуха так любила хлопця, що навіть коли 1904 року

помер його батько (Андрій на той час уже навчався у Стрийській гімназії), вона не залишила пасерба напризволяще. Що більше, вийшовши заміж вдруге, Павлина Матчак продала частину власної землі, щоб оплатити операцію нерідному синові. Андрій мав недугу легень – туберкульоз, яка в молодості прогресувала, тому йому зробили тяжку, як на той час, операцію, під час якої видалили два ребра, щоб полегшити дихання. Згодом, під час визвольних змагань 1917-1920-их років, він перехворів на тиф.

У 1910 році Андрій Мельник закінчив навчання в гімназії та два роки лікувався від туберкульозу, а потім вступив до Лісової академії у Відні, де навчався за фахом „інженер-лісівник“. Але за два роки, коли почалася Перше світова війна, юнак вступив до Легіону Українських Січових Стрільців. Згодом командував сотнею УСС. Проявив себе вправним вояком. „Про Андрія Мельника говорили, що він заворожений, як характерник, – згадував сотник Українських Січових Стрільців Михайло Мінчак. – А хто глядів збоку, які він підскоками веде сотню в бій до наступу, ніколи не прилягаючи до землі, міг би подумати, що він не тільки забагато ризикує своїм життям, але й добровільно шукає смерті. А коли врешті й досягла його „куля зрадливая, в Москві-матушці свяченая“ – то не вбила, тільки поранила“.

„Зрадлива куля“, як пише М. Мінчак, настигла А. Мельника 3 вересня 1916 року під час бою з російськими військами на горі Лисоня. Тоді ж він потрапив до російського полону, де за свідченнями очевидців тримався гідно і навіть намагався довести зухвалим російським офіцерам справжнє історичне походження назви „Русь“. Про один з таких „диспутів“ згадує сотник УСС Дмитро Гречанівський, теж тоді полонений: „Під вечір прийшли ми до Підгаєць. Тут стояла російська команда, може бригада, а може й дивізія. Місцеві жителі-українці виєднали дозвіл командного генерала на нічліг старшин-українців у приватних домах. Про те сказав нам сам генерал. Він говорив про „адін рускій народ“, звідки, мовляв, затрималася в Галичині назва „русин“, „руській язик“, а в Росії – „южно-русскій ілі малоруській“. З найбільшою увагою до генерала вплівся з ним у діалог поручник Андрій Мельник, нагадавши, що назва „Русь“ – це історична назва українського народу і його земель, а присвоїв її Петро Перший для московського князівства. Слова ж „Україна“, „український“ є тотожні з первісними назвами

„Русь“, „руський“, сягають сивої давнини і вживаються в слові та письмі, тепер уже навіть по деяких школах Галичини.

Спочатку генерал терпеливо слухав поручника, часом коректно докинув якусь заввагу, але, незвичний до такого роду балачок розсердився і відповів, що „нікакой України нікагда не било і нікагда не будет“, а звертаючись до свого ад'ютанта, закінчив іронічно: „Ви чуєте, ад'ютанте? Він – поручник, а я генерал, і він знає більше від мене“.

Після втечі з російського полону 6 січня 1917 року Андрій Мельник дістається до Києва та повністю поринає у військові справи. У грудні 1918-го йому присвоєно звання отамана Армії Української Народної Республіки. Під час різних нарад чи зібрань любив повторювати фразу: „Як казали у нас на селі“.

Взагалі його манера спілкування та неймовірна здібність прихилити на свій бік людей вражала багатьох. „Чар його особистості – відчували певно всі. Пригадую, що донька пані дому, де ми в Жмеринці щоденно обідали, гімназистка років 12-13, наївна й пустенька, як Уля в „Мині Мазайлі“, не могла приховати захоплення його поведінкою і мовою – панночка була в періоді немилої їй „українізації“ – і якось несподівано сказала мені „в таємниці“: „От, якби такі були українці, то я б перша українізувалася“, – згадує поет Євген Маланюк, тоді – офіцер армії УНР.

Якщо торкнутися політичної діяльності Андрія Мельника, то він більше був військовим, ніж політиком. Можливо, саме це йому згодом заважало знаходити консенсус зі своїми політичними опонентами. Євген Маланюк згадує, як 1919-го він, тоді ад'ютант помічника начальника Генштабу Армії УНР Василя Тютюнника, перетнувся в Кам'янці-Подільському з Андрієм Мельником, тоді вже полковником українського війська: „Мій начальник послав мене до Кам'янця з якимсь дорученням до міністерства. Коли я поладнав усі свої справи, десь надвечір повернувся Андрій Мельник. Своїм стримано дружнім тоном зробив мені пропозицію: сьогодні річниця другого Універсалу, є парадний спектакль з Садовським у театрі – чи не хотів би я товаришувати йому в урядовій ложі? Це була пропозиція, не наказ. Спектакль був винятковий – „Останній сніп“ Людмили Старицької-Черняхівської. При закінченні програми знову – тим же тоном пропозиція-наказ:

„Пане поручнику, мене запросили урядові чинники на вечерю до клубу Франка. Чи не хочете товаришувати? Будьте вже сьогодні ад'ютантом до кінця, отаман Тютюнник, припускаю, нічого не матиме проти.

Клуб був либонь соціалістичний, лівий. Там були самі „був-ші“: колишній прем'єр Голубович, колишній військовий міністер Жуковський і ще кілька інших. Коли подали закуску і перейшла перша чарка самогону, язика наших господарів розв'язалися. І ми, два нерівні своїм становищем військові, відчули квіти й виквіти політичного красномовства. Сяк-так ліквідувавши м'ясну печеню, на знак отамана встали й вийшли. Мельник буквально зітхнув, як після важкого тягару, і вже зовсім не службово, і зовсім не поначальницьки, сказав: „Вибачте, що затягнув вас. Ніколи в житті я так не змарнував часу, як оце тепер“.

Клясичними прикладами героїв для Мельника були Іван Богун і Павло Полуботок, а символом української трагедії – Петро Калнишевський. „Рішуче відкидав Достоевського з його бісами в людині. Не сприймав Толстого і його теорію непротивлення злу. Найкращою формою державного твору залишалася неперевершена досі „Держава“ грецького філософа Платона. Йому Мельник поклонявся цілою душею.

„Він, старий Платон, і його держава ще й тепер актуальні і найбільш природніми можуть бути на українському ґрунті, – говорив Мельник“, – згадував у спогадах Михайло Бажанський, який разом з ним сидів у 1920-их роках у польській в'язниці.

Про особисте життя Андрія Мельника відомо мало, бо не любив виставляти його напоказ, навіть забороняв своїм прихильникам про це писати. Зокрема, 28 лютого 1929 року він одружився з Софією Федак – рідною сестрою дружини Євгена Коновальця. До речі, з Є.Коновальцем він познайомився під час перебування у російському полоні. Відтоді вони були разом – спочатку в армії УНР, а потім у національно-визвольному русі. Є. Коновалець не раз у своїх публікаціях, заводячи мову про українське військо в 1917-1920-му, писав: „Я і полковник Андрій Мельник“. Тобто, підкреслював, що всі його заслуги варто ділити на них двох.

Але повернімося до сімейного життя. Дітей подружжя Мельників не мало. Відомо лише, що його дружина разом з чоловіком

зазнала німецької в'язниці, доглядала його, коли захворів. По його смерті (1 листопада 1965 року) жила в Люксембургу.

Відсутність дітей певною мірою позначалася на ставленні Андрія Мельника до молодих членів ОУН: „Він завжди опікувався молодшими членами організації, – згадує його у післявоєнний період Петро Варнак. – Зустрічаючи на двірці, найперше питав, чи не голодні. Коли проводив до поїзда, вмів купити канапку й ткнути її в кишеню молодшому чи й старшому від себе. Було це в полковника природне бажання допомогти. Раз, коли я дякував за таку увагу, він мені сказав на двірці в Люксембургу: „Товариськість – нормальна річ. А я ж дітей не маю“.

Колишній французький посол у Берліні, член Французької академії Франсуа Понсе жив неподалік подружжя Мельників і залишив у своєму щоденнику цікавий запис про них: „Цей Мельник – людина витонченої культури, дуже ввічливий і гарно вихований. Його дружина – невеличка чорнявка, з бистрими очима в окулярах і тонкими рисами обличчя. Полковник завжди був сумний і маломовний. Коли ми з ним уранці зустрічалися, промінювала від нього велика гідність і джентльменство. Все перший вітався і запитував про моє здоров'я. А про себе не говорив ніколи. Однак, пригадую собі, що були моменти, коли Мельник виходив зі своєї резерви і ставав балакучий. Це бувало тоді, коли згадував визвольні змагання України“.

Звичайно, цих кількох рядків замало, аби повністю пізнати А.Мельника – не політика, але людину. Утім, маю надію, що сучасні дослідники все ж ліквідують пробіли в біографії життя визначного українця.

Про автора:

Володимир Гінда – історик, Львів.

Лариса СЕМАКА

ПИСЬМЕННИК І РЕВОЛЮЦІОНЕР

(До 140-річчя від народження Володимира Винниченка)

Володимир Винниченко добре відомий в Україні відомий як творець нової української прози і яскравий політичний діяч часів національно-визвольної революції 1917-1921 років. Але якщо його літературні заслуги безперечні для всіх, то ролі, яку він відіграв у політичній історії України, оцінено по-різному, залежно від ідейно-політичних уподобань авторів, які про нього писали. Зрозуміло одне: уявити собі українську історію початку ХХ ст. без його постаті неможливо.

Народився Володимир Винниченко 16 липня 1880 року в родині колишніх кріпаків у селі Веселий Кут (нині — Григорівка) Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. У десятирічному віці почав навчання в Єлисаветградській гімназії. Його матеріально підтримував старший брат, який працював у міській друкарні. Нервовий і вразливий юнак болісно сприймав свою бідність, до якої додавалася ще й мовна відчуженість у середовищі однокласників. Міські хлопчики, переважно діти дрібних чиновників, підприємців та довролишніх поміщиків, розмовляли офіційною, хоча й ба-

гатою на українізми, російською мовою, тоді як Володимир принципово говорив по-українськи.

Відчуття власної „другосортности“ в чужомовному і соціально далекому середовищі змалку формувало його свідоме, підкреслене українство. З огляду на це його можна назвати типовим представником вихідців зі знедолених соціальних груп українського післяреформеного розореного села, які прагнули знань і мріяли про життєвий успіх, але болісно реагували на насильну адаптацію до російськомовного міського середовища, не приймаючи заодно соціально-економічного та політичного устрою царської Росії. За таких обставин одні з них відхрещувалися від усього рідного, а інші, горді й духовно вільні, прагнули зберегти свою самобутність.

Через конфлікт з керівництвом гімназії Володимир Винниченко після сьомого класу залишив її і вирушив мандрувати Південною Україною, перебиваючись випадковими підробітками. „Бродячий“ спосіб життя розширював світогляд кмітливого й уважного до життя юнака, який намагався при кожній зручній можливості поглибити освіту.

У ті роки він довідався про марксизм, який проголошував гасло єднання робітників для подолання гніту визискувачів і побудови справедливого суспільства. Простудіювавши теорію К.Маркса за популярними викладами у пропагандистських нелегальних виданнях, Володимир став вважати себе соціал-демократом.

У 1900 році він екстерном склав іспити на атестат зрілості у Златопільській гімназії, а в 1901-му вступив на юридичний факультет Київського університету. Почалося поглиблене знайомство з соціальними вченнями минулого, що в очах Винниченка та більшості його однолітків, які мріяли про соціальну справедливість, блякли у променях новомодного марксизму. Але, як і раніше, дорогими його серцю залишались українська мова та національна культура.

Марксизм майбутній письменник сприймав у душі австрійської соціал-демократії, яка намагалася поєднати ідеї соціально-економічної справедливості з національно-культурними цінностями. У Російській імперії на подібних позиціях стояли єврейські соціал-демократи (бундівці), яких можна було зустріти й серед марксистів Києва.

Ставши членом київського відділення створюваної в той час нелегальної Революційної української партії (РУП), В. Винниченко

розгорнув активну пропаганду серед малокваліфікованих найманих робітників міських околиць — учорашньої сільської молоді, витісненої з рідних місць до міських халуп голодом і нестатками. За цю діяльність його було заарештовано, і в 1902 році виключено з Університету Св.Володимира, де він не встиг закінчити навіть першого курсу. Йому заборонили проживати в Києві та інших університетських містах.

Із мріями про кар'єру юриста, який відстоюватиме права й інтереси трудящих, довелося розпрощатися. Улітку 1902 року Володимир Винниченко виїхав на Полтавщину. Там він, улаштувавшись домашнім учителем в одному з маєтків, продовжує революційну пропаганду серед селян. У грудні 1902 року на I з'їзді РУП у Києві В.инниченко увійшов до керівництва партії, але вже через кілька днів його забрали до війська. Проте молодому революціонерові бачилася огидною служба царському режимові. Не пробувши в казармі і двох місяців, 1 лютого 1903 року він самовільно залишив військову частину і втік до Австро-Угорщини.

Почалося нове, „європейське“ життя. У Львові Володимир Винниченко близько зійшовся з галицькими націонал-демократами, включився у видавничу діяльність. Удосконаливши своє володіння німецькою мовою, починає перекладацьку працю, бере участь у переправленні нелегальної україномовної літератури через австрійсько-російський кордон. Тоді ж починається самостійна літературна діяльність Винниченка. 1902 року були опубліковані його перші оповідання, які різко контрастували з побутуючою на той час в українській літературі народницькою прозою. Молодий письменник не тільки описував картини життя простих людей — він прагнув простежити внутрішні мотиви людських вчинків, нерідко оголюючи їх дріб'язково-своєкорисливе підґрунтя, химерно переплетене з найщирішими й високими устремліннями.

З ідеалізацією народу в українській прозі було покінчено. На зміну епічним фігурам козацького минулого, селянам-бунтарям і поганьбленим, але духовно чистим селянкам прийшла „маленька людина“ з усіма її „сверблячками“.

На початку 1903 року Винниченко і знайомий йому з Києва Дмитро Антонович, син Володимира Антоновича, входять до новоствореного Закордонного комітету Революційної української

партії. Спільно вони редагують партійний орган РУП — газету „Гасло“, яку нелегально переправляють у Російську імперію.

Під час одного з переходів кордону в липні 1903 року В. Винниченка було затримано, й він постав перед військово-польовим судом за дезертирство. Майбутнє бачилося йому таким жахливим, що він спробував укоротити собі віку, але був урятований. На початку 1904 року його забрали в дисциплінарний батальйон, і тільки щасливий випадок полегшив його долю. За амністією (із приводу народження цесаревича Олексія) В. Винниченко через півроку був звільнений.

Знову почалося мандрівне життя революціонера й письменника. Він живе переважно за кордоном (Австро-Угорщина, Німеччина, Швейцарія, Франція), остаточно вдосконалює знання німецької та опановує французьку мову. Нелегально приїжджає до російських столиць та українських міст, найчастіше до Києва, де видається багато його творів. Напередодні Першої світової війни В. Винниченко написав свої найкращі художні речі, до яких можна зарахувати збірки оповідань „Краса і сила“ (1906), „Маленькі оповідання“ (1907), „Третя книга оповідань“ (1910), а також драми „Дисгармонія“ (1906), „Сходинок життя“ (1907), „Великий Молох“ (1907), „Чужі люди“ (1909), „Базар“ (1910) та ін. П'єси В. Винниченка йшли на сценах багатьох українських і російських театрів, маючи незмінний успіх. Повість „Чесність з собою“ Винниченко почав писати українською мовою, але коли „Літературно-науковий вісник“ відмовився її друкувати, передбачаючи обурення читачів її аморальністю, переробив її і закінчив уже російською, опублікувавши в журналі „Земля“. Останнім значним твором Винниченка передреволюційного періоду був роман „Записки Кирпатого Мефістофеля“ (1913).

Активну творчу працю Володимир Винниченко поєднував з бурхливою політичною діяльністю. У грудні 1905 року керівне ядро Революційної української партії, куди крім нього входили Д. Антонович, М. Порш та С. Петлюра, прийняло рішення про перейменування її на Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП), схвалене II з'їздом. В. Винниченко був обраний головою партії. Прийнята з'їздом програма, в основу якої лягли принципи Ерфуртської програми німецьких соціал-демократів, наближалася до позицій російських меншовиків. Але українські

соціал-демократи намагалися поєднати принципи марксизму з увагою до національно-мовного питання, прагнучи утримувати хистку рівновагу між соціальними та національними пристрастями. Для вирішення цієї соціально-національної „квадратури кола“ українські соціал-демократи поширювали тезу про „безкласовість“ української нації, заперечуючи належність до неї представників заможних і освічених верств українського суспільства. На їхню думку, вона складалася винятково з селян та вихідців з їхнього середовища, які зберігали українську мову на рівні побутового спілкування.

Програма передбачала надання Україні широкої автономії в межах російської федеративної держави, з правом обрання власного представницького органу — сейму, що мав формувати підзвітний йому уряд.

Під час чергового нелегального приїзду В. Винниченка в Україну спалахнула Перша світова війна. Не маючи змоги повернутися на Захід, він мусив переховуватися в Москві, де місцева поліція мало цікавилася українськими політичними лідерами. Там В. Винниченко під різними псевдонімами регулярно друкував публіцистичні статті й замітки в журналі „Українская жизнь“ та інших виданнях.

Лютнева революція стала для нього приємною несподіванкою. На початку березня 1917 року він повернувся до Києва й відразу ж став однією з найпомітніших політичних постатей. Організована ним конференція УСДРП підтвердила його першість у партії.

У квітні 1917 року В. Винниченка обрали до складу Центральної Ради, де переважали представники різних партій соціалістичної спрямованості, але здебільшого це були соціал-демократи й есери (соціал-революціонери). В. Винниченко і Сергій Єфремов були призначені заступниками голови Центральної Ради Михайла Гріушевського.

Своєю ініціативністю й революційним ентузіазмом В. Винниченко значно перевершував більшість представлених у Центральній Раді політиків. У другій половині травня він очолив українську делегацію, яка виїхала в Петроград для ведення переговорів з Тимчасовим урядом Росії про надання Україні прав автономії та визнання Центральної Ради крайовим українським представницьким органом влади.

Переговори не дали особливих результатів. Тоді, всупереч відмові Тимчасового уряду піти назустріч вимогам українців, Центральна Рада, спираючись на підтримку делегатів II Всеукраїнського військового з'їзду, 10 червня 1917 року своїм I Універсалом проголосила створення Української автономії у складі Росії. Через п'ять днів був обраний Генеральний Секретаріат Центральної Ради (зі статусом крайового уряду), який очолив В. Винниченко. Тимчасовий уряд мусив піти на поступки й визнати владу Центральної Ради над українськими губерніями. Автономний статус України у складі передбачуваної федеративної і демократичної Росії повинні були підтвердити установчі збори.

Як керівник виконавчого органу Центральної Ради В. Винниченко у другій половині 1917 року допустив безліч серйозних помилок і не виявив належних управлінських здібностей. Боротьба за міністерські портфелі поглинала дорогоцінний час, адміністративна робота не налагоджувалася. Старий бюрократичний апарат опинився в паралізованому стані, а чиновників, які обіймали ключові посади, було усунуто й замінено некомпетентними демократами. Почався розвал виробництва, зростання цін і загального невдоволення.

Після корніловського заколоту, в останні серпневі дні 1917 року Тимчасовий уряд Росії остаточно втратив контроль над ситуацією в імперії. Перед небезпекою, що насувалася з боку більшовиків, Центральна Рада пропонувала голові Тимчасового уряду Олександрові Керенському допомогу, але її ініціатива залишилася без відповіді. Незабаром до Києва докотилася звістка про повалення Тимчасового уряду і прихід до влади в Петрограді більшовиків.

Легітимний російський уряд упав, а законности більшовицького перевороту і влади ради народних комісарів, очоленої В.Леніним, Центральна Рада визнавати не хотіла. Ситуація дуже швидко напружувалася. Тільки завдяки рішучим діям генерала Павла Скоропадського в перші дні листопада вдалося запобігти захопленню Києва збунтованими військами. Центральна Рада проголосила Українську Народну Республіку (УНР). Генеральний Секретаріат, очолюваний В. Винниченком, було перетворено на Раду Народних Міністрів УНР. Однак, перейменування вищого органу української виконавчої влади не зробило його працю більш продуктивною.

Розрахунок на „революційну свідомість“ демагогічно прикривав нездатність нової влади організувати ефективну систему управління. Непослідовна соціальна політика, обіцянки якнайшвидшого вирішення земельного питання на користь найбільш вразливих прошарків селянства у поєднанні з закликами самовільно не захоплювати поміщицьких земель деморалізували селянство, а дорожнеча й посилення анархії відштовхували від Центральної Ради заможні верстви населення.

Нічого не було зроблено для підтримки боєздатності військових частин, які засвідчили про свою вірність Україні. В атмосфері загального сум'яття й настання зимових холодів вояки, а за ними й офіцери розходилися по домівках.

В. Винниченко як голова Ради Міністрів УНР великою мірою винний у подальшій трагедії України. Наявних у республіці сил та ресурсів за їх раціонального використання могло цілком вистачити для відсічі більшовицькій агресії у грудні 1917 року. За винятком Харкова, Катеринослава та шахтарських районів Донбасу, вплив більшовиків був незначним, а настрої в українських військових частинах аж ніяк не можна було назвати пробільшовицькими.

Видатний письменник і енергійний партійний організатор, В.Винниченко виявився цілком безпорадним у справі державотворення. Соціалістичні ілюзії, так само, як і життєвий досвід, не дозволили йому й більшості провідників Центральної Ради на чолі з М.Грушевським тверезо оцінити реальні умови в країні і прийняти конструктивні рішення, що привело до поразки УНР під ударами більшовиків узимку 1917—1918 років.

До остаточного моменту цієї трагедії В. Винниченко вже був зміщений з посади голови Ради Міністрів, а влада перейшла до рук ще менш послідовних у державно-адміністративному плані українських есерів.

У середині січня, усвідомлюючи неминучість захоплення Києва більшовиками, що наступали зі сходу, В. Винниченко із дружиною залишив місто. Якийсь час під чужим прізвищем переховувався в Бердянську, переживши там першу більшовицьку окупацію України. У квітні 1918-го, коли вона вже була зайнята німецькою армією, і Центральна Рада на чолі з М.Грушевським повернулася в столицю, він знову переїхав до Києва. Мандат члена Центральної

Ради в нього зберігся, але він лише один раз, напередодні поразки, відвідав засідання українського парламенту.

До перевороту 29 квітня 1918 року, в результаті якого (за схвалення, але без участі німецької сторони) в Україні було встановлено помірковано-авторитарне правління гетьмана П.Скоропадського, В. Винниченко поставився вкрай вороже. На якийсь час він залишив місто й оселився під Каневом на хуторі Княжа Гора. Гетьманат він вважав антиукраїнською диктатурою російських буржуазно-поміщицьких сил, підтриманих окупантами. Тому згодом Володимир Винниченко не тільки ввійшов до складу опозиційного гетьманові Українського національно-державного (з серпня — просто Національного) союзу, а й очолив його 18 вересня 1918 року, змінивши на цій посаді більш поміркованого Андрія Ніковського.

Прихід В.Винниченка, людини лівих політичних поглядів, до керівництва Національного союзу сприяв радикалізації діяльності цього об'єднання. В. Винниченко намагався схилити німецьке командування висловити вимогу включення до гетьманської Ради Міністрів представників помірковано лівих українських партій. Водночас, передбачаючи неминучий кінець німецької військової присутності в Україні, він таємно почав переговори з більшовицькими представниками в Києві Х.Раковським і Д.Мануїльським про спільні дії українських лівих сил і радянської Росії з метою повалення гетьманату. Міністер внутрішніх справ України І.Кістяківський, довідавшись про це, розпорядився заарештувати В. Винниченка, проте, під тиском німецького командування гетьман змушений був видати наказ про його звільнення з-під варти.

Щоб приспати пильність П.Скоропадського та його оточення, В. Винниченко від імені очолюваного ним Національного союзу вступив з гетьманом у переговори щодо створення коаліційного „уряду народної довіри“, до чого прагнули впливові соціалісти-федералісти. Такий кабінет був зформований 18 жовтня 1918 року. Водночас В.Винниченко та М.Шаповал почали готувати антигетьманське повстання, заручившись підтримкою радикальної частини українських соціал-демократів і соціалістів-революціонерів. На їхній бік перейшов сформований з колишніх австро-українських військовополонених корпус Січових Стрільців під командуванням полковника Євгена Коновальця, розквартирований у Білій Церкві.

У курсі подій В. Винниченко тримав і більшовицьких представників у Києві, розраховуючи на їхню підтримку в боротьбі з П.Скоропадським.

На таємних зборах президії Національного союзу в ніч з 13 на 14 листопада було створено Директорію, головою якої обрано В. Винниченка, а керівником збройних сил — Петлюру. Наступного дня члени Директорії переїхали в Білу Церкву до галицьких Січових Стрільців. 15 листопада Директорія оголосила про початок антигетьманського збройного повстання.

Листопадова революція в Німеччині й капітуляція цієї держави перед Антантою сприяли тому, що Симонові Петлюрі дуже швидко вдалося роздмухати полум'я заколоту по всій Центральній Україні. Німецьке командування заявило про невтручання у внутрішні справи України, полегшивши досягнення успіху силам Директорії. Однак, цей рух, з самого початку не маючи чіткої програми, щодня робився все стихійнішим.

Ситуація загострювалася особистим антагонізмом між В. Винниченком та С. Петлюрою, який прагнув стати одноосібним керівником українського національно-радикального руху, відсуваючи голову Директорії на другий план. Через місяць після початку повстання загони УНР, користуючись неутралітетом німецьких частин, вступили в Київ, але за цей час сили більшовицької Червоної армії, які перейшли український кордон у день, коли Директорія оголосила про початок повстання, уже встигли окупувати всю Східню Україну й, майже не зустрічаючи опору, стрімко просувалися до Києва.

Політична й організаційно-адміністративна безпорадність Директорії остаточно проявилася під час зимового, 1919 року, наступу більшовиків на Київ. На початку лютого, не сподіваючись утримати столицю, залишки вірних Директорії частин на чолі з В. Винниченком та С. Петлюрою, які розсварилися між собою, відійшли на Поділля. Відступ супроводжувався єврейськими погромами, припинити які керівники Директорії не змогли. Протистояння між ними досягло апогею. В. Винниченко, ухопившись за категоричну вимогу Антанти усунути його з посади голови Директорії як „майже більшовика“, склав повноваження й виїхав за кордон, мотивуючи це необхідністю участі в роботі конференції Соцінтерну в Берні.

Протягом 1919 року політичні симпатії В. Винниченка схилилися в бік націонал-комунізму. За умови визнання більшовицьким урядом незалежності Української Республіки він готовий був прийняти запроваджувану більшовиками модель „радянської“ форми влади.

Якийсь час Володимир Винниченко перебував в Угорщині, де відбулася революція більшовицького типу, спілкувався з її провідником Белою Куном, який обіцяв українському політикові допомогти домовитися з більшовиками щодо створення спільного революційного фронту Угорщини, України та Росії проти Антанти. Але практичних наслідків ці переговори не мали.

Зазнавши чергових розчарувань, В. Винниченко у другій половині 1919 року переїхав до Відня й буквально відразу ж узявся до написання мемуарно-публіцистичної тритомної праці „Відродження нації“. У цей час (очевидно, ще сподіваючись на порозуміння з більшовиками) він демонстративно перейшов на прокомуністичні (з національно-українським патосом) позиції.

Улітку 1920 року В. Винниченко, почавши готувати ґрунт для можливого повернення на батьківщину, відвідав Харків (першу столицю УРСР) та Москву, де провів переговори з вищим більшовицьким керівництвом. Але, переконавшись у тому, що радянська влада є не більш ніж ідеологічним прикриттям диктатури „партії нового типу“ й панування комісарів та червоної бюрократії, він у пригніченому настрої повернувся до Австрії. Незабаром у пресі з'являються його критичні антибільшовицькі статті, у відповідь на які його оголошують „ворогом народу“.

Емігрант В. Винниченко опиняється майже в цілковитій ізоляції. Більшість українських радикалів на чолі з С. Петлюрою дедалі рішучіше схилилася в бік націоналізму, і з ними він зв'язків не підтримував. Тим більше не могло в нього бути взаєморозуміння з групою правих українських емігрантів, що згуртувалися навколо Павла Скоропадського.

1925 року Володимир Винниченко прибув до Франції, де облаштувався в Парижі, а в 1933-му переїхав на південь країни, до містечка Мужена. Намагаючись повернутися до інтенсивної літературної творчості, він пише нові твори, зокрема фантастично-утопічний роман „Соняшна машина“ (1929). За часів непу його книги друкувалися й мали заслужене визнання в радянській Укра-

їні. Однак, відкритий протест В. Винниченка проти голодомору 1932—1933 років в Україні, в організації якого письменник цілком справедливо звинуватив Й.Сталіна, привів до припинення його публікацій на батьківщині. Під враженням подій, які відбувалися в СРСР у 1930-ті роки, Володимир Винниченко відійшов від націонал-комунізму, але привселюдно цього не декларував.

В останній період життя письменник майже не залишав скромної садиби біля Мужена, багато писав і малював. Переклади його творів європейськими мовами та їх театральні вистави давали його родині гроші для скромного існування. Увесь цей час В.Винниченко розробляв утопічні проекти суспільних перетворень, визначаючи вигаданий гармонійний і справедливий соціальний лад поняттям „сонцеїзм“.

Під час Другої світової війни здоров'я Володимира Винниченка різко погіршилося, та, попри тяжку хворобу він длаі працював. Останніми його значними творами були роман „Нова заповідь“ і „Заповіт борцям за визволення“.

Помер письменник у Мужені 6 березня 1951 року.

Про автора:

Лариса Семака – українська журналістка, видавець. Київ.

Євген МАРЧУК

ОДНА З ВІРНИХ ДОЧОК УКРАЇНИ

(До 100-річчя від народження Слави Стецько)

Мені в житті доводилося знайомитися з багатьма особистостями, які на момент зустрічі з ними вже були історичними постатями не тільки для своєї країни, а й світу. Однією з таких особистостей була Ярослав Стецько

Певний час ми особисто не були знайомі, хоча й займали досить помітне становище в українському політикумі: вона очолювала Конгрес українських націоналістів (КУН), була народним депутатом другого, третього і четвертого скликань, а я на той час обіймав високі державні посади і також був народним депутатом.

На мене надзвичайне враження справила така подія, як виголошення 1998 року Ярославою Стецько, як найстарішим за віком депутатом, клятви народних депутатів Верховної Ради України. Гадаю, що таке ж сильне враження цей факт справив не лише на мене: дружина і бойовий соратник одного з „найзапекліших ворогів“ Радянського Союзу відкриває роботу Верховної Ради незалежної України!

Зрозуміло, про значущість особистостей подружжя Ярослава і Слави Стецько, їхню роль у здобутті Україною незалежності не можна було не знати. Однак, в мого знання про них була одна відмінність від знань багатьох інших політиків України. Працюючи у розвідці, я мав доступ до майже всієї періодичної преси української еміграції: газет „Свобода“, „Гомін України“, „Шлях перемоги“, журналу „Визвольний шлях“, котрий був офіційним виданням ОУН(р) тощо. Тоді я вперше дізнався про очільників Антибільшовицького блоку народів (АБН) Ярослава Стецька і його бойову соратницю та сподвижницю — дружину Славу Стецько, яка стала на чолі АБН 1986 року.

У закритих документах КГБ СРСР і УРСР подружжя Стецьків подавалося як найлютіші вороги Радянської влади. В той час у закритій літературі КГБ і його інструктивних документах АБН подавався як чи не найстрашніший ворог СРСР, бо стояв не лише на чолі так званих „українських буржуазних націоналістів“, а й був в авангарді світового антибільшовизму. Зрозуміло, що для систем КГБ СРСР і УРСР Ярослав Стецько був на рівні таких безкомпромісних борців з комунізмом, як Степан Бандера, Роман Шухевич та інші.

Під час роботи в розвідці у мене була можливість прочитати майже все, що було створено українською повоєнною еміграцією. Це стосується не тільки згаданих газет, а й таких високоінтелектуальних періодичних видань, як журнал „Сучасність“, котрий в той час виходив у Мюнхені (ФРН), „Визвольний шлях“, котрий виходив у Лондоні, тощо. Мушу відзначити особливо „Енциклопедію українознавства“ Українського Вільного Університету (УВУ). Я мав можливість прочитати велику кількість мемуаристики учасників національно-визвольної боротьби.

Ознайомлення саме з цим гігантським масивом правдивої інформації про істинну історію України ХХ ст. і визвольних змагань за її незалежність сприяло моєму нетрадиційному для радянського періоду сприйняттю „українського буржуазного націоналізму“. Це значною мірою допомогло мені ще під час перебування у відомому 5-му управлінні КГБ УРСР, куди я був переведений з розвідки.

Для мене це було по-своєму унікальне явище — довіра до колишнього кагебіста з боку героїчної жінки, яка разом зі своїм чоловіком присвятила себе боротьбі саме з радянським комунізмом,

глибоко розуміти суть українського визвольного руху 70-80-их років ХХ ст. Я був чи не єдиним співробітником цієї структури, якому під час роботи у розвідці завдяки доступу до літератури фондів спецзбереження вдалося набагато глибше проникнути у світогляд борців проти „більшовизму“, СРСР, за незалежність України. Це окрема тема... Детально я її висвітлив в інтерв'ю радіо „Свобода“.

Особисто з пані Славою я познайомився під час президентської виборчої кампанії 1999 року. Мабуть, моя послідовна публічна позиція щодо невідворотности визнання УПА воюючою стороною у Великій Вітчизняній війні привернула увагу членів КУНу, і на мене вийшов один з тодішніх керівників Конгресу, Сергій Жижко. Він сказав, що пані Слава хотіла б зі мною зустрітись, оскільки під час підготування до президентських виборів КУН прагнув визначитися з тією кандидатурою, яку він буде підтримувати. Мені, безумовно, було цікаво зустрітись і поговорити з такою легендарною особистістю.

Сергій попередив, що розмова буде нелегкою. Так воно і вийшло. Я відчув серйозну зацікавленість моєю позицією, головним чином з'ясовувалося, чи це не є кон'юнктурна передвиборна акція з мого боку.

Хай це не сприймається як особиста нескромність, однак, цей факт є неспростовним: я був єдиним з кандидатів на пост Президента України 1999 року, який послідовно публічно обстоював і на Заході, і на Сході України переконання, що війни УПА мають бути визнані воюючою стороною у Великій Вітчизняній війні. Більше того, я категорично заявляв і тоді, і заявляю зараз, що набуття УПА. цього статусу обов'язково відбудеться, — це тільки справа часу. Майже всі борці за незалежність індійської Нації, коли вона була частиною Британської імперії, вважалися лютими ворогами метрополії і нещадно знищувалися. А коли Британська імперія розпалась, коли Індія виборола незалежність, вони справедливо стали національними героями. Таких прикладів сотні в новітній історії. В Україні буде те ж саме. І знову ж таки — справа тільки часу

Не знаю, чи вдалося мені переконати пані Славу під час нашої першої бесіди в тому, що це мої справжні переконання, але, вірогідно, моя розповідь про перше відвідання архіву КГБ УРСР, яке стало можливим лише тоді, коли у 1990 році я став першим за-

ступником голови КГБ УРСР, справило на неї враження. Зрозуміло, тоді ми не торкалися питання про підтримку мене з боку КУН на президентських виборах.

Через деякий час зі мною знову зустрівся Сергій Жижко і сказав, що невдовзі має відбутися з'їзд КУН, під час якого буде вирішуватися, кого з кандидатів у президенти підтримувати, і що серед інших є й моя кандидатура. І пані Слава просила з'ясувати, чи згоден я буду виступити на з'їзді і відповісти на запитання учасників.

Я, безумовно, погодився. Хоча й розумів, що з точки зору політтехнології виборів публічна підтримка з боку такої сили, як КУН, котра займала чи не найправішу частину політичного спектра, могла значною мірою зашкодити мені на виборах у Центральній і Східній Україні. Але я все-таки погодився виступити перед учасниками з'їзду, оскільки і тоді (1999 р.), і пізніше я був переконаний в тому, що визнання УПА воюючою стороною відбудеться невідворотно, — це лише проблема часу.

Відверто кажучи, я не сподівався, що КУН на з'їзді прийме рішення про підтримання моєї кандидатури. Оскільки я добре знав, що переважна більшість членів цієї політичної структури мають справедливе радикальне неприйняття КГБ, до якого я колись належав. Мої розмови з Сергієм Жижком підтвердили моє передбачення. Сергій виявився дуже глибокою і цікавою особистістю. Він патріот-реаліст, яких мені щастило зустрічати дуже рідко. Він організував мою зустріч і бесіду з пані Славою до з'їзду.

Пам'ятаю спокійний, тихий, трохи глухуватий голос, яким мені ставилися рентгенівські запитання. Як казав з подібного приводу Левко Лук'яненко, „Марчук вивчав нас, а ми вивчали його“. Було видно, що їй не просто було пропонувати мою кандидатуру на обговорення питання про підтримку одного з кандидатів у президенти. Думаю, що відомі їй мої численні публічні заяви про необхідність визнання УПА воюючою стороною у Великій Вітчизняній війні і розширена аргументація з цього приводу під час нашої бесіди були головними аргументами на користь внесення в перелік кандидатів в президенти і моєї кандидатури. Зрозуміло, що при всьому своєму авторитеті в КУН вона приймала рішення про це не одноосібно. Тим більше, що в переліку кандидатів, які передбачав обговорити з'їзд КУН, були й інші кандидати, котрі очолювали дві половинки розколотого і з їх участю Руху.

Перебіг з'їзду, як я зміг зрозуміти з надзвичайно пристрасних питань до мене від його учасників, був бурхливим. Оскільки я був запрошеною особою і участі у роботі з'їзду не міг брати, мене запросили до виступу хвилин за десять до закінчення його роботи. Сподіваюся, мої відповіді на запитання учасників були досить переконливими, оскільки вони хоч і не одностайно, але проголосували за мою кандидатуру.

Після цього в мене була не одна розмова з пані Славою. Ясна річ, вона не могла особисто мене підтримувати скрізь. Обидві сторони цього й не вимагали.

На той час пані Слава була вже немолодою людиною, і мене вражала в ній глибинна віра і переконаність у невідворотності настання повноцінної незалежності України.

Після закінчення першого туру тодішніх виборів, коли команда Леоніда Кучми, на повну потужність використавши адміністративний ресурс, забезпечила собі вихід у друге коло з комуністом Петром Симоненком, я одержав від майбутнього переможця пропозицію обійняти посаду Секретаря Ради національної безпеки і оборони. Що й казати, я був у дуже непростій ситуації. В мене особисто однозначного рішення не було. Тому, щоб прийняти остаточне рішення, я двічі збирав провідників політичних партій і об'єднань, які мене підтримували на виборах. Дуже добре пам'ятаю, що саме Левко Лук'яненко і пані Слава підтримали пропозицію щодо мого переходу на посаду Секретаря РНБОУ для відстоювання наших програмних принципів на цій посаді.

З часом у пресі я зустрічав багато нісенітниць про мене, так і про мої стосунки з політиками і організаціями націонал-демократичного спрямування. Але не можу тут оминати одну з найбезглуздіших: нібито Слава Стецько і Левко Лук'яненко підтримували мене через те, що в мене був на них якийсь компромат. Це наскільки має бути покалічена радянською пропагандою свідомість, щоб уже в незалежній Україні випродити таке?! Який компромат може бути на людину, котра очолювала Антибільшовицький блок народів в той час, коли саме більшовицьке КГБ могло або підступно вбити, як Степана Бандеру чи Євгена Коновальця, або викрасти і вивезти, як Антоніна Волошина, до Радянського Союзу, де людина пропадала в нетрях ГУЛаг? А якого ще компромату треба було Левкові Лук'яненкові, котрий провів у таборах для політв'язнів 27 ро-

ків, дев'ять місяців з яких перебував у камері-одиночці, очікуючи виконання вироку про смертну кару? На відміну від людей з понівеченою свідомістю, саме такі істинні патріоти, як Слава Стецько і Левко Лук'яненко, що вони довели його усім своїм життям, змогли зрозуміти нові реалії життя. Саме в них мали б вчитися ті, хто свою гордовиту позу на мітингах вважає вищим проявом боротьби за Україну. Адже після набуття нею незалежності треба засвідчувати інші якості: вміння керувати економікою, професійно захищати ще молоду державність, виробляти прогресивне законодавство і впроваджувати його в життя. Мушу сказати, що я патріотизм вимірюю не позами і гаслами на вічах, а вмінням щоденно кваліфіковано займатися рутинними справами в ім'я добра Батьківщини. Я б назвав це дієвим, а не тільки мітинговим патріотизмом.

У мене було небагато зустрічей з пані Славою. Але майже всі з них я пам'ятаю. Оскільки саме такі зустрічі були одними з найзначущих проявів подій перших років незалежності України. Адже сталося майже неймовірне: один з колишніх останніх керівних функціонерів КГБ УРСР і одна і провідників національно-визвольної боротьби за незалежність України змогли в критично важливий для України час знайти спільну платформу для подальшого поглиблення реальної незалежності України. І цією платформою, які б конспірологічні теорії не вигадували сучасні дослідники недавнього минулого, є однакове ставлення до державності України, її незалежності і суверенного розвитку.

Гадаю, у пані Слави не було безоглядної і беззастережної довіри до мене. Я завжди про це пам'ятав і розумів, що вона має повне право на таку позицію, але для мене це було по-своєму унікальне явище — довіра до колишнього кагебіста з боку героїчної жінки, яка разом зі своїм чоловіком присвятила себе боротьбі саме з радянським комунізмом.

Я й зараз пам'ятаю тихий голос цієї чудової людини...

(Вміщений вище текст передруковуємо з виданої у 2011 році книжки „Слава Стецько – донька української нації. Спогади учасників“. Упорядники – Марія Чепіжко та Віталій Чепіжко. Видавництво: ТОВ „Сигла“.)

Біографічна довідка:

Слава Йосипівна Сецько (уроджена Ганна Йосипівна Музика) – народилася 14 травня 1920 року в Романівці, нині Теребовлянський район, Тернопільщина. Закінчила Теребовлянську українську гімназію, була діяльною у Марійській дружині. Член ОУН з 1938 року. У 1939 році закінчила навчання у гуманітарному ліцеї і стала вчителювати в селі Юшківці (тепер Жидачівського району). 1941 року розпочала навчання на архітектурному факультеті Львівської Політехніки. 1943 року ув'язнена німцями у Львові. 1944 року за вказівкою Проводу ОУН виїхала за кордон. 1945 року брала участь у звільненні з-під більшовицького арешту на території Чехії пораненого Ярослава Стецька. Була леном Проводу ОУН. 1946 року одружилася з Ярославом Стецьком. У Мюнхені завершила технічні та мовні студії в Правничому інституті (німецька та французька мови). Член Центральної Управи СУМ (1948-1953), з 1968 року — керівник сектора зовнішньої політики Проводу ОУНр. Була членом ЦК Антибільшовицького блоку народів (АБН), президентом АБН, головним редактором ABN-Correspondence (з 1948), кварталника „Ukrainian Review“ та різних видань АБН, організатором конференцій АБН й учасником міжнародних антикомуністичних конгресів, співорганізатором Європейської Ради Свободи. Після відновлення незалежності Української держави у липні 1991 року повернулася на Батьківщину, пробувши довгі роки у вимушеній еміграції й не набувши чужоземного громадянства. Очолювала Конгрес Українських Націоналістів з 1992 року. У 1991-2001 роках — голова проводу ОУН(б). ДОбиралася депутатом Верховної Ради України другого, третього і четвертого скликань від виборчого округу № 89 Івано-Франківської області. Як найстарший віком депутат відкривала засідання новообраної Верховної Ради.

12 березня 2003 року померла у Мюнхенській лікарні. Похована на Байковому кладовищі у Києві.

Анна ШЕСТАК

ПОЕТКА ЕПОХИ

(До 90-річчя від народження Ліни Костенко)

Безумовний класик, чії твори давно увійшли до навчальних програм, стали піснями, символами, мемами й оточили нас з усіх боків.

Безкомпромісна, принципова, вперта, вимоглива, горда. Часом різка, гостра, як бритва, з блискавичною реакцією і неабияким почуттям гумору.

Усе це – про Ліну Костенко.

Вона народилася у 1930-му у Ржищеві на Київщині. У 36-му батька, вчителя, який самотужки опанував 12 мов і викладав у місцевій школі ледь не всі предмети, заарештували як „ворога народу“.

„Вашим червоним прапором тільки биків лякати“, – кинув він суддям, почувши вирок – 10 років таборів.

Ліна Костенко – саме той випадок, коли безстрашність в разі з безкомпромісністю передаються генетично, а потім ще загартовуються у життєвих негараздах і боротьбі людини з нелюдяною системою.

Вона відверто іронізує над тими, хто постійно прикладає до її імені патетичні визначення типу „совість нації“, „моральний авторитет“ чи навіть „залізна леді“, та імідж, як то кажуть, склався давно. Передусім – з її вчинків.

Фабриканти вір і недовір

Випускниця-відмінниця Московського літературного інституту імені Горького, тієї самої всерядянської кузні літераторів, уже на початок 1960-их мала три поетичні збірки і схвальний відгук рецензента її дипломної праці, російського письменника Всеволода Іванова, мовляв, Ліна Костенко – потужний автор з великим майбутнім.

Проте четверту її книжку „Зоряний інтеграл“ заборонила до друку цензура. Вірші Ліни Костенко того часу вже ходили в „самвидаві“.

*Я скоро буду виходити на вулиці Києва
з траурною пов'язкою на рукаві –
умирає мати поезії мого народу!
Все називається Україною –
універмаг, ресторан, фабрика.
Хліб український,
телебачення теж українське.
На горілчаній етикетці
експортний гетьман з булавою.
І тільки мова чужа у власному домі...
„Зоряний інтеграл“, 1963*

На наступну збірку, „Княжа гора“, чекала та сама доля: видавництво „Радянський письменник“ залучило до рецензування (і цензурування) шанованих майстрів слова – Миколу Вінграновського та Леоніда Первомайського, аби вони своїм авторитетом вплинули на молоду авторку та внесли корективи.

Кажуть, йшлося лише про одну поезію про Україну, яка не годила тим, що була „не досить радянською“. Але затята Ліна Костенко на поступки не пішла: „Або збірка буде з цим віршем, або не буде збірки!“.

Розмова з директором видавництва видалася, м'яко кажучи, не з приємних. Після тієї зустрічі він доповість „нагору“ про „низьку культуру“ письменниці, а вона, ображена й принижена, вибухне віршем з числа тих, яких зазвичай не пробачають цензори та бюрократи:

*Блюстителі, халтура – ваше гобі.
Ви, фабриканти вір і недовір,
Зробити вам би по духовній пробі –
вас забракує кожен ювелір.
Номенклатурні дурні, бюрократи,
Пласкі мурмила в квадратурі рам!
Ваш інтелект не зважає на карати,
а щонайбільше просто на сто грам...*

Здавалося б, те, що послідовно ставалося зі збірками, – натяк зовсім прозорий: час уже, Ліно Василівно, писати „правильні“ речі... Проте поетка виявилася не з тих, кого легко зупинити.

У 1965-му вона разом з кінорежисером Сергієм Параджановим, поетом Іваном Драчем, авіоконструктором Олегом Антоновом та іншими помітними діячами культури й науки надсилає до ЦК КПУ та ЦК КПРС лист-протест проти арештів української інтелігенції з вимогою зробити розгляди судових справ публічними.

У 1966-му вирушає до Львова – підтримати у суді майбутніх дисидентів Михайла Осадчого, Мирославу Зваричевську та братів Михайла і Богдана Горинів, яким інкримінують „антирадянську діяльність та пропаганду“.

Коли заарештованих вели до зали суду, київський „десант підтримки“, у складі якого були також Іван Дзюба та В'ячеслав Чорновіл, вигукував їм „Слава!“ та кидав квіти. А Ліна, прорвавшись крізь стрій конвоїрів, вклала в руку Зваричевській плитку шоколаду, котру, за словами Михайла Осадчого, тут-таки вихопив начальник охорони...

У 1967-му у Львові відбувся ще один суд, на якому була присутня Ліна Костенко – тепер уже над В'ячеславом Чорноволом. Потім – ще один протест, цього разу проти введення радянських військ на територію Чехословаччини.

Донька Ліни Василівни Оксана Пахльовська, відома літературознавиця та культурологиня, професорка Римського університету La Sapienza, розповідає про цей період, на який припало її дитинство, так:

„Я – у Ржищеві, де мій дід посадив для мене грядочку великих і смачних полуниць „Вікторія“... Ходжу навколо цієї грядочки, заклавши руки за спину, і граю в тюрму. Ось я у в'язниці, ось до мене приходять „вони“, але я нікому і нічого не скажу...“.

Ліна Костенко серйозно готувалася до „посадки“, розуміючи, що зробити з нею можуть усе, що завгодно, проте покарали її в інший спосіб.

За підтримку дисидентського руху „крамольну“ поетку заборонили друкувати, чим прирекли на вимушене мовчання, яке тривало 16 років. Це довше, ніж у Анни Ахматової, яка „мовчала“ 12.

„Політичної біжутерії не ношу“

Протягом цього часу про те, аби надрукуватись, годі було і мріяти. Найпопулярніший нині твір Ліни Василівни – роман у віршах „Маруся Чурай“ – пролежав на полиці до 1979-го. Його назвали „надміру затягнутим та нецікавим радянській людині“.

Зате коли нарешті крига скресла і роман з'явився у книгарнях, восьмитисячний наклад розмели за декілька днів: черги за „Марусею“ стояли такі, наче в голодні роки за хлібом...

Глибоко психологічний „жіночий“ твір одразу ж розібрали на цитати.

„В цих справах поруч правда і брехня“.

„Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі“.

„Нелегко, кажуть, жити на дві хати. А ще нелегше – жити на дві душі!“.

„Життя – така велика ковзаниця. Кому вдалось, не падавши, пройти?“.

Афористичність мови, філігранна відшліфованість і неймовірна влучність вислову у романі стали тією висотою, яку Ліна Костенко поставила собі сама, і яку відтоді долає десятиліттями.

Російський шістдесятник і колега Ліни Василівни з літінституту Євген Євтушенко відзначав:

„Навіть якби вона не написала нічого до (хоча лірика її, особливо рання, ніжна, справжня – і тому прекрасна!) й відмовилася писати після, то з однією „Марусею“ тріумфально ввійшла до історії світової літератури. І тільки тому вона досі не лавреатка Нобелівської нагороди, що, мабуть, немає перекладачів, рівних Ліні, і нема культурних дипломатів, здатних зрозуміло і швидко пояснити світові, якого витвору мистецтва він себе позбавляє“.

Наприкінці 1970-их це доводилося пояснювати й українським чиновникам.

Відома акторка Неоніла Крюкова, створивши з Ліною Костенко моновиставу за „Марусею Чурай“, збиралася презентувати її у Київській філармонії. Проте, філармонійне керівництво в останній день вимагало від неї повністю передрукувати текст, хоча книжка вже вийшла, а потім перенесло прем'єру до клубу „Арсеналу“.

Ліна Костенко відповіла на приниження привселюдним ляпасом, і не кому-небудь, а директорів філармонії. Цей випадок зафіксував у своєму щоденнику Олесь Гончар:

„А міністер культури судиться з Ліною Костенко. За те, що дала ляпаса одному з його холуїв. Жаль, що не міністрові!“.

Без пієтету й реверансів перед можновладцями – непроголошене кредо письменниці, якому вона не зрадила й після відновлення державної незалежності України.

Чого вартий лише випадок у 2005-му, коли новообраний президент Віктор Ющенко намагався вручити Ліні Василівні „Героя України“. Якраз до 75-ліття, 19 березня.

Тодішня очільниця прес-служби Ющенка Ірина Геращенко згадувала що до зустрічі з Ліною Костенко Президент готувався ретельніше, ніж до першої постмайданної візити Путіна в Україну, що відбувся того ж дня. З приймальні В. Ющенка раз по раз набирали число ювілярки, проте телефон мовчав.

„Ми піднялися сходами і подзвонили. Під квартирою стояв хлопець з прес-служби з червоними вухами і тремтячими руками. „Вона не відійде!“ – прошепотів він. Віктор Андрійович подзвонив ще раз: „Дорога Ліна Василівно, це Ющенко!“.

Двері відчинилися, на порозі стояла Ліна Костенко, вона дозволила Президентові і мені зайти. Я й досі пам'ятаю кожную хвилину перебування в квартирі, фотографії дорогих і важливих в її житті людей, нашу розмову, яка почалася з суворої нагінки за те,

що хлопець, який трезвонив у двері до Ліни Василівни, говорив російською...“.

Від „Героя“ Ліна Костенко категорично відмовилась – і той її аргумент також став крилатим і часто цитованим висловом: „Політичної біжутерії не ношу“. Не стала носити й світсько-тусівочної, згодом відмовившись від нагороди „Золотий письменник України“.

Найнезабутніше з облич

Попри всі попередження про ризики, їздити в зону відчуження Ліна Костенко почала у 1991-му. А ризиків чимало – від можливих хвороб, пов'язаних з радіацією, до вірогідності натрапити на місцевих бандитів.

Олекса Доля, відомий етнограф, учасник цих чорнобильських експедицій, за життя розповідав, що, на думку Ліни Василівни, справжні патріоти – не ті, які в столиці співають „Ще не вмерла“, а ті, котрі їдуть туди, де вмерла, і прагнуть відшукати хоча б якусь згадку.

Коли її питали, чи не страшно там бувати, письменниця відповідала:

„Ні, це моя добровільна еміграція! Я їжджу в Чорнобиль... набратися сил. І правду кажучи, не відмовляюся від усього того, чим пригощають місцеві. І пироги з ягодами їм, і воду з криниці п'ю... Хоча повторювати цього, мабуть, не варто, особливо молодим людям“.

Щоправда, зізнавалася: донька Оксана і син Василь не в захваті від подібних мандрівок матері. Останній, до речі, став програмістом і зараз живе з родиною в США.

Підтримував, хоч і хвилювався, лише покійний чоловік – Василь Цвіркунов. Його, легендарного керівника Київської кіностудії імені Довженка, не стало у 2000-му.

*Найнезабутніше з облич,
таке єдине, Боже, Боже!
Не плач, не муч його, не клич.
Він не обізветься. Не може.
Там ні печалі, ані сліз.
Ні дня, ні вечора, ні рання.*

*Його нема ніде. Він скрізь,
вже в остаточній формі існування.
„Мадонна перехресть“, 2011*

За десять років директорства Василя Васильовича розквітло українське поетичне кіно і з'явилися „Тіні забутих предків“ Параджанова, „Криниця для спраглих“ Ілленка, „Камінний хрест“ Осики, „Комісари“ Мащенко, „У бій ідуть одні „старі“ Бикова та ін.

Ліна Костенко, яку небезпідставно називають відлюдницею, вкрай рідко спілкується з журналістами. Але невдовзі після втрати вона дала, мабуть, найпроникливіше і найвідвертіше інтерв'ю-журналістці й письменниці Ользі Унгурян.

Без душевного щему читати це неможливо: образ „залізної леді“ розчинився, залишилася просто жінка. Смілива й сильна, але така, що раптом опинилася беззахисною і ще не знайшла способу, як з цим жити далі.

„Одного разу я побачила аркуш паперу, на якому чоловік розписував кулькову ручку. Зазвичай пишуть перше, що спадає на думку, скажімо, своє ім'я. А він всю сторінку списував словом „добро!“”.

„Багато хто, знаючи мій характер, дивувався: як він із нею живе? А все дуже просто. Василь Васильович вважав, що повинен мене захищати. І відчуваючи себе захищеною, я ставала „шовкова“. Водночас когось дивувало, чому такий дорогий і такий близький мені цей „номенклатурний керівник“? Але він, через інтелігентність свою, ніколи не виставляв напоказ свою доброту...“.

Разом вони об'їздили всю Україну – на його інвалідському „Запорожці“. Під час Другої світової Василь Васильович втратив ногу. На вояка, який майже не подавав ознак життя, у польовому шпиталі вирішили навіть не витратити знебольвальне.

Разом долали безробіття, коли в 1973-му Цвіркунова звільнили з кіностудії, а Ліну вже роками не друкували, залишивши без гонорарів. Разом перебороли її примусове „мовчання“, коли поетка навіть голодування оголосила – через образу, спричинену керівництвом „Літературної України“.

„Раптом там вирішили надрукувати добірку моїх віршів – мовляв, дивіться, яка прогресивна радянська влада, навіть таких „крамольних“ авторів друкуємо. Приношу їм свої вірші й питаю: „Але

ви даєте слово чести, що все буде надруковано в такому вигляді, і ви не виріжете ані рядка?“ – „Звісно, звісно!“.

Уранці відкриваю газету – і бачу: вирізали мої найулюбленіші строфи. Зняли й оцю: ...Життя – страшна корида. На сотню Міно-таврів – один тореадор“. А коли в редакції я нагадала їм про „сло-во чести“ і заявила, що більше не дам публікувати жодного рядка, один із керівників кинув мені в спину: „Тореадор!“. А він не був навіть Мінотавром – просто нікчемою. „Он як? – говорю. – Добре. Або ви вибачитесь, або я помру...“.

Цвіркунов змусив редакторів вибачитись: він щиро любив Ліну і їхню сім'ю.

Оксана, донька Костенко від першого, студентського шлюбу з польським письменником Єжи-Яном Пахльовським, називала вітчима татом, а до рідного батька зверталася на ім'я. Сина Ліна Василівна назвала на честь двох Василів – чоловіка та батька, чия стійкість і мужність була для неї взірцем.

Неврастеніків просять не турбуватися

Після смерті чоловіка Костенко мовчала ще 10 років, тримаючись осторонь від усього, що зветься „нарколомистецьким колом“. Зрештою, особливо компанійською вона не вважалася й у студентські роки.

Проте у 2010-му знову повернулася в літературний процес – із романом „Записки українського самашедшого“. Цей прозовий твір, виданий у модному видавництві „А-ба-ба-га-ла-ма-га“, мав бути презентований у різних містах України, проте, на Львові серія зустрічей з читачами урвалася.

Нібито через те, що поетка образилася: чи то на львів'ян, які продавали квитки „на Ліну“, а вхід мусив бути вільним, чи то на українських критиків, які оцінили книжку не досить високо.

Можливо, час „Записок“ просто ще не настав? Адже багато з того, про що вона писала 10, 20, 30 років тому, стає зрозумілим нашому читачеві лише зараз.

Тут варто згадати, як у 1999-му безкомпромісна Ліна стала на захист інтересів української нації, яка на той час опинилася в чужорідному культурному й інформаційному просторі.

Конспект її лекції „Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала“ став однією з найбільш популярних в Україні філософських робіт: у вищих навчальних закладах і навіть школах,

культурних установах і владних кабінетах, в парламенті й у редакція газет та журналів читали та обговорювали „Гуманітарну ауру“. Проте як попередження, як сигнал – так і не сприйняли.

Чи не час перечитати знову?

„Українці – це нація, що її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів та її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам'яті і якісні втрати самого національного генотипу.

Образ її спотворювався віками, їй приписувалася мало не генетична тупість, не відмовлялося в мужності, але інкримінувався то націоналізм, то антисемітизм. Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно вже могла б знівелюватися й зникнути.

Фактично, це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніше в універсумі людства. Фантом Європи, що лише під кінець століття почав набувати для світу реальних рис.

Вона чекає своїх філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців.

Неврастеніків просять не турбуватися“.

Про автора:

Анна Шестак – українська журналістка, дослідниця. Київ.

У ДЗЕРКАЛІ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

6

Любов ДМИТРИШИН

СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Уже довмирують ті люди, що пережили три-чотири влади, бо їм уже до або й верх ста літ. Ще який рік-два, й уже не буде живих свідків давнішої історії, хіба що з книжок вичитають. Але хіба писана історія — то правдива правда? Кожна влада на свій штиб пише історію, а вже про себе – то все якнайкраще. Так, ніби й помилок не було.

Стару Верховинчиху ніхто б у протилежному не переконав. Вона вже так просіяла через свій мозок пережиті події, що нема там ще щось шукати. І то все народним оком аналізуючи. Навіть, про Першу світову війну розкаже, хоч у той час тільки народилася. А все тому, що стала ковалевою невісткою, а коваль воював на іта-

лійському фронті. Він був з 1888-го року і та війна забрала кілька літ з його молодого життя.

— Перша світова війна вибухнула через якогось там Принципа, — каже баба Верховинчиха, — чи то Гаврило, чи Григорій називався, точно вже не пам'ятаю, бо він убив цісарєвого сина на Сербії. Певне, що Франц-Йосиф не простив цього вбивства, та й хто міг би? Але, як подивитись з іншого боку, скільки то життів потім пішло невинних, коли зударилися держави, весь світ зрушився зі своїх устоїв. Галичани воювали в австрійській армії й гинули по світах. А мій свекор, царство йому небесне, навіть ранений не був. В Італії купив фігурку Пречистої Диви, возив зі собою і все молився. Коли я прийшла до їхнього дому, то поклала фігурку на високе місце, щоб ніхто з дітей не зачепив, зберегла її й передала спочитку дітьом, а далі внукам. Так що пам'нить про ту війну жива в нашій роді дотепер і далі буде жити.

Коли прийшли перші совети в Галичину, вона, тоді ще Рузька, була вже дівчиною. В їхнє село, що було за кілька кілометрів вглиб гір від головного гостинця, ніхто не заїжджав, а тут хтось пустив чутку, що солдати машерують в їхньому керунку. А ще казали, що „ті салдати – то такі звірі, що гвалтують жінок і дівчат, відрізують груди, вирізують зірки на живім тілі“. Мама тоді страшно скричала, схопила доньку за руку й обидві скочили в пивницю. Що страху вони пережили в тій пивниці. Мама потім довго хорувала. А страх вже ніколи від неї не відступив.

Коли прийшли німці, Рузя вже була ковалєвою невісткою й не один німак задивлявся на неї, була не те, щоб дуже гарна, але така мила, що кожному хотілося її зачепити бодай словом. Один усе жартував, показуючи на миґах, що буде різати ту свинку, що вона кормить, і вона правдиво лякалася, бо тоді був наказ їхнього уряду, щоб селяни мельдували свою живність для обліку, їхнє військо потребувало продуктів. Знала молодиця, що вже не один ґазда пішов на шибеницю, коли зарізав свиню для своїх потреб, а хтось побрехав на нього. І вона все жила в страху, надіючись лише на те, що в коваля нічого не кинуть, бо він їм потрібен як спеціаліст. На молодь робилися облави, дівчат і хлопців вивозили до Німеччини як дармову робочу силу й вона боялася їхати до міста, щоб десь і її не захопили. Але коли настала нагальна потреба, вона не роздумувала.

— Не до роздумів було, — втирає сльози Верховинчиха, — мою свекроху забрали після вечері на саме друге Різдво, на Йорданські свята. — Я поїхала, щоб шукати для неї ратунку. Але не встигла, за п'ять днів її німаки стратили на базарній площі в Стрию, а в газеті написали, що за бандитизм. Тоді стратили десятеро людей, а ще десять було на листі. Виділа я, як вішали якогось чоловіка, він просив у людей прощення, казав, що безневинно гине. Але що чекати від окупанта?

Старенька при тім винувато всміхається:

— Ви вже мені пробачте, що такі страхи розказую. Мій бідний свекор в молоді роки лишивсьи вдівцєм з шістьма дітьми, лише один син, себто мій чоловік, був жонатий. А яким добрим був мій свекор, яким газдою... Тяжко гарував, скуповував польи, щоб обділити дітей, мав весь реманент для обробітку, худобу, тільки б жити...

Верховинчиха дивиться кудись вдаль, ніби щось там бачить. А тоді безнадійно махає рукою:

— Усі „визволителі“ однакові. В наступний свій прихід руські визволили нас від усього дорешти. Вивезли з двору сівалки, молотарку, плуги і борони, віз, відвели до колгоспного двору корівку й коня — будують колгосп. Господи, як то ревіла бідна худібка голодна, не було кому погодувати, а газдині плакали вдома. За кілька днів зігнали туди незаможників і наказали газдувати.

Вона замовкає і знову вдивляється у щось, тільки їй видиме. По якімсь часі, ніби з марева, виринає колгоспне поле. На ньому ланка — сільські молодіжці й дівчата, зігнувшись в три погібелі, полють молоді сходи.

— „Ще тумани сиві не зійшли з полів, на колгоспній ниві чути дружний спів“ — наспівує старенька, втираючи вогкі очі. — То була така собі „вільна“ панщина. Всі людські й наші поля розорали, а кожному двору виділили по п'ятнадцять-двадцять сотин, ніби справедливо розділивши, щоб не було ні багатих, ні бідних. Хто упиравсьи, того на Сибір вивезли, на білі ведмеді. Ми втрималисьи, коваля, як казали, розкуркулили, але він був тут потрібен. І коли півсела виселяли на опустілі села в інші області, теж не зачепили. Чому виселяли? Бо село помагало упістам, ага, українській повстанській армії, що бороласьи з підпілля. То все треба було пережити, хоч не раз можна було й життя позбутисьи. Може,

й жию так довго, щоб бути свідком тому всьому, бо в школах діти вчилися іншої історії.

Не думала вона дожити до тих часів, що постане незалежна Україна, а таки дожила.

— Господи, дякую, що дожила, — молилася й приповідала, з радости обливаючись слізьми, — розпалися кайдани... Тепер аби лише проведирів добрих дістати й зацвіте наша калина...

— І от чекаю я ту калину та й чекаю, а тим часом чую, що в селі розпайовують землю, ліси, сіножаті. Дехто по кілька ділянок привласнив під будівництво, особливо ті, що були ближче до сільської влади. А про мене ніхто й не згадав, бо то, видите, вже колгоспні землі розпайовували. Мені не шкода, аби лиш газдували, мої два метри землі мене не минуть. Але де справедливість?

Старенька виймає з шуфляди потріпаний зошит:

— Отут маю списані всі наші колишні польи, сінокоси, тримаю для історії. А про всі влади на світі можу сказати, що всі вони однакові. Одні воюють аби загарбати чуже, другі — аби розграбувати в себе, і так ведесьи. Німці нас убивали, руські ледви недорештили, а свої то вже винищит зовсім, бо онде люди втікают закордон від своїх же правителів-олігархів, чи як там їх. Поволі пустіють наші землі, а люд ніби того не видит, збиває статки „на потім“, дітьом. А котрим дітьом, коли їх у селі на двох руках полічиш? Прости Господи, якщо не так щось кажу. Але як рота не розкрию, то ми серце пукне...

Верховинчиха змахує сльозу зісохлою рукою, винувато всміхається й з її уст зривається не спів, а правдиве ридання:

— А ми тую червону калину підіймемо...

Невсилі продовжувати, вона зводить очі до неба:

— Господи, не дай нам загинути...

ДОПОМОГА

— Знали б ви, як тяжко приймати цю допомогу, як гірко, — скаржилася крізь сльози Марта, беручи з рук відвідувачки конверт. — Чи ми самі не заробили б, якби мали де, а то жебракуємо по світі. І ті, що нам дають, мають нас за...

— Ні-ні, не кажіть, — замахала руками жінка, яка принесла того конверта. — Ця допомога надходить від людей щирих, співчутливих, наших однорідців закордоном.

— Пані дорога, не чуюся я в даній ситуації нарівні з ними, не чуюся, що б ви не казали.

Чулася якоюсь відчуженою, опущеною, навіть непривітною, погляд весь час уникав зустрічі з очима гості, яка в даний момент мала б бути тут дуже бажаною. Невидима напруга ставала все відчутнішою, й гостя підвелася, щоб попрощатися:

— З вашого дозволу я піду. В мене є ще кілька конвертів.

Двері рипнули й Марта залишилася сама. Вона м'яла в руці конверт, не наважуючись відкрити. Звичайно, там були гроші, яких вона дуже потребувала, бо діти геть обносилися, в Петрусевих кросівках відпала подошва, бо їх у Китаї зробили, там, видно, все нашвидкоруч роблять і щоб було дешево; Сніжані нову суконку треба, вже підлітком стала і гарна. Не треба вже нічого тільки Василькові, його з Майдану привезли і поховали, правда, пам'ятника ще нема. Сюди теж треба...

Марта виглянула у вікно чи ніхто не йде. Все таки треба відкрити конверт, раз прийняла. Дрібно тремтіли руки, а вона хотіла акуратно розрізати пакуночок, щоб не пошкодити грошей. А в серці все наростало хвилювання. Чого б це, спинилася на думці. Гроші ось принесли, й не потрудилася на них, діти зрадіють, ще й як зрадіють, Петрусь вже про комп'ютер мріє. Але ні, купить кросівки, бо ходити в чомусь треба. Отака петрушка... Скільки б не приносили, скільки б не допомагали, а життя як було напівбідне, так і лишається. Ні за ким не угонишся. Поки кросівки синові купиш, у когось уже планшет чи якась там інша новинка з'явилася. І знову доганяй, бо діти в спину штовхають. Щодня якась лиха година їх накриває, їй уже в очах від того всього мерехтить, деколи впадає в такий відчай, що готова лягти і вмерти.

Сидить і розглядає того конверта ніби якесь диво. А в голові снуються такі несамовиті думки, що й самій страшно. І якимось ніяково. Ну, добре, що оті закордонні українці, діяспоряни тобто, такі співчутливі, такі людяні, такі жертвенні, що від себе відривають, щоб нам, нещасним українцям в Україні допомогти. Але чи знають вони, як нами приймається та допомога, з яким серцем? Чи вони самі хотіли б такої допомоги?

Вибрали її на допомогу, бо в неї син загинув у революції на Майдані. Й інших таких осиротілих вибрали. Але подачками горя ні не заглушити, ні не применшити. Вона за синове життя грошей не потребує, вона сина потребує, живого сина. Хто може повернути їй сина?

— Хто може?! — з криком заламує руки Марта й падає на коліна. — Господи, я не противлюся горю, яке терплю, але не давай людям принижувати мене. Це не гординя, це бажання не осквернити свою душу, хочу лишатися мамою, тільки мамою, яка поофірувала сина Україні. Навчи, як жити далі, як жити?! — Крик до Господа лякає, і вона вже смиренным голосом скаржиться: — Ніхто не розуміє, як тяжко чутися жебраком, ніхто не волає про допомогу до світу. Про таку допомогу, щоб ми почулися людьми, маючи працю і захист від власної держави. А то розбрівся народ по всіх усядах, як голодні вовки, й просвітку не видно.

Підводиться з колін, відчуваючи, як гасне в ній порив. Піднімає конверта, що впав додолу, й розгладжує на коліні. Допомога... Яка ж вона гірка... А ті, що посилають, мабуть, думають, що дарують щастя.

Вона вже раз пробувала якимось роз'яснити ситуацію, але... Пані, що приносила конверта тамтого разу, сказала, що вона нічого не вирішує, сказала, якщо вам не треба, то відмовтеся й ми комусь іншому передамо, охочих багато.

Хіба їй треба про це казати? І бідних багато, й охочих дістати копійку задармо немало. Навіть багатий від дармового не відмовиться. Онде мільйонерам-олігархам нема спини в розкраданні державних багатств, ніби не мають за що жити. А люди без праці, пільги — пожалься боже. Та й скільки треба знаходитися, ноги зіб'єш поки дістанеш. І як тут відмовишся?

А ще та пані, ніби в докір їй, сказала, що ще ніхто не нарікав. Дала їй на розум, що вона нарікає... Ще й розповіла, як їздила на

Закарпаття і як її там приймали, як дякували. Газдиня мало її руки не цілувала, все повторювала: „Паніко моя золота, абисте сто років жили, абисте ще ліпше малися, як маєтеся, аби вас Господь сокотив май булше, йик своїх ангелув, такисте ня врадували, так врадували“.

А що вона відповіла на це? Таке відповіла, що відразу й пожаліла:

— Видно, ще не має малярського пашпорта.

— А при чім тут малярський пашпорт? — не зрозуміла гостя.

— У неї дев'ятеро дітей, ми помагаємо їй багатодітним, і хворим, і калікам, і дитячим будинкам...

Марта це знає, про це й в газетах пишуть, коли хтось з діяспори появляється, знімки друкують, дякують за допомогу, як можуть. Вона про той малярський пашпорт бовкнула спересердя, бо тамтешніх жителів взяла під свою „опіку“ малярська держава — роздає потихенько малярські пашпорти всім охочим, хто має найменший натяк на щось малярське в родині, а тим, що в пенсійному віці, ще й платить добру пенсію. І вони беруть, бо своя влада стільки не дає. Чужа в такий спосіб привласнює наш нарід, а нарід фактично свою державу продає, за яку її синок... Але краще про це не думати, бо серце з жалю розірветься.

Відганяючи від себе важкі думки, береться за конверта. Звідти випадають три зелені банкноти, з них дивиться на неї чуже обличчя. Марті перехоплює подих, здається, спазм у горлі зараз задусить її. За рятунком обертається до портрета на стіні:

— Васильку, сонце моє, синочку, що ж ми за державу таку створили, за що ти згинув? Упослідженими лишаємось, як і за советів були. Де ж та правда, де справедливість, де наше життя вільне?

Софійка щойно тихенько увійшла до хати й застигла при порозі:

— Мамо, ти знову з Васильком говориш?

— А кому ще можу пожалітися? Душа з болю розривається, а сказати нема кому.

— Мені кажи, мені, а Василька не смути, він і так бідний, — бринить сльозами Софійчин голос.

— Ой, дитино моя дорога, — зривається болючим схлипом Марта. — Доки так будемо жити, щоб нам допомогу, як жебракам милостиню, подавали? Онде гроші принесли, чужої країни гроші. А нашим владникам до таких, як ми, діла нема.

— Переживемо яось, переживемо, — гладить заспокійливо мамину руку Софійка.

— Та так, — потакує Марта, —купимо тобі суконку, Петрикові кросівки, а Василькові... — Що треба їй Василькові, вимовити не може. Тільки отупіло дивиться перед собою. Поволі кудись відпливли думки, розтанула образа, а гнів перейшов у жаль. Деся там далеко знають про Василька, думають, як їй живеться без нього, співчують, навіть з допомогою приходять. А вона ніяк не може змиритися. Знає, що іншого виходу покищо нема, а не може. Мала б своя влада думати про них, своя, а не чужі держави.

Дорікаючи собі і всім, Марта складає гроші до конверта і з тим ніби опускається на землю: іншим разом вона притлумить в собі образу, приховає приниження і зробить для Василька те, що треба.

Олеся МАРКОВИЧ

ПОВІНЬ

(уривок)

...Марія раділа, що встигла впоратися з городом до дощів. Лушити кукурудзу, квасоллю можна і в хаті. Гарбузи ще позалишалися в полі, але їм, товстобоким, дощі не страшні. Шкодувала сина – до дощів Андрій мокнув від поту, рубаючи ліси, а з дощами мокне вдвоє, і з тим уже нічого не могла подіяти: така чоловіча доля.

Небеса немов прорвало. Хмари, що спочатку густо набігали в небі одна на одну, злилися тепер в одне свинцеве покривало, яке, здавалося, давило на землю навіть звідти. Сіримі стали ранки, сіримі стали сутінки, сіримі стали дні. Посумнілі оголені дерева посхиляли гілки. Мабуть, і вони відчували свинцеву вагу. Одне, що було непідвладним цьому сірому смутку, – веселі язички вогню, що облизували чорні губи черіні. Дрова потріскували, розраджуючи душу.

Марія вовтузилася біля шпору з вечерею. Старенька мати в кутку нечутно шепотіла вечірню молитву, аж тут влетів до хати розхристаний мокрий Йосипко. З обіду не бачила свого меншенького Марія, якраз журилася, де б то йти шукати. Хлопець був пе-

реляканий. Не міг вимовити ні слова, крутячи руками, як вітряк крильми. Підбіг до Марії, почав її несамовито шарпати за рукав. В очах хлопця застиг первісний жах. Марія в чому була – кинулася до дверей. Йосип побіг за нею, вхопив за руку і почав тягнути назад. Марія не розуміла, що могло нагнати такого страху на хлопця. Вирвавши руку, вибігла в сіни. За дверима щось гуркотіло. Перелякана жінка несміливо взялася за клямку, як немилосердна сила рвонула двері. Вони різко прочинилися – і в сіни увірвалася каламутна бурхлива вода. Марія сіпнула поли спідниці, як вода вже обпекла холодом коліна. За прочиненими дверима коїлося щось страшне. Нестримна буйна каламутна сила заповонила все, крутячи колодами, немов сірниками. Промайнула перелякана голова пса, аби тут же сховатися в каламуті. Марія зрозуміла, що надворі порятунку нема. Кинулася в хату. Вода вже порядкувала й там. Заклякла мати так і стояла з пацірками в руках, а Йосип виліз на стіл і нагадував залякану звірку. „Горище“, – осінило Марію. Побігла, вхопила матір за руку, потягла до комори, звідки вели наверх східці. За Йосипком поверталася вже по груди у воді. Але той заляк на столі і не було сили, аби стягти його вниз. Просила Марія, благала, аж поки черговий вир не закрутив столом і не збив Йосипа під воду. За секунду вода винесла хлопця з хати і помчала заціпенілу жертву, що навіть не робила спроби якось порятуватися.

Марією теж закрутило. Вода кидала її від стіни до стіни, то накриваючи з головою, то відпускаючи вхопити ковток повітря. З останніх сил Марія потяглася до комори. Вона не могла досягти того, що сталося. Несвідомо підпливла до східців, що вели на горище. Мати стояла по шию у воді, підтягуючись слабкими старечими руками. Марія обхопила матір однією рукою, а другою ловила ковзкі дощечки. Надлюдськими зусиллями витягла стареньку до самої ляди. Надавила спиною – дверцята не піддавалися. Так, начеб зверху їх хтось тримав. З розпачу жінка почала бити по них кулаками, розбиваючи до крові побілілі кісточки. Дверцята не піддавалися. Страшний здогад майнув у голові: Андрій забив їх, аби Йосип не лазив на горище. Страх за матір, що безсило повисла на її руках, додавав Марії сили. Вона підтягувала стареньку під самі дверцята. Там залишалося ще сантиметрів сорок повітря. Що робити далі, коли ця відстань зменшиться, – Марія не знала. Вона не могла ні про що думати. Розум заціпенів, як і дубіло тіло у крижа-

ній воді. Марія нічого не розуміла і лише билася головою об злощасну ляду, яка віком домовини застигла над ними. Вода розхитувала східці, що трималися на двох залізних гаках, забитих у товсту дубову балку.

Чи то від втоми, чи від безнадії, але Марія припинила свій двобій з лядою. Вона обводила поглядом свою залиту по вінця комору, і все чекала, що зараз прокинеться від дурного сну. Вода вже так не нуртувала. Вона якось злагідніла і начебто й зупинилася. А може, вона просто змінила тактику і тепер холодними обіймами вистуджувала душу. Вперше за весь цей час Марія заговорила:

– Мамко, як ви? Вода вже не прибуває...

Але мати нічого не відповіла. Посинілі висхлі губи беззвучно ворушилися. Марія силувалася вгадати, що старенька шепоче. Догадалася: „Отче наш...“. Тоді вона почала й собі. Слова зринали тихенько і похапцем. Звідки взявся цей швидкий темп, Марія б не пояснила. Наче розум поспішав, аби виповісти молитву скількись-то разів – і надійде допомога. Маріїн шепіт перейшов на жалісливе скімління, прориваючись раз у раз гірким схлипуванням. Дочитавши молитву до кінця, жінка відразу ж починала спочатку. Не зупинялася навіть, аби вхопити повітря. Немов не можна було розірвати це коло між молитвами, аби не розірвалися каламутною водою рятівні сорок сантиметрів.

Скільки минуло часу – Марія не знала. Вся зацепеніла. Здавалося, вода вже запливла й до тіла і обмиває брудними потоками кожну кісточку. Вода зтягувалася всередину, і вода зтягувала до себе. Варто лише розімкнути руки, як вона злиже все: і солоне заміжжя, і гірке вдівство. Як добрий пес, залиже пульсуючу рану на душі. Хтозна, чи й не піддалась би Марія тим чарам, якби не материна голова у петлі її задубілої руки.

Марія звела очі на рідне поморщене обличчя, і нова хвиля жаху здавила серце: материні губи більше не шепотіли. Вона все ще дивилася на безталанну свою доньку, але зіниці скляніли, як і вода довкола.

Гарячі сльози вперше за весь цей час потекли по щоках. Це було єдине тепло серед цього всеобіймаючого каламутного холоду...

Над головою щось гуркотіло, гупало. Чийсь знайомий голос кликав матір. Дужі руки відірвали ляду. Звідти, згори, увірвалося

кружальце світла і зупинилося, вихопивши два посинілі обличчя.
Одне – застигле у вічності, друге – від горя й розпуки.

Довкола розбурханої стихії в німій скорботі стояли гори, збезчещено поголені людськими руками...

Ужгород, Закарпатська область

Юлія ЛАТИНІНА

КЛІМАТ ЗЕМЛІ І ЛЮДСТВО ЗЕМЛІ

Очевидно, що будь-яка наукова теорія, щоб передбачати, що буде в майбутньому, повинна пояснювати, що було в минулому. Одна з найдивовижніших особливостей теорії Глобального Потепління полягає в тому, що вона абсолютно не описує, а що ж, власне, відбувалося з кліматом за весь час існування Землі.

Якщо вам завтра запропонують відмовитися від електрики, тому що в разі подальшого її використання Місяць впаде на Землю, ви запитаете, які саме сили впливали на рух Місяця в минулому. Якщо відповіді немає, не поспішайте висмикувати шнур з розетки. Женіть панікера в шию.

Теорія Глобального Потепління не описує, що відбувалося з кліматом за весь час існування Землі.

Постараємося заповнити цю прогалину - а потім і поговоримо про те, чому кліматичні алярмісти обходять це, здавалося б, елементарне питання стороною.

Земля існує 4,5 млрд. років.

3,8 млрд. років тому на ній з'явилося життя.

2,3 млрд. років тому існування життя привело на найбільше зміни в біосфері Землі – так званої кисневої Катастрофи. Атмосфера планети, що до того складалася з метану, аміаку і діоксиду вуглецю, завдяки вільному кисневі, що виділяється живими організмами, як би вивернулася навиворіт, і анаероби, для яких кисень був отрутою, поступово стали поступатися місцем тим організмам, що дихають киснем.

Задовго до виникнення людини як біологічного виду Земля пережила гігантські коливання клімату.

В криогеннії (850-635 млн. років тому) Земля була покрита льодом цілком (т. н. гіпотеза Snowball Earth), а в крейдовому періоді на полюсі помідори можна було вирощувати, як дотепно зауважив океанограф Тед Мерті.

Різниця середніх температур між холодними і теплими періодами досягала 20 градусів. (Нагадаю, що за ХХ ст. середня температура Землі піднялася, за висновками ІРСС, на 0,7 градусів), при цьому більшу частину фанерозою середня температура була вище сучасної на 7 градусів.

Задовго до виникнення людини масово вимирали види: 250 млн. років назад пермсько-тріасове вимирання видів мало не покінчило з життям на Землі; 60 млн. років тому вимерли динозаври.

Останні 3 млн. років коливання клімату мають куди менший розмах, зате досить регулярні: льодовикові періоди середньою тривалістю 90 тис. років стали змінюватися короткими, середньою тривалістю 15 тис. років, „міжльодовиковими“ періодами.

Попередній міжльодовиковий, або еемський період, тривав з 130 по 115 тис. років до н. е. У цей час людина вже повністю сформувалася як біологічний вид.

У цей час світ був значно тепліший нинішнього, рівень моря був вище на 4-6 метрів, на Північному полюсі влітку не було льоду; Скандинавія була островом, на Рейні і Темзі водилися гіпопотами.

114 тис. років тому почалося нове заледеніння. Рівень океану опустився на 120 метрів. Людство по сухому прийшло в Австралію (точніше, людям ніде не довелося перепливати протоку шириною понад 40 миль).

В кінці плейстоцену льодовики відступили, проте в ранньому дріясі, близько 12 900 років до н. е., на Землю опустилось раптове похолодання, яке тривало близько 1500 років.

Цікаво, що саме час цього похолодання збігається з часом неолітичної революції: переходу від збирання до землеробства.

З 9 до 5 тис. років до н. е. настає період, відомий як кліматичний оптимум голоцену. У світі було знову тепліше, ніж зараз. Літні температури Сибіру були на 2-9 градусів вище.

Зростання тепла був перервано 6200 року до н.е. якоюсь подією, що привела до різкого похолодання, проте через 400 років температура знову почала зростати; близько 5600 року до н.е. солоня вода океану увірвалася через Гібралтарську протоку в Середземне море, яке до цього було озером.

Далі наступають вже майже історичні часи: відтепер ми можемо судити про коливання клімату не тільки за річними кільцями дерев, а й за історичними хроніками.

Нове похолодання почалося близько 2200 років до н. е., воно збіглося з катастрофою імперії Саргона Аккадського і Середнього Царства в Єгипті. Тривало близько 600 років, потім в світі знову стало тепло.

Наступний 600-річний період холодів відображений вже не тільки в ерогліфах і клинописі. Ці холоди формували вже ту геополітичну ситуацію, в якій ми живемо. Вони вдарили з 60 року до н.е. до 600 року н. е. – і це був період краху Римської імперії і китайської династії Хань під натиском варварів, зігнаних з насиджених місць голодом, холодом і посухою. Темні Віки були також Холодними Століттями. Римська імперія була Римським Потеплінням.

До 1000 року у світі знову запанував Середньовічний кліматичний оптимум. В цей час в Англії ріс виноград, а Ерік Рудий, відкривши в 982 році Гренландію, назвав її Зеленої Країною, тому що вона була зеленою.

У XIV ст. кліматичний оптимум змінився Малим льодовиковим періодом. Голод 1315-1317 року і чумою, що послідувала за ним, 1348-го перетворили Європу на кладовище.

Але ще страшніше гуманітарної катастрофи була катастрофа соціальна: відчай і релігійний фанатизм, „полювання на відьом“ і масові переслідування євреїв, оголошених винними в смертях.

До 1600 року потеплішало, а з 1645-го по 1715 рік світ замерз знову. 1640-ві – це роки, добре знайомі історикам.

Початок 1640-их – це коли по всій Європі – в Англії, в Каталонії, в Португалії, в Неаполі, плюс Фронда у Франції – сталося одночасно шість революцій і заколотів.

1644 рік – це рік, коли маньчжури захопили Пекін. Народне повстання, яке цьому передувало, Рейн Крюгер описує так: „На північному заході сувора зима, після сильної посухи, стала причиною неврожаю і голоду ... в охоплених голодом областях навіть були випадки канібалізму“.

До середини XVIII ст. світ потеплішав: льодовий край між Шпицбергом і землею Франца-Йосипа в серпні відступав до 82,5 градусів північної широти, - тобто на градус вище, ніж в теплому кінці XX ст.

З 1790 по 1830 роки морози повернулися знову; армія Наполеона замерзла в Росії, а 1816 рік, „рік без літа“, обернувся катастрофою по всьому світу: в Європі від травневих заморозків вимерз урожай, на Тайвані йшов сніг. Від голоду померли як мінімум 100 тис. ірландців. Саме після „року без літа“, коли навколо Мангеттену їздили на ковзанах, а овес виріс в ціні в 8 разів, американці рушили на Захід.

З 1830-их температура стала рости і росла до 1860-их. Потім вона знову пішла вниз. А згодом знову почала зростати - з 1910-их і до 1940-го.

Гітлерові, який напав на СРСР, не пощастило, як і Наполеону: німецькі солдати замерзали в сувору зиму 1941-1942-го, літнє паливо в танках розкладалось на фракції.

Температура падала до 1970-их; вчені боялися нового льодовикового періоду. В середині 1970-их телерепортери пояснювали тайфуни і урагани ґлобальним похолоданням. Але тут температура пішла на поправку, і з'ясувалося, що замість ґлобального похолодання у нас ґлобальне потепління.

Зрозуміло, що все перераховане вище – коротко, неповно і поверхово, але якщо ви заглянете в тексти кліматичних алармістів і доповіді ІРСС, вас чекає шок: в них і того немає.

Не те щоб вам прямо брешуть, що клімат Землі ніколи не змінювався (це теж буває, але рідко), а просто ні про які інші зміни клімату, крім як під дією злісної діяльності підступних індустріялістів – не згадують.

І у читача цих текстів складається враження, що клімат змінюється лише через те, що в атмосфері стає більше CO₂.

Підсумуємо:

І в докембрії, і в фанерозої, протягом 3,8 млрд. років існування життя середня температура Землі змінювалася на 20 градусів.

Останні кілька мільйонів років вона змінюється з куди меншим розмахом, але все-таки температурні зміни, пов'язані з чергуванням зледенінь і міжльодовикових періодів, значно перевищують будь-які сучасні зміни.

У передостанній міжльодовиковий (еемський) період температура були вище нинішньої.

9-5 тис. років тому (кліматичний оптимум голоцену) температура були вище нинішньої.

1000 років тому температури були такі, або приблизно такі, як нині.

„Ймовірно, зараз так само тепло, як тисячу років тому“ - це не моя фраза. Це фраза одного зі стовпів теорії Глобального Потепління, палеокліматології Кейт Бріффа. Правда, взята вона не з його офіційних статей, в яких він стверджував зворотне. А з його особистого листування, розкритого „Кліматгейтом“.

І вже, звичайно, ці коливання не мали ніякого відношення до антропогенного CO₂.

З вищесказаного очевидні три речі.

Перше - у клімату немає норми. Єдиною нормою клімату є зміна. Нинішній рівень моря не є нормою – він є проміжком між змінами. З точки зору якоїсь черепашки ееемського періоду, море зараз знаходиться на 6 метрів нижче норми.

Друге – біологічно катастрофою для людства є саме похолодання, а не потепління. Як пояснити ста тисячам ірландців, які померли через „року без літа“, що потепління - зло?

Однак, найважливішим, як ми бачимо, є та відповідь, яку та чи інша культура дає на зміни клімату. Реакцією середньовічної Європи на голод 1315 року була паніка, фанатизм, єврейські погро-

ми і полювання на відьом. Реакцією Америки на „рік без літа“ була колонізація Заходу.

Відповіддю Англії на похолодання 1640-их років була буржуазна революція. Відповіддю Китаю стало криваве народне повстання, що знищило династію Мін і віддала Піднебесну у владу жорстоких і безграмотних кочівників.

Єдине місце, де протягом сотень тисяч років клімат не змінювався, була екваторіяльна Африка. Саме там людство не еволюціонувало.

Ну і, зрозуміло: зміни клімату за 4,5 млрд. років існування Землі абсолютно точно зумовлені не антропогенним CO₂.

Про автора:

Юлія Латиніна – російська публіцистка, опозиційна до путінського режиму, Москва.

Олександр ЗІНЧЕНКО

ЯКИЙ КАЛЕНДАР ПРАВДИВІШИЙ?

Україна – країна унікальна: окрім нас, Різдво два рази на рік святкують іще тільки 4 країни: Білорусь, Еритрея, Ліван та Молдова. Дискусії на тему, яке Різдво правильне, а яке – ні, передбачувано триватимуть ще багато років.

Від 2017 року, вперше за багато десятиліть (але не вперше в історії) Україна офіційно святкує 25 грудня – бо Різдво. Дехто з моїх друзів побачив у цьому підступ: оце Різдво – неправильне, бо „на польське Різдво і снігу нема, і вам, східнякам, байдуже, а в нас – традиції!“.

Колись у музею Соана в Лондоні я побачив досить цікаву картину. В основі її сюжету – нібито справжній протест. Дехто каже, що ця історія – міт, міська легенда.

Той протест нібито відбувся у графстві Оксфордшир у 1754 році під гаслами „Поверніть нам наші Одиннадцять днів!“.

Англіїці протестували проти реформ. І я готовий їх зрозуміти: бо хто любить зміни?! Хоча Вігі хотіли запровадити більш точний календар. Консервативні Торі – обурювалися. А точніше – опира-

лися запровадженню на Британських островах Григоріанського календаря.

У свідомості аборигенів щось там зламалося. Мабуть, це була логіка. Бо формальне перенесення календарних дат на 11 діб (після 2 вересня 1752 року наступило не 3, а 14!) сприймалося як таке, що нахабна влада забрала у них 11 днів з життя! Буквально: з їхнього життя відлічили 11 діб.

Ви б погодилися померти на 11 днів раніше? Осі і вони не хотіли.

Правдивий спадкоємець латинської цивілізації Алоїзій Ліліо не передбачив таких бурхливих реакцій неосвічених варварів Туманного Альбіону. Так само він не передбачив, що його календарну реформу деякі українці будуть саботувати навіть у ХХІ ст. Він просто хотів привести календар в порядок, бо той геть відбився від рук!

Юліанський календар мав похибку у одну добу. Похибка на-збиралася за 128 років. І це треба пояснити. Скільки триває рік? Хтось скаже, що 365 днів. Хтось згадає, що іноді 366 днів. Тобто однозначної відповіді – нема. Тим більше, що обидві ці відповіді – неправильні.

Астрономічний рік (а нам зараз ідеться саме про астрономічний, а не календарний рік) триває 365 діб, 5 годин, 48 хвилин та 46 секунд.

Кожні чотири роки з цих годин Юліанський календар назбирує іще одну добу. І календар починає хибувати, адже Юліанський календар „округлив“ середню тривалість року до 365 діб та 6 годин. Тобто тривалість року Юліанського календаря на 11 хвилин та 14 секунд довша за астрономічний рік.

Завдяки цьому свята (більшість з яких у всі часи були прив'язані до астрономічних явищ – зміни фаз Сонця та Місяця) відхилялися від своїх природних термінів.

Коли Гай Юлій Цезар запроваджував свій календар – видавалося, що цією похибкою можна зневажати.

Але через 45 років у Вифлеємі народився Ісус. Протягом наступних тисячі років християнська релігія завоювала прихильність більшості європейців. І раптом похибка Юліанського календаря з незручності перетворилася на проблему. Щоправда, проблема була пов'язана не так з Різдвом, як з Воскресінням.

За канонами, Пасха – свято весняне. А через похибку Юліанського календаря з тих 11 хвилин та 14 секунд кожні 128 років додавалася нова доба, і дати „сповзали“ на день пізніше. Тобто весняне свято Великодня в один чудовий день могло стати святом літнім. Небо впаде на землю!

Якщо почекати ще кілька тисяч років – то і Різдво стане літнім святом. Бо кожна скільки-небудь спостережлива людина може зауважити у якому напрямку „зсувається“ Різдво, якщо колись воно було 25 грудня, а стало – 7 січня.

Правильно – Різдво поступово повзе у бік літа!

Це є доброю новиною тільки для православних австралійців: у них нарешті з'явиться шанс відсвяткувати Різдво взимку, а не в розпал спеки.

Отже, від часів Нікейського собору (325 рік) до часів Алоїзія Лілію та Папи Григорія XIII весняне рівнодення „сповзло“ на 10 діб – з 21 на 11 березня. І це загрожувало поставити з ніг на голову усі християнські канони! Треба було терміново повернути весняне рівнодення – початок астрономічної весни на 21 березня.

Як розрахувати, коли буде наступна Пасха? Дуже просто: досить пам'ятати, що Великдень – святкують у першу неділю після першого весняної повні. Якщо повний місяць з'являвся між 11 та 21 березня, то, згідно з церковними правилами, у XVI ст. він не вважався весняним. І Великдень святкували тільки через 30 діб після наступної повні.

Весняне свято поступово „пересувалося“ в бік літа. Треба було щось зробити з календарем. Алоїзій Лілію запропонував календар змінити. Насамперед треба було „викреслити“ 10 зайвих днів з календаря. Ось тут і знадобилася універсальна влада Папи Римського. Бо тільки його влада діяла понад кордонами королівств і імперій.

Згідно з буллою Папи Григорія XIII, після 5 жовтня 1585 року наступало відразу 15 жовтня. Англійці, як я вже казав, були цією новацією обурені, попри те, що ці зміни дійшли до них на 170 років пізніше.

Але Лілію цього здалося замало. І він запропонував піти ще далі – забрати з календаря іще три доби кожні 400 років.

За Юліянським календарем високосними вважалися роки, дві останні цифри якого ділилися на 4 без залишку, а також усі роки, цифри яких закінчувалися нулями.

Лілію запропонував, щоб високосними вважалися тільки ті роки з дома нулями, у яких і число з перших двох чисел ділиться на 4 без залишку.

Зверніть увагу: 1600 рік був високосним, а 1700, 1800, 1900 – ні. А ось 2000 – знову був високосним. Пам'ятаєте?

Можна іронізувати – але в цьому один з ключових принципів західної цивілізації: намагатися будувати свій світ на правилах і принципах, а не від випадку до випадку. Римська Церква запропонувала змінити принципи календаря, запропонувала універсальне рішення, яке буде діяти і після смерті цього Папи, і ще століття по тому. Яка іще інституція мислить категоріями вічності?!

Отже, Великдень тріумфально повернули на звичне місце у календарі, а сам календар перестав хибувати. Потім була відкарбована пам'ятна медаль. На одній стороні медалі – Папа. А на другій – вівця. Точніше – Агнець. Точніше – зодіякальний Овен. Та дракон, який вхопив себе зубами за хвіст. І напис: Рік виправлення 1582. Що означає весь цей ребус?

Це були часи, у які поезії символів приділяли значно більше уваги, ніж у наш прісний раціональний час.

Агнець – символізував Христову жертву і воскресіння.

Але водночас це був і символ зодіякального знака Овна, дія якого починається 21 березня – у день весняного рівнодення! Вся ця композиція нагадувала про Пасху, зв'язок якої з весняним рівноденням 21 березня був відновлений на віки вічні. Бо саме символом вічності є той дракон, що скрутився кільцем навколо голови Овна.

Григоріанський календар сподобався не всім. Протестанти вважали, що „ліпше розійтися з Сонцем, ніж зійтися з Папою”.

Англії, як ми пам'ятаємо, теж 170 років упиралися його запровадженню.

Але найбільш впертими виявилися православні. Українці та росіяни перейшли на Григоріанський календар лише у 1918 році. Росіяни – у січні, а українці – у лютому.

Українська Центральна Рада ухвалила 12 лютого 1918 року „Закон про заведення на Україні числення часу по новому стилю і перевод годинників на середнє-європейський час“.

Згідно з цим законом після 15 лютого наступало 1 березня 1918 року.

Того ж самого дня Україна перейшла на європейський час і опинилася у одному часовому поясі з Берліном і Віднем.

Цікаво, що в комуністичній РСФСР, а потім – в СРСР Різдво було офіційним вихідним днем. І цей день відзначали не 7 січня, а 25 грудня.

По суті, традиція офіційного свята, державного вихідного дня є доволі молодою. Офіційно Різдво 7 січня почали відзначати після розпаду СРСР. Офіційним вихідним днем 7 січня вперше стало тільки у 1990-их роках.

На початку ХХ ст. його офіційно відзначали 25 грудня.

І на дореволюційних календарях, і на післяреволюційних – Різдво позначене у один і той самий день: 25 грудня. Звідки взялася традиція відзначати Різдво саме у цей день? Не існує достовірних даних, коли народився Ісус. Невідомі не тільки місяць і день – навіть про пору року нема жодних відомостей. Традиційно вважається, що він народився у „найдовшу ніч“.

Традиція святкувати день, коли світло перемагає темряву була поширеною серед багатьох народів.

Дні зимового сонцестояння – це ще і час, коли у Давньому Римі відзначали свято Сатурналії. Вочевидь, на якомусь етапі старі язичницькі традиції почали набувати нового значення.

Залишилося тільки легалізувати практику. Рішення про святкування Різдва Христового у день 25 грудня було прийнято на Ефеському (Третьому Всесвітньому) соборі у 431 році.

Про автора:

Олександр Зінченко – український історик, публіцист, Київ.

ДОБРОГО ЗДОРОВ'Я!

8

ВАЖЛИВІСТЬ ПРАВИЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ

У порівнянні з 1975 роком світові показники ожиріння зросли майже втричі, а разом з цим збільшилася і поширеність серцевих захворювань, раку та діабету. З метою інформування людей про принципи правильного харчування різні країни випрацювали дієтичні рекомендації, адаптовані до місцевої продовольчої ситуації і розраховані на відповідні групи населення.

У різних куточках земної кулі раціони харчування людей можуть сильно відрізнятися в залежності від місцевих продуктів, харчових звичок населення і культури. Якщо ж мова йде про їжу, всі ми чудово знаємо, що корисно, а що ні, і це не залежить від місця нашого проживання. Однак, зміни, що відбуваються в суспільстві, істотно ускладнюють наш вибір. При тому, що багато країн, як і раніше, мають проблему недоїдання, все більше і більше людей у всьому світі додають в їжу висококалорійні продукти, що містять

багато жиру, цукру і солі. Внаслідок урбанізації, сидячої праці і активному використанню автомобілів знижується рівень фізичної активності людей, що створює додаткові передумови ожирінню, появі надмірної ваги і пов'язаних з цим захворювань для цілих груп населення.

У порівнянні з 1975 роком показники ожиріння у всьому світі зросли майже втричі, а разом з цим збільшилася і поширеність проблем зі здоров'ям, включаючи діабет, хвороби серця і деякі види раку. І ця тенденція спостерігається не тільки в країнах з високим рівнем доходу: в країнах з низькими і середніми доходами чисельність людей з надмірною вагою і ожирінням зростає ще швидше. При цьому в країнах з низьким і середнім рівнями доходу нерідко спостерігаються також високі показники відставання в рості, підвищений рівень виснаження і дефіцит мікроелементів.

В умовах зростання показників ожиріння актуальність дієтологічних рекомендацій зростає ще більше. Складені на основі новітніх даних, ці рекомендації покликані допомогти населенню краще харчуватися і зміцнити своє здоров'я.

1. Їжте більше овочів і плодів. У деяких країнах рекомендації щодо кількості порцій плодів і овочів, які ми повинні споживати щодня, дуже конкретні: наприклад, в Греції вважається, що їх має бути шість, в Коста-Ріці і Ісландії - п'ять. Канада вказує навіть колір овочів: один темно-зелений і один помаранчевий овоч на день. Розміри порцій варіюються в залежності від країни.

2. Слідкуйте за кількістю споживаних жирів. Ця теза звучить по-різному, але в більшості рекомендацій зазначено, що слід зменшити кількість твердих насичених жирів і замінювати тваринні жири рослинними оліями. У Греції рекомендують оливкову олію, у В'єтнамі – кунжутне або арахісове масло; такі відмінності свідчать і про важливість відповідних продуктів, і про культурні уподобання населення кожної країни.

3. Зменшіть споживання продуктів та напоїв з високим вмістом цукру. Експерти вважають, що перероблений цукор шкідливий для здоров'я. У всіх країнах рекомендується підтримувати раціон з низьким вмістом цукру, замість перероблених солодошів і цукровмісних напоїв краще віддавати перевагу плодам.

4. Зменшіть споживання натрію (солі). У Нігерії радять поменше використовувати бульйонні кубики, на Мальті - обмежити спо-

живання готових страв з високим вмістом натрію. З іншого боку, Колгмбія пропонує їсти менше перероблених м'ясних продуктів, консервів і розфасованих продуктів, які зазвичай містять багато солі. Так чи інакше, дієтологи всіх країн єдині в думці, що зменшення кількості солі в раціоні корисно для здоров'я.

5. Пийте воду! У рекомендаціях всіх країн йдеться про те, що вода – найкращий засіб втамувати спрагу. Зрозуміло, спочатку потрібно обов'язково переконатися в тому, що вона безпечна для пиття.

6. Якщо ви вживаєте алкоголь, знайте міру. Якщо ви таки вирішили випити (неважливо що: пиво, вино або міцні напої), вживайте відповідально і в міру.

7. Зробіть фізичні вправи обов'язковим елементом свого режиму дня. Тим, у кого праця сидяча, і людям, які ведуть малорухливий спосіб життя, повсюдно рекомендується щодня як мінімум 30 хвилин в день займатися фізичними вправами. При цьому в дієтологічних рекомендаціях Беніну зазначено, що для осіб, що займаються важкою фізичною працею, додаткове фізичне навантаження не так важливе.

У рекомендаціях різних країн є багато добрих порад щодо здорового харчування: їжа повинна приносити задоволення (Румунія), снідайте, обідайте і вечеряйте разом з сім'єю (Венесуела), підтримуйте традиційний раціон харчування (Бенін), захищайте навколишнє середовище (Катар), діліться їжею (Коста-Ріка), не піддавайте продукти надто великій термічній обробі (Німеччина). Бразилія пропонує альтернативний спосіб класифікації продуктів за ступенем їх перероби і рекомендує уникати харчових продуктів, які пройшли глибоку технологічну обробу. У деяких рекомендаціях з харчування зазначено також, що необхідно захищати природні ресурси і біорізноманіття планети, забезпечуючи продовольчу безпеку і харчування для всіх жителів Землі.

ЛІКОПИН – УСЬОМУ ГОЛОВА

Протистояти радіації, ультрафіолетовому опроміненню, кисневим радикалам, відсунути наближення серцево-судинних і онкологічних захворювань, знизити темп старіння і ризик захворювання на рак нам допомагає така речовина, як лікопін.

Лікопін – з групи каротиноїдів, але в 2-3 рази активніший, ніж, припустимо, бета-каротин, що міститься в моркві і в багатьох продуктах. Найцінніший ж лікопін ми знайдемо тільки в червоних помідорах, і більше ніде.

Але якщо ми будемо кожен день з'їдати навіть відро салату з помідорів, інфаркт і рак аж ніяк не віддаляться: кишечник здатний засвоювати лікопін тільки розчинений в рослинному маслі, причому попередньо добре розігрітому.

Виходить, підсмажений помідор незрівнянно корисніше сирого – він дарує нам 100 відс. лікопину, що міститься в ньому.

Ось дуже корисний відомий рецепт: яєшня з помідорами. Спочатку треба підсмажити на олії дрібно порізаний помідор, а потім заллати його яйцями. Тільки в цьому випадку лікопін буде якісно виділений з помідора.

Любителів томатного соку теж доведеться розчарувати: приготовлений без нагріву, цей сік збагачує нас хібащо вітаміном С, але цілющого лікопину-геропротектора він нам аж ніяк не дає.

Зате ним багата томатна паста, яку готують з обов'язковим

нагріванням. Найкраща – та, що приготовлена зі зрілих томатів, вирощених під спекотним південним сонцем (вона продається в супермаркетах у великих консервних банках).

У своєму складі паста не містить ніяких компонентів, крім звичайної солі. До м'ясних страв, картоплі, макаронів, піци замість смачного, багатокомпонентного кетчупу варто додавати корисну томатну пасту.

Спеціальна група всесвітнього протиракового союзу обстежила великі когорти людей в середземноморських країнах. І прийшла до висновку: чоловіки тут хворіють на рак передміхурової залози значно рідше – можливо, саме через те, що їдять спагетті і піцу, популярні в цих краях, з томатною пастою.

Цей висновок перевірили на мишах і щурах, у яких була схильність до пухлинних патологій. Тваринам додавали в їжу томатну пасту, завдяки чому у багатьох з них пухлини не розвинулися.

Профілактичний ефект томатної пасту ще відчутніший, якщо просмажити її на рослинному маслі. Смажити слід до того моменту, поки масло не почервоніє. При цьому загальна маса продукту зменшується приблизно вдвічі: вода

випаровується, а червоне помідорне масло займає її місце.

До речі, саме так чинять, готуючи український борщ.

Смажені помідори додають в свої національні страви греки та еспанці. Значить, люди здавна інтуїтивно відчували, як правильно витягувати найціннішу речовину.

Помідорне масло – прекрасний і доступний засіб для профілактики серцево-судинних і онкологічних захворювань.

РЕКЛЯМИ

SELF RELIANCE NEW YORK
Federal Credit Union

САМОПОМІЧ НЬЮ ЙОРК
Федеральна Кредитова Кооператива

Обслуговуємо Українську Громаду з 1951 Року!

**Confidentiality, Professionalism, Ultimate Value &
Service are Our Top Priority**

***Savings, Checking, Money Market, IRA, CD
Mortgages, Auto Loans, Credit Cards,
First Time Home Buyer Program***

***A Full Service Financial Institution
Serving Our Members and the Ukrainian-American
Community Since 1951!***

Toll Free (888) SELF-REL Email: Info@selfreliancenyc.org Website: www.selfreliancenyc.org

New York - Kerhonkson - Uniondale - Astoria - Lindenhurst

Your savings federally insured to at least \$250,000 and backed by the full faith and credit of the United States Government. National Credit Union Administration, a U.S. Government Agency

передплатуйте СВОБОДУ

НАЙСТАРШУ В СВІТІ УКРАЇНОМОВНУ ГАЗЕТУ!

„Свободу“ видає український народний союз

Газета заснована у **1893** році і є найстаршою в світі україномовною газетою що виходить безперервно **124** роки.

Архів „Свободи“ – це унікальне джерело інформації з історії українства, а сучасний тижневик – це вікно в життя української громади.

На веб-сторінці „Свободи“

www.svoboda-news.com розміщені:

- електронний архів „Свободи“, що налічує понад 23 тис. чисел газети від 1893 року, включно з останніми
- всі Альманахи УНСоюзу від 1903 року
- дитячий журнал „Веселка“ та інше.

ЦІНИ НА ПЕРЕДПЛАТУ:

ДРУКОВАНА „Свобода“ (на папері)

Члени УНСоюзу		Не-члени УНСоюзу	
Рік	Пів-року	Рік	Пів-року
80 дол.	45 дол.	90 дол.	50 дол.

ЕЛЕКТРОННА (www.svoboda-news.com)

40 дол. на рік для всіх

ДРУКОВАНА І ЕЛЕКТРОННА

Члени УНСоюзу		Не-члени УНСоюзу	
Рік	Пів-року	Рік	Пів-року
85 дол.	50 дол.	95 дол.	55 дол.

Відділ передплати:

973-292-9800 дод. 3040

subscription@svoboda-news.com

ВІТАЄМО ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Selfreliance FCU Member Benefits:

- Online Account Access
- Free Checking Accounts, no minimum balance
- Mobile App - fingerprint and face ID
- Mobile Check Deposit
- VISA® Debit Cards and VISA® Credit Cards
- Free BillPay
- low residential and commercial mortgage rates
- Auto loans up to 100% financing - apply online

Преваги для членів УФКС "Самопоміч"

- Цілодобовий доступ через Інтернет
- Безкоштовні чекові рахунки, без мінімального балансу
- Mobile App - "fingerprint" та "face ID"
- Фотографування розрахункового чека та його депозит
- VISA® Debit картки і VISA® Credit картки
- Безкоштовний BillPay
- Низькі відсоткові ставки на житлові та комерційні позики
- Позики на автомобілі - до 100% фінансування - аплікація онлайн

Access over **62,000** surcharge-free
ATMs displaying these
logos, when using your
Selfreliance Visa® Debit card

Subject to terms and conditions described in
our Truth in Savings brochure.

Products described in this ad may be changed or withdrawn without prior notice. Please call or stop by any of our offices for current products and services offered by Selfreliance.
Full disclosure available at www.selfreliance.com/disclosures/. For further information, call toll free at 1.888.222.8571.

Home Office:: 2332 W. Chicago Ave. Chicago IL 60622 tel. 888.222.8571

Northwest Office
5000 N. Cumberland Ave.
Chicago IL 60656
tel. 773.589.0077

Palatine Office
136 E. Illinois Ave. #100
Palatine IL 60067
tel. 847.359.9911

Newark Office
734 Sanford Ave.
Newark NJ 07106
tel. 973.373.7839

Warren Office
26495 Ryan Rd.
Warren MI 48091
tel. 586.757.1980

West Bloomfield Office
7345 Orchard Lake Rd.
West Bloomfield MI 48322
tel. 248.487.0330

Bloomington Office
302 E. Army Trail Rd.
Bloomington IL 61018
tel. 630.307.0079

Whippany Office
60 C.N. Jefferson Rd.
Whippany NJ 07981
tel. 973.887.2776

Jersey City Office
558 Summit Ave.
Jersey City NJ 07306
tel. 201.795.4061

Hamtramck Office
11838 Jos. Campau,
Hamtramck MI 48212
tel. 313.366.0055

Full Financial Services

Your savings federally insured to at least \$250,000
and backed by the full faith and credit of the United States Government
NCUA
National Credit Union Administration, a U.S. Government Agency

Like us on Facebook

Account access 24/7/365
online at SELFRELiance.COM

Check out

THE UKRAINIAN WEEKLY

and its newly redesigned
online edition at **www.ukrweekly.com**
and subscribe
for only \$40
a year!

Subscribe to our **PRINT EDITION** for \$90
(\$80 if you are a UNA member).
Subscribe to The Weekly in **PRINT AND ONLINE** for \$95 (\$85 for UNA'ers).
Visit **www.ukrweekly.com** and click on the link for Subscriptions.
Or contact our Subscription Department at **subscription@ukrweekly.com**
or **973-292-9800 ext. 3040**.

The Ukrainian Weekly,
founded in 1933, is published by
the Ukrainian National Association.

Банківські справи по-новому!

Вітання Всім Членам Українського Народного Союзу!

Ваша Кредитівка у Кліфтоні

Main Office:
851 Allwood Road
Clifton, NJ 07012
973-471-0700

www.novafcu.com
1-844-7NOVAFCU

Botany Village Branch:
237 Dayton Avenue
Clifton, NJ 07011
973-772-0620

Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці (НТШ-А)

НТШ - найстарша діюча українська наукова установа. Товариство засновано у Львові 1873 р., НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ існують у Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго, Дітройті та Бостоні-Кембриджі. Центральна - в Нью-Йорку. До НТШ-А належать науковці та діячі культури різних ділянок.

Наукову працю НТШ-А зосереджено у багатьох галузях українознавства: спонзування наукових проєктів, конференцій, доповідей, видань (різними мовами); • призначення стипендій науковцям, аспірантам, докторантам і пост-докторським дослідникам;

- стипендії призначаються з іменованих Фондів жертводавців;
- у Товаристві зберігаються велика бібліотека та унікальні архівні матеріали.

Інтернет-сторінка НТШ-А
www.shevchenko.org

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003-5200
Tel.: (212) 254-5130 • e-mail: info@shevchenko.org

НТШ-А звільнене від податків і надає необхідні посвідки жертводавцям.

Oleh Wolowyna. **Atlas of Ukrainian in the United States. Center for Demographic and Socio- economic Research for Ukrainian in the United States.** Shevchenko Scientific Society, 2019. 264 pp.

The Atlas describes in more than 300 maps the history of immigration from Ukraine to the US, provides a comprehensive picture of the current demographic and socio-economic status of Ukrainians in the US and quantifies their relative place within American society. Special attention is given to the impact of the most recent immigration from Ukraine, the so-called fourth wave. Besides demographic characteristics like age, sex and internal migration, the Atlas covers topics like education, labor force, citizenship and knowledge of English, language spoken at home, income and poverty status, housing characteristics, etc. Indicators based on a large data base from different censuses are used to show the spatial distribution and characteristics of Ukrainians in maps for each State and 56 Metropolitan Areas.

The Atlas is a first publication of this nature for any ethnic group in the US. It provides a unique perspective on Ukrainians in the US based on official data, and important information necessary for planning and decision-making for community leaders.

Computoprint Corp.

Established 1972

Марійка Дупляк – власник

1360 CLIFTON AVE. #402, CLIFTON, NJ 07012

Tel.: (973) 574-8800

Fax: (973) 574-8887

E-mail: Computoprint@gmail.com

Computopr@aol.com

ВЖЕ 48 ЛІТ ОБСЛУГОВУЄМО УКРАЇНСЬКУ ГРОМАДУ В США

Виконуємо різного роду друкарські роботи:

книжки, журнали, брошури, коверти,
канцелярйні друки, візитівки
та інші....

***Ваші замовлення виконуємо сумлінно, скоро і на час,
по низьких цінах
та з 48-літнім досвідом!***

(973) 574-8800

Visit us on the web at
www.sumafcu.org

125 Corporate Blvd., Yonkers, NY 10701-6841 • TEL: 914-220-4900 • FAX: 914-220-4090

Download our **SUMA FCU** **Mobile Banking App!**

Search for SUMA FCU Mobile

- Deposit Checks • View balances and transaction history
- Make transfers and loan payments • Pay bills & more

We offer many financial services such as savings, money market, direct deposit, CDs, IRAs, **Free Checking, Free Internet Banking, Free Mobile Banking and Free Bill Pay**, VISA Credit Card with up to 1% cash rewards, and much more.

Branch Offices:

301 PALISADE AVENUE, YONKERS, NY 10703-2999 • TEL: (914) 220-4900 • FAX: (914) 965-1936
16 TWIN AVENUE, SPRING VALLEY, NY 10977 • TEL: (845) 356-0087 • FAX: (845) 356-5335
39 CLOVELLY ROAD, STAMFORD, CT 06902 • TEL: (203) 969-0498 • FAX: (203) 316-8246
555 GEORGE STREET, NEW HAVEN, CT 06511 • TEL: (203) 785-8805 • FAX: (203) 785-8677

UKRAINIAN
SELFRELIANCE
NEW ENGLAND
FEDERAL CREDIT UNION

Самопоміч

**Українська Федеральна
Кредитова Кооператива
“Самопоміч” Н’ю Інгланд**

*складає найщиріші вітання
всім членам*

Українського Народного Союзу

JOIN OUR CREDIT UNION!

PROFESSIONAL AND CONFIDENTIAL SERVICE IS AWAITING YOU
VISIT OUR WEB SITE AT: WWW.USNEFCU.COM

21 SILAS DEANE HIGHWAY, WETHERSFIELD, CT 06109-1238
PHONES 860-296-4714 • 800-405-4714 FAX 860-296-3499

WESTFIELD BRANCH • 103 NORTH ELM STREET, WESTFIELD, MA 01085
PHONE 413-568-4948 FAX 413-568-4747

NEW BRITAIN BRANCH • 270 BROAD STREET, NEW BRITAIN, CT 06053
PHONE 860-801-6095 FAX 860-801-6120

Build a bigger and brighter future with Ukrainian Selfreliance FCU!

BETTER RATES

BETTER LOANS

BETTER LIFE

LOCATIONS:

**Administrative
Center & Branch**

221 W. Street Road
Feasterville, PA 19053

Somerton Branch

14425 Bustleton Ave
Philadelphia, PA 19116

**Ukrainian Educational &
Cultural Center Branch**

700 N. Cedar Road
Jenkintown, PA 19046

Cottman Branch

1729 Cottman Ave
Philadelphia, PA 19111

Fairmount Branch

2307 Brown Street
Philadelphia, PA 19130

Trenton, NJ Branch

477 Jeremiah Ave
Trenton, NJ 08610

Federally insured by NCUA
www.ukrfcu.com • (215) 725-4430

**Центральна Управа Організації Державного
Відродження України (ОДВУ)
та все членство**

вітає

**Головний Уряд Українського Народного Союзу,
Відділи та все членство УНСоюзу.**

*Бажаємо Вам дальших успіхів у Вашій праці
для добра української спільноти.*

Від засновання пол. Євгеном Коновальцем, ОДВУ працює для добра України та української діаспори на терені Америки

Просимо завітати на оселю ОДВУ ім. О. Ольжича в Лігайтоні, ПА, котра відкрита круглий рік.

- щорічний фестиваль – 15-16 серпня 2020 року
- приміщення і улаштування для зайнять малих та великих груп
- відновлені кімнати до винайму

www.odwu.org

Peter Jarema Funeral Home, Inc.

129 East 7th St.
New York, NY 10009
(212) 674-2568
jaremafh@gmail.com
Jaremafuneralhome.com

"A family concern serving all communities"

**Family-owned since 1906
Daniel Buzzetta, owner**

Говоримо по Українськи

**Розміщуйте рекляму
у „Свободі” та
„The Ukrainian Weekly”!
973-292-9800, дод. 3040**

UKRAINIAN NATIONAL
FEDERAL CREDIT UNION

SERVING OUR COMMUNITIES

WE OFFER A FULL RANGE OF FINANCIAL SERVICES

- SHARE DRAFT ACCOUNTS
- SAVING ACCOUNTS
- SHARE CERTIFICATES OF DEPOSIT (CDs)
- RETIREMENT ACCOUNTS (IRAs)
- ELECTRONIC STATEMENTS
- MORTGAGES
- BUSINESS LOANS
- CONSUMER LOANS
- MONEY MARKET
- STUDENT LOANS
- ATM and VISA CARDS
- ON-LINE BANKING
- SAFE DEPOSIT BOXES
- MONEY TRANSFERS

www.UkrNatFCU.org
Call us toll free: (866) 859-5848

MAIN OFFICE - NEW YORK

215 Second Avenue, New York, N.Y. 10003 • Tel. (212) 533-2980 • Fax. (212) 995-5204

South Bound Brook

35 Main Street,
So. Bound Brook, N.J. 08880
Tel. (732) 469-9085
Fax. (732) 469-9165

Brooklyn

1678 East 17th St.,
Brooklyn, N.Y. 11229
Tel. (718) 376-5057
Fax. (718) 376-5670

Perth Amboy

615 Amboy Ave.,
Perth Amboy, N.J. 08861
Tel. (732) 802-0480
Fax. (732) 802-0484

ЗМІСТ

1. БЕЗВИХІДЬ 1920-го

Іван КЕДРИН–РУДНИЦЬКИЙ РЕФЛЕКСІЇ ПРО ЗДВИГ І ПРОГРУ.....	31
Петро КРАЛЮК ВАРШАВСЬКИЙ ДОГОВІР 1920 РОКУ – УКРАЇНСЬКИМИ ОЧИМА.....	42
Лев КОСТЯНТИНОВИЧ СИМОН ПЕТЛЮРА: МІЖ МОЛОТОМ І КУВАДЛОМ.....	50

2. ІСТОРИЧНІ ВІХИ УКРАЇНСТВА

Настя СУКАЧ ПЕРША ДЕМОКРАТИЧНА КОНСТИТУЦІЯ У СВІТІ – УКРАЇНСЬКА.....	63
Петро ЧАСТО ГІДНЕ НАШОЇ ПАМ'ЯТІ „ДІЛО“	67
Андрій БЕЗСМЕРТНИЙ–АНЗІМІРОВ „ГЕЙ, ТАМ, НА ГОРІ, СІЧ ІДЕ...“ (До 100-річчя Січового стрілецького руху).....	77
Олександр КУЧЕРУК „ПРИЙДЕ ЧАС...“	83
Павло ФЕДАКА БЕРЕГІНЯ УКРАЇНСЬКОГО РОДУ ЗА КАРПАТАМИ (До 100-річчя створення на Закарпатті Товариства „Просвіта“)...	87

3. КАМО ГРЯДЕШИ, СВІТЕ?

Леонід ЗАЛІЗНЯК УКРАЇНА І РОСІЯ: ВІЙНА ЦИВІЛІЗАЦІЙ.....	103
Євген МАЛАНЮК „СХІД“ і „ЗАХІД“	125

Роман СКЛЯРОВ	
ЛІВІЗНА В ЛІБЕРАЛЬНІЙ ПОДОБІ.....	133

4. НЕЗАБУТНІ ПОДІЇ

Павло ЛОПАТА	
ПЕРШИЙ ПОВНИЙ „КОБЗАР“.....	143
Данило КРАВЕЦЬ	
1030 РІК: ХАРКІВСЬКИЙ ПРОЦЕС.....	149
Віталій КУЛИК	
РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ: БУНТ ПОКОЛІННЯ 1990-ИХ.....	161
Леся ІСАЮК	
ОСТАННІЙ ДЕНЬ, ОСТАННІЙ БІЙ	
(До 70-річчя смерти Головного командира УПА	
Романа Шухевича).....	174
Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ	
ПОВІТРЯНІ КАТАСТРОФИ.....	180

5. ПОСТАТІ. ЮВІЛЕЇ

Ганна ЧЕРКАСЬКА	
ВЕЛИКИЙ ЧАРІВНИК СЦЕНИ	
(До 180-річчя від народження Мара Кропивницького).....	197
Олександр ГАВРОШ	
НЕТЛІННЕ КОХАННЯ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО	
(До 150-річчя від народження	
„батька“ української юриспруденції).....	202
Володимир ГІНДА	
ПОЛКОВНИК АНДРІЙ МЕЛЬНИК	
(До 130-річчя від народження	
видатного українського військового діяча).....	210
Лариса СЕМАКА	
ПИСЬМЕННИК І РЕВОЛЮЦІОНЕР	
(До 140-річчя від народження Володимира Винниченка).....	215

Євген МАРЧУК ОДНА З ВІРНИХ ДОЧОК УКРАЇНИ (До 100-річчя від народження Слави Стецько).....	226
---	-----

Анна ШЕСТАК ПОЕТКА ЕПОХИ (До 90-річчя від народження Ліни Костенко).....	233
--	-----

6. У ДЗЕРКАЛІ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

Любов ДМИТРИШИН СПРАВЕДЛИВІСТЬ. ДОПОМОГА.....	247
--	-----

Олеся МАРКОВИЧ ПОВІНЬ (уривок).....	251
--	-----

7. ПРОСТО ЦІКАВО

Юлія ЛАТИНІНА КЛІМАТ ЗЕМЛІ І ЛЮДСТВО ЗЕМЛІ.....	255
--	-----

Олександр ЗІНЧЕНКО ЯКИЙ КАЛЕНДАР ПРАВДИВИШИЙ?.ПОВІНЬ (уривок).....	261
---	-----

8. ДОБРОГО ЗДОРОВ'Я!

ВАЖЛИВІСТЬ ПРАВИЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ.....	267
--	-----

ЛІКОПИН – УСЬОМУ ГОЛОВА.....	270
------------------------------	-----

РЕКЛЯМИ.....	273
--------------	-----